

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03632

KIDESH HASHEM

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ש ל ו ם א ש

ג ע ז א מ ל ט ע ש ר י פ ט ן

צוועלפטער באַנד

11

פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, ווארשע

שלום אש

קדושה שם

פארלאג „קולטור-ליגע“, ווארשע

Printed in Poland

Szalom Asz — Szwiften

Sp. Wyd. Kultur-Liga, Warszawa

Copyright by Schalom Ash 1921

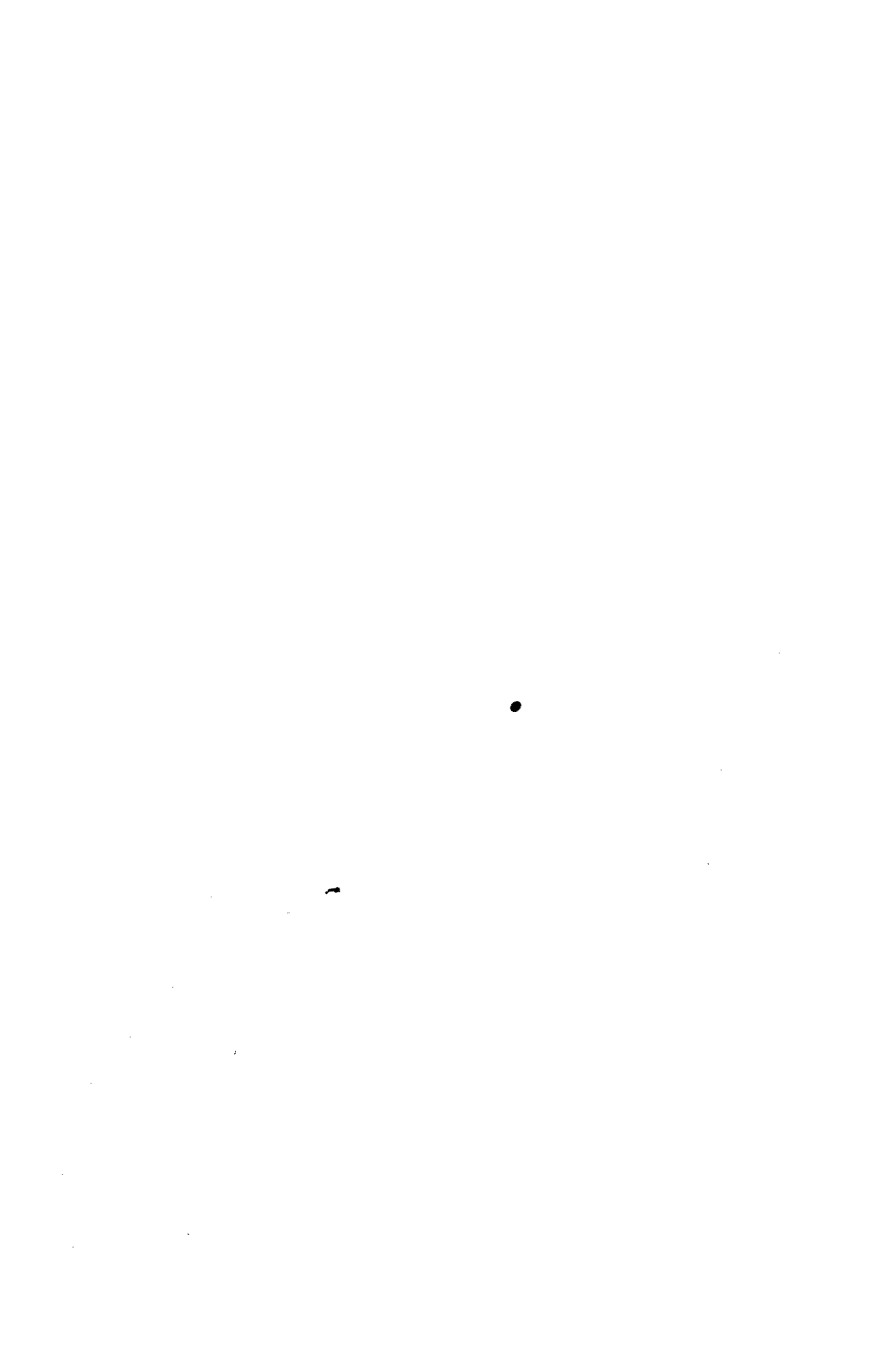
געדרוקט אין 1000 עקועמפלארן 1930

Drukarnia „Di Welt“.
Warszawa Nowolipie 7,

„מיר שעהמען זיך אלעס אַרויסצושרייבען וואָס
די קאַזאַקען און מאַטאַרען האָבען געמאַזן מיט די
אידען, כדי מיר זאָלען נים פאַרשעהמען דעם מין
מענש, וואָס איז געבוירען געוואָרען אין גאַט'ס גע-
שטאַלט.“ — (פון אַן אַלט ספר).

ערשטער טייל

.

קאפיטעל 1

„וועט, ווייט ארויס אין סטעפ!“

געזעהן האָט מען גאָר נישט. אלעס איז געווען איינגענומען אין אַ וואַלדען רויך וואָס האָט געזעצט פון ערשט אונטערנגעהייצטען פּיעקעליק, גלייך אין שטוב אַריין. פון רויך האָט זיך געהערט אַ אינגעלש קוויטשעדיג קול'כעל, וועלכעס האָט זיך אונטערנגעאייילט גאָך אַן אונגערולדיגע מענליכע שטימע:

— וואָר — און ער האָט געזאָגט. ה' — גאָט, אל משה —
צו משה'ן, לאָמור — אזוי צו זאָגען.

ווען די קנױלען רויך האָבען אָנגעהויבען שיטערער צו ווערען, האָט זיך אָנגינהויבען צו ענטפלעקען ווי דורך אַ נעכעל צוערשט דער גרויסער, גרויסער פּיעקעליק, וועלכער האָט פאַרנומען אַ האַלבע שטוב, און אויף איהם האָט זיך באַוויזען עפעס גרויסעס, אומגעלומפערט טעם און דונקעלעס. ווי איין שטיק פּיעקעליק וואַלט זיך אָפּגעריסען פון אַנדערען און האָט זיך אָנגעהויבען צו באַוועגען. עפעס האָט אָנגעהויבען צו יערען און אויסוואַקסען אין אַ געשטאַלט פון אַ מענש מיט אַ גרויס-גרויס בויך און אַ לאַנגער רויטער באָרד און באַלד איז אויך פון רויך אַנטפלעקט געוואָרען אַ לאַנגער און ברייטער קרעטש-מע טיש, איבער וועלכען עס איז געשטאַנען אָנגעשטעלט פאַרשיע-דענע פעסעלעך און באַטשקעס קליינע און גרויסע מיט בראַנפען, שטויסען מיט שניט-סחורה, טראַטלעך ליכט האָבען פון אַ פּאָליצע אַראָפּגעהאַנגען — און הינטער דעם קרעטשמע טיש איז געזעסען אַ איד מיט געקרייזעלטע פּאות אין אַ פאַרפּערט קאַפּעל, איינגע-

הילט אין עפעס אזא ווייבערשע ברוינע וואטיווקע, איבער וועלכען
עס איז געווען פארבונדען מיט א שאץ און א טוך און געשאקעלט
זיך איבער א גרויסען ספר. אויף איינעם פון די פעסלעך ברנאפען
אויפ'ן קרעטשמער'ס טיש איז געזעסען א אינגעל אָנעמאָן אין גאנץ
צען אין ווייסען, א ווייס כאַלאַטעל, א ווייס קאַשקעטעל און איינגע-
הילט אין א גרויסען טלית-קטן און נאָכגעשאַקעלט זיך נאָכ'ן טאַטען
איבער'ן חומש, מיט א קוויטשענדיגען קול'כעל:

— ויאמר — און ער האָט געזאָגט, ה' — גאָט, אַל משה —
צו משה'ן, לאמור — אזוי צו זאָגען.

נאָר לאַנג האָט מען דעם טאַטען מיט דעם זעהן נישט געלאָזט
זיצען ביים חומש. פון פיעקעליק האָט זיך יעצט באוואויגען דאָס
גרויסע, דאָס טונקעלע, דאָס אומגעלומפערטע. ערשט יעצט ווען עס
איז געווען אָפגעשיידט פון פיעקעליק, האָט מען געקענט דערקענען.
עס איז געווען א הויכער, דיקער בעל-גופ'עריגער פאָפּ, ווי א שטיק
פיעקעליק וואָלט גערוקט זיך, שאַקלענדיג זיך אויף די פיס. ער האָט
זיינע הענד אריינגעשטעקט אין ברייטען רויטען גארטעל; מיט א
באוועגונג מיט'ן שמערען אָהנע צו באַנוצען די הענד דערצו, האָט ער
ארויפגעשאַרט זיין הויכען פוטערנעם שטריימעל אויפ'ן שפיץ קאָפּ,
דער ניעדעריגער קורצער שמערען האָט אַנגסטען געשלאָגען, וואָס
האַבען זיך אַראָפגעקייקעלט אויף זיין באַהאַרטע נאָז און זיינען פאר-
שוואונדען אין דער אונגענדליכקייט פון זיין לאַנגער, רויטער באָרד.
א מינוט האָט ער באַטראַכט דעם אידען. דערנאָך האָט ער אזוי גע-
זאָגט:

— מענדעלן, מענדעלן, האָב רחמנות אויף א קריסטליכע נשמה,
איין קווערטעל נאָך, נאָר דעם שטן דעם פארשאַלטענעם צו פאר-
טרייבען. דעם בייזען גייסט וואָס דאָקוטשעט מיך אַנשכור'ען. איך
וועל איהם איינשלעפערען און פארטרייבען. האָב רחמנות, מענדעלן!

— אַי, אַי, פאָטעריל, פאָטעריל, דעם שטן דעם בייזען וועסטו
נישט אָנטרינקען, וועסט איהם נישט פארטרייבען. וואָס מעהר דו
וועסט זיין טרפה'נעם האַלז נאָכגעבען — אַלץ מעהר וועט ער דיר
דאָקוטשען. דו קאַרמע איהם נישט, דו לאָז איהם אויסדאַרען. אַז
דו מעט זעהן, דער שטן דער פארשאַלטענער, אַז ביי דיר קריענט

ער גאָר נישט, אזוי וועט ער דיך פארלאָזען, אין סטעפאָן וועט ער אַרײַן, אין הײדראָקען — און דיך וועט ער פארלאָזען.

— האָסט גוט געזאָגט, קלוג גערעדט, דו ביזט אַ חכם, מענדעל, אײך וועל דיך האָרען — זאָגט דער הויכער פּאָפּ און געהט צוריק צו זײַן פּלאַץ צו דער הילצערנער באַנק ביים פּיעקעליק און פּרוואַווט זײַך אַוועקזעצען רוהיג, אַנלעהנענדיג זײַן גרויסען קאָפּ אויף די בײדע פּלאַט־טשיגע הענד און מיט זײַן לאַנגער געדיכטער רויטער באָרד, וואָס האָט זײך אײהם נאָכגעשלעפט ווי אַ בעזים, אָפּגעווישט זײך די אַנגסטען פּונ פנים.

„וואָר — און ער האָט געזאָגט, משה — משה, אל בני ישראל — צו די אידען, לאַמור — אזוי צו זאָגען“ — האָט דער איד ווייטער זײך גענומען צום לערנען מיט'ן אינגעל.

דער פּאָפּ האָט אויפגעכאַפט דאָס וואָרט משה, און קעטענדיג זײַן לאַנגע רויטע באָרד מיט דער האַנד, האָט ער זײך געשפּיעלט מיט'ן וואָרט „משה“:

— משה, מוסיעע, מוסיעע — מיר קענען אײהם, מיר ווייסען פּון אײהם. אין די הײליגע ביכער געלעזען ווענען אײהם. גאָט האָט ער געזעהן, מיט גאָט האָט ער גערעדט, אויפ'ן באַרג סיני איז ער אויפגעשטיגען, מיר ווייסען פּון אײהם. אַ שעפּעריל איז ער געווען צו זײַן סטאָדע אַ גוטער, נישט אזוי ווי דו, סטעפּאָן קוואַטקאָוו, — זידעלט ער זײך אַלײן. וואָס אַ שטן האָט זײך באַזעצט אין דיין פעטען בויך און דאָקוטשעט דיך. אַך, דו פּאַרשאַלטענער, דו הונדען־זוהן, דו וועסט דיך ניט אײנשטילען — אײך וועל דיך דורכשלאָגען — אין אַט האָסטו. — און דער הויכער פּאָפּ האָט זײך אָנגעהויבען צו שלאָגען מיט בײדע הענד אין דעם גרויסען דיקען בויך אַרײַן, וויפּיעל כּוח ער האָט נאָר געהאַט.

— פּאָטער'ס! פּאָטער'ס! וואָס טהוסטו? וואָס איז מיט דיר? — האָט זײך דער איד דערשראָקען אָנגערופּען, און זײנע פּאות האָבען זײך אָנגעהויבען צו טרײסלען פאַר שרעק.

— ער וויל זײך נישט אײנשטילען, דער הונדען־זוהן, — ווייזט ער אויפ'ן בויך — אזוי וועל אײך אײהם אַדורכשלאָגען.

— נישט צופּיעל, פּאַמעליך, פּאַמעליך — האָט זײך דער איד געבעמען און ווייטער זײך גענומען לערנען מונט זײַן אינגעל.

באלד אָבער איז דער גרויסער פּאָפּ נאָך אַ מאָל צוגעקומען פאר'ן
 מ'יש פון קרעטשמע, און אַ פארשעהמטער געזאָגט צום אידען :
 — אַדורכגעשלאָגען איהם און באַרוהיגען וויל ער זיך אַלץ
 נישט, דער הונדערן-זוהן. ווייסטו וואָס, מענדעל, איך וועל זיך מיט
 איהם באַנעהן, ווי אַ גוטער קריסט. ער דאָקוטשעט מיך און איך וועל
 איהם דערפאר בראַנדווין געבען צו טרינקען, מיט קריסטען-ליעבע
 וועל איך איהם בעהאַנדלען, אָט וואָס איך וועל איהם אָפּטהאַן. ער
 וועט זיך דערשרעקען און אַנטלויפען. וואָרום דאָרט וואו דער שטן
 דערשמעקט קריסטוסיען, דאָרט ווייכט ער. ראַטעווע אַ נשמה, טייער
 דער, העלף אויספיהרען אַ קריסטליכע זאָך. צו פארטרייבען דעם שטן
 פון אַ זינדיגען בויה, העלף, מענדעלן.

גענען אזא טענה האָט דער איד אי ניט געקענט און אי מורא
 געהאט זיך אַנטקענען צו שטעלען. האָט ער ביטער אָפּגעקרקעצט איבער
 דעם גוט-אידישען גראַשען, וואָס ער האָט פאַרלאָרען ביי דעם
 האַנדעל צווישען דעם שטן און דער קריסטליכער ליעבע, אין וועל-
 כען דער איד איז גענען זיין ווילען געוואָרען אריינגעשלעפט. ער
 האָט אָנגעגאַסען דעם שעפּעריל אַ גרויסע קוואַרט אַקעוויט און מיט
 נאָך מעהר אימפעט גענומען זיך שאַקלען איבער'ן חומש, וואָס איז
 געלעגען פאר איהם פארשפּרייט איבער'ן אַרבע כנפות. און דאָס
 פאָטעריל האָט זיך גענומען צו דער הייליגער אַרבייט, צו פארטרייבען
 דעם שטן פון זיין גרויסען בויה מיט דער הילף פון קריסטליכער ליעבע
 און אידישען אַקעוויט.

די סצענע איז פאַרגעקומען צווישען דעם שעפּעריל פון דער
 אַרטאָדאָקסישער סטאָדע, פאָטעריל סטעפּאָן, און דעם אידישען
 קרעטשמער מענדעל אין אַ ווינטערדיגען באַשניימען נאָכמיטאָג אין
 דער קרעטשמע פון זלאַטשאוו. זלאַטשאָוו איז געלעגען עט ווייט אַרויף
 אין פאָדאָליער סטעפּ, ניט ווייט פון די „גרינע לאַנקע“ און האָט
 באַלאַנגט צו דעם חראַנזע פון טשערנין קאָניץ-פּאָלסקי. מענדעל איז
 געווען דער איינציגער איד, וואָס האָט געוואַגט צו האַלטען די קרעטש-
 מע און די אַרטאָדאָקסישע צערקווע אין דער אַרענראַ אזוי ווייט
 אַרויס אין דער סטעפּ נאָהענט צו די זאַפּאַראָזשעס. מענדעל האָט
 יפּילן געפּראוואוט צו פאַרפיהרען האַנדעל מיט די זאַפּאַראָזשעס, זאָן

פלעגט אָפּט פאַרפּאָהרען אין סעטש אויף דעם אָדער אויף יענעם זייט
 דניעפער, וואו די פרייע קאָזאַקען פלעגען זיך צונויפריימען אויף באַ
 ראַטונגען פאַר מלחמות מיטן טערס און אויף אויסצוקלייבן העט-
 מאַנעס. מענדעל פלעגט פיהרען צו די קאָזאַקען יוכטאָווע לעדער,
 וואָס ער האָט אַראָפּגעבראַכט פון די אידישע גאַרבאַרזשעס פון וואָה-
 לין, אויסגענויהטע שעפּסען־פעלכלעך, פלאַסקענע טיכער, פויערשע
 קאָלירטע וואָל, רויטען געשמעלטען בראַנדווין און אידישע האָניג-
 קיכלעך, וואָס מענדעל'ס ווייב האָט אזוי באַטעמ'ט געבאַקען און
 זיי האָבען אזוי פאַרשמעקט די קאָזאַקען. טייל מאָל פלעגט ער צוריק
 אַ היים קומען פון סעטש מיט אַ האַלב אויסגעפליקטער באָרד, מיט
 אַן אויסגעפליקטער פּאה, אָבער שטענדיג מיט אַ פולען זעקעל קופּער
 געלד, פוילישע פּיעמס און גילדענס, טערקישע זילבערנע שטיקלעך,
 אָדער ברענגען צוריק פאַר זיין סתירה טערקישע ביקסען און שווערדען
 וועמעס הענטלעך זיינען געווען געשניטען פון עלפּען־ביין און אויס-
 געזעצט מיט מזרח־שטיינדלעך, טאָטערישע דיוואַנען, קאָזאַקע
 פּילסענע מאַנטלען. און מענדעל האָט פאַרפיהרט די קאָזאַקישע
 און טאָטערישע סחורות אויף די מערקס פון טשיהרין, פון לובנא, וואו
 ער האָט געוואָהנט דער פירשט ווישניוויטצקי, דער קניאַזש פון
 רוס, וועלכער איז געווען אַן אהב ישראל, און אין זיין שטאָדט
 האָבען די אידען געמעגט וואָהנען און פריי האַנדלען.

מענדעל האָט גוט געלעבט מיט זיינע שכנים, די קאָזאַקישע
 כלאַפּעס. ער האָט געהאַלטען פאַר זיי אַ געוועלכעל אין דער קרעמטש-
 מע און ער האָט געהאַט פּרנסה בריווה. אָבער עס איז איהם שלעכט
 געווען, און מענדעל האָט ניט געקענט לעבען אַהן אידען. און אידען
 האָבען זיך ניט געוואָלט באַזעצען אין זלאָטשאָוו, ווייל זלאָטשאָוו
 איז נאָך געווען אַן אונרין מקום... זי האָט קיין שוהל אין קיין בית-
 עולם ניט געהאַט. וויפיעל מענדעל האָט זיך ניט באַמיהט צו באַקו-
 מען אַ רשות פון פרייז צו בויען אַ שוהל, האָט גאָר ניט געהאַלפּען.
 דער ססיאַנדו קאָזאַווסקי פון די יעזואיטען, וואָס איז געזעסען אין
 טשיהרין מיט דער מיסיע איבערצופיהרען די פויערשע קאָזאַקען אין
 קאַטוילישו גלויבען, האָט כאין אופן ניט צוגעלאָזט די ערלייבניש אויף
 דער שוהל אין זלאָטשאָוו, כדי דער איד זאָל חלילה די קאָזאַקען ניט
 אַפּרעדען פון קאַטוילישען גלויבען. אזו כדי צו פאַרשעהמען דעם

אַרמאָדאָקאָהישען גלויבען אין זייערע אויגען, האָט ער געצוואונגען, אַז דער קרעטשמער זאָל האַלטען אין אַרענדע זייער צערקווע, און זיי זאָלען מוזען אָנקומען נאָך דעם שליסעל פֿון זייער צערקווע צום איד אין קרעטשמע...

מענדעל האָט זיך געמיהט אויפצוהאַלטען זיין אידישקייט אין דער איינזאַמער קרעטשמע אין מיטען סטעפֿ צווישען די קאַזאַקען. אויף די ימים טובים איז ער געפֿאַרען אין טשיהרין, און איינגע- האַנדעלט זיך אידישקייט אויף אַ גאַנץ יאָהר.

זיין איינציגער אינגעל שלמה, וועלכען מען האָט אויסגעבעטען ביי גאָט נאָך זעקס יאָהר ווי יוכבד מענדעל'ס ווייב האָט קיין קינדער ניט געהאַט און מען האַלט איהם ביז היינט פֿאַר סגולה וועגען אין וויי- סען אָנגעטאָן, איז שוין אויסגעוואַקסען, געוואָרען זעקס יאָהר, און קיין מלמד וויל נישט אַרויסקומען אין קרעטשמע. וויפֿיעל ער האָט געקענט, האָט מענדעל אַליין געלערענט מיט איהם. אָבער אַ סך האָט מענדעל אַליין נישט געוואוסט, און אָפט מאָל מאַכט זיך אַ שאלה, און אַליין אין אַ ספר קען מען נישט אַריינקוקען, און דאָס הויז ווערט פֿאַר- גרעכט. דאָס ווייב לערענט זיך מידות פֿון די קאַזאַקישע ווייבער און אַליין ווייסט מען אויך נישט וואָס מען מעג יא און וואָס מען טאָר ניט. — ער האָט שוין לענגסט געוואַלט אַוועקוואַרפען די קרעטש- מע און אַריינציהען זיך אין אַ ישוב. איז אָבער אַ שאַד געווען די פֿרנסה. האָט ער ווי ווייט ער האָט געקענט מיט שלמה'ן אַליין געלע- רענט, זיצענדיג הינטער דעם טיש פֿון דער קרעטשמע, צווישען בראַנ- פען און שכור'ע גוים, ווי ער האָט איצט געטאָן, ווען דאָס פֿאַטעריל סטעפֿאַן האָט איהם אונטערגעבראַכען מעט דעם שטן, און געלערענט דאָס איינציגע, וואָס ער האָט געקענט, מיט זיין אינגעל: — ויאמר — און ער האָט געזאָגט, ה' — גאָט, אל משה — צו משה'ן... לאמור — אַזוי צו זאָגען...

נאָר זעוזט זיך אויס, אַז דער שטן האָט זיך טאַקע דערשראַקען פֿאַר דער קריסטליכער ליעבע, מיט וועלכער דאָס פֿאַטעריל האָט איהם באַהאַנדעלט. אַז פֿאַטעריל סטעפֿאַן האָט זיך גוט אָנגעשכור'ט, האָט ער אָנגעהויבען צו רעדען ווי אַ ניכטערער מענש; ער האָט זיך פֿלוצים אָנגעהויבען צו קלאַפען מיט'ן פּויסט אין האַרץ אַריין און זיך אַליין געזידעלט:

— דן כיוט א זינדיגער מענש, פאָטעריל סטעפאָן. גאָט האָט זיך איבערגעגעבען א סטאדע שעפעלעך צו פאשען, דעם שעפער־שטעקען דיר אין האַנד פארטרויט: גיב זיי פאשע, ווען זיי זיינען הונגעריג, און טרינק זיי אָן, ווען זיי זיינען דורשטיג. און דו האָסט עם נישט געטאָן. האָסט זיי קיין פאשע נישט געגעבען, ווען זיי זיינען הונגעריג געווען, און נישט אָנגעטרונקען, ווען זיי זיינען געווען דורשטיג. נאָר דו האָסט דיין נשמה פארקויפט צו דעם אידען פאַר אַ קוואַרט בראָנפּען. ער זיצט און מאָדלעט זיך צו זיין גאָט, און דו, פאָטעריל, שכור־סט. דאָס הייסט, דו אידעל, האָסט אזוי געמאַכט. איך ווייס עס. מיך האָסטו אָנגע'שכורט און אַליין בעטסטו צו גאָט. — פאָטעריל מיינער, וואָס רערסטו? וואָס פלוידערסטו? געת אין צערקווע אַריין, פאָטעריל. נאָ, אָט דאָ האָסטו דעם שליסעל פון צערקווע. מאָדלע דיך צו דיין גאָט — וויפיעל דו ווילסט — איך לאָז דיך נישט? פארקעהרט, אדרבא, אַ איר האָט לייעב צו זעהן, ווי „גוים“ „מאָדליען“ זיך. זעהר לייעב צו זעהן. נאָ, דאָ האָסטו דעם שליסעל און געה אין צערקווע אַריין.

— און די שליסלען פון דער הייליגער צערקווע האָבען זיי דעם אידען איבערגעגעבען. די צערקווע האָבען זיי באַליידיגט. די אמונה באַליידיגט, און דו, שעפער־ל, זיצסט און טרינקסט. אָה, עם וועלען קומען צו רייטען די ברודערלעך פון סטעפּ, אָ, זיי וועלען קומען, די אינגלעך, אויף זייערע לייכטע פערדלעך, פון איבערין דניעפער וועלען זיי קומען און פאַר גאָט'ס עולה וועלען זיי זיך נוקם זיין. דאָס פאָלק באַפרייען פון די פאַנעס, די צערקוועס פון די זשידעס און פאַר גאָט'ס עולה נקמה געהמען.

— אוי, וואָס הער איך? ש־ש־שווייג — איז דער איד אַפיר־געלאָפּען פון הינטער'ן קרעטשמע־טיש און מיט דער האַנד פאַרשטעלט דאָס מויל פון הויכען פאַפּ. ש־ש־... שווייג, די ווענר וועלען עם דעהרעזען, דער ווינד וועט עם דעם פאַן דערצעהלען, דיין לייב וועלען זיי שינדען לעבעדיגער־הייט — ש־ש־ש־... שווייג, שווייג... — האָט זיך דער איד אומגעקוקט מיט שרעק, און זיינע פאות האָבען זיך גע־טרייסעלט, אויב קיינער הערט ניט דעם פאַפּ'ס ווערטער. — ש־ש־ש־... איך וועל דיר צו טרינקען געבען, נאָ, נאָ, טרינק. אוי, טאַטע, איך האָב שוין קיין כוח נישט. ביי מיר אין קרעטשמע האָט ער באַדאַרפּט

אנהויבען! פאר וואָס שטראַפּסטו מיך אזוי? אַ צווייטע קווערטעל
בחנם, אוי, אויסקרענקען זאָל ער עס נאָ, טרינק און שווייג.

אָנצושרעקען דעם אידען מיט די ברידערלעך פון סטעפּ און
געווען דער בעסטער מיטעל אַרויסצוקריגען פון קרעטשמער אָקעוויט
נאָך דעם מיטעל מיט'ן שטן און קרויסטליכע ליכע. דער פּאַפּ, אַז
האָט ער געקראָגען דאָס קווערטעל אין האַנד אַרײַן נאָך מיט אַן איבער-
געלאָפּענער מאַס, וואָס דער איד האָט אין האַסט און אײַלעניש איבער-
געגאַסען, האָט ער זיך באַרוהיגט, אַוועקגעזעצט זיך צוריק אויף די
באַנק אויף דעם פּיעקעליק, קנעטענדיג מיט די הענד זײַן לאַנגע, רױמע
באַרד און געװפּט פון צײַט צו צײַט אויס דעם קווערטעל. און דער
איד האָט זיך צוריק אַוועקגעזעצט הינטער'ן טיש פון קרעטשמע, נאָך
לערנען האָט ער שױן ווײַטער נישט געקענט, געהאַלטען אין אײַן
קרעכצען:

— טאַטע, פּאַטער, פּאַר וואָס שטראַפּסטו מיך אזוי? מיט וואָס
האָב איך געזינדיגט? האַלט איך ניט די צערקווע אין אַרענדאָ,
שלאַנגט דער קסיאָנרו; האַלט איך די צערקווע אין אַרענדע, שרעקט
ער מיך מיט די ברידערלעך. און קײַן שױהל גיבען זײַ ניט, און קײַן
אידען זײַנען ניטאָ, און לערנען קען מען נישט, און דער זױהן וואַססט
אויס אָהן תּורה. אַוועקוואַרפען די קרעטשמע, אַנטלױפען פון זלאָד-
טישאָוו, וואו די אויגען וועלען מיך טראָגען. אָהן אַ שױהל און אָהן
אידען — נאָר שכוריע פּאַפען — אוי וועה!

— דו אַנטלױף נישט, מענדעל, דו פּאַרלאָז אונז נישט, מענ-
דעל, — האָט זיך אָנגערופּען דער פּאַפּ, וועלכער, ווי עס האָט זיך
געדאַכט, האָט זיך גאָר נישט צוגעהערט צום אידענ'ס רײַד. דו ביזט
דאָך פּאַר אונז ווי אַ פּאַטעריל אַן אײַגענער, און אַ שױהל וועלען מיר
דיר געבען. די ברידערלעך וועלען קומען פון סטעפּ, אויף די לײַכטע
פּערדלעך וועלען זײַ קומען, די פּאַנעס אויסהרג'ענען, און דיר אַ שױהל
געבען. איך וועל בעמען פּאַר דיר.

— געוואַלד, געוואַלד, ער הויבט שױן וויעדער אָן מיט די בריי-
דערלעך. שאַ, שטיף, שאַ! — איז דער איד וויעדער אַרויסגעלאָפּען
פון הינטער'ן טיש מיט שרעק.

ווער ווייס מיט וואָס דאָס וואַלט זיך געענדיגט, ווען ניט די אַלמע

מארושא, אן אלטע, שטארקע קאזאצקע, וואָס האָט געדיענט ביי דעם אידען, וואָלט מענדלען ניט צו הילף געקומען אין דער שלעכטער שעה. זי איז אריינגעקומען פון דער צווייטער שטוב, וואָס איז געווען אָפגעצאמט פון דער קרעטשמע, וואו עס האָט געוואָהנט דער איד. און זי האָט זיך אוועקגעשטעלט פאר'ן פאָפּ, מיט איהרע גראָבע, פלישיגע הענד, וואָס זיינען נאָקעט געווען אין דעם קאלטען ווינטער־טאָג, אונטער די באַקעס.

— מען דאַרף דיך, פאָטעריל, אַ ביסעל דורכשלאָגען פאר דיין טובה וועגען — האָט די אלטע געזאָגט — אז ניט, וועסטו דיך נישט איינשטילען. האָסט דעם שטן אָנגע'שכור'ט און יעצט שרייט פון דיר אַרויס אַ דיבוק.

— העלף, מאַמע לעבען, העלף, טו אַ קריסטליכע זאַך, איך האָב איהם אַדורכגעשלאָגען, נאָר מיך הערט ער ניט, צופיעל „פּאני בראַט“ איז ער מיט מיר, דער שטן.

— וואַרט, פאָטעריל לעבען, וואַרט, איך וועל דיר העלפען — איז זי צוגעגאַנגען צו דער פּאַמוניצע, וואָס איז געשטאַנען ביי דער טיר פון קרעטשמע, און אָפגעגאַסען מיט איהר דעם פּאַפּ'ס קאָפּ.

— אַ, גוט — האָט דער פּאַפּ געגאָווערט פאר נחת.

— נו, וואָס, פאָטעריל, בעסער דיר? — האָט מאַרושאַ געפרעגט.

— מען דאַרף איהם נאָך אַ ביסעל אַדורכשלאָגען, דערנאָך וועט ער זיך שוין אין גאַנצען איינשטילען.

— וואַרט, פאָטעריל, וואַרט, איך וועל דיר העלפען. און די אלטע מאַרושאַ איז צוגעגאַנגען צום פּאַפּ און מיט די צוויי גרויסע שטאַרקע הענד האָט זי איהם געזעצט אין בויד אַרײַן.

— פאַמעלעך, פּאַוואָליע, פּאַוואָלינקע — איז דער איד געשטאַנען פון דער ווייטענס און געמאַכט מיט די הענד.

צווייטעם קאַפיטעל.

פערלאָרען דעם טאָג.

עס האָט אָנגעהויבען צו ווערען גרויליך. דער שניי אונטער'ן פענסטער האָט זיך גענומען רויטלען און זיך פּאַרוואַנדעלט אין אַ פּאַלעטער־געם קאָליר. דער ווינד פון סטעפּ האָט געקלאַפּט אין די ווענטלעך פון

קרעטשמע און עם האָט אויסגעזעהן, אז אויב מען וועט איהם ניט אין שטוב אריינלאָזען, וועט ער אונטערהויבען דעם שטריווענעם דאָך פון הייזעל. אין קרעטשמע אין טונקעל געוואָרען. דער פּאָפּ, נאָכדעם ווי מאַרושא האָט פון איהם דעם דיבוק אַרויסגעשלאָגען, איז געפאלען אויף דער באַנק פאַר'ן פיעקעליק און האָט איינגעכראָפּעט. זיין שניאָרען האָט זיך געהערט, ווי דאָס בלאָזען פון אַ שעפּער-האַרן און האָט צוטומעלט אַלעמען אין שטוב...

די קרעטשמעריין יוכבד איז אַריינגעקומען פון דער צווייטער שטוב, וואָס איז געווען אָפּגעטיילט מיט אַ מחיצה/דיג ווענטעל, אין איהר האַנד האָט זי געהאַלטען אַ ברענענדיג קיהנעלע, וועלכעס האָט כאלויכ-טען איהר יונג פרישעס פנים פון די פיעלע הויבען און שאַלען, וואָס זי האָט געהאַט אויף זיך. זי איז צוגעגאַנגען צום פיעקעליק און האָט אונטערגעצונדען אַ קנייטעל, וואָס האָט זיך געטוקט אין אַ גרויסער בלי מיט צולאָזענעם וואַקס. זי האָט אַרויפגעשלאַפּט אַ גרויסען מולטער און גענומען אַריינשיטען מעהל אין מולטער אויף אַ ראָזש-צינע.

— וואָס טוסטו, יוכבד? — האָט מענדעל געפרעגט.
— פאַרקעמטען די ראָזשצינע אויף חלות, דער פיעקעליק איז שוין וואַרים.

— וואָס איז עפעס חלות אין מיטען דער וואָך?
— וועה איז מיר, עס איז דאָך דאָנערשטאג, — האָט דאָס ווייב אָפּגעענטפערט פאַרוואונדערט.

— יוכבד, ביזט זיך טועה, עס איז דאָך ערשט מיטוואָך, ווייסט שוין וויעדער נישט, יוכבד? האָט דער מאַן געשריען, יוכבד, מיר זיצען אין אַ מדבר, וואו קיין איד איז ניטאָ און דו פאַרליערסט דעם טאָג, יוכבד.

דאָס ווייבעל איז געשטאַנען מיט דעם ברענענדיגען קיהנעלע אין האַנד אַ שולדיגע און זי האָט געזאָגט מיט געבעט:
— געהם מיר ניט דאָס חיות, מענדעל, קוק נאָך אין לוח — עס איז דאָך דאָנערשטאג, מענדעל.

מענדעל האָט געקרעכצט און איז צוגעגאַנגען צו דעם גרויסען טאָוועל, וואָס איז געהאַנגען אויף דער וואַנד פון קרעטשמע, — דער לוח פון יאָהר, וואָס דער ועד ארבע הארצות האָט געלאָזט דרוקען אין לובלין פאַר דעם נוצען פון די בעלי-קרעטשמעס, וואָס זיצען

אין דרויסען. דער לוח איז געווען אונטערנעשטראכען מיט פארשיע-
דענע פארבען און עם האָבען געשמעקט אין איהם העלצלעך, וואָס האָבען
געדיענט פאר פארשיעדענע סמנים, וואָס מענדעל האָט זיך געמאַכט.
לאַנג, לאַנג האָט זיך מענדעל אַרײַנגעטראַכט אין לוח, דערנאָך האָט
ער געפרעגט דאָס ווייב:

— יוכבר, וואָס פאר אַ טאָג האָבען מיר געהאַט עהערנעכטען.
מאָנטאָג אָדער דיענסטאָג?

— וועה איז מיר, דו ווייסט נישט, וואָס פאר אַ טאָג מיר האָבען
געהאַט עהערנעכטען. מענדעל, מענדעל, מענדעל, אז דו ווייסט נישט,
פון וואָנען זאָל איך וויסען, איך בין דאָך נאָר כלוּז אַ זינדיגע אידענע.
מענדעל האָט זיך ווייטער אַרײַנגעטראַכט אין לוח און יוכבר איז
דערווײַלע געשטאַנען אין אַנגסטען. דאָס וואָס איהר מאַן האָט פאר-
לאָרען דעם טאָג האָט אויף איהר אזוי געווירקט, ווי זי וואָלט זיך
געווען פאַרלאָרען איינע אַלײן ביי נאַכט אין סטעפּ.

— מענדעל, וואָס וועלען מיר טאָן, מענדעל, — עם איז דאָך
סכנת נפשות, אז אַ איך ווייסט נישט וואָס פאר אַ טאָג אין וואָך
איז, מענדעל.

— וואָס וויינסטו, וואָס שרייסטו? — רוף אַרײַן מאַרושאַן.

די קאָזאַקע מאַרושאַ, וואָס האָט געדיענט ביים אידען מענ-
דעל, איז דורך די פאָר יאָהר, וואָס זי האָט געוואָהנט מיט יוכבר'ען,
געוואָרען שוין אזוי געניט אין אידישע מנהגים און מצוות, אז איינע
פון איהרע פונקציעס אין מענדעל'ס הויז איז געווען צו באַזאָרגען
די שטוב מיט אידישקייט. זי האָט מיט מענדעל'ס איינציגען
זוהן שלמה'לען, וועלכען זי האָט געווינגען און ערצויגען, „מורח אַני“
געזאָגט יעדען פריהמאָרגען און קריאת-שמע געלייענט פאר'ן שלאָף
פען געהן. זי האָט דערמאָנט איהם אָן אַ ברכה ביי יעדען עסען.
מאַרושאַ האָט אויך באַדאַרפט האַלטען אויפ'ן קאַפּ דעם טאָג אין
דער וואָך, כדי מען זאָל וויסען ווען שבת צו מאַכען.

מאַרושאַ איז אַרײַנגעקומען אויף די געוואַלדען פון איהרע בעל-
בתים, און אויסגעפינענדיג, אז איהרע בעל-בתים האָבען זיך פאַרלאָרען
אין לוח און ווייסען נישט ווען שבת צו מאַכען, איז אויף איהר אזא
שרעק אָנגעפאַלען, אז כאַטש וויסענדיג, אז עהערנעכטען איז געווען
מאָנטאָג — האָט זי זיך באַלד פאַרלאָרען און מורא געהאַט צו זאָגען
עפעס ענטשיידענעס אין אזא וויכטיגען ענין.

— פון וואָנען זאָל איך וויסען, פאָנאָווע, איך בין נאָר אַ קריסטיִ
 לִיכע נשמה. אפשר מאָנטאָג, אפשר דיענסטאָג, גאָט, האָב רחמנות.
 מאָן און ווייב האָבען זיך אָנגעקוקט מיט שרעק — אַלע האָבען
 אָנגעהויבען מיט אַ מאָל צו שרייען, דער מאָן, דאָס ווייב און די דיענסט.
 און דאָס אינגעל זעהענדיג אַז די גרויסע שרייען, האָט ער אויך אָנ־
 געהויבען צו שרייען — די געוואַלדען האָבען אויפגעוועקט דעם שלאָג־
 פענדיגען פאָטעריל. דער פאָפּ האָט זיך אויסגעניצט און זיך אַרום־
 געקוקט מיט פאָרוואַנדערונג.

— פאָטעריל טייערער, ראַטעווע — בעט זיך ביי איהם מענדעל.
 — וויסטו נישט וואָס פאַר אַ טאָג מיר האָבען געהאַט עהערנעכטען.
 מאָנטאָג אָדער דיענסטאָג ?

— מאָנטאָג אָדער דיענסטאָג ? — עהערנעכטען. — וואַרט, לאָך
 זעהן. — זאָגט דאָס פאָטעריל, שאַרט זיך אַרויף דעם אַרבעל און
 נעהמט צעהלען אויף די פינגער: דער הייליגער געאָרג פאַלט אויס
 אין דאָנערשטאָג שטענדיג, דעם ערשטען טאָג נאָך דער צווייטער וואָך
 נאָכין הייליגען פאַוועל — ווען עס הויבט אָן צו שנעען. דענסטמאָל
 זאָגען מיר אין צערקווע אַ געבעט פאַר'ן הייליגען פאָטעריל אַנטאָן.

— וועה איז מיר, דער פאָפּ איז דיין רבי. מענדעל, מענדעל !
 — האָט דאָס ווייב אָנגעהויבען צו וויינען.

מענדעל האָט זיך אַלץ פאַרטראַכט אין לוח. נאָר בחנם זיין זוכען.
 כדי צו וויסען אויב היינט איז מיטוואָך אָדער דאָנערשטאָג האָט ער
 באַדאַרפט וויסען, וואָס פאַר אַ טאָג עס איז געווען עהערנעכטען !
 מאָנטאָג אָדער דיענסטאָג, און דאָס האָט קיין לעבעדיגע נשמה אין
 זלָאָטשאַוון נישט געוואוסט.

אַ מינוט אין דאָס גאַנצע הויז געשטאַנען אַ דערשראָקענע
 און אַ פאַרציטערטע, האָבען מורא געהאַט זיך צו באַוועגען און צו
 ריהרען, ווי זיי וואָלטען געווען געוואַרט, אַז די וועלט זאָל זיך ענדיג
 גען. נאָר פּלוצים האָט זיך די טיר אויפגעפּענט מיט אַ קלאַפען
 פון ווינד און אין קרעטשמע איז אַריינגעפאַלען געיאָגט פון ווינד
 עפעס אַ ניערדיגס און אַ באַשנעעטעס, איינגעוויקעלט אין אַ בורקע,
 אין ווייבערשע טיכער און מענערשע שאַלען און כל'ערליי קליידונג.
 מען האָט דערפון קיין מעגליך פנים נישט אַרויסגעזעהן. אין גאַנצ
 צען איז עס געווען פאַרשנעעט אין איין קנויל שנעע, נאָר פון זיין

מענשליכע שטימע, וועלכע עם האָט זיך געלאָזט הערען, האָט מען געקענט דרינגען, אז עם איז אַ מענשליכע באשעפעניס.

— געלויבט צו גאָט, דאָ וואָהנט אַ איד? — האָט זיך געלאָזט

הערען אַ קול.

— אַ איד, אַ איד — האָט דער מאַן, דאָס ווייב, די דיענסט און אפילו דער פאָפּ מיט איבערראשענדער פרייד אָפגעענטפערט, אַרומרינגלענדיג דאָס ניעדעריגע, דאָס עפעס, דאָס פארשנעעטע.

דאָס שנעענע מענשעלע האָט אָנגעהויבען אָפצושיילען פון זיך די שנעעדיגע שאַלען, טיכער, בורקעס איינס נאָך דעם אנדערען, האָט אָפגעקיקעלט פון זיך די בגדים און אז עם איז געבליבען אָפגעשיילט פון די פארשידענע קליידער, איז געבליבען שטעהן אַ קליין, ניעדריג אידעל, אַ ווייסער, מיט אַ קורצן ווייסער בערדעל, מיט שנעע ווייסע האָר און אַ פאָר ליכטיגע קינדערשע אויגען מיט אַ אלט־קינדיש שמייעל אויפ'ן ריינעם פנים. ער האָט אויסגעשטרעקט אַ שלום־עליכם האַנד צו מענדלען:

— געלויבט צו גאָט, פאַרוואַנדעלט צו אַ אידען, שלום־עליכם!

— קומט צו צום פיעקעליק, ר' איד, ער איז איינגעהייצט —

לאַדעט אין די אַרענדאַרקע.

דאָס אידעל איז צוגעאָנגען צום פיעקעליק, אַרומגענומען איהם, ווי מען נעהמט אַרום אַן אַלטען גוטען פריינד און נעאָגט:

— פאַרקליבען זיך אַ איד, העט, העט פאַרקליבען זיך ווייט אין סטעפּ, וואו דיניע אידעלעך זוכען דיר אָפּ, רבונו של עולם, העט ווייט אין סטעפּ זוכען זיי דין אויף, טאַטע אין הימעל.

— פון וואַנען האָט איהר זיך פאַרוואַנדעלט דאָ אין דעם ווייטען

מקום? — איז ערשט מענדעל געקומען צו זיך.

— אַט אזוי זיך, איד בין מיר אַ שניידערעל אַ קליינס, ברוך השם באַקאַנט אין די מקומות אַרום, ביי די אַרענדאַרען. נעה פעלצלעך און מלבושים פאַר די קינדערלעך צום געוונד, אויסשטייערס אויף חתונות, וכדומה, וואָס אידען באַדאַרפען. געהערט אין קאַרסון, אז זלאָג טשאַוון האָט שוין אַ אירדישען קרעטשמער, האָב איד מיר געטראַכט, איד וועל אַראַפּקומען געוואָהר ווערען, וואָס עם מאַכט אַ איד אין אזא ווייטען מקום, און אַנב טאַמער וועט זיך מאַכען אַ מלבוש איבער—

צונעהען, אָדער מיט די קינדער צו לערנען, אַיך בין ברוך השם אַ מלמד אויך.

— ווי גאָט וואָלט אייך צוגעשיקט אין דער ריכטיגער מינוט. פארלאָרען דער טאָג, מען לעבט צווישען גוים אַליין אין אַ מדבר — האָבען מיר דעם טאָג פארלאָרען — זאָגט דאָס ווייב, — ווייסט איהר ניט, ר' איד, וואָס פאר אַ טאָג מיר האָבען היינט ביי אירען?
— דעם טאָג פארלאָרען? אָוואָ. וואָס באַדאַרף אַ איד דעם טאָג צו וויסען אין מדבר, אודאי מכה שבת, צו וויסען, ווען די ראָזשינע צו קנעטען. זעה, טאַטעניו, ווי געטריי דינע אידעלעך זיינען דיך אפילו אין ווילדען סטעפּ. צווישען גוים פארגעסען זיי דיך ניט. היטען דיין שבת אָפּ, האָבען דאָך אירען אודאי עגמת נפש, אַה, וואָס זיי האָבען דעם טאָג פארלאָרען, וועל איך אייך באַלד זאָגען, אַ נו לאָזט מיר נאָר מיינע קניפלעך זעהן, — זאָגט דער איד און נעהמט די שניר פון זיין זעקעל — אָפּט מאָל מאַכט זיך, אַז מען פארגעסט אויך דעם טאָג, מאַך איך מיר אָט סמנים, יעדען טאָג מאַך איך מיר אַ קניפעל אין די שניר פון זעקעל, מיינע קניפלעך זאָגען, אַז היינט האָבען מיר אַזוי גרויס ווי די בשבוע, מיטוואָך ביי אירען, און וועל איך אייך אַן עצה טובה געבען, העלצער אויפ'ן פיעקעליק צו לעגען פאר אַ סימן, אַזוי ווי עס טוען אַנדערע אַרענדאַרען. עס קומט זונטאג אין דער וואָך לעגט מען אויפ'ן פיעקעליק איין שטיק האָלץ, מאָנטאג אין דער וואָך — נאָך אַ האָלץ, דינענסטאג — וויעדער אַ האָלץ, און אַז מען צעהלט אָפּ זיעבען העלצער ווייסט מען, אַז דער שבת הקודש קומט. און דאָס טוט די אירענע אין שטוב, ווענדעט ער זיך צו יוכבר, וואָרום עס איז אַ סכנה זיך צו פארלאָזען אויפ'ן מאַנספערשויך.
— אַ יישר כח אייך פאר די גוטע עצה, וואָס איהר ניט אונז, — רופט זיך אָפּ מענדעל פאר'ן פארשעהמטען ווייב. געה, קאָך אָפּ גרויפען זופ פאר'ן אורח, און ווענדענדיג זיך צום אורח:
— ביז זוגתי וועט די גרויפען פארטיג האָבען, וועלען מיר דער ווייל מעריב אָפּדאווענען. עס ווערט שוין שפעט.

באַלד איז די קרעטשמע פארוואַנדעלט געוואָרען אין אַ שוהלכעל. אין איין ווינקעל איז געשטאַנען דער טאַטע מיט'ן אינגעל, אין דעם צווייטען ווינקעל דער אורח און האָבען געדאווענט שמונהעשרה. פון פיעקעליק איז אַרויסגעקומען דער טעם און ריח פון גרויפען.

וואָס יוכבד האָט אונטערנעריישט מיט אַ ציבעלע. דער מעם האָט זיך געהערט אין שטוב און האָט שטאַרק גערייצט דעם אַפּעטיט פון גרויסען פּאָפּ, וואָס איז וואַכעדיג געוואָרען פון די גרויפּען. ער האָט אַריינגעצויגען אין זיך דורך זיינע גרויסע נאָזלעכער דעם געשמאַק פון די אָנגעריישטע ציבעלע און גרויפּען און געשלאָנגען דאָס וואַסער־דיגע שפייעכטס אין מויל קלאַפּענדיג מיט זיינע ליפּען. ער האָט אָבער געוואוסט, אַז ער האָט וועניג אויסזיכטען אַז ער זאָל ווערען צוגעלאָזען צו דעם טעלער מיט די גרויפּען — איז ער זעהר טרויעריש געוואָרען. ער האָט זיך געריבען מיט'ן רוקען אָן פּיעקעליק און באַלעקענדיג זיך די ליפּען ווי אַ קעצעל, האָט ער געזאָגט צו זיך אליין מיט גרויס רחמנות אויף זיך:

— אַך, טאַמעניו, גאַמעניו, די לעסטיגע אידען עסען גרויפּען מיט אָנגעריישטע ציבעלע און אַ פרומע קריסטליכע נשמה לאָזען זיי דאַרען, נעהם נקמה, טאַמעניו, גאַמעניו!

מענדעל האָט זיך נישט געמאַכט באַמערקען די גליהענדע אויגען פון דעם צוהיצמען רויט־פרצופֿדיגען פּאָפּ. ער האָט זיין אורח־אַריינגעבעטען אין צווייטען שטיבעל, און אליין האָט ער אַוועקגעדי־שמעלט הינטער דעם טיש פון קרעטשמע די מאַרושא, אַז זי זאָל הימען די פעסלעך מיט די גאַנשערס אַקעוויט פאַר'ן פּאָפּ, איבער וואָס נעבעך דער פּאָפּ האָט ביטער אָפּגעקרעכצט דערזעהענדיג די מאַרושא מיט די נאַקעטע הענד הינטער'ן קרעטשמע־טיש. יעדע האָפּנונג איז פון איהם פאַרשוואונדען און ער האָט זיך געשטאַרקט צו פאַרטראַכטען אין פרומע געדאַנקען.

ביים עסען, ווען דער אורח איז געווען איינגענומען אין דעם רויך, וואָס האָט געשלאָגען פון דער ערדישער כלי מיט גרויפּען וואָס איז געשטאַנען אין מיטען טיש, האָט ער גענומען פאַרהערען דעם אינגעלעך. סנייפּענדיג שלמהיקען אין בעקעל האָט ער געפרעגט:

— נו, זאָג, בחור־יעז, וואָס לערענסטו שוין?

— זעסט יאָהר שוין אַלט געוואָרען, קיין עין הרע, — ענטפּערט

פאַר איהם דער טאַטע — און ערשט חומש אָנגעהויבען. שווער

צו זיין אַ איד אין סטעפּ.

— גאָט וועט אייך ממלא זיין, — טרייסט איהם דער אורח —

איהר וועט נאך די זכיה האָבען צו זעהן זלאָטשאָוו אַ אידישען
מקום און איהר וועט די זכיה האָבען צו זיין אַ פרנס ביי אירען.
מענדעל האָט זיך פאַר אַ מינוט פאַרטראַכט.

— און דאָס מקום באַדאַרף טאַקע אַ שוהל — האָט דער אורח
צוגעלעגט — אזא גרויסער ברייטער סטעפּ און אַהן אַ שוהל, און אַז
דער רבונג של עולם וויל, אַז זיינע אידעלעך זאָלען דאווענען צו
איהם — וועט דער פּריץ מוזען געבען די שוהל. ער וועט מוזען,
מען וועט איהם נוימען. פון הימעל וועט מען איהם נוימען, ווי
הייסט עס וועט ניט וועלען? —

הייטעס קאפיטעל.

א שוהל! א שוהל!

הראַכיע קאָנדיפּאָלסקי איז אַראָפּגעקומען קיין זלאָטשאָוו
אויף געיעג. און ער האָט אין זיין יענער־שלאָס געגעבן אַ באַל פאַר
זיינע נעסט. דער פאַרוואַלטער פון זלאָטשאָוו האָט מענדעלען געשיקט
קיין נעמיראָוו, אַז ער זאָל אַראָפּברענגען אַ אידישע קאַפעליע און
באַזאָרגען די נעסט מיט האַנדשוה, וועלכע מענדעל וועט פאַרקויפּען
די „וויעלמאָזשנעס“ צום טאַנץ מיט די פּאַניעס.

דאָס יענער־שלאָס איז געווען געבויט מיט הויכע טורעמס אין
שוועדישען סטיל און די זאַלען זיינען געווען בעלויכטען מיט פיעל
ליכט אין די אייזערנע לייכטער. און די פּאַנעס אין פּוילישע קאָנטור-
שען מיט סאַבעלנע ברייטע קראַגענס, אַראָפּהענגענענדיג איבער זייערע
אַקסלען און די הוואַרע־העט, וואָס זיינען געווען מיט גרויסע פּאַווע-
פּושען אין די הענד, האָבען געפּיהרט די אין ווייס-אַטלאַס געקליי-
דעטע דאַמען, באַפּוצטע אין קניגליכען גראַנאַטאַיפּומער, צו דער
מאַזורקע. די אידישע פּירעל האָט געגרימפעלט, געשנימען אַ נגון און
לאַנג געצויגען, און די אידישע צימבאַלקעס פון די נעמיראָווער קאַ-
פעליע האָבען ווייט און זיס צוגעקלונגען צום טאַקט. די „יאַסנע-
וויעלמאָזשנעס“ האָבען צוגעקלאַפּט צום טאַקט פון דער מוזיק מיט
די באַזונדענע שפּיציקע שפּאַרענס אויף די אָבצאַסען. און די פּאַניעס

האָבען אויך מיט זייערע גאָלדענע אָכצאָסעלעך, מיט וועלכע זיי-
 ערע פּוטערנע שטיוועלעך זיינען געווען באַפּוצט, צוגעקלאַפּט צו
 דער מוזיק. און מענדעל איז אַרומגעלאָפּען מיט נייע אויסגעפרעסטע
 האַנדשוה פּון איין וויעלמאָזשנע צום אַנדערען און געבעטען זיך:
 -- א פּאָר האַנדשוה צום טאַנץ מיט די שענהע, ליכטיגע
 פּאַניע.

נאָך יעדע טאַנץ האָבען די וויעלמאָזשנעס אַראָפּגעוואָרפּען
 די האַנדשוה פּון די הענט און געכאַפּט פּון מעטרלען אַ פּאַר נייע
 האַנדשוה. עס איז ניט שעהן געווען צו טאַנצען מיט צוויי פּאַניעס אין
 די זעלבע פּאָר האַנדשוה. שלמה'לע, מענדעלס אינגעל, מיט די ציטע
 דערנע פּאָרטילען, האָט זיך אַרומגעבלאָנקעט צווישען די פּיס פּון די
 וויעלמאָזשנעס און צוגויפּגעקליבען די אויסגעטאַנענע האַנדשוה
 און געבראַכט זיי צום טאַטע. דער טאַטע האָט זיי אַריינגעלעגט
 אין די הילצערנע פּרעס, אויסגעפרעסט זיי, גלייך געמאַכט, און איז
 ווידער אַרומגעלאָפּען מיט זיי צו די וויעלמאָזשנעס:

-- טוישט איבער די האַנדשוה, וויעלמאָזשנעס, טוט עהרע
 די דאַמען און וועקסעלט איבער די האַנדשוה. ניט שעהן צו טאַנצען
 מיט די ליכטיגע פּאַניעס אין גענוצטע האַנדשוה, וויעלמאָזשנעס!
 מענדעל האָט אַ מינוט ניט גערהאַט. האָט ער ניט פּאַרזיפּט די
 האַנדשוהען, האָט ער זיי געפרעסט, צווינגענדיג זיך פּסוקים תּהלים,
 וואָס ער האָט געקענט אויף אויסוועניג און אַריינגעוואָרפּען קרעכ-
 צען אין מיטען די פּסוקים:

-- אוי פּרעהען זיך די גוים -- מיין ברעכעניש אויף זיי, מיין
 זויבס צער פּון טראַגן און מיין קינדס צאַהן-זוּעהטאַג, מאָלען און
 שאַרלאַך -- טאַטע אין הימעל. עולם-הוה/ניקעס, פּרעסען און זויפּען
 און דינען צו אַ גאָט אַ האַלץ, און אַ שוהל, אַ הייליגע שוהל, לאָזען
 זיי ניט בווען. אפּשר וואָלט שוין צייט געווען, אז די זאָלסט דאָס
 הייליגע בית-המקדש אויפּבויען. עה, מן הסתם איז נאָך נישט צייט
 -- טאָ זאָל זיין אזוי ווי דיר איז באַליעבט, טאַטע אין הימעל!

-- העי, זשידושי, וואָס מורמעלסטו דאָרט דיין טיפּעלשע
 תּפּלה, דו וועסט אויף אונז נאָך דעם טייוועל אַרויסלאָזען -- האַנד-
 שוהען צו דער מאָזרסקע מיט די זייכטויב-קעפּיגע פּאַנענע-פּאַ-
 זאָטשאָוו, די ליכטיגע און לויבענדיגע פּרויליין זאַפּיע, אָבער ניט
 קיין אויסגעפרעסטע, וואָס דיין ממזר'נס קלויבט אויף צווישען די

פּים פון די שליאכטשיצעס — ליכטיג-העלע און נייע — צו האַלטען
די ערעלגעשניצטע טאַליע פון מיין טויב-קעפּעדיגען מלאך.

— וואָס רעדט דער יאסנע וויעלמאָזשנע? ווער בין איך, וואָס
איך וועל מיך אונטערשטעלען צו וואַגען אָפּצונארען אזא יאסנע
וויעלמאָזשנע שליאכטשיץ, ווי דו ביזט? איך האָב דאָך נאָך דיין
טאַטען געקענט — דעם אַלטען שליאכטשיץ — און, אין דאָס געווען
א גוטער שליאכטשיץ — כּן יאבדו כל הרשעים...

— וואָס האָסטו געזאָגט פאַר א פאַרשאַלטענעם שפּרוך, זשירדיק,
אויף דיין טייוועלשער שפּראַך. איך וועל פון דיר די הויט שינדען
לעבעדיגערהייט, ווען דו וועסט מיין טאַטען שליטען אין קבר.

— איך האָב געבענשט דיין טאַטען, געבענשט איהם אין אונזער
הייליגער שפּראַך צו אונזער נאָט, אז ער זאָל אין אונזער ליכטיגען
גן-עדן זיין.

— דו בענש נישט און שילט נישט, זשירדיק. היט דיין לייב און
קריך אונטער דעם ווייב'ס ספּאָרניצע, ווען איך וועל אויף דיר מינע
הינד אָנרייצען. פלינקער, זשירדיק, פלינקער, אייל זיך צו, זשירדיק.
די פּים קענען עס שוין נישט אויסהאַלטען — עס גלוקט זיך צום
טאַנץ.

— נאָך איין מינוט, וויעלמאָזשנע, זאָלען זיי נאָך ליעגען אין
די פרעס. וואָס לענגער האַנדשוה ליעגען אין די פרעס, אַלץ ריינער
און שטייפער ווערען זיי. פונקט אזוי ווי א מענש, וויעלמאָזשנע;
פונקט אזוי ווי מיר, אידעלעך, וויעלמאָזשנע.

נאָר אין דעם איז צוגעקומען דער פּריץ פון זלאַטשאָוו, דער
הראַנזע קאָניץ-פּאָלסקי, אַ הויכער און אַ שטאַרקער, ווי אַ שטאַרקער
דעמב, מיט ברייטע פלייצעס. זיין לאַנגע אַטלאַסענע שוואַרצע קאַפּאָ-
טע, וועלכע האָט דערנרייכט ביז צו זיינע טריט, האָט נאָך שטאַרקער
געמאַכט זיין קערפּער, און ער האָט אויסגעזעהן, ווי אַ געשניטענער
פון האַלץ, איין שטיק קערפּער, נאָר אויף די ברייטע פלייצעס האָט
אַרויסגעשטייגט, ווי אַ טורם פון אַ געבידע, זיין שפיציג-הויכער
קאַפּ, געגאָלט ביז אין דער העלפט — פּאות און גושיבע געגאָלט,
נאָר די שטאַרקע גרויסע וואַנצעס, ווי ביי אַ שטאַרקען פּיש, זאָבען
זיך געצויגען פון אויער צו אויער.

— זישרקו, וועסט היינט מינע געסט פּאַרוויילען מיט אַ גע-

זאגט, וואָס איהר זינגט. אז דן וועסט זינגען גוט, וועסטו קענען
פון מיר עפעס דערפאר ארויסקריענען. געהערט §
— געהערט, יאסנע וויעלמאָזשנע.

דער איד אין אַרָאָפּגעשפּרונגען הינטערווילעכטס פֿון פֿרייז, צו
גערופּען זיין שלמה'יקלען, וועלכער האָט געהאַלטען אַלץ אין איין
קלייבען די אוועקגעוואָרפענע האַנדשוהען פֿון צווישען די פּיס פֿון דן
פּריצים. דער טאַטע האָט איהם גלייך געמאַכט די פּאות, דאָס אינגעל
אַוועקגעשטעלט לעבען זיך. אַרום דעם איד מיט דעם אינגעל האָבען
זיך אָנגעהויבען צו קלייבען פּריצים און פּריצטעס. אין זאַאל אין
געוואָרען שטיל, די קלעזמער האָבען אויפּגעהערט צו שפּיעלען —
נאָר די ליכט, וואָס האָבען געברענגט, קנאַקענדיג פֿון צייט צו צייט,
און דער פּאַרשטיקטער פּרעהליכער גערייד און געלעכטער פֿון די
ווינקלען און פֿון די אַרומיגע צימערען האָט זיך געהערט פֿון די שטראַהל
לענדע העל־בלאָנדע פּאַניעס און פּאַרליעבטע יאָסנע וויעלמאָזשנע.

א לאַנגע ווילע האָט געדויערט דאָס פּאַרבּערייטען זיך. פּלוצים
האָט דער איד זיך אין גאַנצען געענדערט. ער האָט פּאַרמאַכט די
אויגען און זיין געזיכט איז רויט געוואָרען, אָנגעלאָפּען. מען האָט
געזעהן, ווי ער מאַטערט זיך אַוועקצוגעהן פֿון דאַנען און ערנעץ אַז
דערשוואו צו קומען. און מיט אַ מאָל איז עס איהם געלונגען. דער
איד האָט געגעבען אַ שטעק אַרונטער אַ פינגער אונטער זיין קינן
און האָט פּלוצים אָנגעהויבען צו זינגען. צוערשט פּאַמעליך, אין
דער שטיל, ווי ער וואָלט זיך פּאַר זיך צוגעברומט, נאָר באַלד איז
עס העכער געוואָרען, זיין שטימע האָט מיט אַ מאָל געקראָגען חוצפּה.
דער איד האָט פּאַרגעסען וואו ער געפינט זיך. נאָך האָבען די פּריצים
געלאַכט, נאָר באַלד זיינען זיי פּאַרשמומט געוואָרען. עס האָט זיך
געדאַכט, אז דער איד איז דער איינציגער בעל־הבית פֿון די גרויסע
זאַאלען. ער האָט ניט געזעהן די פּריצים מיט די פּאַניעס, מיט דעם
גאַנצען גלאַנץ פֿון אַטלאַס און פּוטער, וואָס איז אַרום איהם — קיינער
איז דאָ נישט געווען, נאָר ער אַליין — ער מיט זיין באַשערטער. און
נישט קיין מענשליכע פּרוי איז עס געווען, פּאַר וועלכער ער האָט
יעצט אַזאַ גרויסען לויב אָבעגעבען — נאָר אַ העכערעס, גייסטיגעס
וועזען, צו זיין שבת, צו זיין מוטער, האָט ער געזונגען, צו זיינע
האַפּנונגען און זיינע צרות :

קדוש השם

„אשת חיל מי ימצא“

נישט קיין סערענאדע צו א ערדישער געליעבטע האָט ער גע-
זונגען, נאָר אַ סערענאדע צו זיין געמליכער געליעבטער, צו דעם
גרויסען אונגעזעהענעם און אונדערטרונטעוועמען גליק, וואָס זי גיט,
ווען מען דענקט וועגען איהר. וועגען דער גרויסער הייליגקייט און
בייגקייט, וואָס פליסט אַרויס פון איהר וועזען און באַשענקט די אַלע,
וואָס דענקען און זיינען פארליעבט אין איהר. פון זיין כלה, דעם שבת,
פון זיין איינציגער טויענדיגער הייזער כלה האָט ער געזונגען און
פאר דער גרויסער אייביגער לייעבע, וואָס זיינע אבות-אבותינו ביז
צו זיין לעצטען דור וועלען פיהלען צו דער אייביגער כלה. די צרות
און הרפות, וואָס ער שטעהט אויס צוליב איהר, זיינען פארטראָגען
געוואָרען צו גרויסע כבודים און הערליכקייטען; דאָס הינטישע
לעבען צו אַ פרינצען-לעבען — אַלעס פאַר אַנדעלט זי אין אַ גרויס-
הימלישעם גליק — דורך דער לייעבע צו איהר — און וואָס איז איהם
אַנגעגאַנגען די שכנים מיט די פאַנעס, מיט זייער גראַשענדיג פאַר-
מעגען, מיט זייער באַגרענצטען שטיקעל גליק פון ערדישען אַפפאַל, מיט
זייער מענשליכער היינטיגער איינגערעדטער קראַפט און הערשאַפט
זענען די אייביגקייט פון זיין לייעבע צו זיין גרויסער כלה.

פאַרשטומט זיינען געווען די פריצים, און פאַרשעהמט זיך פאַר
דעם גרויסען גביר, וואָס שטעהט אין מיטען זיי און זינגט אַ ליעד פון
אייביגע לייעבע.

— גוט געדיענט מיך! גוט געזונגען, מיינע געסט זיינען צו-
פריעדען, זידיק. זאָג, וואָס דו ווילסט, הייס דיר געבען אַ סך, נאָר
קלעהר נישט פיעל. איך האָב מעהר מורא פאַר דיין ביטרעקייט איידער
פאַר דיין אַפעטיט, — לאַכט דער פאַן.

— יאַסנע וויעלמאַזשנע — וואַרפט זיך דער איד צום פרייז'ס
פּיס — אַ שוהל און אַ בית-הקברות! אַ שוהל צום דאַוונען און
אַ בית-הקברות אונזערע מויעע צו באַגראָבען. גיט די ערלויבניש
אין זלאַטשאַוו, אַ שוהל און אַ בית-הקברות.

דער פרייז האָט זיך פאַרטראַכט אַ מינוט. ער האָט זיך דער-
מאַנט אַז די אידישע פעריל, וואָס זכריה פון משיהרין האָט איהם
אַסענגעטראָגען, ווען ער איז קיין משיהרין געקומען. זלאַטשאַוו וואַלט
געוואָרען אַ ישוב, צינזען געצאָהלט. נאָר וואָס וועט גאָט זאָגען און דער

פאָטער קאָזל־וואַסקי. באַלד איז איהם עפעס איינגעפאלען, וואָס איז
די ציינוען וועלען זיין גוט און איז נאָט וועט צופריעדען זיין.

— אז דו וועסט פאַר אונזער פאַן יעזום קריסטוס דעם קאָפּ
בויגען און זאָגען פאַטשאַרזש פאַר די הייליגע מאַריע דריי מאָל,
וועל איך דיר די ערלויבניש געבען, און אַ שעהנעם פאַלאַץ אויף
אַ צמענטאַרזש געבען.

דער איד איז שטיל געוואָרען, פאַרשטיינערט און געשוויגען.
— נו, מאַכען מיר דאָס געשעפט, זשירדיק. גוט, זאָג נאָר בלוז:
מאַריאַ, מאַטקאַ באַסקאַ שווענטאַכאָווסקאַ, נייעך בענדזשע פאַכוואַלאַ
נאַ נאַ וויעקי וויעקי, אַמען.

דער איד האָט געשוויגען.

— נו, קניע דיר בלוז פאַר איהר אַנידער, זשירדיק.

דער איד האָט געשוויגען פאַרשטיינערט.

— וועסטו מוזען דעם בער שפיעלען.

דער איד איז בלייד געוואָרען, דערשראָקען און האָט אָנגעהויבען
צו שטאַמלען.

— יאַסנע וויעלמאַזשנע, איך בין נאָר אַן אַרימער איד, האָב
רחמנות אויף מיין ווייב, אויף מיינע קליינע קינדער. בעט, שלמה'לע,
מיין בחורניק, בעט דעם שליאַכטשיץ. האָב רחמנות, יאַסנע וויעל־
מאַזשנע. איך וועל דיר שטענדיג געטריי דיענען.

און דער טאַטע מיט'ן קינד האָבען זיך אַרומגעקלאַמערט אַרום
דעם פריץ'ס פיס, און געקושט די שטיוועל, די פאָדלאַגע און געשלאָגען
מיט די שטערענס אָן דער ערד.

— האָב רחמנות אויף די קליינע יתומים, יאַסנע וויעלמאַזשנע.

— אָדער דעם פאַטשאַרזש זאָגען, אָדער דעם בער שפיעלען.

דער אידעל האָט אַ מינוט געקלערט. ער איז בלייד געווען
און דערשראָקען, און געהאַלטען אין חזרען פסוקים פון תהלים און
דאַוונען, און דערביי דעם פריץ די קאַפּאַטע געקושט, די שטיוועל.
נאָר פּלוצים איז איהם אין די אויגען ליכטיג געוואָרען. ער האָט נאָך
געציטערט מיט די הענד און פיס, נאָר דאָס פנים איז געווען באַגאַסען
מיט רוהיגקייט און שטילקייט.

— פאַר אַ שוהל, יאַסנע וויעלמאַזשנע, האָב רחמנות, נאָט וועט

העלפען, טו ווי דו ווילסט.

דער פריץ האָט געגעבען אַ וואונק, און צוויי קנעכט האָבען דעם אידעל גענומען און איבערגעצויגען איבער איהם אַ בערענעם פעל. דער פריץ האָט געהייסען די קלעזמער שפיעלען, און די צוויי קנעכט מיט צוויי לאַנגע בייטשען האָבען אָנגעהויבען דעם בער צו שמייסען. דער בער איז געשפרונגען פון איין אָרט צום אַנדערען און געשריען בר — בר —

די שררים האָבען געלאַכט און גערעהט זיך, און איינער דעם אַנדערען האָט געשטופט צום בער, און די קנעכט האָבען געשמיסען און געיאָגט איהם פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען. דער אידעל הינטער דער בערענפעל האָט געברומט: „לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא“ בר — בר — איז ער געשפרונגען פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען אויף אַלע פיער — „ה' מעוז חיי ממי אפחד“!

— גוט געשפיעלט, אידעל, דעם בער. קריגעסט דערפאר די שוהל. פאר דעם בית-עולם וועסטו נאָך מוזען זיך פארדיענען.

פון פאַלאַץ אַהיים איז דער איד געלאָפען אָהן אַן אַטעם, דאָס לאַנגע אַרבעט-כנפות האָט זיך איהם געפלאַנטערט צווישען די פיס, און דער אינגעל מיט די ציטערדיגע פאות איז איהם נאָכגעלאָפען, און ביידע האָבען געשריען איבער'ן וועג אָנזאָגענדיג דער וואַמען די פּרעהליכע בשורה: אַ שוהל! אַ שוהל!

פיערמעס קאפיטעל.

דער הנוך פון דער שוהל.

כאַלד איז באַקאַנט געוואָרען אין גאַנץ פּאָדאָליען און וואַהלין, וואו אידען האָבען זיך נאָר געפונען, אַז עס האָט זיך אויפגעפּענט אַ נייער ישוב. זלאַטשאַוו האָט געקראָגען רשות אויף אַ שוהל, און עס האָבען אָנגעהויבען אָנציהען אידען קיין זלאַטשאַוו פון דער גאַנצער געגענד אַרום. עס זיינען געקומען אידען פון קאַרסון, פון טשיהרין, אידען פון יענער זייט דניעפער, פון לובנא, פון לאַכאָוויץ, פון פער יאַסלאָוו. וואַרום עס האָט זיך געהערט, אַז זלאַטשאַוו איז אַ מקום פון פּרנסה, עס איז נאָהענט צום סעטש און מען קען פיהרען האַנדעל

מיט די קאָזאָסען. און אפילו פון קליין־פוילען זיינען געקומען אירען, וועלכע האָבען געהערט אויף די יאָהרמערס אין יארָאָסלאָוו און לובלין, אַז זאָמאָשטאָוו איז געוואָרען אַ ישוב.

די ערשטע זאך האָט מען זיך גענומען בויען די שוהל. די אירען האָבען זיך צונויפגעלעגט וואָס זיי האָבען געקענט. די ווייבער האָבען געבראַכט דאָס ציערונג, און מען האָט אַראָפּגעבראַכט צוויי אידישע מייסטערס פון נעמיראָוו און באַשמעלט ביי זיי בויען די שוהל.

צוויי יאָהר האָט גענומען בויען די שוהל. די בעלי־בתים האָבען געהאַלפּען אַליין בויען. די שוהל האָט געדאַרפּט דיענען צו צוויי צוועקען, נאָט צו דיענען און צו באַשיצען זיך פון פיגור. האָט מען די שוהל געבויט ווי אַ פעסטונג, מיט אייזערנע טירען און רינגען. נחמן דער קאָוואַל, וואָס האָט געהאַלפּען די קוושנע, האָט אויסגעקאָוועט די אייזערנע טיר פאַר דער שוהל, אַ גרד צו דעם בעלעמער, אַ גרויסע מנורה פאַר'ן עמוד, און אַ גרויסע חנוכה־לאָמפּ. מראָסט איז געווען זיין אַרבייט, פּראָסטע קאָוואַלסקע אַרבייט, אָבער מיט גרויס ליעבע און חשק. אַלע קונץ־שטיק, וואָס נחמן האָט געקענט אין זיין קאָוואַלעריי האָט ער אריינגעקאָוועט אין דעם גרד פאַר'ן בעלעמער, אין דער מנורה און אין דעם חנוכה־לאָמפּ. דאָס זעלבע האָט אויך געמאַן ברוך דער דרעקסלער. אונטער דער אויפזיכט פון די צוויי מייסטערס פון נעמיראָוו האָט ער אויסגע־שניטען פאַרשידענע דריידלעך און קונצען, וואָס ער האָט נאָר געדענקט פון זיינע בחור'שע יאָהרען אין האַלץ־שניצערריי: פּויגלען און טויבען, הירשען און לייבען, די סמנים פון שבטים און די סמנים פון די חדשים. גאַנצע נעכט איז דער איד געזעסען און זיין מאַאכה געמאַן ביי אַ ברענענדיג שטיק האַלץ, שניצענדיג די שניצערריי פאַר דער שוהל. און יעדער בעל־הבית, אַז ער איז געפּאָהרען אויף אַ יאָהר־מאַרק אין די גרויסע שמעדת און געזעהן אַ שעהנע זאך, אַ שעהן זיידענס פאַר אַ פּרוכת, אַ מזרח, אַ אליהו הנביאים שמוהל אָדער אַן אַנדער ציערונג, האָט ער עס געקויפט און געבראַכט אַהיים פאַר דער שוהל. און די ווייבער זיינען אויפגעזעסען אין די ווינטערדיגע נעכט ביי מענדעל'ס ווייב יוכבד, אין קרעטשמע, און ביי פּרומע געזאַנגען האָבען זיי

זייערע ציערונג אריינגענעהט אין די פריכתיגע און די העמדלעך פאר די ספרותרות.

מענדעל, אלס דער ערשטער תושב פון זלאָטשאָוו און חשוב ביים פריץ, איז געוואָרען דער פרנס פון דער נייער קהלה. און מענדעל האָט געוואָלט, אז זלאָטשאָוו זאָל האָבען אַ שטיקעל שם איבער דער וועלט. האָט ער געגלוסט צו האָבען פאר זלאָטשאָוו אַ רב אַ למדן, מיט אַ שם טוב.

לאַכאָוויטש האָט געהאָט אַ רב, דעם „שער צדק“, מיט וועלכען דער גאַנצער געגענד האָט שוין דאָן געקלונגען, האָט מענדעל נישט לאַנג געטראַכט, איינגעשפּאַנט דעם וואָגען, געפּאָהרען קיין לאַכאָוויטש, דעם רב מוסיף געווען צוועלף גראָשען פּויליש אַ וואָך מעהר וואָס לאַכאָוויטש גיט, און צוגעגעבען דער רביצין די חזקה אויף ליכט ציהען פאר דער שטאָרט, און גלייך גענומען אַ וואָרט פון רב מיט אַ כתב. דערנאָך אז לאַכאָוויטש איז געוואָהר געוואָרען, איז שוין געווען צו שפעט. מענדעל האָט אַוועקגעפיהרט דעם גאָן פון לאַכאָוויטש קיין זלאָטשאָוו. דורך דעם האָט זלאָטשאָוו באַלד אַ שם געקראָגען איבער דער וועלט. דער רב האָט חדרים געמאַכט, געזאָרגט זיך וועגען די תלמוד-תורות, און געלערענט מיט די בחורים שער, און זלאָטשאָוו האָט שוין אָנגעהויבען צו לערנען.

און אז מען איז געוואָהר געוואָרען אויף די יאָהרמערק אין יאָרצאָט סלאָוו און לובלין, אז זלאָטשאָוו איז אַ מקום-תורה, האָבען שוין קיין זלאָטשאָוו אַ חוץ בעלי-מלאכות און אידען סוחרים, אויך אָנגעהויבען אַראָפּקומען איידעלע מענשען, למדנים. איז אַראָפּגעקומען קיין זלאָטשאָוו ר' יעקב הכהן, פון אַ קליין שטעדטעל אין דייטשלאַנד, וואָס איז געהאָט חרוב געוואָרען דורך אַ בלבול און ר' יעקב אַליין מיט די ספרי תורות פון שטעדטעל איז נצול געוואָרען. און ר' ישראל פון בעהמען, וואָס איז אַראָפּגעקומען קיין זלאָטשאָוו מיט אַ קליין מיידעל פון דער שטאָרט אַש. געהערט האָבען זיי אין לובלין אויפ'ן יאָהרמאַרק, אז אין די ווייטע מקומות אין סטעף האָט גאָט אויפגעפענט ישובים מיט פרנסה פאר אידען, זיינען זיי אַראָפּגעקומען זיך באַזעצען אין זלאָטשאָוו.

האָט מענדעל זיך געוואָלט משרד זיין מיט יחוס, שלמה'לע איז שוין דאָן אלט געווען אַכט יאָהר, און עס איז שוין צייט געווען צו

קלערען וועגען א שדוך פאר איהם, כדי אזוי ארום מקרב צו זיין דעם קץ. האָט זיך מענדעל דער פרנס געוואָלט משדך זיין מיט'ן „שער צדק“, וועלכער האָט געהאַט אַ מיידעל אין שלמה'לעס יאָהרען. האָט ער צוגעזאָגט קעסט כ"י ימיו און כמה וכמה גאָלדענע רענדלעך. און כדי מחנך צו זיין די שוהל מיט אַ חופה פון די ערשטע שטאָדטישע פּאָר פּאָלק, אזוי ווי דער מנהג איז, האָט מען אָפּגעלעגט די חתונה אויף דעם טאָג פון חנוך. כאָטש די קינדער זיינען נאָך געווען יונג, נאָר כדי זיי זאָלן האָבן די זוכה מחנך צו זיין די שוהל מיט זייער חופה.

די שוהל איז פּאַרטיג געוואָרען אויף פּסח, נאָר אָפּגעלעגט האָט מען דעם חנוך אויף ל"ג בעומר, וואָס דאָס איז זעהר אַ מזל'דיגער טאָג. פון אויסוועניג האָט די שוהל אויסגעזעהן קליין, כדי זי זאָל זיך ניט וואַרפען די גוים אין די אויגען. אָבער אינוועניג איז זי געווען הויך און ברייט. דער פּוסבאָדען איז געווען טיעף איינגעגראָבען אין דער ערד, אויף צוועלף שטיגלעך אין דער נידער און איז געגאַנגען וואָס אַ מאָס טיעפער, אזוי אז דער עמוד, וואו דער חון איז געשטאַנען, איז געווען דער גיעדריגסטער אָרט, צוליב צוויי טעמים. ערשטענס, אַז די שוהל זאָל זיך נישט וואַרפען די גוים אין די אויגען מיט איהר הויך, און כדי ווען מען וועט דאווענען פאַר גאָט זאָל עס זיין ווי אין תהלים שטעהט: „ממעמקים קראתיך יה“, אָבער פונ'ם עמוד ארום האָבען שוין געשניצטע טרעפּען אַרויפּגעהרט צום אָרון. עס פּאַסט נישט פאַר גאָט'ס וואָרט, עס זאָל רוהען אין דער טיעפעניש. אי-בערגעצויגען איז היינט געווען דער אָרון מיט דעם נייעם יום-טוב'דיגען פּרוכת, וואָס איז געווען אויסגעהאַפּטען מיט זילבערנע פעדים אויף בלויען פּלאַרענטיגישען בראַקאָד. עס האָט די קרוין פון דער תורה אַראָפּגעשיינט פון פּרוכת מיט אַ צניעות'דיגען שבת-גלאַנץ פון די פּשר'ע פּערעל, וואָס פּלעגען אזוי באַחנען די ווייס-פרומע העלדער פון די יונגע אידישע פּרויען צו שבת-ליכט-בענשען. געהייליגט זיינען געווען די פּערעל מיט יענעם צניעות'דיגען רייץ פון די שבת-נאַכט-אָווענדען, און טיעפע רויטע רובינען-שטיינער ווי רויטער וויין. האָט זיך אַרויסגעפינקעלט פון די וויינטרויבען, וועלכע זיינען געהאַנגען אויף גרינע פון סאַפּיר-שטיינער אויסגענעהטע צווייגען. איינגע-

גַּעְהַט איז געווען אין פרוכת מיט די נעמען פון די פרומע פרויען און מיידלעך אויך זייערע וואונשען, וואונשען פון גוטע קינדער האָבען, פון זיסע האָפנונגען, פון שמילע, פרומע פארלאַנגען נאָך ליעבע. אזוי האָט דאָס פרוכתי'ל באַנאָסען מיט ווייבערשען חן, איינגעטריפט דורך איידעלע פרויען־פינגער, אַראָפגעזונגען יענעם צניעות־דיגען געזאַנג, וואָס זינגט פון אידישע שטובען אַרויס אין די שבת־נאַכטען.

אין מיטען דער שוהל איז געשטאַנען דער בעלעמער, אויסגע־שניצט אויס האַרטען ניס־האַלץ די נעמען פון די צוועלף שבטים מיט זייערע דגלים. יעדער שבט האָט געהאַט זיין דגל און זיין קאָליר. יהודה, אַלס דער קעניג, האָט זיך געגלאַנצט אין גאָלד מיט דעם לייב צירפוסען. שמעון מיט זיין אונטערטהעניגע שטאַרט שכם, וואו עס האָבען זיך געהויבען די מויערען און טורעמס פון דער שטאַרט, וואָס שמעון האָט איינגענומען פאַר די שאַנד פון זיין שוועסטער. און געשוואומען איז די שיה פון זבולון אין א ים פון זילבער. מיט גרינע שטיינער איז געווען אויסגעלעגט דער בליהענדער בוים, דער צייכען פון אשר. און גענאָסען אויס קופער איז געווען די שלאַנג פון דן. און איבער'ן בעלעמער איז געהאַנגען א חופה, ווי א טיער־בלויע נאַכט, אין וועלכער עס האָבען זיך געפינקעלט גאָלדענע שטערען. און די צוועלף מזלות פון חודש זיינען אַרומגעשוואומען אין די בלויע נאַכט, יעדער מזל איבער יעדען שבט. און אויפ'ן בעלעמער זיינען איצט געשטאַנען די בעל־בתים מיט די ספרי תורות אין די הענד, גרייט אַוועקצולעגען זיי אין דעם נייעם הויז, וואָס זיי האָבען געבויט פאַר גאָט. צווישען די בעל־בתים שטעהט ר' יעקב כהן פון דייטשלאַנד און דאָס ספר תורה איז דאָס איינציגע, וואָס איז איהם איבערגעבליבען פון זיין צאָהלרייכער פאַמיליע און פון דער נאַנצער קהלה, וועלכע איז צו־רונען און אַנטרונען געוואָרען אין אַלע פיער עקען פון דער וועלט. און אַט שטעהט ר' ישראל מיט'ן ספר תורה פון דער שוהל פון שטאַרט א.ש. פאַרלאָרען געוואָרען זיינען אין דער בהלה דאָס ווייב מיט די קינדער. איז ער געקומען קיין פוילען זוכען זיי. וואָרום געזאָגט גאָט מען איהם, אַז פיעל אידען פון בעהמען זיינען קיין פוילען ניצול געוואָרען, האָט ער געוואַנדערט פון יאַהר־מאַרק צו יאַהר־מאַרק, ביז ער איז מיט זיין קינד קיין זלאָטשאָו אָנגעקומען און דאָרט זיך באַיעצט.

און צווישען די אלטע בעליבתיים, זאט מיט צרות, אויסגעד
 פרואווטע אין פייער פון קדוש השם, מיט די טפרי תורות פון די
 חרוביגעוואָרענע קהלות אין די הענד, איז געשטאָנען דער נייער בעלי
 הבית, דער פרנס הקהל ר' מענדעל, מיט דעם נייעם ספר תורה, וואָס ער
 האָט שוין געלאָזט שרייבען פאַר דער שוהל פון דער נייער אידישער
 קהלה פון זלאָטשאָוו. קיין מענטשעלע באַפֿלעקט מיט בלוט פון קדושים
 און מיט טרעהרען פון אַנטלאָפֿענע טראַגט דאָס נייע ספר-תורה/לע
 נאָך נישט. נאָך ניי און אונבאפֿלעקט איז זיין מענטשעלע, און שטאַרק
 און רויה זעהט נאָך אויס זיין שומר — מענדעל. עס באַזיצט נישט
 זיין פנים דעם הייליגען גלאַנץ פון צער און פיין און מסירת נפש.
 קיין שפור נאָך ניט פון איידעלקייט, וואָס קומט פון באַריטוויליגקייט
 צו אָפּפער. אָבער שטאַרק, מיט זיינע גראַבע אומגעלומפערטע הענד
 נעהמט ער אַרום דאָס נייע ספר תורה. זיין האַרץ שרעקט זיך פאַר
 דעם הייליגען עול, וואָס ער האָט גענומען אויף זיך — צו זיין אַ
 פרנס הקהל. ער דערפיהלט דעם גרויסען הייליגען עול, וואָס עס
 טראַגען אויף זיך די אלטע פֿרנסים, פון די חרוביגעמאכטע קהלות,
 און ער איז צווישען זיי. און זיין האַרץ קלאַפט איהם: „וועט איהם
 אויך אַ מאָל אויסקומען ביי שטעהן ווי זיי מיט זיין לעבען ביי זיין
 קהלה, ביי זיין ספר תורה? וועלן ער גרייט זיין אויף קדוש השם,
 ווי זיי? וועט זיין היירץ נישט שוואַך ווערען? איז ער ראוי צו דעם
 חוב און כבוד, וואָס ער האָט גענומען אויף זיך?!“

מיט אַ מאָל איז דער גאַנצער עולם שטיל געוואָרען. אַ הייליגע
 שטילקייט האָט געהערשט אין גאַנצען שוהלכעל, ווי עפעס ווער,
 נישט קיין געזעהענער, וואָלט אין שוהל אַריינגעקומען. ר' יעקב
 האָט גענומען זיין ספר תורה, אויפגעהויבען אין דער הויך, און מיט אַ
 קול פול טרעהרען האָט ער אָנגעהויבען גומל בענשען, געדאַנקט גאָט,
 וואָס ער האָט איהם מציל געווען פון אַלע סכנות און ער האָט איהם
 געבראַכט מיט זיין ספר תורה אין אַ מקום מנוחה. אַ שטיל שלוכצען
 האָט זיך געהערט פון דער ווייבערשער שוהל אַראָפּ. דאָס האָט אַ
 פרוי פון די גרושים זיך דערמאָהנט אַן די איהריגע, וועלכע זיינען
 ערגעציוואו איבערגעבליבען. און דאָס געוויין האָט אָנגעשטעקט דאָ
 עדה, אַן אימה האָט זיי אַרומגענומען פאַר די קומענדיגע מענ: צי
 וועט זיי אויך אויסקומען ווי ר' יעקביען צו פאַרלאָזען דאָס שוהלכעל,

וועלכעס זיי האָבען מיט אזוי פּיעל מיה און ליעבע געבויט, און נעהמען זייערע ספּרי־תורות און געהן. ווער קען זאָגען, וואָס עס פּאַרבאָר־גען אין זיך די צוקינפטיגע טעג... און איינער נאָכ'ן אנדערען האָבען די בני הגלויה גומל געבענשט. און אז דער יונגער חזן, וועמען דאָ מענדעל האָט פון אומאן געבראַכט, האָט מיט זיין כאַרכלענדיגען קול אָנגעהויבען אַרויסצוזאָגען די נעמען פון די, וואָס זיינען געפּאַלען אויף קדוש השם, האָט דאָס געוויין אָנגעפילט דאָס שוהלכעל. שטיף זיינען פון יעדענס אויגען טרעהרען גערונען, און באַהאַלטען טיעף אין האַרץ האָט יעדער גאָט געבעטען אין דער שטיף, אז דאָס שוהלכעל זאָל שוין זיין דאָס לעצטע מקום מנוחה, וואו זיי זאָלען געפּינגען אַן אַפּרוה און אַ מנוחה ביז דער מלך המשיח וועט קומען

— גאָט זאָל געבען, אז דאָס זאָל שוין זיין דער לעצטער גלות. —
 — האָט איין איד דעם אנדערען געוואונשען.

— אז מיר זאָלען שוין אויסגעהיט ווערען פון שלעכטס, —
 האָבען זיך די פרויען אין טרעהרען געקושט.

נאָר באַלד איז אַוועק דאָס טרויעריגע געמיטה און די נעזיכטער פון יונג און אַלט זיינען אויסגעלויטערט געוואָרען, ווי די זון, וואָס שיינט אויף אַ באַרעגענטעם פעלד — אזוי האָט דאָס געזאַנג פון חזן באַגלייט מיט יצחק אהרן'ס זיסע פיערעל שפיעלען באַלייכט יעדעס באַטריעבטע פנים. דאָס האָט דער חזן אויסגעזונגען דעם „ויהי בנסוע האָרון“.

און שלמה'לע, מענדעל'ס יונג, אָנגעטאָן אין אַ גרין זיידענע קאַפּ־פּאַטקעלע, וואָס דאָס שניידערעל, דער מלמד, האָט איהם אויפגענעהט צו דער חתונה, האָט דעם אָרון אויפגעפענט. איינער נאָכ'ן אנדערען זיינען די בעלי בתים אויפגעשטיגען אויף די טרעפען און די ספּרי־תורות אין דעם נייעם אָרון אַריינגעשטעלט. צוויי הילצערנע לייבען מיט קרוינען אויף די קעפּ זיינען געשטאַנען פון ביידע זייטען אָרון באַוואַכענדיג די ספּרי־תורות און צוויי גרויסע ווייס־באַגאַלדעטע אַדלערס האָבען זיך נאָך אַ געהיימער מאַכניאַציע, וואָס דער נעמיראַ־ווער האַלץ־שניצער האָט אויסגעפונען, אַראַפּגעלאָזט זיך פון דער הויך, וואו זיי האָבען גערוהט אונטער'ן בלויען באַשטערענטען הימעל, זיי זיינען געבליעבען הענגען איבר'ן אָרון אין דער לופטען און מיט זייערע ברייטע פליגעל די ספּרי־תורות באַשיצט, דעם ערשטען

כבוד האָט מען אָפּגעגעבען די ספר־תורות פון די גרושים. צוערשט איז גענאָנגען דער אַלמער ר' יעקב מיט זיין ספר־תורה. דערנאָך ר' ישראל בעהמער און דערנאָך דער רב פון דער שטאָדט און ערשט צו לעצט מענדעל מיט'ן נייעם ספר־תורה פון דער קהלה זלאָטשאָוו. און ווי עס איז געקומען די רייהע זיין פראָסטע ספר־תורה אין אָרון אַוועקצושטעלען, איז ער געבליבען א מינוט שטעהן פאר'ן אָרון, און זיין האַרץ איז אָנגעפילט געוואָרען מיט א שטיִלען געבעט: „טאַטע אין הימעל, זאָל עס זיין א רוה פאר קינדער און קינדס־קינדער“ און א טרעהר, די ערשטע טרעהר, איז פון נייעם פרנס אויפ'ן ספר־תורה מענטעלע געפאלען...

באַלד האָט דאָס פיעדעלע אָנגעהויבען צו שפיעלען און דער ביים באָם אונטערצוקלאַפּען און א כאָר קוויטשעלעך און זינגערלעך האָבען אָנגעהויבען מיט א מאָל אויסצוזינגען דעם „אדון מלאַ עולם“. דער עולם האָט אונטערגעכאַפט דעם זמר און מיט'ן געזאַנג וויז געשטיגען די פרייד פון דעם עולם. אַוועק איז דאָס טרויעריגע געמיטה און די פורכט, וואָס האָט געהערשט, עס האָט זיך אויסגעגאַסען די אידישע פרעהליכקייט איבער דער שוהל. טאַטעס, קינדער און מאמעס צוזאַמען. די זינגערלעך האָבען געקלונגען ווי גלעקלעך אויף די העלזער פון די ציגען, ווען זיי געהען אויף די גרינע לאַנקעס זיך פאַשען.

יעצט האָבען די פיעדלען ווי קוואַלען וואסער זיך אַריינגעגאַסען אין געזאַנג אַרײַן. זיי האָבען אָנגעהויבען צו שפיעלען דעם נגון פון חופּה פיהרען. דאָס שניידערעל־מלמד, וואָס האָט געלערענט מיט שלמה'לען, איז געווען דער שמש פון דער שוהל, אין די ברייטע וואַלקאָלירטע פּוילישע הויזען, וואָס ער האָט זיך אויפגעעהט צו דער חתונה, איז ער אַריינגעקומען, אונטערגעשפרונגען מיט די חופּה שטאַנגען, שרייענדיג האַלב אויף אידיש, און האַלב אויף פּויליש פאַר חדוה:

— זשידקי, זשידקי, אין א זייט. איהר זעהט נישט, ווער עס געהט? טאָ יעדזשע פאַן איציק נאָ וועסעלע!...

די אינגלעך און די יונגע לייטלעך האָבען אונטערגעכאַפט די חופּה־שטאַנגען, אויסגעשטעלט די חופּה אויפ'ן בעלמער. ס'האָט זיך געלאָזט הערען א פליימען־שפיעל, ווי מען וואַלט אויסגעשאַלט דעם וועג פאר'ן אַרײַן און מיט א מאָל האָט אָנגעהויבען צו שימערען און צו

פינקלען רויט און גאלדענס, פערעל און שטיינער פון „הארץ-ברעט“ לעך“ אויף פרויען-בריסטען, פושען-פעדערען און שמוק-שטיינער אויף הויבען, רויטער סלוצקער זייד מיט גאלדענע פעדים געוועבט, האָט שימערירט, קרעלען בלוט האָט גערויטעלט זיך פון פערעל-גאָכט אַרויס, און געלער אַגאַט האָט געבליהט ווי געל גאלדענע בלומען פון ווייסען אַטלאַס. ווייט איידעלע געהאַפטעטע שפיצען האָבען זיך געשוימט אויפֿן ראַנד פון קלייד איבער די פרויען-בריסט, ווי דער שוים פון ים. שווערע גאלדענע עטרות האָבען אַראָפּגעשוועבט איבער דעם סלוצקער זייד, ווי זיי וואָלטען געוואָלט באַשליסען דאָס ווייבער-געהיימניס, וואָס דאָס קלייד דעקט צו... פאַמעליך זיינען געגאַנגען די מוטערס מיט וויכטיגע טריט אין שיינ און גלאַנץ. און געפיהרט אין זייער מיטע די פֿלע. אַ קינד איז זי נאָך געווען, קיין צעהן יאָהר נישט אַלט געווען, דאָך האָט מען באַדאַרפט איהר נשמה, אַז זי זאָל דערנענטערען דאָס קומען פון משיח'ען – אינטער דער שער זיינען געפאַלען איהרע שוואַרצע געקרייזעלטע לאַ-קען פון קאָפּ, און נישט געוואוסט האָט דאָס קינד, אַז מען דאַרף איהר נשמה צו דער פאַרגייטיגונג פון דער וועלט, און זי האָט געאַמפּערט זיך און נישט געלאָזט איהרע שוואַרצע לאַקען פאַלען, ביז לאה די טוקע-רין האָט איהר נישט דערפאַר באַצאָהלט מיט זיסע קיכלעך, אַ קיכלע פאַר יעדען לאַק... נאָך יעצט באַזיסען איהר דעם גאַנג פון דער חופּה די צוקער-קיכלעך, וואָס זי האָט זיך מיט איהרע לאַקען האָר געקויפט... אַנגעטאַן אין גאלדענעם חופּה-קאַפּטאַנדעל, וואָס קהל האָט באַשטימט (פֿדי אַנצוטאַן יעדע פֿלע פון דער קהלה, ווען מען וועט זי פיהרען צו דער חופּה, פֿדי נישט צו פאַרשעהמען די אַרימע, וואָס האָבען אַליין קיין זיידענע קאַפטענס נישט). צום ערשטען מאָל האָט זי דעם חופּה-קאַפטען באַנייט, און נאָך איהר וועלען אַלע פֿלות פון זלאַטשאָו טראָגען דעם קאַפטען צו דער חופּה... און אַלע זלאַטשאָווער מיידלעך מיט ברענענדיגע געפלאַכטענע הבדלות, ווי לייכטענדע פּוילישע בענדער, באַלויכטען דעם וועג צו דער חופּה פון דער ערשטער פֿלע פון זלאַטשאָו.

שטעהט שוין די פֿלע אונטער דער חופּה, און שפּיעלט זיך מיט די טראַדלעך פון איהר קלייד און דער חתן איז נאָך נישטאַ. שוין דענגסט האָט דער בדחן אויסגעזונגען זיין לייעד. די פֿלי זמרים

אויסגעשפיעלט דעם שפיעל און דער חתן קומט אלץ נישט צו געהן. בחנם לויפט דער שמש מיט די גבאים ארום מיט אָנגעצונדענע הברלות אין די הענד און זוכען אין די ווינקעלעך דעם חתן צו דער חופה צו געהן. געפונען האָט מען איהם באהאלטען אונטער אליהו הנביא'ס שטוהל; פאַרראַטען האָט איהם זיין לאַנגער גרינער זיידענער קאָפּטען — און געיאָגט האָט איהם דער מלמד פון אונטער אליהו הנביא'ס שטוהל מיט דעם שמעקען:

— חתן, חתן, צו דער חופה געה!

אָבער צוריק געקאָפּיעט האָט דאָס אינגעל מיט די באַנעגעלטע נייע שטיוואַלעס און פריהער נישט געוואָלט אַרויסקריינען פון אונד טער'ן שטוהל, ביז דער טאַטע מענדעל האָט איהם נישט פאַר די פּאות אַפּירגעשלאָפּט.

געשעהמט האָט ער זיך פאַר די חברים אינגלען, וואָס האָבען הינטער איהם אַרויסגעשטעקט אַ צונג און געזונגען איהם אַ ליעד צום גראָם:

„אַלע מענשען טאַנצען, שפּרינגען,
לאַכענדיג און זינגען,
שלמה'לע שמעהט אלץ און וויינט,
שלמה'לע, שלמה'לע, וואָס דו וויינסט?
איך וויין וואָס איך מיין,
צו דער חופה מוז איך געהן.“

געקאָפּיעט האָט ער מיט די שטיוואַלעס, אָבער צו דער חופה איז ער געגאַנגען, געשלאָפּט ביים אויער פון טאַטען. מורא האָט מען געהאַט, אז ער זאָל פון אונטער דער חופה נישט אַנטלויפען. האָט איהם דער טאַטע פון איין זייט און דער מלמד פון דער צווייטער טער זייט ביי דער קאָפּטע צוגעהאַלטען. האָט ער זיין כּעס אויסגעלאָזט צו דער כּלה שטורכענדיג איהר אין די זייטען, ביז די כּלה האָט איהם איינגענומען מיט איינעם פון איהרע קיכעלעך, וואָס זי האָט פאַר איהרע לאַקען געקויפט — איז ער אויף דעם שדוך איינגעגאַנגען...

און ווייט און ברייט האָט זיך געטראָגען דאָס געזאַנג פון דער נייער שוהל איבער די וויסטע סמעפעס פון אוקריינא, און געטראָגען האָט זיך די בשורה איבער וואַלד און פעלד, און גערוישט האָט יעדער

בוים אן יעדעס גרעזעל אין די ווארימע פרויהליגס-נאכט: א שוהל געבניט, א חופה געשטעלט, די ברכה קומט! ... די ברכה קומט! ...

פינפטעס קאפיטעל.

דאָס פּאַר פּאַר פּאַר.

מען קען נישט זאָגען, אז דאָס יונגע פּאַר פּאַר שלמה'לע מיט זיין זון האָבען זעהר גוט געלעבט נאָך דער חתונה. און צו שלמה'ס יאָנד מוז עס געזאָגט ווערען, אז די צושטערונג פון שלום-בית איז יענעמאָל נישט געווען אָהן זיין שולד. שלמה'לע, וועלכער איז שוין דאָן אַלט געווען דרייצעהן יאָהר, און געקליבען זיך בעל-מצוה ווערען, איז געגאָנגען אין חדר ביים גמרא-מלמד, און ער האָט שוין ווי א געניטער פיש אַרומגעשוואומען אין דעם יב פון תלמוד, באהאָווענט געווען אין אַלע דינים ווי אַזוי אַ ווייב מקדש צו זיין, וואָס אין דער כתובה אַריינצושרייבען, און די אַלע בליכטען און געזעצען, וואָס אַ ווייב צו אַ מאַן און דער מאַן איז צום ווייב מחויב. ער האָט אויך שוין געוואוסט אַלע דינים, ווי אַזוי אַ ווייב אַתצו'נטען. שלמה'לע, וועלכער האָט מיט אַ פּשט'על געקענט צונויפפיהרען צוויי וועלטען און אויפבויען בבל'ס טורעמס מיט אַ פּלפּול, פלעגט אָפט אַהיים קומען פון חדר אַן אָפגעשמיסענער. דער רבי זיינער האָט זיך זעהר וועניג געמאכט פון דער וואַזשנער שטעלע, וואָס שלמה'לע פארנעהמט אין לעבען אַלס יונגערמאן. דער מאַן פלעגט דעם רבי'נס שמוץ אויסלאָזען אויף דער ווייבעל'ס הייבעל. געטראַפען דאָס ווייבעל זיצענדיג אויף דער שוועל-טיר פאַר'ן קרעטשמע, שפּיעלענדיג אין זאַמד, פלעגט ער אַראַפּרייסען דאָס הייבעל פון איהר קאָפּ און אַני שיטען דערינען אַ הויפען זאַמד.

— נא, אָט האָסטו, ווייל דו האָסט געטאָן שפאַטען פון מיר.

— מען וועט דיך דערפאַר אין גיהנום מיט פייערדיגע ריטער

שמייסען! — האָט איהם דאָס ווייבעל געשראַקען.

— אויף דיר אין די עברה, ביזט אונטער'ן הימעל אָהן אַ

הייבעל געשטאַנען.

דאן איז דאָס ווייבעל אַרויס מיט איהר ברונזערקלערונג, וועלכע
האָט געלויטעט אזוי:

שלמה'לע, שלמה'לע, שלמה'לע, ברונג.
שטעך דיר אויס די אויג'עס,
צוויי שעפעלעך מיט בלוט,
איך וועל שוין קיינמאל נישט זיין מיט דיר גוט.
צווישען שעפעלעך מיט לייחם
שוין קיינמאל מיט דיר נישט געהן."

האָט דער יונגערמאַן אָנגענומען די ברונזערקלעהרונג און אַוועק
צערעהט זיך אויף אַן אָפּצאָם. און די ווייבעל האָט זיך פאַרשטעלט
מיט ביידע הענד די אויגען, אז זי זאָל איהם נישט זעהן.
עס איז געווען אין אַ זומערדיגען פּרייטאָג נאַכמיטאָג. די
קרעטשמע איז פול מיט כלאַפּעס און פּאַנעס. מענדעל איז פאַרנר
מען איז קרעטשמע ביים שניט־קראָם און אַקעוויט, יוכבד מיט שבת
מאַכען און די קינדער שרייען פאַר'ן טיר. אויף זייער געוואַלד איז
אַרויסגעקומען מאַרושא, געזעהן וואָס שלמה'לע האָט געמאַן מיט'ן
ווייבעל'ס הייבעל, האָט זי אָנגעהויבען מוסר'ן:

— דו, בחור'עץ איינער, אזוי באַהאַנדעלט מען אַ ווייבעל?
אַ ווייבעל דאַרף מען ליעב האָבען, נישט שיטען זאַמד אויפ'ן קאַפּ.
— כע, כע, — האָט דער יונגערמאַנטשיק צו איהר אויסגע
שטרעקט די צונג — דו ביזט דאָך פון בלעם'ס אייזעל, און דו
וועסט נישט האָבען קיין חלק לעולם הבא, און דו וועסט מגולגל
זוערען אין אַ הונד און אין אַ קאַץ, ווייל דו קומסט נישט אַרויס
פון יעקב אַבינו, נאָר פון עשו הרשע.

— דו קומסט אַרויס פון עשו הרשע; דו ביזט אַליין אַן
געשו! — האָט זיך די גויה גערייצט מיט'ן יונגעמאַנטשיק —
דו האָסט אַן עברה געמאַן, געלאָזט דיין ווייבעל שטעהן אונטער'ן
הימעל מיט אַ בלויען קאַפּ. מעג מען? מען וועט דיך דערפאַר אין
גיהנום ברענען און בראַטען, — האָט די גויה זיך אָנגענומען די
קריוודע פּונם ווייבעל.

שלמה'לע האָט זיך דערמאַנט, אז ער האָט נאָך ניט געקראָגען
דעם סטיועק וואָס קומט איהם יעדען פּרייטאָג, האָט ער איהם גע-
פּאַדערט.

— גיב מיר דעם סטונעק און שוין!
 — מאך צוערשט א ברכה, וועסט קריעגען דעם סטונעק, —
 האָט די גויה געפאָדערט פון דעם יונגעמאָנטישן.
 — וואָס איז דיין עסק? איך וועל שוין מאַכען א ברכה. גיב
 מיר דעם סטונעק.
 — דו ביזט עשו הרשע און דו קענסט, חלילה, פאַרגעסען און
 עסען אָהן א ברכה.

שלמה'לע האָט זיך קיין אַנדער עצה נישט געקענט געבען און
 געמוזט נאָכקומען דער גויה'ס באַדינגונגען, כאָטש עס האָט איהם
 וועה געטאָן, וואָס די גויה געהמט זיך אָן פאַר זיין אידישקייט.
 נאָר אזוי ווי דער יאָנגע סטונעק האָט שוין אַרויסגעשמעקט פון
 דער גויה'ס האַנד, און געבראַכט איהם דאָס וואַסער אין מויל אַרײַן.
 האָט ער א ברכה געמאַכט און גענומען דעם סטונעק.
 ביי די סטונעקס האָבען זיך מאַן און ווייב איבערגעבעטען.
 באַלד זיינען זיי שוין ביידע מיט שלום־בית געזעסען אויף די שוועל־
 טיר פון קרעטשמע און געטיילט זיך מיט די ביסענס פון סטונעק.
 לאַנג האָט מען זיי נישט געלאָזט זיצען אין שלום. מענרעליס
 קול האָט זיך געהערט פון קרעטשמע:
 — שלמה, שלמה!

און מאַרושאַ איז אַרויסגעקומען פאַר דער טיר?
 — געה, בחור'עך, אין שטוב אַרײַן, דער טאַטע באַדאַרף דיך
 שיקען די פּויערים די צערקווע אויפּעפענען.
 אז שלמה איז אין קרעטשמע אַרײַנגעקומען, האָט ער געזעהן
 דעם פּאַטער אַרומגערינגעלט מיט כלאַפעס און כלאַפקעס און א פּויער,
 האַלב נאַקעט, אין אַ לאַנג העמד, באַרוויס, מיט'ן בלויען קאַפּ, האַלט
 אַ קליין קינד אײַנגעוויקעלט אין שמאַטעס אויף דער האַנד, האָט
 געקניהט פאַר מענדלען:

— פּאַטעריל אונזערער, האָב רחמנות, גיב דעם שליסעל פון
 צערקווע און לאָז קריסטלען דעם יונג. שוין פיער חדשים אַלט, און
 מיט גאָט'ס וואַסער נאָך נישט באַשפּריצט געוואָרען. עס קען אַוועק־
 שטאַרבען אונגעקריסטעלט, וועט עס דאָן דער שטן צונעהמען.
 — יא, און דערנאָך וועלען אײַעריגע דעם ססיאָנרז דערצעה־
 לען, אז איך האָב דעם שליסעל אָהן אַפּצאַהלונג אַרויסגעגעבען, וועט

ער מיך שמייסען לאָזען, ווי ער האָט עס געטאָן ביי יעפרעס'ס חתונה, גענוג קריגעט דער איד שמיץ פאר זיין אייגענער אמונה — נאָך פאר אַ פּרעמדען גלויבען שמיץ צו קריעגען האָב איך קיין חשק ניט, ווי אַ איך ניט.

— זאָלען מיר שטום ווערען, זאָלען אונזרע מיילער אָפּגע-
נומען ווערען, אויב מיר וועלען איין וואָרט זאָגען, — האָט זיך דער
האַלב־נאַקעטער פּויער געבעטען, קניעהענדיג פאר מענדלען — העלף,
פאָטעריל אונזערער, דער יונג איז קראַנק און קען אַוועקשטאַרבען
— אין טייוולישע הענר וועט ער אַריינפאַלען, דעם פאָטער זיינעם
קומען דערנאָך דישיען... האָב רחמנות, פאָטעריל.

— נעהם דעם שליסעל, שלמה, און עפען די פּויר'ן די צערקווע
אויף — האָט מענדעל איבערגעגעבען שלמה'ן דעם שליסעל פון
צערקווע, וואָס איז געהאַנגען אויפ'ן נאָגעל אינאיינעם מיט די שליס-
סלען פון די בראַנפען־קאַמער.

— גאָט וועט דיר באַצאָהלען, פאָטעריל אונזערער, גאָט וועט
דיר באַצאָהלען — האָט דער האַלב נאַקעטער פּויער געקושט מענדלען
דעם שטיוועל און איז אַרויס מיט'ן קינד אויף דער האַנד נאָך שלמה'ן.
— קום, פאָטער, טהוט גאָט'ס זאָך, דער איד האָט דעם שליס-
סעל געגעבען, — פּעדערט דער פּויער דעם רוסישען פּאַפּ, וואָס איז
געזעסען אויפ'ן באַנק ביים פּיעקעליק.

נאָך דער פּאַפּ האָט זיך נישט באַוואויגען. ער האָט מיט זיין
ברייטען רוקען פאַרשטעלט דעם פּיעקעליק — און איז געבליבען
זיצען, אַזוי ווי ער וואָלט געווען צוגעמויערט צו דער וואַנד.

— אויף וואָס וואַרטסטו, פאָטעריל? — האָט איהם מענדעל
געפּרעגט.

— געווען אַ פינגערהוט הייליגער וויין אין צערקווע, האָבען
איהם די נשמות אויסגעטרונקען, און אָהן הייליגען בראַנפען וועט
גאָט די נשמה נישט אויפנעהמען אין קריסטליכען גלויבען — האָט
דער פּאַפּ געענטפּערט.

— וואָס ווילסטו?

— טהו, מענדעל, אַ קריסטליכע זאָך, העלף אַ נאַקעטע נשמה
קומען אונטער דעם קריסטליכען גלויבען און שענק פאר דער צערקווע
אַ פּלעשעלע מיט וויין, — שלעפט דער פּאַפּ אַ ליידדיגע פּלאַש פון

זיינע ברייטע מאשען ארויס און שטרעקט זי אויס צו מענדלען —
 גאט וועט דיר באצעהלען דערפאר. מיך זיינען ארימע מענשען.
 — און, געוואלד, עך תויבט שוין וויערער אן! וואס האט
 זיך דער בעל-הגוף אָנגעזעצט אויף מיר. דער קסיאָנר וועט דאך מיך
 צום טויט שמייסען. איך האָב דאך אַ ווייב מיט אַ קינד. איך
 העלף גאָרנישט, איך טהו גאָרנישט, איך ווייס פון גאָרנישט. ווילסט
 דעם שליסעל פון צערקווע — נאָ דיר. פאר מיר באַדאַרף איך איהם
 נישט. ווילסט בראַנפּען — נאָ דיר בראַנפּען, דערפאר האַלט איך
 די קרעטשמע, אז איך זאָל פארקויפּען בראַנפּען, אָבער וואָס העלף
 איך? וואָס? איך העלף גאָרנישט, איך טהו גאָרנישט, איך ווייס
 גאָרנישט, — האָט מענדעל אָנגעגאָסען דעם פּאָפּ אַ קווערטעל בראַנ-
 פּען אין פּלאַש אַרײַן, אַרויסשמופּענדיג איהם פון קרעטשמע.
 שלמה'לע האָט דעם פּאָפּ די צערקווע אויפגעפּענט און פלינג
 אַנטלאָפּען, אז ער זאָל נישט אַנרויהרען די ווענד פון צערקווע. ער
 האָט זיך אָפּגעשטעלט פון דער ווייטענס, כדי ער זאָל נישט „טרפה“
 זוערען, הערענדיג דאָס געזאַנג פון דער צערקווע. און ווען דעם
 פּאָפּ'ס באַס-שטימע האָט דאך דערגרייכט צו איהם אין דרויסען,
 האָט ער מיט זיינע הענד פארמאַכט זיך די אויערען, אז ער זאָל
 גאָרנישט הערען, און עס זאָל נישט פארשטאַפּען זיין מח צו לערנען
 תורה.

ער טאַטע האָט איהם שוין אָפּגעוואַרט ביי דער טיר פון קרעטש-
 מע מיט'ן פּעקעל וועש אונטער'ן אָרײַם און האָט איהם גענומען אין
 מקוה אַרײַן אויסבאָדען זיך לכבוד שבת, וואָרײַם דער שמש האָט
 שוין אין מאַרק פון שטעדטעל אויסגערופּען, אז די מקוה איז אונטער-
 געהייצט לכבוד שבת.

אהיים געקומען פון דער מקוה אָפּגעצוואָגענע און אָנגעטהאָגענע
 אין נייע געוואַשענע העמדער מיט ווייסע ברייטע קראַגענס, פאַר-
 וואָרפּען איבער די גרינע קאַפּאַטעס, האָבען זיי שוין געפונען די
 קרעטשמע פארוואַנדעלט אין אַ רוהיגען שבת-נעסט. גאָר ניט איז
 געווען דאָ מעהר צו דערקענען, וואָס זאָל דערמאָנען אַן אַ קרעטשמע.
 צונעדעקט זיינען געווען די באַטשקעס מיט בראַנפּען מיט ווייסע
 לײלעכער, און פאַרהאַנגען זיינען געווען די פּאָליצעס מיט די סחורות
 מיט טיכער און לײלעכער. אויפגערוימט איז געווען די קרעטשמע

און פארוואַנדעלט אין אַ שבת־שטוב, ווי עס וואָלט דאָ קיינמאָל קיין האַנדעל געפיהרט געוואָרען. זיעבען כשר'ע שמאלצענע ליכט האָבען זיך געברענט אין דעם גרויסען מעשענעם שבת־ניש, אויף וועלכען עס האָבען אַראָפּגעפינקעלט פון זיין פענדעל אַראָפּ „נרות של שבת“.

צוויי פּאָר חלות, איינע אַ גרויסע, פאַר'ן אַלטען בעל־הבית, און איינע אַ קליינע פּאָר פאַר'ן יונגען בעל־הבית, זיינען געווען געגרייט אויף דעם וויים באצוועלטען טיש, מיט אַ גרויסען זילבערנעם בעכער און אַ קליינעם זילבערנעם בעכער. און די שוויגער מיט דער שנוה זיינען געזעסען ביים טיש, ביידע אָנגעטהאָן אין לאַנגע אַראָפּגע־האַנגענע גרינע זיידענע קאַפּטענס, אין נייע באַשפּיצטע הויבער־די גלאַנצענדיגע שטערענס זיינען געווען פאַרבונדען מיט שטערען־טיכלעך, און איבער די הערצער — האַרץ־ברעטלעך, אויף וועלכע עס האָבען געפינקעלט די ציערונג, וואָס זיי האָבען געקראָגען פון זייערע מענער. דבורה'לע, ווי קליין פאַרשטעלט יונג ווייבעל, האָט נאָכגעטהאָן אַלצדינג, וואָס די שוויגער האָט געטהאָן, און די מאַרושאַ אָנגעטהאָן לכבוד שבת אין אַ נייע שירץ און אַ נייע טיכעל איבער'ן קאַפּ, איז געזעסען אויף אַ קליין בענקעל ביים פּיעקעליק און געקוקט מיט גדולה אויף די יונגע נייע בעל־הבית'טע. שוויגער און שנוה האָבען ביידע געזונגען אַ ליעד לכבוד שבת פאַר ליכט בענשען:

איין שעהן געזאָנג וועל איך אָנהויבען צו זינגען,
מיט פּרישער, פּרעהליכער, הערליכער שטימע,
צו עהרען די הייליגע מלכה, די דאָ איז וואויל בעקאַנט.
שבת איז זי מיט איהרין נאָמען גענאָנט.

גאָט דאָס מיט איהם דאָס ליכט רוהט,
אין מיין הויז זאָל ער שיקען די מלכה גוט.
פאַר איהרעט וועגען האָב איך דאָס הויז פון אויסרוימען.
וואָרום טהום זי אַזוי לאַנג אין דרויסען זימען ?

פאַרוואָגען טהום זי גאַנצע זעקס טעג,
אַזוי ווי אַ מענש דער אין גלות איז געפלאָגט,
ווי איין פּויגעל פון איין דאָך צום אַנדערען טהום זי פליהען.
ביז די צייט דאָס דער הייליגער שבת קומט אַהערצוגיחען...

און ווען שלמה'לע האָט גענומען דעם גרויסען סדור און האָט זיך שוין צוגעקליבען מיט'ן טאַטען אין שוהל צו געהן, האָט זיך דערהערט אַ גרויסע פּאַנסקע בייטש מיט פּיעל פּערד געשפּאַנט, פּאַרפּאַהרט פּאַר דער קרעטשמע.

— הע, זשידזשע, עפען אויף, דער יאַסנע וויעלמאַזשנע פּאַן דאָמבראַווסקי קלאַפט אין טיר, עפען אויף!
— אוי, דער גרויסער וויעלמאַזשנע פּאַן דאָמבראַווסקי קלאַפט אין טיר. איך קען נישט, פּריץ לעבען, עס איז שבת היינט.
— זשידזשע, דרייסיג שמיץ וועל איך דיר לאָזען געבען, עפען אויף די טיר!

— איך קען נישט, פּריץ לעבען, איך טאָר נישט, פּריץ לעבען, עס איז ביים אידען שבת היינט!

— ווי אַזוי וואַגסטו, איד? דער יאַסנע וויעלמאַזשנע פּאַן דאָמבראַווסקי וויל אַ שנעפּסעל טרינקען.

— איך קען נישט, פּריץ לעבען, איך טאָר נישט, פּריץ לעבען, עס איז שבת היינט.

— שטעל אַ קוואַרט אַקעוויט אַרונטער אונטער דער טיר, אין דער גאַנצער שטאָדט קיין טראָפען נישטאָ...

— איך קען נישט, פּריץ לעבען. די אידענע האָט שוין די ליכט געצונדען.

— פּאַרשאַלטענער איד. אַז דער איד האַלט זיין שבת, מוז גאַנץ פּוילען אָהן אַקעוויט בלייבען... — האָט זיך געהערט אַ שטימע פּון דער צווייטער זייט טיר.

זעקסטער קאַפיטעל.

אין דער ישיבה אַריין.

אַז שלמה'לע איז אַלט געוואָרען פּיערצעהן יאָהר, האָט מען זיך געקליבען איהם צו שיקען אין ישיבה אַריין קיין לובלין, וואו אַלע בנב ד'ע אידישע בעל-בית'לעך זיינען געפּאַרען צו לערנען זיך

אין דער באריהמטער לובלינער ישיבה. מענדעל האָט זיך געקליבען קיין לובלין אויפ'ן יאהרמאָרק, וואו עס האָט היינזאָהר געזאָלט אויסזיצען דער ועד ארבע הארצות, דער אידישער סעים, פאר וועלכע מענדעל האָט זיך געוואָלט צום ערשטען מאל פאַרשמעלען אלס פּרנס און פאר וועלכען מענדעל האָט אויך געוואָלט פאַרברענגען אַ וויכטיגען ענין, וואָס איז נוגע כלל ישראל.

אין אַ שעהנעם פרייטאָג נאַכמיטאָג האָט זיך באוויזען אין זאָנטשאָו דאָס שניידעריל, שלמה'ס מלמד. האָט ער זיך פון מוצאי שבת אָן אַוועקגעזעצט ביי מענדעלען אין קרעטשמע הינטער דעם פּיעקעליק מיט פינגעררוט און נאָדעל, אויפצונעהען מלבושים מיט צונעהמען פאר שלמה'לען אין וועג אַרײַן. דאָס „שניידעריל“ האָט גענעהט מלבושים אזוי ווי פאר די אידען אַמאָל אין מדבר, אז זיי זאָלען מיטוואַקסען מיט די אינגלעך. דעם „עודה“ האָט ער אונטער גענעהט, אז מען זאָל קאָנען אַרויסלאָזען די נאָהט און אויסציהען דאָס מלבוש. דאָס שניידעריל האָט פאר שלמה'ן אויפגענעהט אַ זוינטערדיגע וואַטיווקע פון מענדעל'ס אַ מלבוש, אַ בנר תפארת, אזויס פּורפור זייד, פאר שבת און יום טוב, אַ פאַר ברייטע תחתונים אזויס שוואַרצען ציץ, אַ צוויי־דריי פלאַקסענע העמדרעך, און גענעהט האָט דאָס שניידעריל כשריע מלבושים, מיט רונדיגע קאַנטען, אז די מלבושים זאָלען נישט מחויב זיין ציצית, און געהיטען זיך פאר שעטנז, און קיין איין מינוט נישט באַלמוטשעט ביים געהען, תהלים געזאָגט אָדער משניות געלערענט אויף אויסוועניג. געזאָגט האָט מען אויף דעם שניידעריל, אז ער איז אַ פאַרבאָרגענער צדיק, איינער פון די „לוי, אויף וועלכע די וועלט שטעהט. דאָס שניידעריל פלעגט פאַרפאלען ווערען אויף עטליכע וואָכען פון שטעדטעל און אויפ־האַלטען זיך אין די געדיכטע וועלדער. טיילמאָל פלעגט ער פלוצים אַריינפאלען ערב שבת צו אַן איינזאַמען אידישען אַרענדאַר אין אַ אידישער קרעטשמע און פלעגט פאר דעם פראַסטען אירען קידוש מאַכען, אָדער באוויזען זיך צו אַן איינזאַמער קינפעטאַרין אין דער וואַך־נאַכט אין אַ פאַרוואַרפענער קרעטשמע און מלחמה האַלטען. מיט דער לילית, וואָס איז געקומען דאָס קינד מיטען... געזאָגט האָט מען, אז גרויסע נשמות קומען צום שניידעריל אין וואַלד, וועלכע פלענען מיט איהם די סודות פון דער תורה. מלבושים, וואָס דאָס

„שניידערייל“ האָט אויפגענעהט, איז געווען אַ סגולה פאַר פאַרשיע־
דענע קרענק. מען פלעגט זיי אָנטאָן אַ חולה מסוכן, איז ער געזונד.
געוואָרען, אַ שווערע געווינערין — האָט זי דאָס קינד געבוירען.
ביי מענדלען אין שטוב האָט מען אויף דעם שניידערייל גע־
קוקט ווי אויף אַ הייליגען, און אויף זיין אַרבייט ווי אויף הייליגע
אַרבייט. אַ שטיילקייט האָט געהערשט ביים גרויסען פיעקעליק, וואָן
דאָס שניידערייל איז געזעסען און גענעהט די מלבושים פאַר שלמה׳
לען. מען איז זיכער געווען, אַז דעם שניידערייל׳ס מלבושים וועלען
איהם אָפּהיטען פון אַלעם שלעכטס און באַשיצען איהם דורך די
גאַנצע לאַנגע צייט, וואָס שלמה׳לע וועט זיין ווייט פון דער היים
צווישען פּרעמדע מענשען...

דעם שבת בעפאָר שלמה׳לע איז געפאָהרען אין ישיבה, איז
ער געזעסען אין דער גרויסער שטוב, אויף דער האַלצערנער באַנק,
און געלערענט זיין שיעור (קינער איז ניט געווען. טאַטע־מאַמע
זיינען געשלאָפּען אונטער אַ דעק), האָט די אַלטע די ענסט מאַרושא
גענומען דבורה׳לען, זיין ווייבעל, און איהר אויסגעפּוצט אין איהרע
שעהנסטע קליידער. אַ ווייס געוואַשען, גענאָדעלט פּריסקעלע, וואָס
איז געווען אויפגעשטעלט און פאַרדעקט די אויערען, אין אַ ווייס
געהאַפּטען שערצעל איבער דעם גרינעם זיידענעם קליידעל און
באַלאָדען זי מיט אַ באַרנע און אַ עפעל און האָט זי אַריינגעשיקט צו
שלמה׳לען. אַליין האָט זי זיך, די אַלטע, אַוועקגעשטעלט הינטער
דער טיר און האָט דורך אַ שפאַרע אַריינגעקוקט. דבורה האָט
דערזעהן איהר מאַן, איז זי ביי דער טיר געבליבען שמעהן, אַרייניג
געשטעקט דעם פינגער אין מויל אַריין און מיט דער צווייטער האַנד
האָט זי געהאַלטען איהר ווייס שערצעל. שלמה׳לע האָט ווייטער
געלערענט, געוואָרפען אויף איהר אַ בליק און ווייטער געלערענט.
דאָן איז דאָס ווייבעל פּלוצים צוגעגאַנגען צו איהם, און האָט זיך
אַוועקגעשטעלט נעבען איהם. שלמה׳לע האָט צוגעמאַכט די גרויסע
גמרא און אָנגעקוקט זי.

אַ לאַנגע צייט האָבען זיך מאַן און ווייב אָנגעקוקט שווייגענדיג.
דערנאָך האָט דאָס ווייבעל אָנגענומען אַ ציצה פון זיין לאַנגען אַרבע

- בנפות, וואָס האָט צוגעדעקט איהם אין גאַנצען :
 — דו פּאָהרטט אוועק ?
- יא ! — האָט שלמה'לע געשאַקעלט מיט'ן קאַפּ.
 — איך וויל ניט, אַז דו זאָלסטט אוועקפּאָהרען.
 — איך מוז פּאָהרען אין דער ישיבת אַרײַן תּורה לערנען.
 דער רב האָט געהייסען.
 — און ווען וועסטו טהאָן צוריקקומען ?
 — ווען איך וועל שוין זיין גרויס אויפגעוואַקסען, און נאָך
 אין דער תּורה הקדושה קענען גוט לערנען.
 אַ וויילע האָט וויעדער דאָס קינד געשוויגען. דאַן האָט ער
 זיך פּלוצים אָנגערופען :
 — איך וויל אַהיים געהן, צו דער מאַמען אַהיים.
 — דו קענסט נישט אַהיים געהן צו דיין מאַמען אַהיים. דאָן
 מוזט דאָ בלייבען, ווייל דו ביזט צו מיר מקודש געוואָרען כרת משה
 וישראל.
 — איך בין צו דיר נישט מקודש געוואָרען.
 — געדענקסט דענסטמאָל, ווען מיר זיינען ביידע אונטער דער
 חופה געשטאַנען, ווען מען האָט די שוהל מחנך געווען, און איך האָב
 דיר אַ רינגעלע אָנגעטהאָן.
 דאָס מיידעל האָט אויף דעם גאָרנישט געקענט ענטפערען.
 — און איך וויל יא אַהיים געהן. איך וויל דאָ נישט זיין —
 האָט זיך דאָס מיידעל פּלוצים אָנגערופען, צובויגענדיג איהר קעפעל
 צו איהם.
 — פאַרוואָס ?
 — פאַר אזוי.
 — פאַרוואָס פאַר אזוי ?
 — דערפאַר וואָס דו פּאָהרטטט אוועק.
 — און אַז איך וועל דיר עפעס מיטברענגען, וועסטו דאָ בלייבן
 בען ?
 — וואָס וועסטו מיר מיטברענגען ?
 — וואָס זאָל איך דיר מיטברענגען ?

- א פאָר גאַלדענע שיבעלעך, ווי דיין מאַמע האָט, אויף הויכע אָפּצאָסען.
- יא, איך וועל דיר מיטברענגען.
- מיט גאַלדענע שנירען?
- יא, און וועסט נישט אַהיים געהן?
- ניין, איך וועל גאַרנישט וויינען.
- אזוי האָב איך דייך ליעב, — האָט זיך אָנגערופען שלמה'לע און געגלעט זי איבער'ן הייבעל.
- און איך דייך אויך, — האָט זיך אָנגערופען דבורה און געצויגען זיין ציצה פון אַרבע כנפות.
- א ווילע האָבען וויערער דאָס פאָר פאָלק געשוויגען.
- פּלוצים האָט זיך דבורה אָן עפעס דערמאָנט.
- א עפעל ווילסטו?
- יא, — שאַקעלט דאָס אינגעל מיט'ן קאָפּ.
- דבורה געהמט אַרויס פון דעם טעשעל פון שערצעל אָן עפעל און גיט איהם.
- פון וואָנען האָסטו?
- די מאַרושאַ האָט מיר געגעבען. פאָר דיר אָן עפעל, און פאָר מיר אַ באַרנע, — געהמט דאָס מיידעל אַרויס אַ באַרנע פון צוויי טען טאַש.
- דאָס פאָר פאָלק האָבען זיך אַוועקגעזעצט אויף דער האַלצערנער באַנק עסען דאָס אויכסט.
- נא, פאַרויך פון מיין באַרנע, — זאָגט דאָס ווייבעל.
- נא, פאַרויך פון מיין עפעל — זאָגט דער יונגערמאַנטשיט.

און צו מאַרגענס אין דער פּריה, ווען די ערשטע בלאַסקען פון דעם רויטען מאַרגענשטערען, וואָס האָבען באַגאַסען אַ האַלבען הימעל, האָבען אַנטפלעקט די וועלט פון דעם נאַכט־סוד, איז הלל, דער פּערדס־יונג, פאַרפּאָהרען מיט דער בויך פאָר דער קרעטשמע. פון דער קרעטשי

מע האָט מען אָנגעהויבען אַרויסצוטראַגען קישענס און דעקען און טיכער, און זעקלעך און טאַרבלעך עסען מיט באַטשקעס בראַנפען, וואָס מען האָט אָנגעגרייט פאַר דער נאַנצער נסיעה, וועלכע האָט געוואָלט פאַרנעהמען צוויי־דריי וואָכען פון זלאַטשאָוו קיין לובלין. אויף דער בויך האָט זיך אויך אויפגעזעצט חיים דער פּאָטשטאַרוזש, אָדער זוי מען האָט איהם גערופען: דער „שומר ישראל“, וועלכען מען האָט מיטגענומען צו היטען פאַר „גולנים“. חיים איז געווען אַ הויכער, שטאַרקער איד, וואָס האָט געקענט רייטען אויף אַ פערד און האָט געוואוסט איינער אַליין פון אַלע אידען פון שטעדטעל ווי אומ־צוגעהן מיט אַ ביקס און פּראָך. בעקליידעט איז געווען חיים אין זיינע אַמט־קליידער, ווי אַ אידישער סטראַזשניק, מיט אַ ביקס פון פאַרענט און אַ ביקס פון הינטען, און אַרום בויך אַ גרויסען גאַרטעל, אַויף וועלכען עס האָט געהאַנגען אַ האָרן מיט פּראָך.

געווען איז חיים אַ קהלישער מענש. קהל פלעגט איהם באַנוצען פאַר אַ שליח בית־דין, ווען מען האָט באַדאַרפט שיקען אַ שליח פון איין ישוב צום אַנדערען מיט אַ שליחות, אָדער ווען קהל האָט באַדאַרפט אַרונטערפּאָדערען צום בית־דין אַ „תּקיה“, וועלכער האָט נישט געוואָלט קומען, האָט מען געשיקט חיים פּאָטשטאַרוזש ער זאָל איהם ברענגען בחזקה.

חיים פּאָטשטאַרוזש האָט געהאַט אויסצופיהרען אין שטעדטעל אַלע פונקציעס, ביי וועלכע מען האָט באַדאַרפט אַרויסווייזען נכירה. און אזוי זוי זיין פּערזאָן אַליין האָט נישט געקענט אַרויסברענגען פיעל גבורה — האָט ער זיך באַקליידעט מיט כלי־זין. מיט דער בויך איז אויך מיטגעפּאָרן ר' יונה אייבישיץ, דער מגיד פון שטעט־טעל, וועלכער האָט יעדען שבת נאַכמיטאָג אַ מוסר־דרשה געזאָגט, וואו ער האָט געשילדערט מיט העלע פאַרבען דאָס גיהנום מיט אַלע זיינע קעסל־גריבער און דאָס גן־עדן מיט אַלע זיינע מדרגות. ר' יונה איז געווען אזוי אויסגעקאַכט אין גיהנום, אַז ער האָט געוואויסט פון אַלע קאַל־אויוענס און פייערדיגע טעפּ, ווי ער זאָלט געווען אַ תושב פון דאָרט. יעצט האָט ער זיינע דרשות צונויפגעזאַמעלט אין אַ ספר און פיהרט עס קיין לובלין פאַרצולעגען זיין ספר „ארי'“, „ועד ערבא הארצות“, צו באַקומען דעם רשות דאָס ספר צו דרוקן. אויך צו קריגען אַ הסכמה פון אַ גדול־הדור פאַר'ן ספר און איב,

אין דער צייט פון יריד, ווען עס זיינען פארוואמעלט געווען אזוי פיעל עשירים סוחרים, זעהן וועגען א נגיד, וואָס וועט זיך וועלע פארדיענען חלק לעולם הבא און ארויסגעבען דאָס ספר אויפ'ן חשבון הנביר...

ענדליך איז אויך אַרויסגעקומען פון קרעטשמע מענדעל מיט זיין אינגעל שלמה'לען. די אלטע מאַרושא, וועלכע האָט איהם נאָכ געטראָגען דאָס קעסטעל, האָט איהם צוגעוואונשען אַויף אידיש, אז ער זאָל באַנעהרען צו לערנען. די מאַמע מיט'ן וויבעל זיינען געשטאַנען פאַר דער טיר פון קרעטשמע:

— פאַר וואָס געזעגענסטו דיך ניט מיט דיין וויבעל, שלמה'לע? אַ מאַן פאַהרט אַוועק אַויף זינען לאַנגע צייט, באַדאַרף זיך נעך זענענען מיט'ן ווייב, — האָט דער פאָטער געזאָגט.

שלמה'לע אין דער לאַנגער קאַפּאַטע, וועלכע האָט זיך איהם נאָכגעשלעפט נאָך די פיס, אין גרויסען געלען שטריימעל, איז צו גאַנגען צו דבורח'ן, וועלכע איז געשטאַנען ביי דער שוויגער, און ניט קוקענדיג אַויף איהר, נאָר ערגעץ אין אַ זייט, האָט ער געזאָגט:

— בלייב געזונד, דבורח!

דאָס מיידעל האָט געשוויגען.

— זאָג דיין מאַן: „פאַהר געזונדערהייט און באַנעהר צו לערנען“.

האָט איהר די שוויגער געלערענט.

— פאַר געזונדערהייט און באַנעהר צו לערנען — האָט דאָס מיידעל נאָכגעזאָגט דער שוויגער. ווי אויך צום ערשטען מאָל זייט די סינדער האָבען חתונה געזאַט, האָבען זיי זיך געשעהמט צו קוקען איינער דעם אַנדערען אין פנים אַרײַן.

שוין האָט שלמה'לי געוואָלט צוגעהן צו דער בויד, נאָר אין דער לעצטער מינוט האָט זיך די מאַמע נישט געקענט איינחאַלטען. זי איז אַויפגעפאלען אַויף איהר בן־יחיד און איהם באַנאַסען מיט טרעהרען און מיט קושען. — גאָט זאָל זיין דיין שיצער, ווילאַנג איר וועל דיך נישט זעהן — און נאָך איהר די קאַזאַטשקע דיענסט, נאָך דאָס יונגע ווייבעל האָט געקוקט ערנסט צו דער ערד.

— יוכבר — האָט זי מענדעל דערמאַנט — נאָט האָט דיך

מוכה געווען און דו שיקסט דיין זעהן אין ישיבה אַרײַן, וואו עס

זיינען לומדים און גאונים, און דו ווינסט?
 — פאר גאט'ס זכות — האָט זיך די מוטער די טרעהרען גע-
 ווישט מיט'ן פארטוך.
 שלמה'לע האָט זיך מיט'ן אַרבעל אָפגעריבען דער מוטער'ס
 קושען פון באַק און איז אַרויפגעשפרונגען אויף דער בויד.
 „מיט'ן רעכטען פוס, אין רעכטען וועג,
 וואו קיין רוח־רעה רוחט,
 נאָר אייטעל גוט'ס
 און לויטער רוח! —
 האָט די מוטער איהם צוגעוואונשען.

לאַנגזאַם איז די פוהר איבערגעפאָהרען דאָס שלאָפּענדע שטעד-
 טעל און איז אַרויסגעקומען צווישען די פריצ'ישע פעלדער. די גע-
 שניטענע בינדלעך ברויט, וואָס זיינען געלעגען אין פעלד, האָבען זיך
 גענילדעט אין דער זון. די גרעזער זיינען פייכט געווען פון דער
 פריהמאָרגענדראָסע, און אין דעם ריינעם פרישען הלל האָבען זיך
 געקייקעלט קליינע וואָלקענדלעך רויך פון די פויערישע שטרויענע
 דעכלעך, וועלכע האָבען היימיש געמאַכט דאָס לאַנד אַרום און אַרום.
 אָבער וואָס ווייטער מען איז געפאָהרען און וואָס מעהר די זון האָט
 צוואַרימט דעם אויפקומענדיגען טאָג, אַלץ ווינציגער זיינען געוואָר-
 רען די באַארבייטע פעלדער און די וועלט האָט זיך פונאַנדערגעגאַסען
 אין אַ לאַנגער ווייטער אונענדליכקייט... און מענדעל'ס בויד איז
 פאַרבלאַנדזשעט געוואָרען אין אַ ים מיט הויכען שמעקעדיגען גראָז,
 מיט פאַרשיעדענפאַרביגע בלומען — אָהן אַ שטענ און אָהן אַ וועג.
 ווי ווייט דאָס אויג האָט נאָר געקענט דערנרייכען האָט זיך געזעהן
 גאָט'ס באַפלאַנצטע וועלט. טיילמאָל נאָר האָט זיך צויה אַ בערגעל
 פאַרקליבען אַ וועלדעל פון יונגע ווייסע וויערבען, בוימעלעך, וועלכע
 האָבען מיט זייערע דינע איידעלע צווייגען־ריט'עך געפלאַכטען אַ
 דעליקאַטען געוועב, און הינטער דעם געוועב האָבען אַרויס-
 געקוקט ווייסע אָפגעריסענע וואָלקענדלעך, וואָס האָבען זיך
 געטראָגען, ווי סטאַדעס שאָף, איבער דעם אונענדליכען הימעל...

דאָ און דאָרט האָבען די בוימעלעך באשאָטענט א שטיק פעלד און דאָס גרינס אונטער דער טונקעלקייט פון שאָטען האָט פאָר-געשפיעלט פון ליכטיגען פעלד. און דאָרט האָבע א קופקע רויטע ווילדע מאָן-קעפלעך אויפגעפלאַמט אין די הערליכקייט פון דער זון — אזוי האָט די סטעפ געשפיעלט מיט איהר ליכט און פאָרב פון איהרע פארשיעדענ-פארביגע בלומען און גרעזער — פאר קיינעם נישט, נאָר פאר זיך און פאר גאָט איהר באשעפער...

דער שמאָלער שטעג וואָס האָט געפיהרט פון שמערטעל בארג ארויף אין טהאָל אראָפּ, איז פארטרינקען געוואָרען אין דעם ים גראָז און מען האָט נישט געוואוסט, וואו עס פיהרט דער וועג. דענסמאָל האָט הלל, דער פערד'ס-יונג, פריי געלאָזט די פערד, אז זיי זאָלען מיט זייערע נאָז-לעכער דערשמעקען דאָס וואסער פון אומאָן. די פערד פלעגען פון צייט צו צייט אויפהויבען זייערע קעפּ, אויס-שטעקען זייערע פייכטע נאָזערעס און הויך שנאָרען אין די לופטען און באלד האָבען זיך זייערע רוקענס טיעפער געשמעקט אין די כאָמונטס און מיט מעהר אימפעט געלאָזט זיך לויפען אין האַרץ פון סטעפּ.

זיבעטער קאפיטעל

אין האַרץ פון סטעפּ

אז די בויד איז אריינגעקומען אין די טיעפעניש פון סטעפּ, האָט א געהיימער שרעק געאנגסט די הערצער פון אונזערע רייזערע. מיט אונרוהיגע אויגען האָבען זיי זיך אָנגעהוויבען איבערצוקוקען, אויב עס ווייזט זיך נישט פון צווישען די גרעזער ארויס א גריין מאָטעריש קאפעל, אויב עס קוקט ניט פון צווישען די בושעס ארויס א ווייסע שעפסען-היטעל פון א קאָזאק. די סטעפּ ביז אומאָן איז געווען אין סכנה. עס פלעגען אריבער קומען צו שווימען פון יענער זייט דניעפער די זאפאָראָזשעס און לויערען אויף די אירישע

סוחרים. אפילו די מאַטערס זיינען אויף לייכטע שיפלעך פון זייער
 לאַנד מיט'ן דניעסטער אַראָפּגעקומען און באַהאַלטען זיך צווישען דעם
 גרעזער אין דער סטעפּ, אַפּוואַרטענדיג אידישע בוידען מיט רייזענדיע,
 וועלכע זיי האָבען גענומען געמאַנגען און צוועקגעפיהרט אויף דאָ
 שקלאַפּען-מערק קיין קאַנסטאַנטינאָפּאָל אָדער קיין סמירנע, וואו זיי
 האָבען געוואוסט, אז די טערקישע אידען וועלען פאַר זיי געבען פיעל
 אויסלייזגעלד. שווער איז דורך דעם געוואָרען דאָס האַרץ פון
 מענדלען און ער האָט געקוקט מיט האַפּנונג און טרויסט אויף דעם
 רעטער היים פּאַנשטאַרוש, וואָס איז געזעסען אויפ'ן קאַרשעל פון
 בויד. אָבער דער „שומר ישראל“ איז געווען איינגעקוועטשט אין
 דרייען אויפ'ן קאַרשעל, זיין נאָז באַגראָבען אין וואַלד האָר פון זיינע
 וואַנסעס און זיינע אויגען צוגעדעקט אונטער די שוואַרצע געדיכטע
 ברעמען און האָט געשלאָפּען דעם שלאָף פון די גערעכטע...

נאָר בחנם האָט זיך מענדל און די זייניגע געשאַקען פאַר דער
 סטעפּ. נאָר נישט איז געווען אזוי רוהיג ווי די סטעפּ. רוהיג מיט
 איהר שפיעל און געזאַנג, וואָס זי האָט געזונגען אין דעם הערליכען
 טאָג מיט איהרע מיליאָנען טענער און קאָלירען פון איהרע גרעזער
 און בלומען. עס האָבען געזשומעט און גערויעט זיך צווישען דעם
 גרעזער די פאַרשיעדענאַרטיגע ביהנען און פליעגען, און האָבען אויס-
 געזעהן, ווי אַ לייכטענדער, פאַרשיעדענפאַרביגער וואַלקען פון שטויב
 וואַלט זיך אויפגעחויבען פון די בלומען. פליהענדעס, לעבעדיגעס בליי-
 העכטס באַהעפט זיך אין דער לופטען, אזוי ווי די פאַרבנדרייבע גע-
 פליעגעל-ווערים וואַלטען אַרויסגעקומען פון די בלומען און געלויכטען
 מיט דער זעלבער ליכט און פאַרב. דער טאָג האָט זיך פונאַנדער-
 געבליהט אין דער סטעפּ און די זון האָט צוגליהט יעדעס גרעזעל.
 די סטעפּ האָט פאַרשמעקט מיט איהרע ריחות. זיסער האַניגנעשמאַס
 האָט זיך גענאַסען פון די ווייסע האַניג-בלומען און אַנגעפילט די
 ביינער פון יעדער באַשעפעניש מיט אַ זיסער שלאָפּענדיגער לוסט
 און בענקשאַפט.

אַפּטמאָל האָט דאָס טאָפּען פון די פערדישע פיס אויפגעוועקט
 אַ שלאָפּענדיגע מחנה פּונגעל. פון צווישען די הויכע גרעזער אַרויס
 האָט זיך אַנגעהויבען צו טראָגען אין דער לופטען שאַרען שוואַרצע
 פּויגעל, געקרייזעלט זיך איבער דער בויד, אויפּוועקענדיג יעדעס

שלא מענדיגע באשעמעניש פון די גרעזער ארויס מיט זייערע גע-
שרייען און געפליענעל-רוישען. דאמאלסט איז די גאנצע סטעפ
וואך געוואָרן. די סטעפ האָט גערעדט מיט לשונות פון געפליע-
געל און קריכענדעס, פון בליהענדעס און שפראַצענדעס, פון אלע
בושן און בלומען קשאַקעס האָבן זיך אָנגעהויבען צו טראַגען פאַר-
שיעדענפאַרביגע וואַלקענדלעך געפליענעל ווערים, וואָס זיינען אויפ-
געוואַכט געוואָרן פון דעם געשריי פון די פויגעל, און מען האָט
שוין מער נישט געקענט זאָגען, וועלכעס עס זיינען בלומען
און וועלכעס געפליענעל...

טיילמאָל האָט די בויד אָנגעטראַפן אויף אַ פארהוילען סטאַ-
וועל. אַ קוועלכעל האָט זיי פלוצים איבערראשט פון צווישן די
גרעזער ארויס, אָן איינזאמער רויב-פויגעל, וואָס האָט געלויפערט
אויף אַ פיש אָדער אויף אַ וואַרעם, וואָס האָט זיך געקרייזעלט איבער
דעם גרונצעלטען וואַסערעל. דערשראָקן איז געוואָרן דער איינ-
זאמער רויב-פויגעל פון די פערדישע טריט און האָט זיך אָנגעהויבען
צו טראַגען צו די וואַלקען צו, אויפוועקענדיג די גאנצע סטעפ
מיט זיין לאַרם-געשריי. עס האָבען אים אָפגעענטפערט אונזעה-
באַרע ברואים, וואָס זיינען ערגעץ-וואו פאַרבאָרגען געווען אין
דער טיעפעניש פון די גרעזער, אווי ווי זיי וואַלטען איינער
צו דעם אנדערען געטראַגען די שלעכטע בשורה: אַנטלויפט,
אַנטלויפט, דער מענש קומט די סטעפ צו באזיעגען!...

אָבער אונזערע פאסאזשירען האָבען דאָס אַלץ נישט געזעהן.
פאַרטהאָן זיינען זיי געווען מיט זיך. הלל, דער פערדס-יונג, וועלכער
האָט זיך גוט אָנגעגעסען מיט דער איבערגעפליבענער געפילטער
קישקע פון די שבת מלכה/סדיגע סעודה, וואָס יוכבד האָט
איהם מיטגעגעבען אויפן וועג, איז אַ ביסעל שווערליך געוואָרען.
דער האָניג-געשמאַק האָט אין די ביינער געגאַסען, אין מויל איז
טרוקען געווען און עס האָט זיך געוואַלט שלאָסען פון די ריחות
פון סטעפ וואָס האָבען אין קאַפ געשלאָגען. איז נאָכדעם ווי די
פערד אין סטעפ האָבען מעהר ניט געדאַרפט זייער וועג-ווייזער איז
ער איינגעשלאָפען. אָבער דאָך די פערד האָבען געפיהלט אויף זיך
די וואכעדיגע נאָז פון זייער שומר אָנשטאַט זיין שלאָפנדיגעס אויג...
זיין שוואַרצען האָט אָנגעשטעקט דעם „שומר ישראל“ היים

פאָטשטאַרש, וואָרים אַזוי ווי הלל איז געווען אַ גרויסער עסער, אַזוי איז חיים געווען אַ גרויסער טרינקער. „ער האָט אנדערש נישט געקענט אַרויסווייזן זיין גבורה, אין וועלכער קהל האָט זיך אַזוי שטאַרק גענויטיגט נייערט ער האָט געמוזט צוערשט אָנצנדען זיין פעס מיט אַקעוויט“ (אַזוי ווערט אָפּציעל דע צעהלט פון אים אין פּנס פון זלאַטשאַו). אַ איד אַ מיושב־דיגער מיט אַ ווייב אין אַ פּאַר קינדער. לאַך האָט אנדערש נישט געקענט, איינשטעלען זיין לעבען צו נעהמען דעם, משחית די ביסק אין האַנט אַריין טיידען ער האָט זיך פריער אָנגעטרונקען. ניכטערעהייט האָט ער מורא געהאַט פאַר אַ ביסק. פאַר אַ פּערד און פאַר אַ הונד, ווי יעדער איד. און אַז מען האָט געדאַרפט אים שיקען מיט אַ שליחות איבערען סטעפּ אין צווייטען שטעטעלע, אָדער שיקען אים אַרונטערברענגען דעם תקיף צום בית־דין, אָדער אימיצען מלָקות שלאַגען, אָדער אין פּאַליש פאַרשפּאַרען אויף דער קייט, האָט ער אנדערש נישט געקענט אויספירן זיין שליחות טיידען ער האָט זיך פריהער אָנגעטרונקען. אויך יעצט בעפּאַר ער איז געאַנגען זיך אונטערנעהמען די נסיעה קיין לובלין איבער דער סטעפּ האָט אים מענדעל פריהער גוט אָנגעטרונקען און איבער דעם גאַנצען וועג אויסגעהאַלטען זיין קריגערישען גייסט און העלדישען מוטה מיטן ביטערען טראַפּען, וואָס מענדעל האָט מימגענומען אין זיין בויד. קוים האָט דער אידישער סטראַזשיק געטרונקען פון דעם אויפמינטערענדען טראַפּען. אַזוי האָט ער זיך אָנגעקליידעט מיט גבורה ווי אַ פּוילישער חראַנזע. און אויך איצט, ווען ער האָט זיך אַרויפ־געזעצט אויף דער בויד, האָט ער מאַניפעסטירט זיין גבורה דערמיט, וואָס ער האָט גלאַט אַזוי נישט מיר, נישט דיר, געהאַלטען די ביסק אויפֿן פּלייצע, צוליעב וואָס מענדעל האָט זיך זעהר געשראַקען, אַז דער „משחית“ זאָל ניט פון דער העלצער הויט אויסשיסען... נור אַזוי ווי חיים האָט געזעהען, אַז זיין גבורה בעדאַרף מען נאָך ניט, קיין גולנים בעווייזען זיך ניט, און דער קריגערישער מוטה, וועלכען דער אַקעוויט האָט אַזוי געוועקט, געהט פּערלאָרען אין ניוועץ — האָט ער אים אָנגעווענדעט אויף זיין שנאַרכען, זיין שנאַרכען וואָס האָט זיך געהערט פון זיינע ברייטע נאָז־לעכער, וואָס האַבען אַרויס־געשטאַרט פון זיין בעהאַרט פנים ווי צוויי קויםענס פון אַ שטרויענעם לאַד, איז געווען ווי דאָס כאַרכלען פון אַ הייזעריג־געוואַרענעם יעגער־

הארען.

דער אָנטרייבער און דער שומר האָבען זיך אַזוי לאַנג געשאָ-
קעלט אויפן קארשעל פון בויד ביו זיי זיינען איינס דאָס אַנדערע
געפאלען אין די אַרעמס און אַרומגעמענדיג זיך ווי אַ געטרייע
פאַר, האָבען זיך זייערע געזענער פּעראייניגט אין האַרמאָניע,
און זיי האָבען מיט זייערע נעזער אויפגעשאַקען די האָזען פֿון
זייערע פאַרבאָרגענישען אַרויס.

דערפאַר אָבער האָט מענדעל מיט ר' יונה'ן גערעדט פאַר די
שלאָפענדע, נאָך דעם ווי מענדעל האָט זיך אָביסעל בערוהיגט איבער
דעם פּחד פון די יונים האָט ער זיך אָנגעהויבען אַרומצוקוקן איבער
גאָט'ס וועלט, און געזעהן ווי גרויס זי איז און ווי לעער פון מענטשען
זי איז, האָט זיך איהם פאַרגלוסט די גאַנצע סטעפּ צו בעזייען מיט
אידישע ישובים, וויפּעל אידישע שטעט און שטעטלאַך וואָלט
מען געקענט אויסזעצן איבער דער סטעפּ, שוהלען בויען, בתי מדרשים
מקוה, און ישיבות, און טאַקע האַנדעל אויך. יעדען חודש אין אַג-
אָנדער שטאָדט אָנאָנדער יאָהר-מאַרק. די פעלדער זיינען פיל מיט
תבואות און אויסגעפאַהרענע וועגען פיהרען פון איין שטאָדט אין
דער אַנדערער אַרײַן און אידען פאַהרען איבער די וועגען מיט
בוידען סחורה און האַנדלען. און די תורה איז פּערשפּרייט איבער
גאַנץ אוקראַינע, וואָרים וואו ברויט דאָרט איז תורה, און טאַקע
מענדעל איז אַ גרויסער סוחר און אַ פּרנס פון אַ גאַנצען ישוב...

ער האָט זיינע געדאַנקען מיטגעטהיילט ר' יונה'ן.

— גרויס איז גאָט'ס וועלט, ר' יונה — האָט מענדעל געזאָגט
מיט אַ קרעכץ — און די ערד וואו מיר פאַהרען דאָ איז גוט ר' יונה
שוואַרצע ערד, מען דערקענט זי לויט די גרעזער, וואו מיר פאַהרען
דאָ, ר' יונה, וועלען אַמאָל אידישע ישובים זיין. אידישע שטעט-
לאַך וועלען זיין אויסגעשפּרייט איבערן גאַנצן לאַנד, אידען וועלען
האַנדלען, פיהרען סחורות פון איין שטאָדט אין די אַנדערע, און
ישיבות מאַכען, און די תורה וועט זיין פּערשפּרייט.

אַ מיינוט האָט ר' יונה שטיל געשוויגען, אויסגעהערט וואָס
מענדעל זאָגט, דערנאָך האָט ער זיך אָפּגערושען:

— די ערד איז דאָ גוט, דאָס לאַנד גרויס, נור קיינעראיז נישטאָ
ווער עס זאָל גאָט'ס נאָמען דערמאָהנען, אַ ברכה מאַכען דאָוונען אויף

איהר. דורך דעם איז זי פול מיט שדים און רוחות רעות. און דו מיינסט, פרנס, אז דאָס זיינען פראָסטע פויגעל וואָס לויפען אונז נאָך דער בויד, פראָסטע גרעזער, אָדער ביהנען, אָדער ווערים ? דאָס זיינען אלץ נשמות, פארפאלענע, פארבלאָנזשעטע אין די וועלדער, אין די מדבריות, ווארטען אויף אַ תיקון, געזעהן אַ בויד מיט אידען לויפען זיי נאָך, ווילען כאַפען אַ וואָרט תורה, אַ ברכה, כדי זיי זאָלען קריגען דורך אונז אַ תיקון און צוקומען צו זייער רוה... אם ירצה השם, ווען אידען וועלען דאָ קומען און זיך בעזעצען, שוהלען און בתי מדרשים בויען, דאווענען און לויבען גאָט, וועלען זיי די רוחות רעות פארטרייבען. עס וועט ווערען אַ ריין מקום און אַ ישוב.

— מיינט איהר, ר' יונה, אז דאָ וועט אַמאָל אַ ישוב זיין, אידישע שטעטלאַך און בתי מדרשים ?

— אוראי אזוי ! — ווי אנדערש ? דאָס מקום איז דאָך אָנגע-גרייט פאר אידען. ווען די נויים האָבען די אידען זעהר שטארק גע-פלאַנט אין גלות, און די שכינה כביכול האָט געזעהן, אז עס נעהמט גאָר נישט קיין קיץ און קיין ענר, דאָס ביסעלע אירעלאַך קען, חלילה, אונטערגעהן, אזוי איז זי געקומען, די שכינה, פאר'ן רבנו של עולם זיך אויס'טענה'ען מיט איהם, און האָט צו איהם אזוי געזאָגט : ווי לאַנג איז דער שיעור ? די טויב אז דו האָסט אַרויסגעשיקט פון די תיבה, ווען דער מבל איז געווען, האָסטו געגעבען אַ אוילבערט צוויי געל, אז זי זאָל האָבען וואו איהרע פים אָפצורוהען אויפ'ן וואַסער, און דאָך האָט זי ניט געקענט אויסהאַלטען דאָס וואַסער פון מבל און איז צוריקגעקומען אין דער תיבה אַרײַן, און מיינע קינדער האָסטו אַרויסגעשיקט פון דער תיבה אין אַ מבל אַרײַן און גאָרניט האָסטו בעשאַפען אויף וואָס זייערע פים זאָלען זיך האָבען אָבצורוהען אין גלות ? אזוי האָט גאָט גענומען אַ שטיק ארץ-ישראל, וואָס ער האָט געהאַט ביי זיך באַהאַלטען אין די הימלען ווען דאָס בית המקדש איז חרוב געוואָרען און עס אַראָבגעשיקט אויף דער ערד אַראָב און גע-זאָגט : זיי אַן אָברוה פאַר מיינע קינדער אין גלות. דורך דעם הייסט עס פּוילין. פּה—לין, דאָס מיינט מען, אז דאָ זאָלסטו נעכטיגען אין גלות. דורך דעם האָט דאָ דער שטן איבער אונז קיין שליטה ניט, און די תורה איז פאַרשפּרייט איבער דער גאַנצער מדינה : שוהלען. בתי מדרשים און ישיבות, גאָט צו דאַנקען.

— און וואָס וועט זיין לעתיד לבוא, אז משיח וועט קומען? וואָס זועלען מיר טהאָן מיט די שוהלען און די ישובים וואָס מיר האָבען געבויט אין פּוילען? — האָט זיך מענדעל פּלוצים דערמאָנט אין זלאַטשעוו.

— ווי הייסט? לעתיד לבוא, אז משיח וועט קומען וועט אַודאי נאָט איבערפּיהרען פּוילען מיט אַלע איהרע ישובים, בתי מדרשים און ישיבות קיין ארץ־ישראל. ווי דען אַנדערש?
מענדעל האָט זיך אין גאַנצען באַרוהיגט. נישט נור בלויז פאַר זיין זלאַטשעוו נור פאַר גאַנץ פּוילען וואָס ער האָט קיינמאַל ניט געקענט צורעכט מאַכען אין זיין מוח וואָס וועט ווערען דערמיט ווען משיח וועט קומען.

און נאָך דעם ווי מענדעל דאָט באַרוהיגט זיין גייסטליגען הונגער, האָט זיך אָנגעהויבען צו וועקען זיין קערפּערליכער הונגער. דער יונג הלל האָט איהם געהאַלפּען דערמאָנען מיט בעטלענדיגע בליקען, און דער שומר ישראל האָט זיך געקראַצט אין קאָפּ, אין באַרד און די פּאות דורך דער גאַנצער צייט וואָס דער מגיד האָט גערעדט און די לופּט פּון סטעפּע האָט גערייצט. און באַלד האָבען זיי געפּונען אַ קוואַלכעל, האָבען זיי זיך אָנגעשטעלט די הענד וואַשען.

יובכד'ס פעטע געטריקענטע קעזלאַך, שוואַרצע רעטאָך און שטאַר־קע אָקעוויט האָט געקוויקט דעם קערפּער, ווי ר' יונה'ס ווערטער — דעם גייסט. און ווען קערפּער און גייסט האָבען זיך געזעטיגט האָבען זיך אַלע איבערגעגעבען אין די אָרעמס פּון שלאַף, און איבערגעלאָזט די פּערד אַליין זיך צו געפּינען דעם וועג נאָך אומאָן. און די פּערד האָבען אויסגעשמעקט דעם אומאַנער וואַלד פּון סטעפּ אַרויס און ווען די זונן האָט זיך אָנגעהויבען צו זעצען און פּעראַייניגט דעם הימעל מיט'ן סטעפּ אין איין רויטען פייערדיגען פּלאַם, האָט זיך אָנגע־הויבען אויפ'ן עק־האַריוואַנט צו שוואַרצען דער אומאַנער וואַלד און אינאיינעם מיט'ן שטיקען אַבענד זיינען זיי אַריינגעפּאָהרען אין דעם בראהמע פּון אומאָן.

אָנטיטעל

די אסיפה פון די פרנסים.

אַין אַ פּאָר טעג אַרום איז מענדעל'ס בויד פאַרפּאָהרען פאַר די צרוך שענקער'ס אכסניא אין דער אידישער גאס אין נעמיראָוו. הלל האָט אָנגעראַפּען דעם אַרײַנפּאָהר פון דער אכסניא באַלעגט מיט בויד דען און פוהרען.

— העי, מאַכט פּלאַץ פאַר דעם פרנס פון זלאַטשאָוו; רוק זיך די פּאַרד־יונג, מצרים'ס מכות אויף דיין קאַפּ. מאַכט פּלאַץ, דער פרנס פון זלאַטשאָוו פּאָהרט, געהערט? — האָט דער פּערדס־יונג געשריען. — שריי ניט אַזוי, „מלך אביונ'ס" משרת; מצרים'ס מכות מיט די קללות פון דער תוכחה צולעגט אויף דיין קאַפּ. ר' זכריה סאבילענקי, דער פרנס פון טשיהרין, זיין בויד שטעהט, דרך ארץ! — האָט מען געשריען פון דער צווייטער בויד.

געהערט וועמעס בויד די צווייטע איז, האָט מענדעל בעפּוילען דעם פּערדס־יונג אָבשטעלען זיך, איז אַליין אַראָב פון דער בויד, צו גענאַנגען צו דער אַנדערער:
— איז ר' זכריה דאָ?

— יאָ, געקומען מיט זיין ברודער ר' יעקב, פּאָהרען נאָך לובלין צום יריד, זיינען פאַרפּאָהרען צום ראש הישיבה ר' יחיאל מיכל, אַליין געהייסען דאָ שטעהן מיט דער בויד איבער נאָכט.

ר' זכריה, דער פרנס פון טשיהרין, איז געפּאָהרען מיט פיער פּערד נאַשפּייך, ווי די גרויסע שררים, און זיין בויד איז געווען אַ גרויסע, פול אָנגעלעגט מיט קישענס און מיט דעקען און זי האָט פאַרנומען דעם נאַנצען אַרײַנפּאָהר. מענדעל האָט געהייסען זיין יונג זיך אָב־שטעלען אין אַ זייט. די פּערד אַרײַנפּיהרען אין שטאַל אַרײַן און זיי געבען גוט אָפּצועסען. אַליין איז ער אַרײַן אין דער אכסניא, וואוהין דער יונג און דער שומר האָבען איהם אַרײַנגעראַגען די פּעקלאַך און די קישענס. מענדעל האָט אָנגעהאַן די נייע קאַפּאַטע, אויסגעפּוצט זיין אינגעל, שלמה'ן, און איז אַרונטער זיך מעלדען צום ראש הישיבה, ר' יחיאל מיכל, דעם רב פון נעמיראָוו.

אין בית־דין שמוב ביי ר' יחיאל מיכל האָט ער שוין געטראָפֿען די פרנסים פון אומאַן און קאַרסן, די צוויי ברידער ר' זכריה און ר' יעקב סאַבילענקי פון טשיהרין און די פרנסים און די שעחנע בעלי־בתים פון דער שטאָדט נעמיראָוו, וועלכע זיינען געקומען מקבל פנים זיין די פרנסים פון דער פרעמד. ר' יחיאל מיכל איז ניט געווען. ער איז נאָך געווען אין דער ישיבה, וואו ער האָט געזאָגט זיין שוור פאַר די תלמידים. און די שמשים האָבען דערווייל מכבד געווען די פרנסים מיט האָניג־קיכלאך און רויטען בראַנפֿען פון דער רבי'צין. ר' זכריה סאַבילענקי, דער פרנס פון טשיהרין איז געזעסען ברייט אויף דער הילצערנער באַנק. די סאַבילענקים האָבען זיך געהאַלטען פאַר גרויסע תקיפים און איבערהויפֿט איז עפעס געווען דער מעהר מיט ר' זכריה'ן, וועלכער איז געווען אַ גרויסער חשוב ביים הראַנזע קאניג־פּאָלסקי, דעם שר פון טשיהרין, וועלכער איז אויך געווען דער שר פון זלאַטשאָוו, און מענדעל איז געווען אונטער זיין ממשלה. מענדעל האָט דרך־ארץ געהאַט פאַר זכריה'ן, אַלס אַן עלטערען פרנס. מענדעל האָט געוואוסט, אַז ער וועט ניט אַזוי לייכט צוגעלאָזען ווערען צו די פרנסים, און ער האָט זיך געשראַקען אַ ביסעל. ער האָט געקוקט מיט דרך־ארץ אויף ר' זכריה'ן, וועלכער איז געזעסען מיט דער גרוי־סער, לאַנגער געלער באַרד פּערשפּרייט אויף דער ברוסט, און זיינע אויגען זיינען געווען באַהאַלטען אונטער די הויך־פּאַנאַנדערגעוואַקסענע געלע ברעמען. און דאָס פנים, כאַטש אָבגעברענט פון דער זון, איז געווען פול מיט געלע זומער־שפּרינקלאַך, וואָס האָבען אַרויסגעקוקט ווי אינזלען אין אַ גרויסען געלען ים. ר' זכריה האָט זיך גאָר ניט אומגעקוקט אויף איהם. ער האָט גאָר ניט באַמערקט דעם נייעם פרנס פון זלאַטשאָוו.

— שלום עליכם, דעם פרנס פון זלאַטשאָוו, — האָט ר' שלום יעקב, דער פרנס הגליל פון נעמיראָוו, אָבגעגעבען שלום עליכם מענדלען.

— עליכם שלום.

— וואָס הערט זיך אין זלאַטשאָוו? מען זאָגט, אַז זלאַטשאָוו וואַקסט אַן עיר זעם בישראל. וועט באַלד שוין זיין אַזוי גרויס ווי טשיהרין, — האָט דער נעמיראָווער פרנס געזאָגט, וועלענדיג אַ שטאָך טהאָן דעם גרויסען זכריה.

— מיט'ן רבנו של עולם'ס הילף. אונזער ישוב האַלט אין וואַקסען.

זכריה האָט אויפגעהויבען זיינע הויכע געלע ברעמען און אַרומגע- קוקט זיך. ער האָט פאַרשטאַנען דעם שטאַך, וואָס שלום יעקב, דער נעמיראַווער פּרנס, האָט איהם געוואָלט געבען, פאַרגלייכענדיג דעם דאָרף זלאָטשאָוו צו דער קהלה משיהרין, וועלכע איז געווען אַ גרויסע באַזעסענער ישוב. אָבער ניט אזוי לייכט געהמט מען זכריה'ן אַרױס פון זיין רוהיגקייט. ער האָט נור איין מאָל אויפגעהויבען זיינע ברע- מען, באַלד זיי צוריק אַראָבגעלאָזט.

צווישען דעם פּריץ פון משיהרין, חראַנזשע קאניץ-פּאַלסקי און דעם פּריץ פון נעמיראַוו, דעם פירשט ווישניוויטצקי, איז אָנגעזאַנגען אַ בעשטענדיגע מחלוקה איבער דער הערשאַפט פון אוקראַינע. צום חראַנזשע האָט באַלאַנט דער גאַנצער סטעף וואָס איז געלעגען ביים „געלען וואַסער“ ביז אַרױס צום סעטש צו. ווישניוויטצקי אָבער האָט געהאַט דעם טיטעל דער פירסט פון „רוס“. די מחלוקה איז ניט דורכגעגאַנגען אָהן ווירקונג אויך אויף די אידען פון די צוויי פּריצים. אָבער אַם מעהרסטען האָט זיך די מחלוקה אָבגעשפּיגעלט אויף די פּרנסים פון די צוויי שטעדט, וועלכע זיינען די שתדלנים פאַר די אידען ביי זייערע פּריצים. די פּרנסים זיינען געווען אזוי פאַרקאַכט אין זייערע פּריצים'ס מחלוקה, אז זיי האָבען עס געמאַכט פאַר זייערע אייגענע. זיי האָבען זיך געגרויסט מיט'ן פּריצים רייכטהום און גיטער, און יעדעס מאָל, ווען די צוויי פּרנסים פון די צוויי פּריצים האָבען זיך צונױפגעטראָפּען, האָט די מזלוקה פון זייערע פּריצים אויפגעפלאַמט. — וואָרים וואָס איז אייגענטליך משיהרין, אַ גרויסע קהלה פון בלאָפּעס. זלאָטשאָוו וועט עס איבערוואַקסען, מיט גאָט'ס הילף — האָט ר' שלום יעקב געגעבען אַ שטאַך זכריה'ן.

דאָס האָט זכריה שוין ניט געקענט איבערטראָגען. ער, וואָס איז דער גרויסער חשוב ביים חראַנזשע, און דער חראַנזשע איז זיך מיט איהם מיעץ וועגען אלע זיינע עסקים — און וואָס איז זלאָטשאָוו, און ווער איז דער גאַנצער מענדעל? ער האָט וויעדער אויפגעהויבען זיינע ברעמען און געווענעדט זיך צו מענדלען:

— דאָס זייט איהר, דער מענדעל פון זלאָטשאָוו, וואָס האָט גע- טראָגען רשות אויף דער שוהל? דער חראַנזשע האָט מיר פּערצעהאַלט

דערפון. שלום עליכם — האָט זכריה אויסגעשטרעקט צו איהם זיין האַנד פון דערווייטענס, בלייבענדיג זיצען אויף זיין אָרט, אויבענאָן, אויף דער האַלצערנער באַנק.

— און ווער איז דער בחור? — פרענט זכריה אויף שלמה'ן.

— דאָס איז מיין זון. אַ בעל־הבית'ל, מיט גאָט'ס הילף. פאָהרט נאָך לובלין אין דער ישיבה.

— נאָך לובלין? וועניג ישיבות פאַראַן דאָ אין פּאָדאָליען, אין קרעמענעץ, אין לבוב און טאַקע דאָ ביי ר' יחיאל מיכלען, אין איינער נעם גליץ. וואָס אזא גרויסער לַמִּדּוּן איז ער אויסגעוואַקסען, דער בעל־הבית'ל אייערער אין זלאָטשאָוו, אז איהר האָט שוין פאַר איהם ניט קיין ישיבה אין גאַנץ פּאָדאָליען, נור איהר מוזט איהם פיהרען אַזש קיין לובלין.

— דער רב, זיין שווער, האָט איהם מיטגעגעבען כתבים צו מורנו ר' נפתלי כ"ץ, דעם רב פון לובלין. דאָס אינגעל האָט אַ נומען קאַפּ, — האָט זיך מענדעל פאַרענטפערט — און אַנג אורחא וויל איך, אז דאָס בעל־הבית'ל זאָל לערנען דברי חול אויך, חשבוניען און מיט שררים קענע רעדען, ווייל זלאָטשאָוו וואַקסט, בעזרת השם, און מיר וועלען דאַרפֿען האָבען אַ שתדלן, וואָס זאָל קאָנען פּויליש רעדען.

די לעצטע ווערטער האָבען נאָך מעהר געערגערט זכריה'ן. ער האָט זיך שוין אָנגערופען מיט כעס:

— מיט די כלאַפעס אין זלאָטשאָוו וועט ער זיך קענען אויך פּויליש אויסלערנען.

מענדעל האָט שטיל געשוויגען און דרד־ארץ געהאַט פאַר אַן אַלטען פּרנס. אָבער דאָס איז שוין געווען צופיעל פאַר ר' שלום יעקב'ן:

— וואָס מיינט דער פּרנס פון טשיהרין, אז ער נור אַליין האָט געקראָגען רשות פון וער צו זיין אַ שתדלן? איהר טהוט זעהר גוט, ר' מענדעל, וואָס איהר שיקט אייער בעל־הבית'ל נאָך לובלין — האָט ר' שלום יעקב באַרוהינגט מענדלען — מיר דאַרפֿען האָבען אין אונזערע מקומות כּשריע פּרנסים, עוסקי בצרכי צבור באַמונה, ניט ווי מאַנכע, וואָס געהמען אַראָב פון די פּרוכטיען די פּעריל און לעגען עס אויף האַנג־לעקאָך און מאַכען פון זיי די פּריצים מתנות, כדי נושא חן צו זיין אין פּריצים אויגען.

— מיין ברודער האָט חלילה ניט צוגענומען די פּעריל פאַר זיך —

הָאָט ר' יעקב סאבילענקי פארענטפערט זיין ברודער — דער פרנס פון טשיהרין הָאָט אַראָבגענומען די פּעריל פון אידישע ווייבער פון טשיהרין און געמאַכט דערפון אַ טייערע מתנה פאר'ן פריץ חראַנזשע קאַניץ־פּאַלסקי, ירום הודו, אונטער וועמעס חסד מיר אַלע לעבען בשלום ושלום, צו זיין חתונה מיט די רייכע חראַבינע זאמויסקי.

— אודאי, אַז אַן אביון הָאָט חתונה מיט די זאמויסקים, מוז ער אַראָפּקומען צו די אידעלאַך אין די שטערטלאַך נאָך „שלוּבנע“ געלד. וואָס איז ער, אַ ווישניווימצקי? די ווישניווימצקים באַדאַר־פּען ניט אָנקומען צו אידישע פּעריל, אַז זיי האָבען חתונה. זיין חרפה הָאָט ר' זכריה געקענט פאַרשווייגען. נור זיין פּרייז'ס בעליידיגונגען הָאָט ער ניט געקענט אויסשטעהן.

— נעמיראָווער פרנס, איהר שפיעלט זיך מיט פייער, איהר באַ־ליידיגט דעם חראַנזשע.

— און אַז יאָ, וואָס איז? וואָס האָב איך מורא פאַר אייער חראַנזשע? וואָס, איהר וועט מיך לאָזען נעהמען אין תפיסה, ווי דעם סאָטניק כמעלניצקי? מיר לעבען דאָ, בוך השם, ביי דעם פירסט ווישניווייצקי, וואָס איז אַ מושל חסד. האָב איך גאָר ניט קיין מורא פאַר אייער פּרייז, טשיהרינער פרנס.

ווער ווייס, מיט וואָס דער קריעג וואָלט זיך געענדיגט, ווען דער שמש וואָלט ניט פּלוצים די טיר אויפגעפענט און אָנגעזאָגט: — ר' יחיאל מיכל געהט!

אַלע האָבען זיך אויפגעהויבען פון די ערמער — ר' יחיאל מיכל איז אַריינגעקומען. ר' יחיאל מיכל איז נאָך געווען אַ יונגעראַן. אָבער ער איז שוין בעדיהמט געווען אין גאַנץ פּאַדאָליען און וואָהלין אַלס דער גאון פון אוקראַינע. אַלע האָבען פאַר איהם דרך־אָרץ געהאַט. דער רב איז צוערשט אַריין אין אַן אַנדער שטוב, און הָאָט פון דאָרט אַרויסגעפיהרט זיין אַלטע מוטער, וועלכע ער הָאָט אַוועק־געזעצט אויבענאָן אין אַ פּאַטער־שטוהל ביים טיש, טליין זיך אַוועק־געזעצט אויף אַ קלענערען שטוהל נעבען איהר, און הָאָט פאַר דער מאַמע פּאַרנעשטעלט די פּרנסים און אַלע בכבוד'ע לייט, און הָאָט די גאַנצע צייט באַדיענט די מאַמע מיט גרויס כבוד און דרך־אָרץ.

דער רב הָאָט אויסגעפּרעגט די פּרנסים וואָס מען הערט ביי זיי זיין די מקומות, און ווי עס וואַקסען די ישובים, און ווי עס האַלט מיט

דער תורה. געהערט פון מענדלען, אז מענדעל פיהרט זיין זוהן אין לובלינער ישיבה, האָט ער זיך זעהר געפרעהט, וואָס זלאָטשאָוו האָט שוין די זכיה צו שיקען אַ תלמיד אין דער גרויסער לובלינער ישיבה. ער האָט אויסגעפרעגט שלמה'לען עפעס אין לערנען, וואָס שלמה'לע האָט איהם גלייך אָבגעענטפערט, און דעם רב איז עס געפעלען און געהייסען דעם שמש ער זאָל איהם געבען האָניג-קיכעל, און מענדעל האָט זיך געווישט די אויגען פאר שמחה.

— שרייבט מיר אייער מרא דאתרא אז איך זאָל איהם שיקען בחורים פון מיין ישיבה קיין זלאָטשאָוו כדי זיי זאָלען לערנען מיט די אינגלאַך. די שטאָדט-לייט וועלען זיי עסען געבען און נאכטלענער. געלויבט דער רבונן של עולם, די תורה וואַקסט אומערדום וואו אידען וואוינען. אפילו אין ווילדען סטעפ, — ווענדט ער זיך צו דער מאמען.

די אלטע אידענע האָט געבויגען מיט איהר הויכע יום-טוב/דינע, ווייס-שפיצענדיגע הויב, וואָס זי האָט אָנגעטהאָן לכבוד די פרנסים, און זי האָט געשעפטשעט צום זוהן:

— זיי מכבד, זוהן, די פרנסים מיט לעקאך און בראנפען.

דער רב האָט זיך אליין אויפגעהויבען, כדי מקיים צו זיין דער מאמע'ס שליחות, און האָט אָנגעגאָסען בראנפען פאר די פרנסים.

— און ווי לעבט איהר מיט די שכנים, האָט איהר שלום? איהר וואוינט אזוי אין נאקעמען פעלד.

— ווי ווייט מיר קענען מיהען מיר זיך צו לעבען אין שלום. די פריצים זיינען נישטאָ אַ נאנץ יאָהר, מיר לעבען נאָר צווישען די יונים. זיי זיינען אונזערע שכנים, מיהען מיר זיך צו לעבען מיט זיי אין שלום. פיעל מאָל צאָהלען זיי נישט אָפּ דעם צערקווע-מס, וואָס די פּוילישע גלחים האָבען אַרויפגעלעגט אויף זיי. זיי האַלטען דאָס פאר אַ פחיתת הכבוד, זיינען מיר ניט גובר פון זיי, נאָר מיר געהמען צונויף צווישען אונז דעם מס און מיר באַצאָהלען פאר זיי. זיינען דערפון די פּוילישע גלחים געוואָהר געוואָרען, האָבען זיי אונז זעהר שטאַרק געשטראַפּט, און נוימען אונז גובר צו זיין דעם מס. און דאָס איז אַ גרויסער מכשול פאר אונז. מיר האָבען מורא, אז די יונים זאָלען אונז חלילה ניט שלעכטס טהאָן. און דאָס בין איך געקומען זאָגען דעם רב פון געמיראָוו. עס וואָלט געווען אַ יושן גדול. ג.

די פרנסים פון אוקראינע מיט די רביים זאָלן זעהען פועל'ן ביים ועד אין לובלין, אז דער ועד הגדול זאָל זיך אריינלעגען דערינען און מען זאָל אראָפּגעהמען דעם צערקווע מס פון די יונים, אָדער אידען זאָלען עס ניט אויפמאַנען, ווייל דאָס קען חלילה ברענגען צו אַ גרויס מכשול פאר אונז. מיר וואוינען נאָהענט פון סטעפּ און מיר הערען רעדען אז די יונים וועלען פון אונז אמאָל נקמה נעהמען דערפאר חלילה. דער רב האָט אָבגעזיפּצט און שטיף געשוויגען.

— מכח דעם וויל איך אויך רעדען, — האָט זיך אָבערופּען ר' שלום יעקב, דער פרנס פון נעמיראָוו. עס זיצט דאָ דער פרנס פון טשיהרין, ר' זכריה סאבילענקי. דער פרנס פון זלאָטשאָוו, ר' מענדעל האָט מורא צו זאָגען, ווייל ער פּאַלאַנגט מיט דעם פרנס פון טשיהרין אונטער דעם קאָניץ-פּאָלסקי. אָבער מיר זיינען דאָ, ברוך-השם, אונ-טער דעם שר ווישיעוויצעקי, וואָס ער איז אַ מושל חסד פאר אלע. מיר האָבען ניט קיין מורא. און איך וויל דאָ זאָגען בפני הרב פן נע-מיראָוו, אז עס איז דערנאָנגען צו אונזערע אויערען, אז דער פרנס פון טשיהרין ר' זכריה טהוט זעהר שטאַרק דריקען די אידען און, להבדיל די יונים, ער לעגט ארויף אויף זיי גרויסע מסים פאר מתנות פאר'ן שר. ער האָט אויסגערעט פאר'ן שר אויף זייערען א סאָטניק מיט'ן נאָמען כמעלניצקי, אז דער סאָטניק הנ"ל וויל זיך בונטעווען, האָט מען דעם סאָטניק גענומען אין תפיסה. און פאר דעם זיינען די יונים זעהר שטאַרק ברוגז אויף די יהודים, און עס קען דערפון ארויס-קומען א מכשול פאר'ן גאַנצען כּלל, — האָט דער פרנס פארענדיגט זיין אָנקלאַגע געגען ר' זכריה'ן.

ר' זכריה איז געזעסען די גאַנצע צייט וואָס ר' שלום יעקב האָט געמאַכט אויף איהם די אָנקלאַגע פאר'ן רב ר' יהיאַל מיכל א שטאַל-צער און אַ שווייגענדיגער. ער האָט זיין לאַנגע געלע באָרד צוקעמט מיט צוויי פינגער און געהויבען מיט זיינע געלע הויכע ברעמען, וועלכע זיינען געזעסען ווי צוויי אויפגעשטעלטע פעכערס אויפ'ן דאַנד פון זיין שטערען איבער זיינע אויגען, און פון צייט צו צייט נע-וואָרפען א בליק פון אונטער זיי אויף זיין געגנער און געשוויגען. — נעמיראָווער רב—האָט זיך ר' זכריה אָנגערופּען — איך זעהם חלילה ניט צו דעם מס פאר מיר. מיר אידען לעבען נאָר אין זכות פון די שררים, וואָס באשיצן אונז מיט חסד פון אלעם שלעכטן.

און גיבען אונז פרווילעגעיטס צו בויען שוהלען און צו מאכען ישובים און מיר זיצען מיט אונזערע ווייבער און קינדער בשלום ושלחה, ווי אין קיין לאַנד ניט. דורך דעם דארפן מיר זיין זעהר געטריי צו די פוילישע שרים, וואָס קיניגען איבער אונז מיט פיעל חסר — אין צו דעם גרויסען שטארקען קעניג וולאָדיסלאָוו, ירום הודו, וואָס האָט באַנייט די פרווילעגעיטס פון די פוילישע קעניגען צו אונז און האָט צוגעגעבען נאָך נייע. מיר דארפן זיי זיין אונטערטעניג און ריענען געטריי, וואָרים ווען ניט זיי, וואָלטען מיר הלילה געווען ווי די כלאַפעס רחמנא לצלן. און אז זיי הייסען אונז אויפמאָנען מס פון די כלאַפעס פאר די צערקוועס, מוזען מיר מקיים זיין זייערע זאָקאָד נעס, וואָרים די כלאַפעס געהערען צו די פוילישע שרים לעולם ועד. און ווער איז עס דער גאַנצער למעלניצקי, איבער וועלכען דער פרנס פון נעמיראָוו האָט אויפגעהויבען אזא געוואָלד? ער קומט שריין צו מיר אין קרעטשמע. און איך הער ווי ער סוד'עט זיך מיט די כלאַפעס צו שרייבען אַ בריעף צום סאָטערישען כאָן, אז ער זאָל קומען העלפען די כלאַפעס זיך בעפרייען פון די פוילישע שרים. ער מיינט, אז איך הער גאָר ניט, און איך זיך הינטער דעם קרעטשמע טיש און מאַך זיך, אז איך הער ניט, אָבער איך פאַרצייכען אלעס, וואָס ער זאָגט, מיט אַ קרייד. אודאי דאַרף איך דעם סאָטניס איבערגעבען אין די הענד פון די שרים. דער פאַרזאָשע, ירום הודו, האָט מיר רשות געגעבען, אז ווען איך וועל הערען פון דעם סאָטניס ניס כמעלניצקי אזעלכע מרידה-דייד, זאָל איך אים לאָזען שמייסען פאַר דער טיר פון מייזן קרעטשמע.

ר' יחזאל מיכל האָט די גאַנצע צייט געשוויגען אין נאָכקלערען. נאָכדעם האָט ער זיך געווענרעט צו דער מאַמע, פאַרבויגען זיך פאַר איהר און אזוי געזאָגט:

— מיט דער מאַמעס רשות וועל איך ענטפערן דעם פרנס פון טשיהרין, דהיינו. ואז סע איז אמת, אז מיר לעבען ברשות פון די פוילישע שרים און דעם קעניג וולאָדיסלאָוו, ירום הודו, וואָס האָט בענייט די פרווילעגעיטס פון די פוילישע קעניגען, עליהם השלום, נאָר מיר לעבען ניט אין זייער זכות, נאָר אין דעם זכות פון רבונזי של עולם און פון דער תוחה הקרושה. און ניט זיי זיינען מגין איהר אונז, נאָר דער רבונזי של עולם מיט זיין גרויסען חסד. אונזערע הייליגע

ספרים הייסען אונז, אז מיר זאָלען לעבען בשלום מיט די שכנים, און מכל שכן נאָך מיט אזעלכע שכנים וואָס זיינע געפלאגט און געיאָגט פון זייערע נושכים ונוטרים און זייער אמונה ווערט פער־שעהמט. זייער אמונה איז ניט קיין עבודת ככבים, זיי גלויבען אין דעם איינציגען לעבעדיגען גאָט, און עס איז א מצוה מסייע זיי צו זיין, אז זיי זאָלען קענען דיענען גאָט לויט זייערע וועגען. מיר אידען דארפן פיהלען און וויסען וואָס עס מיינט גע'דרופ'ט צו ווערען פאר דער אמונה. דורך דעם געפעהלט מיר זעהר די עצה טובה פון דעם פרנס פון זלאָטשאָוו, אז דער ועד הגדול זאָל זעהן עפעס צו טהאָן מכת דעם ענין, אז די שתדלנים זאָלען פועל'ען, אז מען זאָל מבטל זיין די נזרה פון צערקווע-מס, און ווען חלילה נישט, זאָלען מיר אידען דערמיט ניט האָבען צו טהאָן. זלאָטשאָווער פרנס, איך וועל אייך. אאם ירצה השם, מיטגעבען א בריעה צום לובלינער רב מכת דעם ענין. דארויף האָט זיך געהערט דעם שמישים קלאַפען מיט א האַלצער געם האַמער אין די לייסטלעך פון דער טיר. האָט זיך דער רב אָנגערופען:

— רבותי, עס איז צייט מנחה צו דאוונען — און ווענדענדיג זיך צו דער מוטער, האָט ער געזאָגט:

— מיט דיין רשות, מאַמע, וועלען מיר זיך אויפהויבען.

יחיאל מיכל, נאָכ'ן דאוונען וועסטו פארבעטען די פרנסים צו אונז אויף וועטשערע, — האָט די מוטער געזאָגט און זיך אויפגעהויבען פון איהר אָרט. און דער זוהן האָט זי מיט גרויס כבוד און דרך־ארץ אָבגעפיהרט ביז צו דער שוועל פון דער צווייטער שטוב.

ניינטער קאפיטעל.

דער מגיד פון פאלנא.

גאָט'ס שטילקייט און ריינקייט האָט גערוהט איבער די בערגלאך ארום דער שטאדט נעמיראוו, ווען די אידישע כוידען. אָנגעשטאָפּט מיט בעטנעוואַנד און אידען, האָבען זיך פרעהליך געקוילערט איבער

דעם געל-זאמדיגען וועג. די פייכטקייט פון דער נאכט האָט נאָך טיעף גערוהט איבער די פעלדער און איבער דעם וועג צום טייך באַה צו. נאָר ווען זיי זיינען אויף דעם צווייטען ברעג טייך נעקומען, האָט שוין די זון צוגאָסען זיך אַ קלאָרע און יונגע איבער דעם לויטערען און בלויען הימעל, און זי האָט געטריקענט די פייכטע גרעזער, און די טהוי-באָדעקטע בלעטער פון די הויכע ליפּע-בוימער, וועלכע זיינען געשטאַנען אויפ'ן וועג. די געל-גאַלדענע פעלדער זיינען שוין אַלע געווען געשניטענע, אַראַבגענומענע, און דאָ און דאָרט האָט זיך געגרויט אַ פּויעריש פּלאַקסען-העמד, האָט איבערראַשענד אויפגעפּלאַמט אַ קאָלירטע פּאַטשיילע אויף אַ פּויערטעס קאַפּ, וועלכע האָט אין דעם פּריהען פּריהעמאַרגען געאַרכייט אין פעלד. פעטע שעפּסען, באַ-וואַקסען מיט שוואַרצע וואָל האָבען זיך געקייקעלט ווי די רונדיגע טינמלאַך איבער די לאַנגע ברייטע פעלדער און געגריזשעט די שטעכע-דיגע, אַבגעשניטענע שטרויען פון ברויט. זיי האָבען מפּסיק געווען פון זייער עסען און נאַאיוו נאַכגעקוקט מיט זייערע תּמיעוואַטע אויגען די דורכפּאָהרענדיגע בוידען און נאַכגערופען זיי מיט זייער קינדיש-צערטליכען „מענע“. פון צייט צו צייט האָבען זיי אָנגעראַפּען אַ פּאַרזאַרגמען בעטלער, וועלכער איז געזעסען פאַר זיך אויף אַ שטיין אויפ'ן וועג, און האָט פאַר זיך אַליין געגרימפעלט אויף אַ קליינע האַנד-געמאַכטע „לירע“, ברומענדיג אַ ליעד. באַלד האָט דער וואָלקען שטויב, וואָס די בוידען האָבען איבערגעלאָזען נאָך זיך, צוגעדעקט דעם בעטלער, נאָר זיין ליעד האָט אָנגעשטעקט די אידישע בעלי-עגלות, און עס האָט זיך באַלד איבער גאַט'ס פּרעהליכער וועלט צוגאַסען אידיש-הזנישע נגונים:

לכה דודי, לכה דודי,
לכה דודי לקראת כלה,
פני שבת נקבלה...

געפּאָהרען איז מען שוין נישט אַליין. צוערשט איז אויסגע-פּאָהרען, זעלבסטפּאַרשטענדיק, ר' זכריה'ס גרויסע בויד מיט פיער פּערד נאַשפּיז און אויפּגעהויבען אַזאַ וואָלקען שטויב פאַר זיך און הינטער זיך, און עס האָט פּאַרשטויבט די וועלט. דערנאָך די אַנדערע

בוידען. אין די בוידען האָבען זיך געפונען אידען לומדים פון פארשידענע שטעדטלעך. טייל זיינען געפאָהרען צום ועד מיט שאלות, טייל צו באַקומען אַ רשות אויף ספרים, וואָס זיי האָבען מחבר געווען. די אידען, וואָס האָבען געקענט לערנען, האָבען זיך פארקליבען אין איין בויד. זיי זיינען געזעסען אויסגעבעט אין קישענס און דעקען און האָבען זיך געשפּאַרט אין לערנען. איינעה האָט דעם אנדערען געהאַלטען ביי דער באַרד, ביי די לאַצען און גע־צוואונגען איהם אויסצוהערען זיין פּשטל, אויף וועלכען יענעה האָט מיט פּאַרמאַכטע אויגען פאַרײַקשניט זיך אויף ניט, און באַין אופן נישט געוואָלט נאַכגעבען. און די קולות פון דער תורה האָבען זיך געהערט פון די וועגען אַראָפּ, און האָבען אויפגעוועקט די שלאָף פּענדיגע האַזען אין פעלד, וועלכע זיינען אויף מײַלען־ווייט אַנטײַ לאַפּען פון די געוואַלדען פון די אידען.

דורכ'ן גאַנצען לאַנגען ווינטער אַרבייטען די אידען פון פּאַראָליען אויס לעדער, כאַליאַוועס אויף שטיוועל, זוילען, און בּיָהרען עס אָנגעלאָדען אויף בוידען אין לובלין אויפ'ן יאָהרמאַרק. די פעלצען געהער פיהרען געוואַשענע שעפּסענע פעלצען אָנגעלאָדען אויף די בוי־דען. פוטערנרע היטעל־מאַכערס, טעפּ־קנעמערס פיהרען כלים, אַנדערע בוידען זיינען מיט הויז־זאַכען, אַנדערע בוידען מיט טליתים, אַרבע כּנפות און ציצית. די אַרבייט פון אַ גאַנץ יאָהר פיהרט מען צום הערבסט יאָהרמאַרק, ווען דער פּריץ האָט דעם פּויער'ס תּבואה אין די שייערס אָנגעזאַמעלט און פּאַהרט אויפ'ן יאָהרמאַרק איינקויפען זיך אויפ'ן ווינטער. עס לויפען די אידען סוחרים פון איין בויד צו דער אַנדער־דער, האַנדלען איינער מיט'ן אַנדערען, טוישען געלד, קויפען בינטלעך פּויערשען פּלאַקס, זעקלעך וואָל, קאַלכס־לעדער, אָקעוויט, ווי אויף אַ בערזע, און שדכנים לויפען איבער פון איין בויד אין די אַנדערע און פיהרען צונויף שידוכים, פּאַר'קנס'ען קינדער, נישט געזעהענע כלות, נישט געזעהענע חתנים, און מחותנים גיבען זיך די הענר, און מען שטעלט זיך אָפּ אין די קרעטשמעס טרינקען לחיים, און די בעל־עגלות פּראַווען איבעריאָגען איינער דעם אַנדערען, און שטיק־

לעך תפלות, קדושות, יקום פורקנ'ס, לכה רודי'ס זיינען פארפאלען געוואָרען צווישען די קנאלען פון די בייטשען און די וואָלקענס שטויב. געדאווענט האָט מען אין פעלד, ביי די וואַסערלעך צווישען די שטעהענדיגע בוימער. צום ערשטען מאל האָבען די נאָקעטע פעלדער געהערט די קרושה'לעך און די פויגעל זיינען געקומען צופליהען נאָך די קרישקעלעך פון אידישע עסענס.

אין באַר האָט מען איבערגענעכטיגט. אַ גרויסע אידישע קהלה געווען, און דאָרט זיינען זיך צוזאמענגעפאָהרען די בוידען פון וויני צע, פון סטאַראַגראַד, פון קאַרסון, פון אַנדערע קהלות. נייע אידען, נייע לומדים מיט נייע סוחרים. און קיין קאַנסטאַנטינאָוו און שוין אַריינגעפאָהרען אַ קאַראַוואַן מיט בוידען, אָנגעפאַקט מיט קאַ-לירטע קישענס און דעקען, אין וועלכע עס זיינען געזעסען אידען אויסגעבעט. מען האָט אויסגעזונגען אַלע חזנישע שטיקלעך אויפ'ן וועג, אויסגעשפאַרט זיך די גאַנצע תורה און אויסגעהאַנדעלט אַ האַלבע מדינה. די ישובים זיינען שוין איצט געווען געדיכטער. דאָס לאַנד באַוואָהנט, די שטעדטלעך מיט אידען און די דערפער, להבדיל, מיט כלאָפּעס. אויף יעדען וועג אַ אידישער אַרענדאַר, וואו מען שטעלט זיך אָפּ די פערד צו פאָיען און, להבדיל, אַ ברכה צו מאַכען. עס שטעהען פאַר די שענקען די אידישע אַרענדאַרען מיט די קאַלירטע הויזען און ברייטע אַרבע כנפות'ען און בעטען אַריין די למדנים צו זיך. ווילען די זכיה האָבען אונטער זייער דאָך אַ מנחה במנין צו דאווענען, אַ לחיים צו הערען.

און די אַרענדאַרקע שלעפט פון די קעלערס די גרויסע טעפּ מיט זויערמילך און סמעטענע, פּרעגעלט ציבעלעס, און אנב פאַר-הערט מען דעם אַרענדאַר'ס קינדער, און מען זאָגט מוסר דער אַרענ-דאַרקע, אַז זי זאָל זיין אָנגעהיט מיט אידישקייט. און שדכנים פּרעגען זיך אויף כלות און נדן... און אַלע טרינקען צוזאַמען פון איין גאַנשער, עסען צוזאַמען און לעגען זיך איינער אין אַנדערענ'ס בעטענוואַנד אַריין, ווי דאָס גאַנצע אידישע פּאָלק וואָלט געוואָרען איין גרויסע משפּחה.

נאָר באַלד קומט מען אָן אין די גרויסע ווישניוויטצער וועלדער. די בוידען האַלטען זיך געדיכטער איינע נעבען דער אַנדערער, און די שומרים נעהמען אַרויס די „משחיתים“, פאַר וועלכע מען שרעקט

זיך. אין ווייטען וואָלד, צווישען די טרוקענע בלעטער, שאַרכט ווער, און מען האַלט אויף דעם אַטעם, און מען פרעגט איינער דעם אַנדערען — געהערט?

און אידען דערצעהלען זיך מעשיות פון שדים און רוחות, וואָס רוהען אין די וועלדער און וואַרפען אָן אַ שרעק אויף די קינדער, וואָס פֿאַהרען מיט אין די בוידען אין די ישיבות אַריין. און דער וואָלד ווערט וואָס אַ מאַל געדיכטער, טונקעלער און פֿאַרהוילען. עס רוישען די אַלטע בוימער, ווי זיי וואָלטען זיך פֿאַרוואַנדערט און געשראָקען פֿאַר די אידישע בוידען, וואָס זיינען אַריינגעקומען אין זייער מיטען אַריין און זיי אויפגעוועקט פון זייער פֿאַרהוילענעם לאַנגיעהריגען שלאָף... עס דערשרעקען די טריט פון די פערד די שלאָפענדע היות אין וואָלד. פון דער ווייטענס הערט זיך זייער געברום און זייערע שווערע טריט שאַרענדיג צווישען די טרוקענע בלעטער. עס לוישען די מקובלים נאָך די טריט אין וואָלד און שעפטשען מיט די ליפּען אונפֿאַרשענדליכע תפלות. די טאַטעס הענגען אָן אויף די העלזער פון די קינדער קמיעות, גיבען זיי סדורים לערן אין די הענד אַריין. די אידען האַלטען זיך אָן ביי די ציצית צו פֿאַרטרייבען די רוחות, וואָס לויפען אַרום די בוידען, און עס ברעכען דורך די בוידען דעם אונבאַטרעטענעם וואָלד, עס שמעקט דער זשעגעכץ, וואָס גיסט זיך פון די בוימער, און עס שמעקט דער וואָלד מיט פייכטקייט פון שוואַמען. עמיץ ווער ברעכט בוימער אין וואָלד, עמיץ ווער שרייט און רופט נאָך הילף אין וואָלד, די מקובלים פֿאַרשטאַפען זיך די אויערען, אַז זיי זאָלען נישט הערען די רוחות רופען... די אַלטע אידען זאָגען תהלים און די קינדער שלאָפען איין אין שרעק.

שבת האָט מען געהאַלטען אין פאלנא. געוואָלט הערען ר' שמעון אַסטראָפֿאָליער דרש'ענען. צייט יאָהרען האָט דער אַסטראָפֿאָליער אָנגעזאָגט וועגען פֿורעניות, וואָס וועלען קומען. ער האָט געשראָקען דעם עולם מיט זיינע דרשות, ביז דער ועד האָט אַרויסגעגעבען אַן איסור, אַז ער זאָל נישט שרעקען דעם עולם. דעם אַסטראָפֿאָליער דרשות האָבען גע'ש'ט איבער דער וועלט. האָט מענדעל גענומען שלמה'לען און איז אַוועק שבת נאָכמיטאָג אין בית-המדרש, וואו ר' שמעון האָט גע'דרש'ט. דאָס בית-המדרש האָט זיך שוין געפֿראַכען מיט אידען פון דער גאַנצער געגענד אַרום. פון

אומערדום, אז מען איז געפאָהרען אויפ'ן יאָהרמאָרק, האָט מען זיך אָפגעשטעלט שבת אין פּאָלנא צו הערען ר' שמעון'ען. די ווענד פון בית־מדרש זיינען נאָס געווען פון די פּאַרעס און מען שטעהט קעפּ איבער קעפּ, און אין דער הויך, פּאַר'ן ארון הקודש, שטעהט ר' שמעון אין א ווייסער קאַפּאַטע אָנגעמאַהן, א גרויסער טלית הילט אַרום זיין הויכען דאַרען קערפּער, פון וועלכען עס ברענגען אַרויס זיינע צוויי שוואַרצע אויגען פון זיין בלייך געזיכט. דאָס בלייכע געזיכט, וואָס קוקט אַרויס פון זיין שוואַרצער באָרד, ווי פון אַ ראַם, איז איינגעמאַטערט. און ציטערענדיג שטרעקט אויס דער בלייכער איד זיינע צוויי ביינערדיגע הענד פון דער ווייסער קאַפּאַטע אַרויס און שיט מיט פייער פון זיין מויל, שילדערענדיג פאַר דער שוואַרצ־קעפיגער מאַסע דאָס פייער פון גיהנום.

ער פיהרט זיי דורך דורך אלע זיעבען געצעלטען פון גיהנום. דאָ ווייזט ער, ווי די מלאכי חבלה כאַפּען דעם מענשען, ווען ער פאַרמאַכט נאָר די אויגען און טראָגט איהם אַוועק אין די ווייסע מדבריות, זיי וואַרפען איהם אַרײַן אין זומפען צווישען שלאַנגען און עקדעשען, און באַלד פיהרט ער איבער זיין קרבן און לאָזט איהם שווימען אין אַ פייערדיגען ים מיט אַנדערע קרבנות. און באַלד שילדערט ער פאַר דעם שרעקענדיגען עולם, ווי די מלאכי חבלה וואַרפען זייערע קרבנות אין די קאַכעדיגע טעפּ, וואָס שטעהען אויף די גיהנום־פייערען. אברים פון מענשען שווימען אַרום אין די זיענרע טעפּ. און אָט באַלד מאַכט ער צוריק לעבעדיג זיין קרבן, כדי ער זאָל איהם קענען אויפ'ס ניי פייניגען, מיט אייזערנע צוואַנגען איהם רייסען די האָר פון קאַפּ, אָפּקעמען די הויט מיט אייזערנע קאַמען און צופען די נעגעל מיט פייערדיגע צוואַנגען. און דאָן ברענגט ער זיין קרבן צוריק אויף דער וועלט אין אַ גלגל פון אַ פּערד, וואָס אַרבייט אָפּ זיינע יאָהרען ביי אַ מענשען, וועמען ער האָט שלעכטס געמאַהן אין זיין פריהערדיגע לעבען אָדער ער לאָזט מוגלג ווערען זיין קרבן אין אַ וויינענדיגען הונד, וועלכער שלעפּט זיך אין ווייסע מדבריות אַרום און קען נישט צוקומען צו קיין ישוב. אַ פּחד פאַלט אָן אויפ'ן עולם. הייסע אַנגסטען שלאָגען אַרויס פון די געזיכטער. אין דער ווייבערשער שוהל הערט זיך אַ פאַרשטיקט כליפען...

און די ווייסע קאפאטע מיט די דארע ביינערדיגע הענד איבער די שווארצע קעפ שטעהט אלץ און שרעקט און שרעקט, שיט פייער פון גיהנום איבער די קעפ פון די אידען. קיינער איז פאר איהם נישט גוט גענוג, אז ער זאל פריי זיין פון די גיהנומישע יסורים, אלעמען איז ער מגלגל און ברענגט זיי צוריק אויף דער וועלט אין דער געד שטאלט פון בהמות און חיות, וואָס זוכען אַ תקון.

באלד אָבער הויבט ער אָן נביאות צו זאָגען וועגען אַ שרעקליכען יום הדין, וואָס שטעהט פאַר צו קומען אויף אידען. ער שיט מיט פסוקים, וואָס טייטען אָן אויף דער צייט, אויף מלחמת גוג ומגוג, וואָס דאַרף באלד קומען. מיט לעבעדיגע פארבען מאָלט ער אַ גרויסע מלחמה, ווי אַן אונדערבארעמדיגער שונא פאלט איבער דאָס לאַנד, אזוי ווי אַ היישריק און פארניכטעט מיט שווערד און פייער אלעס, וואָס ער טרעפט אין זיין וועג. נאָר ניט האַלט איהם אָפּ, קיין געוויין. קיין געבעט, קיין טרעהרען. ער טראָגט זיך, אזוי ווי אַ פייער פון שטאַרט צו שטאַרט, פון לאַנד צו לאַנד, און לעקט אויף אלצדינג מיט זיין פייערדיגער צונג, ווי דער אָקס לעקט אויף דאָס גראָז. קיינער ווייס נישט, וואָס דער מגיד מיינט דערמיט. פינסטערע שרעק, ווי אַ כמארע וואָלט דעם הימעל פארדעקט, פאלט אָן אויף די אידען, אַ ציטער געהט דורך דורך די לייבער, ווען ער מאָלט גאָט'ס כעס. נאָר איין זאך קען אָפהאַלטען די שרעקליכע גזרה: תשובה, תפילה וצדקה. באלד אָבער פארמאכט ער דעם שער הרחמים, מיט אייזערנע נע טויערען פארשליסט ער איהם און לעגט אַוועק פייערדיגע שווערד דען און פייערדיגע חיות אויפ'ן שער הרחמים צו פארטרייבען די אידען'ס תפילות, וואָס שלאָגען אָן אין טויער. אלעס איז שוין צו שפעט, דער גזר דין איז שוין אונטערגעשריבען און ער לאָזט נישט איבער קיין איין שטראַהל האָפנונג, נאָר פינסטערניש, פינסטערניש... ניש און פינסטערניש...

צעהנמער קאפיטעל.

דער לובלינער יאהרמארק.

נאך צוויי וואָכען נסיעה איז הלל אריינגעפֿאָהרען מיט דעם שומר ישראל אויפ'ן קארשעל דורך דעם קראקאווער טויער אין דער פּיעל־באַריהמטער שטאָדט לובלין. שוין פון דער ווייטענס האָט די שטאָדט געוואונקען מיט איהרע הויכע טורעמס פון איהרע קירכען און שלעסער. מענדעל האָט נאָך פון גאנץ ווייט געוויזען שלמה'לען דעם שפיץ פון דעם רמ"א'ס שוהל. דער יאהרמארק איז שוין גע־ווען אין פולען גאנג. מיט שוועריגקייטען האָט זיך דער פּעררס־יונג געקירעוועט אַ וועג דורך די פּיעלע אָנגעשטעלטע פּאַנסקע קאַטשען. הלל האָט זיך פּאַרנומען אָן אַ זייט און איז פּאַרפּאָהרען אין די איד־שע גאַסען, וואו דער יאהרמארק איז געווען אין העכסטען ברען. שטעלען מיט פּאַרשיעדענע סחורות האָבען פּאַרשטעלט די גאַסען. דאָ זיינען אויסגעלעגען שטויסען מיט פּעלצען, דאָרט אויף דרענגער זיינען געהאַנגען שטיוועל; שטעלען מיט וואָלענע סחורות; פּויל־ערישע קאָלירטע בענדער האָבען אויפגעפּלאַקערט אין דער זון אויף די קעפּ פון די אידישע ווייבער, וואָס זיינען געשטאַנען פּאַר זייערע שטעלען און פּאַרקויפט די סחורות; עלפּאַנט־ביין קאָליר אינאיינעם מיט געל־גאָלד־פּאַרב. און אַ שטורם פון געשרייען און שפּראַכען האָט זיך געטראָגען אין דער לוכטען; נירענבערגער דייטשע מייס־טערס האָבען פּאַרקויפט זילבערנע און מעשענע כלים. אפילו פּער־סיער זיינען אַראָפּגעקומען מיט אָריענטאַלישע פּאַרביגע שטאַפּען, קאָלירען פון בורשטין־שטיין און קאָלירען פון עלפּען־ביין; פּאַר־בען פון צוגאַסענעם קופּער און די בלויע קלאָרע ליכט ווי די בלויקייט פון הימעל; טונקעל־בלויקייט פון נאַכט־קאָליר און וויסקייט פון שנעע, און שעמעדיגע קאָלירען, ווי דער שוים, און די צנועה'דיגע ליכט פון פּערעל אינאיינעם מיט די רויט־ברענענדיגע פּאַרב פון די קרעל — אַלע האָבען זיך צוגיפּנעגאַסען אין איין ברענענדיגען ים פון טיכער, קליידער און טעפּיכען.

די פארבען האָבען זיך באַוועגט ווי אויף אַ מאַסקען־באַל. עס האָט געברענגט אויף די קעפּ פון די וואָיעוואָדעס, קאָסטעלאַנען, אויף די קעפּ פון די הוואַרען און חראַנזעס בושען פון פאַרשיעדענפאַרביגע פּעדערען. דאָ און דאָרט האָט אויפגעברענגט דאָס ליכט פון אַ טייערען שטיין פון אַ טורבאַן אויף אַ קאַפּ פון אַ טאַטאַר אַראַפּ, וואָס האָט זיך געהויבען איבער דעם ים קעפּ און געוואונקען פון דער ווייטענס. דערשראַקען איז געוואָרען מענדעל, דערשראַקען דער קליינער בעל־הבית'על שלמה'לע, דערשראַקען אפילו דער שומר ישראל, חיים פּאַטטאַרוזש פאַר די פּיעלע מענשען. נאָר איינער, הלל דער פּערדס־יונג, האָט זיך נישט געשראַקען. איינגעקופיעט אויפ'ן קאַרשעל האָט ער פּעסט איינגעהאַלטען די פּערד, אויסקירעווענדיג זיך אַוועק צווישען די שטעלען, מענשען און פּוהרען. ער האָט זיך אויף גאָר־נישט אומגעקוקט, נאָר נישט איז איהם אָנגעגאַנגען. ער איז געווען פאַרנומען מיט קירעווען די פּערד, וואָרים דער וועג איז ווירקליך געווען אַ שווערער.

שווער איז אָנגעקומען מענדעל'ען צו קריגען אַן אַכסניאַ. לובלין איז פול געווען מיט אידען. פון פיער עקען פון פוילען זיינען אָנגע־פּאַהרען אידען קיין לובלין פאַרקויפּען אָדער איינקויפּען אויף דעם יאָהרמאַרק. פון די ווייטסטע געגענדען זיינען געקומען רבנים און פּרנסים מיט שאלות און דינ־תורות צום „ועד ארבע הארצות“, לאדען זיך איין קהלה מיט דער צווייטער און פּאַרברענגען זייערע טענות פאַר די רבנים. אלע גאַסען, בתי מדרשים, שוהלען און אַכסניות זיינען פול געווען מיט אידען. יעדער רב איז געקומען מיט זיינע תלמידים. מקובלים אין ווייסע קאַפּאַטעס זיינען מיטגעקומען מיט'ן פּויונער רב, ר' שעפּטעל הורוויטץ, וואָס איז געווען אַ גרויסער בעל־מקובל. שאַרפע קעפּ, למדנים, זיינען מיטגעקומען מיט דעם לבובער רב, שפּעטערדיגען מחבר פון נ"י, וואָס איז געזעסען אין ועד. אויס־לענדישע אידען, דייטשען, אין גרויסע סאַמעטענע היט, פּראַנער אין ברייטע שוואַרצע זיידענע מאַנטלען, איטאַליענישע אידען, וועלכע עס איז שווער געווען צו דערקענען, צי זיי זיינען אידען, זיינען געווען געקליידעט אין קורצע פאַרביגע קליידער, ווי די איטאַליענער, מיט שווערדען אין דער זייט. פּיעלע פון זיי זיינען געקומען האַנדלען פּאַרעך לערנען אין דער ישיבה. באַריהמט זיינען געווען די ישיבות פון

פוילען, ווי א מאָל די ישיבות פון בבל, און פון דער גאַנצער וועלט האָבען די אידען געשיקט זייערע קינדער צו לערנען אין די פּוילישע ישיבות. עס זיינען אָנגעקומען פיעל יונגע לויט פון פאַרשיעדענע קאָנטען און מדינות צו קריעגען סמיכות אויף הוראה פון דעם און דעם גרויסען רב, וואָס וועט זיך געפינען ביים ועד. מחברים מיט ספרים זיינען געקומען זוכען פון די רבנים הסכמות, אַנדערע אַ רשות צו ווערען אַ שוחט אָדער אַן אַנדער כלי קודש.

און דאָס אַלעס האָט זיך אַרומגעדריעהט אין בית־המדרש־געסעל, וואו עס האָט געוואָהנט דער רב, וואו עס איז געווען די גרויסע ישיבה, און וואו עס איז געווען פאַרזאַמעלט דער ועד. דאָרטען אין דעם געסעל איז געווען דער אירישער יאָהרמאַרק. די גאַסען זיינען געווען באַלענגט מיט שטענדערס ספרים. דאָרטען האָבען די שדכנים געהאַט זייערע געוועלבלעך, אין וועלכע די בעלי בתים, וואָס האָבען געוואָלט נעהמען תלמידי חכמים פאַר איידעמס, זיינען אַריינגעקומען צו די שדכנים און האָבען זיך אויסגעקליבען איידעמס ישיבה־ביתורים, למדנים, לויט דעם נדן, וואָס זיי זיינען געווען ביכולת צו געבען. דאָרט האָבען אויך געהאַט פאַרשיעדענע בעלי מקובלים, בעל־שם־טובים, זייערע קרעמלעך אין וועלכע זיי האָבען פאַרקויפט פאַרשיעדענע קמיעות אָפּצוהיטען פון שלעכטע רוחות און שדים, קוויטלעך אויס־צוהענגען אויף די ווענד געגען די לילית. נשים צדקניות האָבען אין געוועלבלעך פאַרקויפט תחינות, מענה־לשון און סגולות פאַר גע־ווינערנים, הירשען־צייזן, וואָרצלען פאַר זויג־קינדער, וואַקסענע הענט־לעך און פיסלעך און רפואות פאַר צייזן־וועהטאָג און אָפּצושפרעכען עין־הרעם. סופרים זיינען געזעסען אין געוועלבלעך, געשריבען פאַר־גשיערענע שטר־מכירות פאַר סוחרים, שטרות און קוויטלעך פאַר הלוואות. בחורים האָבען אויסגעצייכענט מיט פאַרבען קונציגע אויסצייכנונג־גען, תנאים, כתובות, מגילות — דאָס איז געווען די חזקה פון די ישיבה־בחורים. (דאָס געלד איז געגאַנגען אין איין קופה און האָט באַלאָנגט צו די בחורים פון דער ישיבה). גאָלד־שמיעדען האָבען פאַרקויפט טייערע כלי־קודש, אויסגעהאַמערטע קרוש־עכערס, אתרוגים־פּושקעס און בשמים־ביקסען, חנוכה־לאַמפען, וואָס האָבען געשפּיעלט אַליין. נאָר דער עיקר איז דאָרט אָנגעגאַנגען דער האַנדעל מיט ספרים. די לובלינער דרוקערייען, וואָס האָבען געמעגט דרוקען

ספרים אהן צענוור, זיינען געווען בעריהמט איבער דער וועלט, און אידען פון דער גאנצער וועלט זיינען געפאָהרען אין לובלין איינקויפֿען אידישע ספרים. אויף גרויסע טישען זיינען אויסגעלעגט געווען די ספרים אין די בתי־מדרשים, אין די ספרים־געוועלבער, דאָס באַריהמט טע לובלינער ש"ס. די טלית־אידען האָבען דאָרט געהאַט זייערע שטענדערס מיט די וואָלענע טליתים און כּפּול־שמונה־דיגע ציצית. די גאָלדענע און זילבערנע עטרות האָבען אַראָפּגעגלאַנצט פּון די שטענ־דערס. דאָרט, אין דעם געסעל ביים אַריינגאַנג צו דער מקוה, האָבען די אידישע רופאים געהאַט זייערע געוועלבלעך, אין וועלכע זיי האָבען געלעכט בלוט אָפּגעלאָזען, רפואות פאַרשריבען, ציינער געריסען, און זויבער טיקערינס האָבען דאָרט פאַרקויפט סודות צו עקריות, ווי אזוי קינדער צו האָבען, און „סמנים“ אויף אינגלעך און „סמנים“ אויף מיידלעך; בשמים און קרייטעכצער צו געווינען דעם מאַנים האַרץ... און אידען פון גאַנץ פּוילען, וואָס זיינען אַ גאַנץ יאָהר פאַרוואָרפּען אין די קרעטשמעס, האָבען זיך איינגעקויפט אידישקייט פאַר גאַנצע ווינטערס. און צווישען די סוחרים זיינען אַרומגעגאַנגען די נשים צדקניות, וואָס האָבען גענומען אויף זיך די מצוה צו באַזאָרגען די בחורים פון דער ישיבה מיט געזעסענע און וועש, זיינען זיי אַרומ־געגאַנגען מיט גרויסע פּושקעס, פאַרחתמ'עט מיט דער חתימה פון דער ישיבה און אויסגערופּען: „נאכטלענער פאַר די בחורים! העמר־לעך, שטיוועלעך פאַר די לומדי תורה!“

גאָרדעם ווי מענדעל האָט אַריינגעגעבען זיין אינגעל אין דער ישיבה, האָט ער זיך געווענדעט צום ועד מיט זיין עסק וועגען דעם צערקווע־שטייער, וואָס די פּוילישע פּריצים צווינגען די אידישע אַרענ־דאַרען אויפצומאָהנען פון די קאָזאַקישע פּויערים. מיט דעם בריעף, וואָס ער האָט געהאַט פון דעם נעמיראָווער רב צום ט"ז, האָט מען איהם צוגעלאָזט צום ועד. דער ועד איז געזעסען אין דער גרויסער שטוב פון לובלינער קהל. דער יושב ראש איז געווען ר' נפתלי כ"ץ, אַ גרוי־סער בעל יחוס, אַן אייניקעל פון דעם לובלינער רב, וועלכער איז געווען אַ גרויסער מיוחס און אַן אייניקעל פון דעם פּראַגער גאון פון דער סאַמעס צד. אין ועד זיינען געזעסען גרויסע רבנים פון פּוילען, לבוב, קראַקווי, און שתדלנים מיט פּרנסים ווי ר' אברהם פּרנס הועד פון לובלין און ר' משה מונטאַלטיס, וואָס איז געווען פון די יוצאי הישׁ-

פאניא און א גרויסער חשוב אין קעניגליכען הויף. עס זיינען ארומד געזעסען דרייסיג גרויסע רבנים און פרנסים. פאר זיי האָט מענדעל פאָרגעבראַכט זיין בקשה, אז די שתדלנים זאָלען זעהן אויסצופועלען, אז מען זאָל אראָפּנעהמען די גורח פון די אידישע אַרענדאַרען אויפֿ צומאָהנען דעם צערקוועימס פון די קאָזאַקען, ווייל פון דעם קען אַרויס־קומען אַ גרויסע צרה פאַר אידען. דער ועד האָט אויסגעהערט מענדלען, און דער לובלינער רב האָט געזאָגט, אז עס איז אַ גלייכע זאַך. נאָך דאָרט פאַרן ועד איז אויך געווען געלאָדען זכריה סאַבילענסקי, ווייל ער איז געווען אַ פרנס פון דעם זעלבען מקום און אַ גרויסער שתדלן. ר' זכריה האָט געזאָגט, אז מען וועט חלילה דורך דעם אַרויפֿ־ציהען דעם צאָרן פון די גלחים מיט די יעזואיטען. זיי וועלען זאָגען, אז אידען רעדען אַפּ די כלאַפעס זיי זאָלען ניט ווערען קיין קאַטאָליקען, און דורך דעם קען אַרויסקומען אַ גרויסע צרה אויף אידען. און אזוי ווי דער ועד האָט דערהערט דערמאָהנען דאָס וואָרט גלחים, אזוי איז אַ גרויסע שרעק אָנגעפאַלען אויף אַלע גרויסע רבנים און פרנסים. ר' שעפטעל הורוויטץ, דער רב פון פּוילזען, האָט אָנגעהויבען צו קרעכצען. ער האָט זיך דערמאָהנט אָן דעם עלילת דם, וואָס איז געווען פאַר צוויי יאָהר אין זיין גליל אין לענטשיץ און די קדושים, וואָס די גלחים האָבען פאַרפּייניגט צום טויט. זיין אויסגעבלייכט געזיכט איז פינסטער געוואָרען, די אויגען האָבען זיך באַהאַלטען אונט־טער דעם שטערען־ביון, און ער האָט געזיפּצט:

— אן עת צרה רוקט זיך אָן אויף יעקב.

און די פרנסים האָבען געענטפּערט:

— אז ביי די „שוועטסקי“ רעגיערונג קענען זיי אַלץ פּועלן.

נאָך מיט די גלחים און דער קירכע האָבען זיי זיך מורא אָנצוריהרען.

ווייל אַ גרויסע צרה קען חלילה דערפון אַרויסקומען פאַרן כלל.

אזוי האָט מען מענדלען אָבגעפאַרטיגט מיט אַ קרעכץ, און אָב־

געשיקט צום רבוננו של עולם־הילף.

און מיט דעם איז מענדעל אַהיים געפּאָהרען.

און ווען מענדעל איז שוין געזעסען אויף דער בויד אַהיים צו

פּאָהרען מיט חיים שומר ישראל און הלל דער פּערדס־יונג, האָט ער

געזעהן צווישען די בירלעך און קראַמען, אין בית המדרש געסעל־

שטעזט אויף דער שוועל פון אַ קרעמעל דאָס הייליגע שניידערל.

שלמה'לעם דרדקי מלמד, און רופט אריין קונים. איז ער אראָפּ פּוֹן
דער בויד און איז אריין אין געוועלכ עפעס קויפען, זעהט ער אז דאָס
געוועלכעל איז גאָר לעער, פיער לעדיגע ווענר, פרעגט ער דעם שנייד-
דער :

— וואָס האָט איהר צו פערקויפען ? איהר שטעהט דאָך אין אַ
לעדיגען געוועלכעל ?

האָט איהם דער שניידערל געענטפערט :

אַיך פּערקויף — תשובה, תפילה וצדקה !

ענדע ערשמער טייל.

צווייטער טייל

ערשטער קאפיטעל.

עם האָט זיך שוין אָנגעהויבען.

זעקס יאָהר איז שלמה'לע אָפגעווען אין דער לובלינער ישיבה און פאָרגעברייט זיך פאר דער שטעלע, וואָס ער האָט באדארפט פאר געהמען אין לעבען, צו זיין אַ פרנס ביי אידען. ער האָט געלערענט ביים ראשהישיבה, ביים לובלינער רב, און געוואָהנט האָט ער אין אכסניא מיט אנדערע בעל-הבית'לעך ביי דער גברת האשה שרה יפה, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסען דרוק פון ספרים אין לובלין. ביי איהר האָט ער אויך געגעסען שבתים און ימים טובים, און ביי איהר טיש האָט ער זיך אָפגעלערענט מדות טובות ומנהגים טובים, ווייל זי איז געווען אַ גרויסע גברת און אַ בת נדיבים.

פון דער היים פלעגט איהם די מאמע צושיקען מיט סוחרים, וואָס זיינען געפאָהרען אויף דעם יאָהרמאַרק, געטריקענטע קעזלעך, אַ טינטעל האָניג, און דער טאַטע — אַ פאָר נייע שטיוועלעך, אַ פעלצעל אויף ווינטער, אַ בריוועל מיט אַ גרוס פון „זוגתך“, וואָס האָט אָנגעהויבען אַרויסצורופען ביי איהם אויסטערלישע געפיהלען אין זיין סאַרץ, און אַ רויטעל אויף זיינע באַקען.

נאָך זעקס יאָהר, ווען שלמה'לע האָט געענדיגט די הוראה, און האשה מרת דבורה, זיין ווייבעל אין דער היים, איז שוין געוואָרען

אויסגעוואַקסען, זיינען זיך די מחותנים צוזאַמענגעקומען און באַד
שטימט: היות, עם איז ניט גוט וואָס „מאַן און ווייב“ זיינען צײַך
שיידט, אזוי זאָל מען שלמה'לען אַהיים ברענגען פון דער ישיבה.
מענדעל איז געפאָהרען אויפ'ן יריד קיין לובלין, אַהיים ברענע
גען זיין זוהן. דער טאַטע האָט איהם ניט דערקענט. שלמה'לע איז
דורך דער צייט אויסגעוואַקסען, אויסגעזעהן ווי אַ יונג רבי'ל, מיט
שטריימעל און פּאות, און דער טאַטע האָט אָנגעהויבען דרך ארץ
קריגען פאַר איהם. שלמה'לע האָט זיך נאָכגעפרעגט אויף אלעמען,
אויף דער מאַמען און, אפילו, להבדיל, אויף דער דיענסט מאַרושאַ,
נאָר נישט אויף זיין ווייבעל.

— און פאַרוואָס פּרענסטו נישט אויף זונתך? — האָט דער
טאַטע געשמייכעלט.

שלמה'לע איז רויט געוואָרען.

— זי איז אָהן עין הרע אויסגעוואַקסען, אַ פאַרשוין, וועסט זי
נישט דערקענען. זי איז אין דער היים ביי איהרע עלטערען.

— פאַר וואָס נישט ביי דער מאַמען? — פּרעגט שלמה'לע.

— זי האָט מוראַ פאַר דיר, אז דו וועסט אַהיים קומען
זאָלסטו איהר נישט די הייבעל פון קאַפּ רייסען, ווי דו פּלעגסט עם
טהאָן, ווען דו ביזט געווען אַ קינד.

שלמה'לע האָט געשוויגען. דעם פּאָטער האָט באַנג געטהאָן,
וואָס ער האָט איהם פאַרשעהמט.

— עם איז דער מנהג אזוי, בעפאָר יום טוב, איידער דער מאַן
קומט אַהיים, געהט דאָס ווייבעל צו טאַטער־מאַמע. אם ירצה השם
ווען דו וועסט אַהיים קומען וועט זי קומען צו אונז וואָהנען.

שלמה האָט שוין געוואָלט רעדען וועגען עפעס אַנדערש, נאָר דער
טאַטע האָט איהם וויעדער דערמאָהנט:

— נאָ דיר געלד און קויף עפעס מיט אַהיים דיין זונתך אַ
שעהנע מתנה אויף יום טוב.

שלמה האָט גענומען געלד פון פּאָטער, עפעס אַהיים קויפען
פאַר'ן ווייבעל. איז ער געגאַנגען אויפ'ן יאָהרמאַרק, האָט ער גע
טראַפען אַ אידען שטעהן אויפ'ן יאָהרמאַרק, וואָס האָט אויסגערופען:

— וואַרשעווער גאָלדענע שיכלעך צו פאַרקויפען, מתנות אויף יום
טוב פאַר די נשים צדקניות.

שלמה האָט זיך דערמאָהנט אָן די גאָלדענע שיכלעך, וואָס ער האָט צוגעזאָגט זיין ווייבעל בעפאָר ער איז אוועקגעפאָהרען אין ישיבה אַרײַן.

ער האָט בעצאָהלט דעם סוחר פאַר די שיכלעך, און דער איה האָט איהם צוגעוואונשען:

— גאָט זאָל העלפען, אז די צדיקת, וואָס וועט טראָגען די שיכלעך, זאָל זוכה זיין צו טראָגען זיי בקדושה ובטהרה!

ער האָט דעם אידען אָנגעקוקט. דער איד איז איהם פאָרגע-קומען באַקאנט, ווי ער וואָלט איהם ערגעץ וואו געווען געזעהן.

יערנאָך האָט זיך שלמה דערמאָנט, אז דער איד איז געווען דאָס שניידעריל, און די זאך האָט איהם פאַרוואונדערט.

עס איז געווען אין יאָהר ת"ח צו פורים צו. איבער די ווייסע פעלדער האָט זיך פרעהליך געגליטשט אַ פויערישער שליטען מיט פאַרשויןען. די שטאָמענס פון די פאַרשויןען פערד און שליטען זיינען געקראַכען איבער דעם פעלד נאָכ'ן שליטען נאָך. דער בלאַטיגער וועג האָט זיך געשלענגעלט באַרג אַרויף און טהאָל אַראָפּ אין דעם ווייסען ים-פעלד. דאָ און דאָרט האָבען שוין פון ווייסען ים אַרויסגעקוקט ברייטע און גרויסע שוואַרצע פעלדער ווי אינזלען. עס איז שוין גע-ווען פאַרנאכט-צו, נאָך אַ שעהנעם זונענדיגען טאָג. דער הימעל איז געשטאַנען איבער די קעפּ אַ קלאָרער און אַ בלויער, ווי ער וואָלט געווען אויסגעוואשען און אויסגעצוואָגען פון אַלע ווינטערדיגע כמא-דעם אויף פּסח. בלויע, קלאָרע שטיקער הימעל-וואַלקענס האָבען זיך פרעהליך געבאָדען, און די זון אַ רויטע און אַ גאָלדענע איז געשטאַנען הינטער דעם ברעסלאַווער וואַלד און זי האָט אַרויסגעקוקט מיט גאָלדענע בליקען דורך די נאַקעטע ריטער פון די בויער. אַ מחנה שוואַרצע גאפּעס זיינען נאָכגעלאָפּען נאָך די מענשען. נישט האָד בענדיג קיין פּלאַץ, וואו זיך אָפּצושטעלען, האָבען זיי זיך געקרייזט אין דער לופטען אַרום דער בויד, אַראָפּניערדערנדיג און אָנריהרענדיג קוים דעם שנעע, וואו זיי האָבען איבערגעלאָזט שפורען פון זייערע פיסלעך. אין דער לופט איז געשטאַנען אַ פּיאַלעט-רויטער קאָליר, וואָס האָט זיך געוואַרפען פון ווייסקייט פון שנעע און בלויקייט פון

די הימלען. עס האָט זיך געהערט דער פייכטער געשמאַק פון די צופוילטע וואַרצלען און די געזונדע נאַקעטע ערד. אָפּטמאָל האָט דער שליטען דורכגעקרייצט אַ שטיק שנעע־פעלד, אויף וועלכען עס האָבען זיך אָנגעזעהן וואַלפישע טריט, און יעדעס מאָל ווען די שליטען־בויד האָט אָנגעטראָפּען אויף די וועלפישע געטאַקטע טריט אין שנעע, האָט זיך געהערט אַ שטימע פון בויד :

— הלל, מיר זיינען אין נאַקעטען פעלד צווישען חיות רעות, און די נאַכט פאַלט צו, הלל.

— מיר'ן באַלד זיין, בעל־הבית לעבען. אָט זעהט זיך שוין די תיפּלה פון ברעסלאָוו.

— וואָס טויג מיר די תיפּלה, הלל? מיר דאַרפען דאוונען מנחה, און עס ווערט שפעט. אין פעלד איז אַ סכּנה זיך אָפּצושטען לען.

— מיר'ן באַלד זיין, בעל הבית לעבען.

— מיר וועלען פאַרשפעטיגען שמונה עשרה, הלל.

— מיר'ן נישט פאַרשפעטיגען שמונה עשרה, חלילה, מיר וועלען נאָך זיין בעפּאָר מנחה.

און הלל האָט זיך גענומען יאָגען די פּערד אויף פאַרשיעדענע לשונות, וואָס ער האָט נאָר געקענט. ער האָט גערעדט צו זיי אויף יוֹנ'יש: „סטופּייטי, בראַטי, סטופּייטי“. ער האָט גערעדט צו זיי אויף איריש: „ברידערלעך קליינע, טהוט אַ טובה, איילט זיך צו, דער בעל הבית דאַרף דאוונען מנחה“, נאָר אַם בעסטען האָבען זיי באַרשטאַנען, ווען הלל האָט גענומען דאוונען אַ שטיקעלע שחרית. הלל האָט זיך צולאָזט אויפ'ן קול איבער די נאַקעטע פעלדער. די פּערדלעך האָבען אונטערגעשפרונגען איבער דער פּרישער נאַסער ערד — דער זועג האָט זיך גערוקט אונטער זייערע פּיס און באַלד זיינען זיי אַרײַן אין די בלאָטיגע גאַסען פון ברעסלאָוו.

אין אכסניא ביי ברכיה'ן אין ברעסלאָוו האָבען זיך אָנגעטראָפּען פיעל בוידען און שליטענס. די אכסניא איז פול געווען מיט אידען פון גאַנצען קאַנט. פיעלע זיינען געקומען פון יריד און האָבען גע־וואַלט אַריבער מיט'ן פאַראַם דעם טייך קיין נעמידראָוו. דאָס אייז אָבער האָט שוין געלאָזט און גרויסע קריהעס זיינען געגאַנגען אַר־בער'ן טייך. האָבען פיעל אידען, אָהן עין הרע, פון גאַנצען נעגענד

פארזאמעלט זיך ביים קרעטשמער ברכיח'ן און געווארט מען זאל
מענען אריבער דעם טייך.

מענדעל האָט באַגעגענט באַקאַנטע, ר' גדילח'ן פון טשיהרין און
ר' יחזקאל פון קאַלניק, און נעמיראַווער אידען, און ר' יונה דעם
מגיד און ר' משה פון נעמיראַוו, און נאָך פיעלע אידען. אַלע זיינען
געווען בגלופין, אויפגערוימט, און האַסקעל ברוך דער שענקער האָט
עקלאַפּט ברכיח'ן אויפ'ן פלייצע און געשריען מיט'ן קול :

— זאָג זונתך, אז זי זאל אַפּקאַכען אויף וועטשערע קליסקעס.
— און געפילטע קישקע — האָט יוחנן ארון, דער פּישער פון
נעמיראַוו, צוגעלעגט.

— מיט שמאַלצענע גרוווענס.

— און צימעס, צימעס ווי שבת.

נאָר זיי האָבען נישט געדאַרפט זאָגען. ביים פּיעקעליס איז
געשטאַנען די אידענע, ביי אַ גרויס פּייער האָט זי אין אַ גרויסען
קעסעל געקאַכט וועטשערע. און דער געשמאַק פון די קישקע מיט
דעם געפּיהלעכטס און די קליסקעס האָט זיך שוין געהערט אין שטוב.
וואָס איז די שמחה? — פרעגט ער.

— גאָר נישט. גאָט אַזוי. משנכנס אדר מרבין בשמחה. פאַר
דעם זיינען מיר דאָך אידען. עס איז דאָך אַ פשוטיער קליוחומר :
מהדאָך די גוים, וואָס דינען צו האַלץ און צו שטיין, פרעהען זיך, היינט
מיר, אידעלעך, וואָס דער רבּונו של עולם איז אונזער פאַטער, דאַרפּען
מיר דאָך על אחת כמה וכמה! — האָט ר' האַסקעל פון קאַלסק
מיט'ן גרויסען פינגער אַרײַנגעשטעקט אין מענדעל'ס באָרד אַרײַן.

— און מנחה האָט איהר שוין געדאַווענט?

— פון מיטען טאָג אָן מיט הלל!

— וואָס איז די שמחה? — פרעגט מענדעל פאַרוואונדערט.

— שוטה, האָסט פאַרגעסען אין וואָס פאַר אַ יאָהר מיר לעבען?
מיר לעבען אין יאָהר „זאת“, אין — ת"ת. און עס האָט זיך שוין
אַנגעהויבען.

— וואָס האָט זיך אַנגעהויבען?

— האָסט ניט געהערט? מלחמת נוג ומנוג, ווי דער האר"י

הקדוש האָט בנביאות געזאָגט — האָט ר' יונה געזאָגט מענדעלען.

— איך קום פון לובלין, ווייס פון נאָר נישט.

— כמיעלניצקי הרשע, דער סאָטניק פון טשיהרין, האָט צו-
נויפגענומען כמה וכמה אלפים יונים און זיינען אַרויס אין מלחמה
ביים געלען וואַסער מיט די פּוילען.

— וואָס הערט זיך מיט זלאָטשאַוו? — האָט מענדעל גע-
פרעגט דערשראָקט.

— שוטה, עס איז אתחלתא דנאולה, מלחמת גוג ומגוג, און
ער געהט אַרום און פרעגט זלאָטשאַוו? פרנס, עם הארץ! — האָט
זיך יונה פון איהם אָפגעקעהרט און איז אַרײַן אין אַ צווייטער
שטוב, וואו עס זיינען פאַרזאַמעלט נעווען פיעל אידען אין טליתים,
טייל האָבען געדאַווענט, טייל האָבען געזונגען, טייל האָבען גע-
לערענט און די פרעהליכע קולות האָבען אַרײַנגעדרינגען פון דער
צווייטער שטוב.

— וואָס הערט זיך מיט זלאָטשאַוו? — איז מענדעל אַרײַן
צווישען עולם אַ דערשראָקענער, און אַלעמען געפרעגט:

— וואָס זלאָטשאַוו? זיי זיינען ביים „געלען וואַסער“. די
שרים פאַטאָאָקסי און קאַלינאַוואָסקי האָבען צונויפגענומען כמה וכמה
אלפים זעלנער און זיינען אַרויס געגען זיי אין מלחמה, — האָט
איהם ר' האַסקעל פון קאַלניק באַרוהיגט.

— געלויבט השם יתברך, — האָט מענדעל אָפגעאַטעמט. ער
וועט אַזא שוואַרצען סוף האָבען ווי פאַווליק פאַריגעס יאָהר. מ'וועט
איהם קעפען אין וואַרשאַ — האָט מענדעל זיי באַרוהיגט. — אָבער
וואָס איז די שמחה? — האָט מענדעל זיי געפרעגט.

— שוטה, דאָס איז דאָך די שמחה. דער אר"י הקדוש האָט
דאָך דאַרויף נביאות געזאָגט, (און עס איז אַ וואונט דאָ אין דער
תורה, אַז היינטיק וועט משיח קומען. מען זעהט עס דאָך בעשיינ-
פערליך, „אם תקום עלי מלחמה ב„זאת“ אני בטוח“, אַז עס וועט
אויפשטעהן אויף מיר אַ מלחמה בין איך ב„זאת“ זיכער. וואָס מיינט
ב„זאת“? ב„זאת“ מיינט בנמטריא ת"ח. דאָס הייסט, אַז אין שנת
ת"ח וועט אויפשטעהן אויף מיר אַ מלחמה — און איך בין זיכער
— אָט האַסטו עס פֿין אויבען אויף! — האָט איהם האַסקעל פון קאַל-
ניק ווידער געשמעקט דעם פינגער אין באַרד אַרײַן. — און דו,
שוטה, געהסט אַרום און פרעגסט זיך פאַרוואָס אירען פרעהען זיך?
העי, ברכיה, היים דיין זונתך אַרײַנלעגען אין טאַפּ נאָך אַ קישקע

מיט שמאלץ פילעכטס על חשבון הפרנס מזלֶאטשאָוו, — האָט האָס קעל פון קאָלניק געשריען צום אַרענדאַר.

— צוויי קישקעס! — האָט מענדעל אויסגעשריען, אָנגעשמעקט פון דער אַלגעמיינער שמחה.

— און ווער איז דער בחור? — האָט האָסקעל געוויזען אויף שלמה'לען.

— אַ בעל־הבית'ל, קומט צוריק פון לובלינער ישיבה מיט היתר הוראה אין דער טאָש. מיין זוהן, אָהן עין הרע.

— דיין זוהן מיט היתר הוראה אין טאָש — אַ שטיק מילץ אין טאָפּ אַרײַן על חשבון הבעל־הבית'ל ר' שלמה בן ר' מענדעל פאַר דער היתר הוראה אין טאָש! — האָט האָסקעל ווייטער געשריען.

— און מנחה האָט איהר שוין געדאווענט, אידען? וואו דאָ ווענט מען דאָ מנחה ביי אייך? — האָט מענדעל זיך דערמאָנט אין דער מנחה.

— דאווען? דאָ איז מען עוסק באכילָה; דרינען דאווענט מען, — האָט האָסקעל אָנגעוויזען מענדעלען.

מענדעל האָט נאָך פאַרכאַפט די לעצטע קרושה פון מנחה.

נאָך מעריב האָט ברכיה געגרייט דעם טיש. אין שטוב איז שוין געווען מונקעל. פון דרויסען האָט זיך געהערט דער גערויש פון קריהעס אייז אויפ'ן וואַסער. ער האָט אין שטוב אויפ'ן פיעקעליק אָנגעצונדען אַ פאָר שטיקלעך קיהן. און צוויי־דריי פלעמלעך האָבען געברענט אין דער שבת־מנורה. די בעל־עגלה יונגען האָבען אַרײַג געבראַכט די סמאָלענע שטולקאַצען פון די וועגען און אָנגעצונדען.

מען האָט צונויפגעשלעפט אַלע טישען און בענק און געמאַכט איין גרויסען טיש צום עסען. די אידען האָבען זיך געוואָשען און זיך אַרומגעזעצט אַרום דעם טיש. ברכיה'ס ווייב האָט דערלאָנגט אויפ'ן טיש די גרויסע מיסקע מיט די קישקעס און די מילצען און די לעבערס,

פון וועלכע עס איז אַ גרויסער רויך אויסגעגאַנגען. און ברכיה האָט אַרויפגעשטעלט אויפ'ן טיש אַ באַטשקע מיט אַקעוויט און אַ כלי צוערשט האָט מען גענומען צו „קאַפעטשקעס“ אויף אַ לחיים. דער נאָך האָט מען געצויגען די קישקעס פון דער מיסקע און געריסען שטיק־לעך מיט די הענד און מכבד געווען איינער דעם אַנדערען. און צווישען קישקע און בראַנפען האָט מען מכבד געווען דעם אומאַנער

חזן ער זאָל זאָגען אַ שטיקעל — האָט ער געזונגען אַ ויגדל. דערנאָך האָט זיך דאָרט געפונען אַ אומזאנער איד, אַ קלעזמער, וועלכער אין אַרומגעפאָהרען אויף די יאָהרמערק און ער האָט געקענט גאַנץ שעהן שפּיעלען אויף אַ פּידעלע, האָט ער משמח געווען דעם עולם מיטן פּידעלע. אויך איז דאָרט געווען אַן „אַלטער“, פון די יונים, להבדיל, וועלכער האָט געקענט שפּיעלען אויף אַ האַרפע, וואָס די אידען האָבען איהם מכבד געווען, ווייל ער איז געווען זעהר אַלט. ער פלעגט אָפט געהן צווישען די אידען, אויף אידישע חתונות און שמחות, און מהנה זיין אידען מיט זיין האַרפע און געזאַנג, האָט ער געזונגען אַ שעה נעם געזאַנג פון אַן אַלטען קעניג, וואָס די קינדער האָבען פון איהם דאָס מלכות אויסגענאַרט און איהם פון זיין קעניגרייך פאַרשטויסען. און צווישען די געזאַנגען מיט דעם שפּיעלען האָבען אידען גערעדט וועגען משיח'ן, וועגען דער גאולה, וואָס איז נאָהענט, וועגען מלחמת נוג ומנוג. און דערנאָך, ווען דער עולם איז געוואָרען אַ ביסעל בנלפּוין, זיינען די ווייבער אַליין אַריינגעקומען אין שטוב. און מתוך חרדה, וואָס משיח קומט באַלד, האָט מען זיך מתיר געווען, און די ווייבער האָבען אַ שעהנעם טאַנץ אויסגעפיהרט. די כלי זמרים מיט דעם זקן דעם שפּיעלער האָבען זיי צוגעשפּיעלט, און די אידען האָבען זיי צוגעפאַטשט, און מתוך חרדה ושמחה, האָבען אידען זיך פאַרגעסען און טייל האָבען גענומען האַנדטיכער, טיכער און גענע צען די ווייבער אין האַנד אַריין און געטאַנצט מיט די ווייבער. און די אַלטע און פרומע אידען זיינען געזעסען און האָבען צוגעזעהן און האָבען נאָר נישט געזאַגט, ווייל די חרדה איז געווען זעהר גרויס, און מען האָט שוין געמיינט, אַז משיח קומט באַלד. אַזוי האָבען זיך אידען געפרעהט אַ גאַנצע נאַכט. פּיעלע נגונים זיינען געזונגען געוואָרען, און פּיעל מעשיות נסים ונפלאות פון משיח'ן זיינען דערצעהלט געוואָרען, און פּיעל רמזים, פסוקים, און גמטריות איז געלערענט געוואָרען אויף דעם יאָהר ווען משיח וועט קומען. און דער „אַלטער“, דער שפּיעלער, האָט זיך אויך אָנגערופען, אַז צווישען די יונים רעדט מען אויך זעהר שטאַרק, אַז אין דעם יאָהר וועלען גרויסע זאַכען געשעהן. „אין קיעוו איז ער געווען, האָט ער געהערט דערצעהלען, אַז אין די צערקווע האָט דער פאַפּ אויפ'ן בעל-לעמער אַ שריפט געפונען, געווען צוגעשיקט פון זייער גאָט ישוע

הנוצרי, אז זיי זאָלען זיך ריכטען אויף דעם יאָהר...
 נאָר ביי דער וואַנד, אין אַ ווינקעל, זיינען געזעסען דריי
 בעלי-מקובלים, וואָס האָבען נישט גענומען קיין חלק נישט אין
 עסען און נישט אין דער שמחה: איינער אַ דיקער, איינער אַ
 יונגער און איינער אַן אַלטער. דער דיקער האָט געפאַסט, כדי
 לייכטער צו מאַכען זיין גוף, וואָס איז איהם זעהר שווער אָג-
 געקומען, ווייל זיין גוף איז געווען אַ גרויסער בעל-כח, און זיין
 נשמה פלעגט זיך אָפט פאַרלייערען אין גרויסען גוף. אז מען האָט
 אויפגעגעבען די גרויסע טעפּ מיט די קישקעס און די לונגען, האָט ער
 נישט געקענט אויסהאַלטען, ווייל די תאוה האָט זיך זעהר גע-
 שטאַרקט אין איהם, האָט ער צוגעמאַכט די אויגען, איז די
 תאוה געקראַכען דורך די נאָז און מויל, און ער האָט אָפטמאָל
 געזעפענט זיינע אויגען און געפרעגט זיין שכן:

— וואָס עסט מען דאָרט, האַ?

— קישקע, — האָט איהם דער שכן אָפגעזענטפערט.

— אַזוי? — האָט ער ביטער אָפגעזיפצט. און כדי זיך צו
 פייניגען האָט ער געקוקט אויף דער קישקע:
 דער זקן האָט געהאַט אַ גרויע באַרד, און דער יונגער איז
 געווען אַ דאָרער, הויט און ביינער. זיי האָבען אויך געפאַסט צו-
 ליעב אַן ענין, וואָס קיינער ווייסט נישט. האָט דער יונגער נישט
 געקענט צוזעהן די שמחה פון די אידען, איז ער אויפגעשפרונג-
 גען און אויסגעשריען:

— וואָס פרעהט איהר זיך בחנם? אין דער מגילה שטעהט
 „ותכתוב“, איז דער אות פון „ת“ מיט אַ גרויסען כתב און דער
 אות „ח“ פון „חור“ איז אויך מיט אַ גרויסען כתב, וואָס מיינט
 דאָס? דאָס מיינט, אַז די גזרה פון המן איז אָפגעלייגט גע-
 וואָרען אויף שנת ת”ח.

דער עולם איז געבליבען אַ דערשראָקענער, און האָט זיך
 אומגעקוקט ווער עס זאָגט די ווערטער.

— רשע, האָסט נישט געקענט צוזעהן ווי אידען פרעהען זיך.
 אַזוי פיעל דיענען אידען דעם רבוננו של עולם דורך עצבות, און טאַמער
 ווילען זיי איהם אַמאָל דיענען מתוך שמחה, לאַזטו נישט! —
 האָט דער זקן אָנגעשריען אויף דעם יונגען-מאָן-פרעהט אייך, אי-

דען, פרעהט אייך. עם שמעהט אין דער תורה, „ב, זאת“ יבוא אהרן אל הקודש, וואָס מיינט דאָס? דאָס מיינט ב, זאת“, וואָס מאַכט בגמטריא אין שנת ת”ח וועט אהרן אריינקומען אין בית-המקדש אריין, אין שנת ת”ח וועט די ישועה קומען. שלמה האָט געקוקט אויף דעם אַלמען. ער האָט איהם דערקענט. עס איז געווען דאָס הייליגע שניידעריל. אין דער צווייטער שטוב זיינען געשטאַנען אידען איבערגעצויגען די טליתים איבער די קעפ, ווי יום טוב און האָבען געדאווענט, זינגענדיג די הויך אויפן קול די קדושה מיט א יוס-טובֿֿדיגען נגון.

צווייטער קאפיטעל.

שלמה'לע קומט אַהיים.

פאַר דער טיר האָט די מאמע און די אַם אָפגעווארט דעם אַהיים קומענדיגן זוהן פון דער ישיבה. נישט די מאמע און נישט די אַם האָבען איהם דערקענט. געענדערט האָט זיך שלמה'לע, אויסגע-וואקסען א יונגערמאַן. עס האָט שוין געשפראַצט דאָס שוואַרצע בערויעל, וועלכעס איז באַהאַפּטען געוואָרען מיט די לאַנגע געקרייזעלעטע פאות. דאָס בערדעל האָט געגעבען זיין פנים אַן עלטער אויסזעהן. די מאמע האָט דרך ארץ געהאַט פאַר איהר זוהן. דער כבוד פון דער תורה האָט גערוהט אויף איהם און זי האָט נישט געוואוסט, אויב זי מעג איהם רוצען... און מאַרושא, וועלכע איז געשטאַנען הינטער דער מאמע'ס רוקען, האָט זיך די אויגען געווישט און געכליפּעט:

— אויסגעוואקסען איז דאָס קעלבעל און דערקענט נישט די קוח, וואָס האָט איהם געקאַרמעט.

די שעהנסטע שטוב פון דער קרעטשמע איז געוואָרען אָפגעגעבען פאַר'ן יונגען פאַר-פאַלק. צוויי שלאָף-בענק, וואָס דער מאמע האָט באַשטעלט ביים דרעקסלער פאַר'ן יונגען פאַר פאַלק, זיינען געשטאַנען ביי דער וואַנד אין דעם ניעדריגען שטיבעל באַלעגט מיט בעטגעוואַנד.

ביו א האלבן באלקען ארויף. אפגעשיידעט זיינען די בעטען געווען
 איינע מיין די אנדערע און פארהאנגען מיט א גרין צייגען פארהענגעל.
 א גרויסער קאסטען, באשלאגען מיט אייזערנע רייפען און ארויפגע-
 זעצט אויף אייזערנע רעדלעך, איז געשטאנען אין ווינקעל שטוב פול
 אָנגעפאקט מיט מלבושים און העמדער און ציערונג. און א לעדערנער
 רימען איז געווען צוגעבונדען צום קופערט, כדי ער זאל שטענדיג גרייט
 זיין, אין אן עת צרה, ווען עס וועט חלילה קומען א בחלה, זאל מען
 זיך קענען איינשפאנען אין איהם און מיטשלעפען מיט זיך. א טיש
 צום עסען און צום לערנען, א הילצערנע שלאָפֿבאַנק און א וויגעל מיט
 א שטענדער אָנגעגרייט פאר דעם קינד, וואָס וועט קומען. דאָס וויע-
 געל און שטענדער האָט בעלאַנגט צום „גארניטור“ מעבעל, וואָס דער
 טאטע האָט באַשטעלט פאַר'ן יונגען פאַר־פּאַלק. נאָך דאָס וויכטיג-
 סטע מעבעל־שטיק אין שטוב איז געווען די פּאַליצע מיט ספרים.
 די ספרים זיינען געווען דער וויכטיגסטער פונקט, וואָס איז געוואָרען
 איינגעשריבען אין די תנאים און דער שווער, דער רב, האָט זעהר
 אויפגעפאַסט, אז דער פונקט פון די תנאים זאל ווערען ריכטיג אויס-
 געפיהרט. ספרים זיינען געווען טייערער ווי ציערונג, ווי דער נרן.
 און נישט נאָר בלויז מיט געלד אַליין איז דער אוצר ספרים געוואָרען
 איינגעשאפט, לאַנגע יאָהרען מיהען זיך פון רב, און די ליעבע און נחת
 פון מענדלען האָבען דעם אוצר ספרים צוזאַמענגעבראַכט.
 שטעהט שוין די נעסט פארטיג פאר'ן יונגען פאַר פאַלק און די
 „זי“ איז נישטאָ. ביי דער שוויגער איז דאָס ווייבעל אָפגעזעסען
 זעקס יאָהר און געווארט אויף איהר מאן, ווען ער וועט צוריקקומען פון
 דער ישיבה א גרויסער תלמיד חכם ווי איהר פאָטער איז. שוין איז
 דער מאן צוריק דאָ, און דאָס יונגע פאַר פאַלק האָבען זיך נאָך נישט
 געזעהן. ביי דער מוטער אין שטוב האַלט זי זיך אויף ביו ערב פּסח,
 דאן וועלען די שוויגער מיט דער מאמען זי אַריינפיהרען אין דעם
 נעסט, וואָס זיי האָבען אויסגעבויט פאַר'ן יונגען פאַר פאַלק.
 אויף שבת הגדול איז שלמה'לע פאַרבעטען געוואָרען צום שווער
 צום טיש. פרייטאָג פאַרנאַכט, ווען ער איז אַריינגעקומען נאָך דער
 מקוה מקדש השבת צו זיין, אין זיין נייעם מלבוש מיט פוטער באַנעהט,
 וואָס ער האָט זיך פון לובלין מיטגעבראַכט, האָט ער צום ערשטען
 מאָל זיין ווייבעל דערזעהן. געשטאַנען איז זי אין דער צווייטער שטוב

אינאיינעם מיט דער רבי'צין, איהר מוטער און די שבת-ליכט גע-
 בענשט. איז דאס דבורה זיין ווייב? געדיינקט האָט ער זי אַלס
 דאָס קינד, ווי ער האָט זי איבערגעלאָזט. און דרינגען, ביי די שבת-
 ליכט מיט דער מאַמען, שמעהט אַ יונגע אידישע בת-מלכה, אַ הויכע
 שלאַנקע געשטאַלט, איינגעהילט אין אַ אויסגעהאַפטענעם שלייער
 מיט זילבער באַנעהט, די געהאַפטענע הויב מיט ציערונג באַפּוצט,
 באַדעקט איהר הויכען ווייסען שמערען ווי אַ קרוין אויפ'ן שלאַנקען
 מיידעלשען קאַפּ. איהרע ווייסע איידעלע פינגער פאַרשמעלען איהרע
 אויגען, איהר געזיכט, און ער זעהט נאָר איהר בויגזאַמע יונגע פיגור
 שמעהן שטאַלץ, ווי אַ יונגער ציפרעס-בוים איבער די ברענענדיגע
 ליכט. איהרע ווייסע פינגער צושפּרייטען זיך, און פון צווישען די
 דורכזיכטיגע לויכטערע פינגער אַנטפּלעקען זיך צוויי גרויסע שוואַרצע
 אויגען, קוקען אויף איהם שטיל מיט טיעפער בענקשאַפט און מיט אַ
 צניעות'דיגער פאַרשעהמטקייט. זיין האַרץ שלאַגט שטאַרק, און אַ
 בענקשאַפט ערוועקט זיך אין איהם. איהם ראַכט זיך, אַז ער האָט
 שמענדיג געטראָגען אין זיך די אויגען. ער האָט זיי געזעהן אין די
 לאַנגע ווינטער-נעכט ביי דער גמרא אין דער ישיבה. אַ ציטערענדיגע
 איידעלקייט ציהט דורך זיינע גליעדער, און ער קוקט צו איהר, אָבער
 ער קען נישט אויסהאַלטען איהר פייכטען בענקענדיגע בליק, און לאָזט
 אַראָפּ זיינע אויגען. אַ מינוט שפעטער דערהויבט ער זיי ווייטער.
 אָבער איהרע אויגען זיינען שוין איצט פאַרשמעלט, און ער זעהט
 נאָר איהרע לויכטערע עלפענביין-פינגער און ער שמעהט אַ פאַר-
 טראַכטער.

ער הערט שוין נישט דאָס חריפה'דיגע פּשטיל, וואָס דער שווער
 האָט מחדש געווען. עס קלערט שוין נישט דער יונגערמאַן וועגען דעם
 רמב"ם, מיט וועלכען ער האָט געפּלאַנט צו שטורמען די פעסטונגען
 וואָס זיין שווער האָט אזוי קונציג צונויפגעשמעלט. עס קלערט שוין
 דער יונגערמאַן וועגען גאַנץ אַנדערע זאַכען. די אויגען, די שוואַרצע,
 די שטאַלצע קאַרשען-אויגען, וואָס האָבען אַרויסגעקוקט דורך די דינגע
 פינגערלעך ביים ליכט-בענשען, שמעהען יעצט פאַר איהם, און ער
 דערמאַנט זיך, אַז ער האָט זיי געזעהן אזוי אָפט דורך דער צייט פון
 זיין לערנען אין דער ישיבה, ווען עס איז טרויעריג געוואָרען אין די
 פאַרנאַכטען און די גרויסע שאַטענס פון די ווענר, פון די ספרים.

האָבען איינגעשלונגען די ישיבה, האָט ער געזעהן די אויגען. אזוי האָט געקוקט רבקה אויף יצחק'ן, ווען ער האָט זי באַגעגענט אויפ'ן וועג. אזוי האָט רחל געקוקט אויף יעקב'ן, ווען ער האָט זי אָנגעטראָפּען מיט די שעפּסען ביים ברונען. און אזוי קוקט די שכינה צום רבונ'ן של עולם, ווען זי קומט יעדען תשעה באב אויף די חורבות פון בית המקדש און טרעפט איהר פריינד דעם רבונ'ן של עולם זיצענדיג אין טרויער און צוויי גרויסע טרערען רינען אַראָפּ פון זיינע אויגען און זידען אויף די וואַסערען פון ירדן. און אזוי קוקט די שבת מלכתא, ווען זי נייערעט אַראָפּ פון די הימלען און קומט אַרײַן אין אידישע שטובען אַרײַן, ווען די מאמעס בענשען די שבת-ליכט.

און ווי דער יונגערמאָן קלערט אזוי, דערזעהט ער פּלוזים, ווי עס געהרט זיך פון דער צווייטער שטוב אַ הייליגע געשטאַלט. ער פיהלט, ווי איהרע טריט דערנעהנטערען זיך, כאָטש ער זעהט זי נישט. ער האַלט די אויגען געבויגען צו דער ערד, נאָר אינוועניג אין איהם ווערט ליכטיג, און עס שימערט מיט זילבער.

אין דער טיר פון שטיב שטעהט דבורה. ער האָט איהר נאָך נישט אין פנים געקוקט, נאָר עס שיינט אַ ליכט מיט אַ זילבערנעם גלאַנץ אין די אויגען.

— שלמה'לע, זוגתך וויל דיך זעהן, — זאָגט די רבי'צין

שלמה האָט געעפענט די אויגען און געזעהן דבורה'ן פאר זיך.

זיי זיינען געווען אַליין.

די ערשטע איז געווען דבורה, וואָס האָט אָנגעהויבען צו רעדען

צו איהר מאַן:

— שלמה — האָט זי געזאָגט — ווען דו ביזט אין ישיבה גע-

פּאָהרען, האָב איך זעהר געוויינט. איך האָב נישט געוואָלט, אַז דו

זאָלסט אין ישיבה פּאָהרען, ווייל איך בין אַ קינד געווען און האָב

נישט געטהאָן פאַרשטעהן, אזוי האָסטו מיין געוויין אָנגענומען, אַ

האָסט מיר געטהאָן עפעס פאַרשפרעכען. אזוי בין איך געקומען

יעצט מאָהנען פון דיר, אויב דו דיין פאַרשפרעכען געהאַלטען האָסט?

שלמה האָט נישט געענטפערט, נאָר ער איז צוגעגאַנגען צום

קאַסטען, אויפגעפענט און געזאָגט:

— דאָ האָסטו וואָס איך האָב דיר געטהאָן פאַרשפרעכען.

דאָס מיידעל איז געבליבען שטעהן פאַר'ן קופערט אַ פאַרוואונד-

דערטע און איבערראשטע. פון קאסטען האָבען אַרויסגעשיינט די
נאַלדענע שיכלעך. זי האָט זיי אַרויסגענומען און באַקוקט די הויכע
אַפּפּאַסען, לויט וואַרשעווער אַרט געמאַכט, און דאָס סלוצקער זיידען
געוועכטע קאַפּטענדעל מיט עטרה־זילכער באַנעהט.

לאַנג האָט דבורה באַטראַכט דעם מאַנים מתנות. דאָן האָט זי
זיך פון קאסטען אויפגעהויבען און געזאָגט:

— אזוי, האָסטו מיר נישט געטהאָן פאַרגעסען. אזוי נאָר, ווען
דו ביזט אזוי ווייט געווען פון דאנען און אזוי לאַנג, האָסטו דאָך גע-
טהאָן אין מיר געדענקען און דיין לייטזעליגקייט מיר געשאַנקען.

— דו ביזט דאָך, מיין ווייב, מקדש געוואָרען צו מיר כרת משה
וישראל, — האָט דער מאַן אָפּגעענטפערט.

— איך ווייס נישט, אויב איך בין ראוי צו זיין דיין ווייב, שלמה,
איך בין אַ זינדיגע אשה, ווייס נישט ווי מיט נאָט און ליימען אומד
צוגעהן. איך בין אומגעלערענט און דו ביזט דאָך אַ גרויסער תלמיד-
חכם, פיעל תורה האָסטו דאָך אין דער ישיבה געלערענט און פיעל
לייטישקייט ביי מענשען אין דער פרעמד.

— נאָט האָט דיר געטהאָן באַשענקען מיט זעהר פיעל חן, דבורה,
אזוי ווי די מאַמע רחל, — האָט שלמה געזאָגט אין דער שטיל.

דבורה האָט איהם אָנגעקוקט מיט איהר פייכטען בליק, וואָס
שלמה האָט נישט געקענט אויסשטעהן. אַ מינוט האָט זי געשוויגען.
דערנאָך האָט זי געזאָגט:

— אויף דעם האָב איך ביי נאָט געטהאָן בעטען בייטאָג און
ביינאַכט, אַז ער זאָל מיר חן געבען אין דיינע אויגען. היינט, אַז נאָט
האָט מיר געהאַלפּען, וואָס דאַרף איך נאָך מעהר?

— וואָס האָסטו געטהאָן דורך דער גאַנצער צייט, ווען איך בין
אין ישיבה געווען, דבורה?

— די מאַמע האָט מיך געלערענט ווי אַ נוט פרום ווייב צו זיין,
און די שוויגער האָט מיך געלערענט ווי אונזערע קינדער צו ערציהען
לתורה, לחופה ולמעשים טובים.

שלמה איז צוגעגאַנגען צו איהר, אָנגעריהרט מיט דער האַנד איהר
הייבעל, נישט קוקענדיג אויף איהר.

— גאָט זאָל אונז געבען נחת און פרייד אלע אונזערע טעג
דבורה.
— אָמן ! — האָט דבורה אָפגעענטפערט.

דריטעס קאפיטעל.

שבועות.

איבער דער וועלט איז געקומען דער שעהנער יום־טוב פון קבלת
התורה און אינאיינעם מיט'ן יום־טוב דער פריהלינג אין סטעפ. זלאָד
טשאָוו איז פארפלייצט געוואָרען אין אַ טייך פון פייכטען גרינעם
סאמעטענעם גראָז, וואָס האָט אַריינגעשטראַמט פון סטעפ אין שטער־
טעל אַרײן. דאָס גרינס האָט געשפראַצט פון אַלצדינג אויף וואָס עס
האָט זיך נאָר געלאָזט, און נישט נאָר די ערד איז באַפלאַנצט געוואָרען
מיט דעם פייכטען גרינס, נאָר די דעכלעך פון די הייזער האָבען גע־
בליהט און די ווענד פון די הייזער. עס האָט אויסגעזעהן ווי די הייזלעך
האָלטען אַרויסגעוואַקסען פון דער ערד, באַציערט און באַבלימעלט
מיט ווילדען ווייז, וואָס האָט געקלעטערט אויף די ווענד. און איבער
זייערע קעפ האָבען באַשיצט קרוינען גרינע צווייגען פון די ליפער
בוימער, וואָס זיינען געקראַכען איינער צום אַנדערען און איינגע־
פלאַכטען זיך און געהאַנגען איבער די הייזלעך ווי אַ חופה. יעדער
דינשטאַק אין זלאָטשאָוו איז פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ בלומען־
קאַרעטע, און יעדער זומפ איז צוגעדעקט געוואָרען מיט „פאַרגעס־מיך־
ניט“; געל־גאַלדענע „אויגעלעך“ האָבען אַראַפגעוואַנקען פון די מאַך־
באוואַקסענע דעכער. אין יעדען פענסטער פון זלאָטשאָוו האָבען
אַריינגעקוקט הויכע בושעס פון יאַסמין, און ווייסער בעז האָט בע־
שמעקט די שטיבלעך.

און איבער זלאָטשאָוו האָבען גענומען יאָגען די פריהלינגס־וויני־
טען פון סטעפ, ווינטען פון בעפרייטע קוועלערנע וואַסערען, וואָס
זיינען אויסגעלייזט געוואָרען פון געפרייענעם אייז, ווינטען פון דעם

גרויסען גרינעם ים וואָס גיסט זיך אַרום זלאַטשאָוו מיט זיינע בערגלעך
און טהאַלען, מיט זיינע בליהענדע וועלדער און באַבלומטע סטע-
פעס, און עס זיינען געקומען די פאַרנאַכטען ווען די בוימער און דאָס
גרינס האָט זיך אָנגעהויבען צו הילען אין טונקעלע שאַטענס, איך
זלאַטשאָוו געווען אין סכנה אין נאַנצען פאַרפלייצט צו ווערען אין
גרינעם סטעפ און קיינמאָל ניט מעהר אַרויסצוקומען.

ערב שבועות, ווען די קינדער פון זלאַטשאָוו האָבען זיך גע-
שפיעלט אַרום דעם קלאַץ ביים שטאָרט ברונען, וואָס איז געשטאַ-
נען אין מאַרק, איז פון וועג אָנגעקומען אַן אַלט אידעל מיט אַ קליין
ווייס רונדיגען בערדעל און האָט געטראָגען אַ גרויסען זאַק און אַ
גרינעם צווייג שטעקען אין האַנד. די קינדערלעך האָבען זיך צוגע-
קוקט מיט נייגעריגקייט צום פרעמדען, וואָס קומט אָן אין שטעדטעל,
ווייל זעלטען-ווען האָט זלאַטשאָוו געהאַט אַן אורח. פלוצים האָט
זיך אַ אינגעל מיט געקרייזעלטע פאות'לעך און באַרפעסע פיס אויפ-
געכאַפט פון קלאַץ און געשריען:

— דאָס שניידעריל געהט, דאָס שניידעריל געהט!

די קינדער האָבען דערקענט דאָס שניידעריל, און זיינען איהם
אַנטקעגען געלאָפען, מיט אַרויסגעשאַרטע העמער און מייטקעס און
פון יאָרעם איינגעשמירטע פנים'ער.

— שניידערל, שניידערל, האָפּ! האָפּ!

— אוועק! אוועק! — האָט דאָס שניידערל געמאַכט מיט'ן

שטעקען.

— קומט צו אונז אַהיים, שניידערל.

— צו אונז, צו אונז!

— ניין, צו אונז! איהר וועט שלאָפען אויף דער שלאָפבאַנט.

אַבער דאָס שניידעריל האָט געהאַט זיין אייגענע אכסניא אין
שטעדטעל, דאָס איז געווען אין פּאָליש ביים שוהלכעל. די קינדער
האָבען איהם באַגלייט מיט פרייד אין שוהלכעל אַרײַן. דאָרט אין
פּאָליש האָט ער אוועקגעלעגט זיין גרויסען זאַק, פון וועלכען ער
האָט אַרויסגענומען מתנות און געטיילט די קינדערלעך: איינעם אַ
פייפעל אויסגעשניטען פון אַ צווייגעל; אַ צווייטען אַ האַנגיקיכעל
וואָס ער האָט באהאַלטען פאַר איהם פון לעצטען שטעדטעל, און אַ
דריטען, וואָס האָט שוין געזענט ליענען, אַ ספר'ל. און אזוי ווי עס.

איז נאך געווען גענוג צייט אין מקוה צו געהן, האָבען זיך די קינדער געקליבען ארום איהם, און ער האָט זיי גאָר אַ שעהן געזאָנג אויסגע־ לערענט צו זינגען לכבוד יום־טוב.

יום־טוב אין אָווענד האָבען זיך די זלאָטשאָווער בעלי־בתים געריסען איבער דעם שניידער, ביי וועמען ער זאָל יום טוב עסען. אַלע האָבען געוואָלט פאַרדיענען די מצוה פון הכנסת אורחים, ווייל זעהר זעלטען האָבען זיי געקענט מקיים זיין די מצוה אין זלאָטשאָוו. דעם ערשטען טאָג יום טוב האָט ער געגעסען ביי מענדלען, וואָס איז זיין חזקה געווען, ווייל ער איז געווען דער פרנס. און ביים טיש איז דער שניידער גאָר פּרעהליך געווען, געזונגען און גערערט, וואָס איז גאָר נישט זיין מנהג געווען. ער האָט זיך זעהר געפרעהט איבער שלמה'לען, וואָס איז שוין פון לובלינער ישיבה גע־ קומען, און געפאָדערט פון איהם שכר־למורגער, וואָס ער האָט איהם אויסגעלערענט דאוונען, און שלמה'לע האָט איהם מכבד געווען דער־ פאַר מיט אַ כּוּם מער. אַז דאָס שניידערליך האָט געטרונקען דעם מער, האָט ער געקרעכצט:

— אויסגעוואַקסען זלאָטשאָוו אַן עיר ואם בישראל נעבעך.
האָט קיינער נישט פאַרשטאַנען זיין קרעכצען און זיין „נעבעך“.
מען האָט זיך זעהר געוואונדערט דעריבער, און קיינער האָט איהם נישט איבערגעפרעגט, ווייל וואונדערליך זיינען געווען די וועגען פון שניידערליך.

צומאָרגענס באַגינען, דעם צווייטען טאָג יום טוב, איז שלמה'לע געזעסען ביי זיך אין שטיבעל און האָט געלערענט זיין שיעור. די פענסטערלעך זיינען געווען אָפּען און עס האָבען אַריינגעקוקט אין דעם נייערדיגען שטיבעל אַרײַן די בוימער, וואָס האָבען געוואַקסען הינטער'ן פענסטערליך. אַ זים קול פון די פויגעל האָט זיך געהערט פון דרויסען. און אַ זיסער האַנגיגעשמאַק האָט זיך געטראָגען פון די ווייסע האַנגיג בלומען פון דעם סטעף און האָט אָנגעפילט דאָס קליינע נייערדיגע שטיבעל פון דעם יונגען פאַר פאַלק. דאָס ווייבעל איז געשטאַנען איבער'ן קופערט און האָט פון דאָרט אַרויסגענומען איהרע שעהנע קליידער און איהרע ציערונג־שטיקער, און מיט זיי זיך אויסגעפּוצט און אויסגעציערט צו געהן מיט דער שווינער אין שוהל אַרײַן. אַ גרויסער חן איז געלעגען אויף איהר אין דעם יום־טוב'דיגען פרייהלינג.

פריהמארגען. איהרע באקען זיינען איידעל געווען. עם האָט נאָך גערוהט אויף זיי די פרייד פון דער נאָכט, און איהרע גרויסע אויגען זיינען באַצויגען געווען מיט אַ גלענצענדען טהוי, אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך נאָך נישט אויפגעוועקט פון דעם נאַכט־חלום, פון וואַנען זיי קומען. און אַ גרויס ליַעבשאַפט האָט אין דעם יונגעמאַנס האַרץ זיך אָנגעצונדען צו זיין ווייב, און אַ גרויס רחמנות און איידעלקייט האָט ער געפיהלט צו איהר. און איהר האַרץ איז אויך פול געווען מיט ליַעבשאַפט צו איהם, ווייל זיין קול התורה יום טוב אין דער פריה האָט געקלונגען זעהר זיס אין איהרע אויערען, ווי דאָס קול פון די פויגעל, וואָס זיינען גליקליך. וואָרים זיי האָבען זיך ביידע זעהר ליַעב געהאַט, אַזוי ווי עם איז די טבע פון יונגע מענשען די ערשטע צייט נאָך דער חתונה. אַזוי האָט ער נישט מעהר לערנען געקענט, האָט ער זיין שטריימעל אויף דער גמרא אַרויפגעלעגט און האָט זיך אין שטוב אַרויף און אַראָפּ געדערהט. און זי, דאָס יונגע ווייבעל, האָט זיך געטהאָן פּוצען און ציערען פאַר איהם מיט איהרע שעהנע זאַכען. און ווען זי איז שוין געווען גאָר שעהן אויסגעציערט, האָט זי זיך פון קאַסטען אויפגעהויבען און איז צוגעאַנגען צו איהר מאַן, אַז ער זאָל זי בענשען פאַרין שוהל־געהן. אַזוי האָט ער זיינע צוויי הענד אַרויפגעלעגט אויף איהר שעהנעם קאַפּ און אַזוי געאַנגט: — דיין שעהנער חן זאָל קיינמאָל נישט ווערען אָפּגעטהאָן פון דיר, ווי פון אונזער מאמע רחל.

און דאָס ווייבעל האָט גענומען איהר קרבן־מנחה־סדרו, מיט די פֿיכערנע טאָולען, וואָס דער שווער האָט איהר געשאַנקען, און איז מיט גרויס פאַר־אָד, אויסגעציערט אין איהרע יום־טוב־דיגע קליידער, אין שוהל געאַנגען.

דער עולם איז געווען אין שוהל פאַרזאַמעלט, אויסגעציערט לכבוד יום טוב שטעהען די ווייבער אין דער ווייבערשער שוהל, און דורך די קליינע פאַרהאַנגענע שטאַכעמלעך קוקען זיי אַראָפּ אין דער מענער־שוהל אַרײַן. צווישען דער מאמע און דער שוויגער שטעהט דבורה־לע, אויסגעפּוצט אין דעם נייעם שטערען־טיכעל, וואָס דער שווער האָט איהר געשאַנקען מיט דעם גרויסען שמוק־שטיק באהאַנדלען ווען זי איז געקומען צו איהם לכבוד יום טוב, אָנגעטהאָן אין די באַלדענע שיכעלעך, וואָס שלמה־לע האָט איהר פון דער ישיבה גע-

בראכט. זי קוקט אראָפּ און זי זעהט דורך די שטאַכעטלעך ווי שלמה'ן
 לע אײנגעהילט אין גרויסען טלית שטעהט אויפ'ן בעלעמער און האַלט
 קאָס ספר תורה אין דער האַנד מיט זעהר פיעל ליעבע און זינגט אַ
 ליעד לכבוד יום-טוב. מיט זיין זיסער שטימע צערטעלט ער ווי אַ
 זינג-פויגעל דעם נגון פון הקדמות און לעגט אין וואָרט אַריין אַלע
 מענים פון „טראָפּ“. און ווי דבורה הערט זיך אזוי איין אין שלמה'לעם
 קול, קומען זעהר זיסע געדאַנקען און ציהען דורך ווי זיסע געזאַנגען
 דורך איהר האַרץ. געדאַנקען, וועלכע נגביענען זיך אַריין, און רופען
 אַרויס צערטליכע רויטליכקייט אויף דעם ווייבעל'ס באַקען און אַ
 פייכטען שעמעדיגען בליק אין די אויגען. זי באַהאַלט איהרע אויגען
 אין די פלאַכקייט פון איהרע הענד, ווי זי וואָלט מורא געהאַט, אז די
 מאַמע זאָל נישט אַראָפּלעזען פון איהר פנים דעם זיסען געדאַנק, וואָס
 זי קלערט...

און נאָך חלום'ט דער געזאַנג פון איהר מאַנ'ס שטימע,
 ווען פון דרויסען רייסט זיך אַריין אַ געוואַלד פון גאָס און פאַרטויבט
 דעם יום-טוב געזאַנג. נאָך וואָגט קיינער נישט דעם טלית אָפּצולעגען,
 אַריינסעהן זעהן וואָס עס איז געשעהן. און שלמה'לע מיהט זיך העכער
 אויפצוהויבען זיין שטימע און נאָך מיט מעהר טעם צו באַזיסען
 זיין געזאַנג, אָבער דער רעש פון גאָס קומט געהנטער אַריין אין שוהל
 און פאַרטרייבט דעם יום-טוב. דאָ און דאָרט רוקט זיך שוין ווער
 אַרויס פון שוהל. עס קלאַפט דער גבאי אויפ'ן בעלעמער, און באַלד
 רייסען זיך אין שוהל אַריין ווייבער, קינדער און מענער, און אַ געמוה
 מעל געהט דורך:

— שלוחים געקומען.

— פון קאַרסון צוויי שלוחים געקומען.

— אויף פערד געקומען צו רייטען, יום טוב מחלל געווען!

— עס איז סכנת נפשות.

עס הערט שוין נישט קיינער שלמה'לעם צערטלען זיך, פאַרשטומט
 אַז געוואָרען דער יום-טוב-געזאַנג. מענדעל קלאַפט אויפ'ן בעלעמער.

דער עולם לויפט אַריין און אַרויס פון שוהל.

מיט אַ מאָל דערהערט זיך אַ וויינען.

— וואָס איז געשעהן?

— שאַ, שאַ, — קלאַפט מענדעל אין בעלעמער'ן

אין דעם רייסט זיך די טיר פון שוהל אויף און א שרעקעדיג
קול רופט:

— אידען, זייט אייך מציל דאָס נפש!

פיערטער קאפיטעל.

גלות זלאַטשאָוו.

אויפ'ן יום-טובֿ'דיגען בעלעמער כאַפּוצט מיט גרינס לכבוד יום
טוב, צווישען די זילבער-באַקליידעטע ספר-תורות, שטעהען צוויי וואָך-
בעדיגע אידען, פאַרשטויבט פון וועג, וואָס זיינען אום יום טוב געקומען
צו רייטען.

— כמעלניצקי הרשע האָט די צוויי פּוילישע גענעראַלען פאַך-
טאַצקי און קלינאַוסקי מנצח געווען, — דערצעהלען די אידען —
און ער ציהט מיט זיינע היילות אויף גאַנץ אוקראַינע. דער כאַן פון
טאַטאַרען געהט מיט איהם, די קהלה פון קאַרסון האָט ער הרוב ומחריב
געמאַכט. פיעל אידען זיינען אומגעקומען. עס זיינען נאָר ניצול
געוואָרען די רייטער, וואָס זיינען אום יום טוב געקומען אַרײַנצורײַטען
נאָך זלאַטשאָוו, כדי אָנצוזאָגען אחינו בני ישראל פון זלאַטשאָוו, אַז
די סכנה איז זעהר גרויס, אַזן זיי זאָלען נישט קוקען אויף דעם יום-
טוב נאָר מציל זיין זיך דאָס נפש, וואָרום כמעלניצקי מיט די יונים
און טאַטערען ציהען אַהער צו דער שטאָרט צו.

איז געוואָרען אַ גרויסע בהלה אין שוהל. די ווייבער האָבען גע-
כאַפט די קליינע קינדער אויף די הענד און נישט געוואוסט וואו צו
לויפּען. טייל האָבען געשריען, אַז מען זאָל די פּערד שפּאַנען צו
די בורדען און אַנטלויפּען פון שטאָרט אום יום טוב. אָבער קיינער
האָט נישט געוואגט דאָס צו טהאָן. זיי האָבען זיך גאַרנישט געקענט
פאַרשטעלען, אַז זייער לעבען זאָל אונטערגעשניטען ווערען אַזוי אומ-
געריכט. קיינעם האָט זיך נישט געהויבען די האַנד צו באַוועגען
אַ זאך אין דעם שעהנעם יום-טוב, און דערווייל זיינען וואָס אַ מאָל

מעהר פרויען, מענער און קינדער געקומען אין שוהל צו לויפען, אזוי ווי זיי וואָלטען געזוכט זיך צו באַהאַלטען אין נאַט'ס הויז. קיין איינער איז אין שטאָרט אין שטוב נישט געבליבען, אלע האָבען געפיהלט צו זיין צוזאַמען אין דער שוהל.

איז דער פרנס, מענדעל, אַרויף אויפ'ן בעלעמער אַ בלייכער, און געקלאַפט אויפ'ן טיש און געזאָגט אזוי:

— אידען, מיר וועלען נישט געהן פון ראַנען. מיר האָבען אַ ישוב געבויט, אַ שוהל — אויף וועמען וועלען מיר דאָס אלעס לאָזען? עס קען דאָך נישט זיין, אַ וועלט קען דאָך נישט חרוב ווערען. אַ טאָג, צוויי, און הילף וועט קומען. דער שר ווישניוועצקי וועט אָנ-ציהען מיט פּוילישע חי'ל, אויך אַנדערע שררים, מיר וועלען זיך דער-ווייל אויסבאהאַלטען, איינשליסען זיך אין שוהל, און אפשר האָט במעלניצקי אָפגעצויגען מיט זיינע חיילות קיין טשיהרין, ער האָט דאָרט זיין היים — וואָס האָט ער צו אונז? מיר האָבען איהם קיין שלעכטס נישט געטהאָן. געהמען אַ שטאָרט און חרוב מאַכען בידיים, לאָזען אַלצדינג אויף הפקר — מיר וועלען נישט געהן.

מענדעל'ס רייד האָבען באַרוהינט פיעלע. די אידען, וואָס זיי גען דאָ געווען לכתחילה, ווי מען האָט געבויט דעם ישוב, איז זלאָטשאָוו אזוי טייער געווען, אז זיי האָבען זיך אָנגעכאַפט אָן דעם שטראַהל האָפנונג, וואָס דער פרנס האָט זיי געגעבען, אז כמעלניצקי האָט אָפגעצויגען קיין טשיהרין, ווייל דאָרט האָט ער זיין היים. דאָס אונגליק איז געקומען איבער זיי אזוי פּלוצלונג, אזוי אונגעריכטערהייט, אז זיי האָבען נאָר נישט געקענט פאַרשמעהן די סכנה. און באַלד האָבען זיך אַרום מענדלען געקליבען אַן עולם אידען, בעלמלאַכות, פערד-סוחרים, וואָס זיינען אַרומגעפאַהרען אין סעטש און האָבען געהאַט דעלט מיט די קאָזאַקען, אָפּטמאָל זיך דאָס לעבען איינגעשטעלט און זיינען געווען גבורים, אידען מיט אָפגעברענטע פנים'ער פון דער סטעפישער זון, מיט שטאַרקע שוואַרצע בערד און הויכע ברעמען, אידען מיט ברייטע אַקסלען און גרויסע שווערע הענד — הענד, וואָס האָבען געבויט שטערט, און זיי האָבען מיטגעשטימט מיט'ן פרנס:

— ווער עס וויל געהן, זאָל געהן. מיר וועלען מיט אונזער פּרנס בלייבען.

— מיר וועלען מיט אונזער שוהל בלייבען.

— די שוהל, אויף וועמען וועט איהר פארלאָזען די שוהל? די יונים וועלען זי דאָך פארברענען!

אין שוהל איז שטיל געוואָרען. דער רב האָט זיך אויפגעהויבען, ארויף אויפ'ן בעלעמער און געלאפט אין בעלעמער:

— אידען טאַרען זיך נישט איינשמעלען דאָס לעבען כחנם, ושמור את נפשך, שטעהט אין דער תורה. און אַ מאבד את עצמו לרעת האָט קיין חלק לעולם הבא. און פקוח נפש איז אפילו דוחה שבת, אפילו יום כפור. דורך דעם בין איך גוזר בתור רב אויפ'ן פרנס הקהל, אז ער זאָל דער ערשטער נעהמען און שפּאַנען דעם וואָגען און גלייך ארויס פון דער שטאָרט. וואָרום עס איז גרויס סכנת נפשות. דער פרנס האָט זיך נישט געריהרט פון אָרט. ער איז געבליבען זיצען אויפ'ן בעלעמער.

— ווער עס וויל געהן, זאָל געהן. איך וועל דאָ איבערכלייבען מיט דער שוהל. נאָט האָט געבויט אַ שוהל, וועט ער זי באשיצען, און אויף הפקר איבערלאָזען אַ שטאָרט וועל איך נישט.

דער עולם, דערזעהנדיג, אז דער פרנס בלייבט, האָט זיך נישט געאיילט אויסצופיהרען דעם רבי'ס געבאָט. אַרום מענדלען האָבען זיך צינטיפגעקליבען די אידען קצבים, פערדס־הענדלער, סוחרים פון געלט — און קיינער האָט נישט געוואָגט דער ערשטער מחלל צו זיין דעם יום טוב.

אין שוהל איז געוואָרען זעהר שטיל. אלע האָבען געקוקט אויפ'ן רב, וואָס דער רב וועט טהאָן. נאָך דער רב האָט קיין וואָרט נישט געזאָגט, איז אַרויפגעגאַנגען צום אָרון, אַרויסגענומען צוויי ספרי תורות אויף ביידע הענד, און האָט גענומען אַרויסטרעמען פון שוהל. — אידען, ראַטעוועט די ספרי תורות! — האָט דער רב געזאָגט. נאָך דער רב האָט עס שוין נישט געדאַרפט זאָגען. געזעהען, אז דער רב טראָגט אַרויס די ספרי תורות פון שוהל, איז געוואָרען אַ גרויסע יללה. ערשט יעצט האָבען זיי פאַרשטאַנען דעם אונגליק. זיי האָבען זיך דערמאַנט, ווען מען האָט די ספרי תורות אַריינגעשטעלט אין שוהלעל. האָבען זיי שרעקליך אָנגעהויבען צו וויינען. קיינער האָט נאָך נישט געקענט רעדען. קיינער האָט נאָך נישט געקענט דענקען. מען האָט גענומען די ספרי תורות און דער עולם איז אַרויס פון שוהל נאָכ'ן רב.

דער אַלטער ר' שמואל האָט שוין נישט געלעבט. אזוי האָט זיין ספר תורה'לע גענומען אן אַנדער איד אונטער'ן אָרעם און האָט עס אַרויסגענומען פון שוהל.

און דער רב האָט זיך אָנגערופען :

— אידען, זייט מחלל יום טוב, איד בין גוזר אויף אייך ! שפּאַנט די וועגען און ראַטעוועט דאָס ביסעל גוסס. איך וועל עס אויך טהאָן. דער עולם האָט זיך אַרויסגעלאָזט נאָכ'ן רב פון שוהל. עס איז שוין געוואָרען אַ געלאָה. דאָ און דאָרט האָט מען שוין פּערד צו די בוידען געשפּאַנט. מען איז פאַרפּאָהרען מיט די בוידען, קינדער אויפגעזעצט, גוטס פון הייזער געשלעפט, ספרים און בעטגעוואַנד. טייל האָבען פון די הייזער אַרויסגעצויגען די קאַסטענס, אין וועלכע זיי האָבען געהאַט זייערע פאַרמעגענס, איינגעשפּאַנט זיך אין די ריז מענס און געשלעפט די קופּערמיט אויף די רעוילעך איבער דער גאַס נאָכ'ן בית עולם. אַנדערע האָבען געכאַפט וואָס עס איז זיי צום ערשטען אין האַנד געקומען : אַ כלי, אַ בגד, אַ שטיק מעבעל, אַנדערע אין די טליתים אָנגעהאַנגן פון דאָוונען. און זלאָטשאַו אין אַרויס נאָך זייער רב פון שטאָדט אויפ'ן וועג קיין נעמיראָוו.

און אין שוהל אויפ'ן בעלעמער איז אַלץ געזעסען דער פּרנס הקהל, אזוי ווי אַ שטיין, האָט געהערט די טריט פון די פּערד, דאָס גערויש פון די רעדער, דאָס לויפט זלאָטשאַוו, זלאָטשאַוו רינט אויס — און ער האָט זיך נישט געריהרט פון אָרט. אַרום איהם זיינען געווען פאַרזאַמעלט די בעלי מלאכות און די פּערדס-סוחרים און האָבען געשוויגען.

שלמה'לע איז געשטאַנען נעבען פּאָטער. ער האָט אויך געהאַלטען מיט'ן רב, אַז פּקוח נפש איז רוחה אַלעס, און געבעטען דעם פּאָטער, ער זאָל פאַרלאָזען די שוהל און מיטגעהן מיט די אידען. נאָר דער פּאָטער איז אַלץ געזעסען ווי אַ שטיין :

— גאָט האָט געבויט אַ שוהל, וועט ער זי כאַשיצען, — האָט דער פּאָטער געברומט אין באָרד אַרײַן.

געזעהן, אַז דער פּאָטער בלייבט, איז ער אויך געבליבען ביים פּאָטער. און אינאיינעם מיט איהם דבורה מיט דער גאַנצער מענדעל'ס משפּחה. און די אַלטע גויה מאַרנשאַ איז געשטאַנען ביי דער טיר פון שוהל און געוויינט.

— פאניטשו, אנטלויף, די ברידערלעך וועלען קומען פון סטעפ, זיי וועלען קיינעם נישט שוינען, ראטעוועט זיך דאס לעבען.
 נאָר קיינער האָט זי נישט באַמערקט, ווייל זי האָט נישט גע-
 וואַנט אין שוהל אַרײַנצוגעהן, נאָר געשטאַנען ביי דער טיר און געוויינט
 פאַר זיך.

די געוואַלדען און דער געלאַף פון דרויסען האָבען זיך שוין
 אָנגעהויבען איינצושטילען. זלאָטשאָוו איז געוואָרען לעער און אויס-
 גערונען. דער סטעפ האָט צוריקגעקראָגען זיין חלָה, וואָס מענטשען
 האָבען גערויבט פון איהם. אין שוהל איז איצט שטיל געוואָרען.
 אַ קאַלטקייט האָט געבלאָזען פון די באַהאַלטענע ווינקעלעך. דורך
 די צוויי רויט-בלויע פענסטערלעך, וואָס זיינען געווען אין באַלקען,
 האָבען אַרײַנגעדראַנגען צוויי שטראַהלענדע זיילען און האָבען זיך
 איבערגעוואָרפען איבער דער שוהל, באַלייכטענדיג דעם אָפענעם אַרון
 מיט די נאַכט־שטערען, וואָס זיינען אויסגעמאַלט אין איהם. פאַר'ן
 עמוד האָט זיך געברענט איינזאַם אַ ליכט, וואָס דער שמש האָט
 געהאַט אָנגעצונדען צום יום טוב'דיגען דאוונען. אַרום דעם בעלעמער
 האָבען נאָך געהאַנגען די גרינע קוויטשערס און גרינס, וואָס איז געווען
 דער מנהג צו באַפּוצען די הייזער און די שוהל לזכר דעם באַרג סיני.
 אויפ'ן בעלעמער זיינען געזעסען די איינזאַמע וועכטער, דער פרנס
 מיט די אידען, וואָס זיינען איבערגעבליבען מיט איהם צו היטען
 די שוהל.

פּלוצים האָט זיך ווער אויפגעהויבען פון אַ ווינקעל און אין
 צוגעקומען צום בעלעמער. עס איז געווען דאָס שניידער'ל. קיינער
 האָט ביז איצט נישט באַמערקט, ווי ער איז געזעסען די גאַנצע צייט
 אין אַ ווינקעל און זיך געזאָגט זיינע קאַפיטלעך תהלים. מענדעל
 מיט די אידען האָבען זיך פאַרוואַונדערט איהם צו זעהן. דאָס שנייד-
 ער'ל האָט זיך צוגעקוקט צו די אידען און אַזוי געזאָגט:
 — איהר היט די שוהל? מיט וואָס וועט איהר זי באַשיצען?
 מיט גבורה? באַדאַרף דען גאָט אייער גבורה? איז דען נישט
 אַ שטיין, אַ שטיק האַלץ שטאַרק פון אייך? פעהלט דען גאָט
 גבורה?

קיינער האָט איהם נישט אָפּגעענטפערט.
 האָט זיך פּלוצים געזעהן פון ווינקעל, פון וואַנען דאָס שניידער'ל

איז ארויסגעקומען, א בלאס פייער אויפפלאמען. דאָס פייער האָט אונטערגעכאַפּט דאָס פּרוכטיג, וואָס האָט געהאַנגען פּאַר'ן אַרױן וואָס איז געווען דערביי. און באַלד האָט דער אין אויף דורכגעווייקט מער עמוד געפלאַקערט אין פייער.

— פייער, פייער, די שוהל ברענט!

— ווער האָט עס געטהאָן? — האָבען זיך די אידען אויפגע-

כאַפּט און געוואַלט צולויפּען צום פייער:

— שמעט, איך האָב עס געטהאָן, — האָט דאָס שניידערלי צוריקגעהאַלטען דעם עולם. — אז דער רבונג של עולם איז געגאַנגען די אידען אַרויסטרייבען פון ארץ ישראל, זאָגט די נמרא, זיינען די אידען חייב מיתה געווען. אזוי האָט גאָט אויסגעגאַסען זיין צאָרן אויף שטיינער און אויף העלצער. ער האָט דאָס בית־המקדש פאַר ברענט און אידען מציל געווען. וואָס ווילט איהר בעסער זיין פון רבונג של עולם? וואָס זיינט איהר געגאַנגען באַשיצען, שטיינער און העלצער? באַהאַלט אייער גבורה, גאָט וועט דאַרפּען אייער גבורה פאַר אַ העכערען ענין, ווען עס וועט קומען די צייט, ווען מיר וועלען זוכה זיין דערצו. זייט מציל די נפשות, זיי באַלאַנגען נישט צו אידן, זיי באַלאַנגען צו גאָט!

די אידען האָבען זיך דערשראָקען פאַר דעם שניידער'ס רייד. איינציגווייז האָבען זיי זיך אָנגעהויבען אַרויסצורוקען פון דער שוהל, און עס איז שוין נישט געווען וואָס צו באַשיצען אידן. די מיט אויף און ליכט דורכגעזאַפּטע פּרוכטיער און האַלץ האָבען זיך גע־צונרען ווי קיהנעלעך.

— גלייכער אזוי! מיר האָבען זי פאַרברענט אַליין איידער די גוים האָבען זי אומריין געמאַכט. קומט, אידען, לאָמיר שפּאַנען די וועגען! — האָט דער פּרנס געשריען, און האָט גענומען די אידן גענע און איז אַרויס פון דער שוהל.

— שמעה אויף, אַלטע, העלף בינדען די זאַכען, עס ווערט שפּעט. אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז שוין הלל צוגעפּאַהרען מיט דער בויד פאַר דער קרעטשמע, און פון שטוב האָט מען אָנגעהויבען צו טראָגען די ספרים אין די קופּערטס. עס איז שוין געווען די העכסטע צייט, וואָרום אין קרעטשמע האָבען זיך אַריינגעכאַפּט דער פּאַפּ מיט אַ פּאָר קאַזאַקישע פּויערען און האָבען אָנגעהויבען צו ראַכעווען דעם

בראנפען פון קרעטשמע.

— איך האָב דיר שטענדיג געזאָגט, אַז די ברידערלעך וועלען קומען פון סטעפ. אויף לייכטע פּערדלעך קומען זיי צו פליהען, דער אַנזשעל מיכאַאיל באַגלייט זיי — האָט דער פּאָפּ, אַ שכור'ער שוין פון בראַנפען געוואַקעלט זיך און געשריען גוטמוטיג צו מענדלען.
— דו הונדען־זוהן, — קלאַפט די מאַרושאַ מיט אַ פּאַנטאַפּעל דעם שכור'ען פּאָפּ איבער'ן קאַפּ — אַז דער פּאַן איז ניטאָ, קריכען די חזרים פון דער כּרובע אַרויס.

און ווען דעם פרנס'ס בויד האָט די לעצטע פּאַרלאָזען זלאָך טשאָוו, האָט זיך מענדעל אומגעקוקט צום לעצטען מאָל אויף זלאָך טשאָוו. ער האָט געזעהן ווי די שוהל ברענט זיך אַן איינזאַמע, און עס האָט איהם דערמאָנט אַן אַ ברענענדיג ליכט נאָך אַ טויטען...

פינפטער קאַפיטעל.

נעשה ונשמע

איבער דעם סטעפּ האָבען זיך געצויגען לאַנגע קאַראַוואַנען בוידען מיט אידישע ווייבער, קינדער און בעטגעוואַנד, וואָס האָבען אָנגעצויגען פון דער גאַנצער געגענד אַרום — קיין נעמיראָוו. ביי נאַכט האָט מען מורא געהאַט ווייטער צו פּאַהרען פּאַר חיות־רעות, האָט מען זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ וואַסער. די ווייבער און די קינדער זיינען געפּאַלען אין שלאָף, און די מענער האָבען זיך געשטעלט אויף דער וואַך, אָפּצוהיטען די בוידען פון חיות־רעות און שלעכטע טאָר־טערען.

האָבען זיי אָנגעלעגט אַ פייער. די אַלטע אידען זיינען געזעסען אַרום פייער און האָבען געזאָגט פרומע קאַפיטלען תּהלים, און די יונגע זיינען געשטאַנען אויסקוקען.

עס איז געווען דער צווייטער טאָג שבועות אויף דער נאַכט, ווען אידען פּלענען זיך משמח זיין מיט דער תּורה. דאָס פרומע

שניידעריל האָט נישט געלאָזט דעם עולם אַריינפאלען אין עצבות.
— אידען, לאָמיר זיך משמח זיין מיט דער תורה!

דער עולם האָט איהם ניט אָפגעענטפערט. יעדער איז געווען פאַרנומען מיט זיינע אייגענע ענינים. דער צער פון פאַרלאָזען די שטאָרט איז ביי זיי געווען זעהר גרויס, און זיי האָבען פאַרגעסען אין יום-טוב, אין בטחון אין רבונג של עולם, דורך דעם האָט איהם קיינער נישט אָפגעענטפערט.

— קליינע אידען, שוין ביים ערשטען נסיון פאַרליערט איהר דעם בטחון, — האָט ווער געזאָגט צווישען עולם.

— און אפשר איז עס אַ דרך אַזעלכער. ער וויל זעהן די אידען משמח זיין זיך מיט דער תורה נישט אין די הייזער אין שטאָרט אין די שוהלען, נאָר אויפ'ן נאָקעמען פעלד.

— און די אידען, וואָס האָבען מקבל געווען די תורה אויפ'ן הר סיני, האָבען אויך נישט געהאַט קיין שטאָרט און קיין הייזער, און קיין שוהלען נאָך נישט, נאָר זיינען געלעגען אין נאָקעמען פעלד ווי מיר — און דאָך האָבען זיי געזאָגט „נעשה ונשמע“.

— „נעשה ונשמע“! — האָט זיך ווער אָנגערופען צווישען עולם. און עס איז געווען — ווי אַ טרייסט וואָלט אַריינגעפאלען אין עולם, ווי אַ פונק פון האָפנונג האָט אָנגעצונדען זייערע הערצער און עס האָט זיך צופלאַקערט דער בטחון. אידען האָבען אָנגעהויבען צו פאַרשטעהן, צו זעהן דעם טעם, און באַלד האָט ווער פון זיי דאָס ספּריתורה'לע אַרויסגענומען, דאָס זלאַטשאַווער ספּריתורה'לע, וואָס איז געגאַנגען מיט די אידען אין גלות אַריון, און האָט הויך אויפ'ן קול אויסגעשריען — נעשה ונשמע.

און דער עולם נאָר איהם האָט שוין אָפגעענטפערט מיט אַ הילף-כינ קול:

— נעשה ונשמע!

אימיצער האָט אָנגעהויבען צו זינגען הלל, קאָפיטלעך תהלים, דער עולם נאָך איהם. די קינדער האָבען זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף, געזעהן דאָס ליכטיגע פייער וואָס ברענט זיך אין סטעפ, און די אידען טאַנצען מיט זייערע ספּריתורה'לעך אַרום פייער.

— נעשה ונשמע.

און דער סטעפ איז פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ באַרג סיני.

— הויך האָט געקנאָקט דאָס פייער, און די אידען מיט די ספרדי תורות אַרום פייער, און ווייט און ברייט האָט אָפגעקלונגען אין סטעפּ: — נעשה ונשמע.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז מען אַריינגעקומען קיין נעמיראָוו. נעמיראָוו איז געווען פּול מיט פרעמדע אידען פון גאַנצען קאַנט, וואָס זיינען אָנגעקומען צו לויפען צו ראַטעווען זיך אין דער באַד פעסטגיטער שטאָרט פון כמעלניצקי'ס קאָזאַקען. די קהלה נעמיראָוו מיט איהר פּרנס ר' ישראל און דער רב ר' יחיאל מיכל האָבען גע' טהאָן פאַר די גרושים אַלעס, וואָס זיי האָבען געקענט. די פרעמדע אידען האָבען געוואָהנט אין בתי-מדרשים; די ווייבער מיט די קינדער אין ווייבער-שוהלען. און די שטאָרט-ווייבער האָבען צוגנויפ' געשלעפט בעטגעוואַנד, מלבושים, און אויסגעבעט פאַר די ווייבער מיט די קינדער. אין שוהל-הויף, אין אידישען געסעל, האָבען זיך געברענגט גרויסע פייערען אונטער גרויסע קעסלען עסען פאַר די הונגעריגע. דער, וואָס האָט געהאַט אַ קרוב, צי אַ באַקאַנטען, אַ ווייטען צי אַ נאָהענטען — האָט איהם אויפגעזוכט, און באַלד איז נעמיראָוו געוואָרען איין גרויסע קהלה. סיי די היימישע, סיי די פרעמדע זיינען געשלאָפּען אַלע אינאיינעם אין קהלישע שטיבער און גענעסען בשותפות פון די קהלישע קעסלען.

עהערט האָט מען, אַז כמעלניצקי האָט אָפגעצויגען קיין משיח' רין, אין זיין מקום אַריין. דאָרט האָט ער נהרג געווען די גאַנצע אידישע קהלה מיט ר' זכריה'ן בראַש, וועלכען ער האָט אָנגעטהאָן גרויסע ענוים פאַר דעם טויט. ר' זכריה מיט דער גאַנצער קהלה משיהרין זיינען געשטאַרבען על קדוש השם, ווי עס פאַסט פאַר אידען. האָבען זיך אַליין אָנגעטהאָן אין טליתים, אין קיטלען און זיינען זיך צוגעפּעקומען אין שוהל — און דאָרט זיינען זיי אַלע אומגעקומען. געהערט האָט מען אויך, אַז ער האָט איינגע אידישע קהלות פאַר ברענט, דאַרונטער אויך זלאַטשאָוו. נאָר איין בטחון איז געווען אין שר' ווישניוועצקי, וועלכער האָט אַהער געצויגען פון יענער זייט דניעפּער מיט פיעל חיל, מלחמה צו האַלטען מיט כמעלניצקי'ן. האָט מען געוואַרט ביז דער שר' ווישניוועצקי, וועלכער איז אויך געווען אַ גרויסער אוהבי-ישראל, וועט בעזרת השם מנצח זיין דעם רשע. און אידען וועלען קענען צוריקקעהרען אין זייערע חרוב-געוואַרענע

קהלות.

אָבער באַלד איז באַקאנט געוואָרען, אז כמעלניצקי האָט מנצח געווען דעם שר אוהב ישראל. פירשט ווישניוועצקי האָט אָפגעצויגען אין דער לימא — אין דאָס גאַנצע לאַנד איז איבערגעבליבען אָהן אַ באַשיצער, הפקר פאר'ן שונא, און פון וואַרשא האָט מען אויך קיין הילף נישט געקענט ערוואַרטען. וואָרים נאָך קעניג וולאַדיר סלאַוו'ס טויט האָבען זיך די שררים נישט געקענט אייניגען, וועמען מען זאָל אויסקלייבען פאַר קעניג איבער פוילען. און דאָס קעניגרייך פוילען איז איבערגעבליבען ווי אַ שיף אָהן אַ רודער.

האָט דער רב ר' יחיאל מיכל פון נעמיראָוו פאַררופען אַ אסיפה פון אַלע פרנסים און נכבדים, וואָס האָבען זיך געפונען אין נעמיראָוו מיטען זיין זיך, וואָס מען זאָל טהאָן. וואָרים די סכנה איז גע-ווען זעהר גרויס.

אויף דער אסיפה איז געווען חלוקי דעות. טייל האָבען געזאָגט, אז מען זאָל פאַרלאָזען די שטאָדט און קעהן קיין טולטשין — וואָס איז אַ שטאַרקערע פעסמונג. אנדערע האָבען געראַטען דאָ צו פאַר-בלייבען.

— וואו אַהין וועלען מיר געהן? וואו אַהין וועלען מיר לויפען?
אַ גאַנצע מדינה אידען וועלען אַנטלויפען. וואו וועלען מיר זיך אָפשטעלען? און נאָך טולטשין וועלען זיי נישט קומען? אז עס וועט נישט קומען קיין הילף חלילה וועלען זיי דאָך די גאַנצע מדינה איינגעהמען ביז לבוב, ביז צו די ווייכסעל. עס קען דאָך נישט זיין, אז פוילען זאָל אונטערגעהן. די שררים וועלען דאָך ניט לאָזען פאַר ברענען זייערע אייגענע שטעדט מיט די דערפער מיט כל טוב. עס מוז דאָך אַנקומען הילף. אַ מדינה קען דאָך נישט איבערבלייבען אויף הפקר!

אַלע האָבען זיך צוגעהערט צו די רייד פונ'ם פרנס פון זלאָטשאָוו און האָבען געפונען, אז עס איז טאַקע נישטאָ וואו צו אַנטלויפען; אז נעמיראָוו מיט איהרע רבנים און פרנסים און איהרע גבורים און מיט דער גרויסער קהלה אידען זאָלען דאַרפען אַנטלויפען, איז דאָך עס וועלט, און עס קען דאָך נישט זיין, אז די שררים זאָלען איבער-לאָזען גאַנץ אוקראַינא אויף הפקר.

— נאָר וואָס דען זאָלען מיר טהאָן? — האָבען די אידען גע-

פרענט.

— נעמיראָוו האָט אַ פעסטונג. פון איין זייט דער טייך און אַרום די וואַלען. מיר זיינען ברוך השם אין נעמיראָוו אַ פּאַר טויזענה אידען פאַרזאַמעלט. קודם כל לאָמיר זיך באַפעסטיגען אין דער פעסטונג, כדי די יונים פון מקום און די פּוילען זאָלען נישט קענען זי אַרויסגעבען צו די קאָזאַקען, ווען זיי וועלען צוקומען צו דער שטאָרט. און מיר וועלען זיך אזוי לאַנג וועהרען ביז הילף וועט אָנקומען פון פּוילען. עס קען דאָך נישט זיין, אז אַ מלוכה זאָל לאָזען אַ גאַנצע מדינה אונטערגעהן.

די עצה איז אַלעמען געפּעלען, און עס איז געבליבען, אז מען זאָל זיך צוהערען צו דער עצה טובה פון זלאָטשאָווער פרנס. נאָר אין אַ ווינקל פון בית־דין־שטוב איז געזעסען דאָס שנייד־דעריל און האָט געבריהט פאַר זיך: — גבורה, מיט גבורה ווילען זיי העלפען דעם רבונו של עולם? באַהאַלט די גבורה פאַר זיך. עס וועט קומען אַ צייט, ווען איהר וועט דאַרפֿען די גבורה פאַר זיך, פאַר אַ העכערען ענין.

נאָר קיינער האָט איהם יעצט נישט געהערט. די פרנסים פון די קליינע שטעדטלעך וואָס זיינען געווען פאַרזאַמעלט ביים רב, זיינען אַלץ געווען אידען אין דעם ערך וואָס מענדעל, וואָס האָבען אַליין געבויעט זייערע שטערט, פון וועלכע זיי זיינען געווען די פרנסים און זיי האָבען לייעב געהאַט דאָס מקום, פון וואַנען זיי זיינען געקומען און נישט געוואָלט עס לאָזען אויף הפקר — האָבען זיי אַלע מסכים געווען צו מענדעל'ס עצה, און גענומען באַלד זי אויס־פיהרען.

נעמיראָוו איז פון איין זייט אַרומגערינגעלט מיט'ן טייך און פון די אַנדערע פרייע זייטען האָט אַ געמױערטער וואַל אַרומגערינגעלט די שטאָרט. אין די ווינקלען פון די וואַלען זיינען געווען הויכע געד־מויערטע באַשטעס, אויף וועלכע עס האָבען זיך געפונען אַ פאַר־אַלטע פאַראַקסטעטע קאַנאַנען, צו וועלכע עס זיינען נישט געווען קיין קויהלען און קיינער האָט נישט געוואוסט ווי אזוי זיי צו באַ־נוצען. אָבער די אידען האָבען נישט געטראַכט פון שיסען, נאָר ווי זיך צו באַשיצען. האָבען זיי ערשטענס פאַרשטאַרקט די טויערען פון דעם מויער. די אירישע קאָוואַלעס האָבען געשמיערט לאַנגע

אייזערנע פרענטען, רינגלען און אייזערנע קייטען, מיט וועלכע זיי האָבען באַפעסטִיגט די טויערען. און אַרום דעם מויער האָבען זיי אויסגעשטעלט טישען, לייטערס און געבויעט אַ הילצערנע באַפעסטִיגונג, אָנגעזאַמעלט אַ מאַסע שטײנער, שטעכעדיגע העלצער און טעפּל געזאַטען וואַסער.

אין שטאָרט האָט זיך אויך געפונען אייניגע הונדערט פּאָליאַ-קען, אַ פּאָר צעהנדליג דייטשע בעלי־מלאכות, וואָס האָבען געקענט שיסען מיט בייסקען. די אידען אָבער האָבען זיי נישט געוואָלט אנפארטרויען די מויערען פון דער פעסטונג און נישט די באַשטעס. זיי האָבען זיי געלאָזט שטעהן אויף די לייטערס אויף דער מויער — העלפען אוועקטרייבען די קאַזאַקען, ווען זיי וועלען זיך דער־געהנטערען. דאָס ערשטע וואָס די אידען האָבען געטהאָן, זיי האָבען באַהאַלטען די מיידלעך און די יונגע ווייבלעך און זייערע פארמעגענס און די באַשטעס, און אַליין אַרויף אויף די מויערען.

אין נעמיראָוו איז וואָס אַ מאָל ענגער געוואָרען. וואָס אַ מאָל זיינען מעהר אידען געקומען אָנצוציהען פון די קליינע שטעדטלעך און האָבען געבראַכט די טרויעריגע בשורה, אַז כמעלניצקי האָט אַרויס־געשיקט זיין גענעראַל קרויע־נאָס מיט אַ גרויסער צאָהל קאַזאַקען און טאָטערען און זיי ציהען אויף נעמיראָוו. איז אַ שרעק אָנגעפאלען אויף די אידען. האָט דער רב ר' יחיאל מיכל וויערער צונויפגעזאַמעלט דעם עולם שבת אין דער נעמיראָווער שוהל און האָט זיך אָנגעטהאָן אין טלית, און אוועקגעשטעלט זיך דרשניען פאַר דעם עולם.

— רבותי! מיר ווייסען נישט וואָס עס שטעהט אונז פאַר, — האָט דער רב געזאָגט. — אַן ערנסטע צייט קומט אויף נעמיראָוו. אפשר פאַרלאַנגט פון אונז דער רבונז של עולם, אַז מיר זאָלען מקדש השם זיין, זיינען מיר מוכן ומזומן. אפשר קומט דער שונא נאָר נישט איינגעהמען אונזערע גופים, נאָר אונזערע נשמות? פאַר אונזערע גופים האָבען מיר אָנגעגרייט אַ שוץ: מיר האָבען באַפעסטִיגט די וואַלען. האָבען מיר אויך אָנגעגרייט אַ שוץ פאַר אונזערע נשמות? ווען דער רשע וועט קומען און וועט חלילה זאָגען: „תני לי את הנפש“, וועל איך אויך לאָזען לעבען, וועט איהר גענוג שטאַרק זיין נישט קיין רחמנות האָבען אויף אייערע לעבענס, אויף אייערע וויי־בער און אויף אייערע קינדער, און מקדש השם זיין ווי די עשרת

הרוגי מלכות האַבען געטהאָן, ווי די אַלע קדושים והטהורים?
 אין שוהל איז שטיל געוואָרען. די ווייבער האַבען אויפגעהערט.
 צו בליפען, און די מענער צו קרעכצען. מען האָט נאָר געזעהן גלאַנץ
 צענדיגע אויגען און בלייכע שווייגענדיגע געזיכטער.

האָט ווער פון עולם יאַיסגעשריען:

— שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחר!

האָט דער עולם נאָך איהם אויסגעשריען ווי איין מאַן:

— שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחר!

דער רב איז שטיל געוואָרען. ער האָט שוין מעהר נישט גע-
 רעדט פון קדוש השם. זיין שטימע איז ווייכער געוואָרען און ער
 האָט אָנגעהויבען צו טרויסטען דעם עולם:

— און אפשר איז עס א נסיון, און געדענקט „ושמור את
 הנפש“. יעדער איד איז זיך מחויב צו ראטעווען ווי ער קען, און דער
 וואָס ברענגט אונטער זיין לעבען בידים, דער איז אַ מאבד עצמו
 לדעת און ער האָט קיין חלק לעולם הבא נישט. פאַר גאָר נישט
 זאָלט איהר זיך חלילה אָפשטעלען, נישט פאַר קיין פאַרמעגענס,
 פאַר נאָלד און זילבער אָדער ספרים קדושים. וואָרים איהר באַלאַנגט
 נישט צו זיך, נאָר צום רבנו של עולם, און פאַר גאָר נישט זאָלט
 איהר זיך חלילה דאָס לעבען איינשטעלען, נאָר פאַר דער אמונה
 הקדושה אַליין.

אַ גרויס געוויין איז געוואָרען אין שוהל נאָך דעם רבי'ס רייד.
 די משפחות זיינען זיך צוזאַמענגעקומען. די ווייבער מיט די מענער,
 יעדע משפחה איז געזעסען באזונדער מיט די קינדער און מען האָט
 זיך געזעגענט איינער מיט'ן אנדערען, און איינער האָט דעם אנדערען
 געטרייסט — און דער עולם האָט מעהר בטחון געקראַגען נאָך דעם
 רבי'ס רייד.

אויף מאַרגען האַבען די אויסקוקערס אויף די באַשטעם געזעהן
 ווי פון סטעף הויבט זיך אויף אַ גרויסער וואַלקען פון שטויב. זיינען
 זיי אַראָפּגעקומען און האַבען אָנגעזאָגט די שלעכטע בשורה, אַז די
 רשעים קומען. זיינען די מענער גלייך געלאָפּען און געשטעלט זיך
 אויף די לויטערס ביי די ווענר, מיט שטיינער און העק און שטיקער

אייזענס, וואָס זיי האָבען זיך געהאַט אָנגעגרייט אויף דער מויער, און די ווייבער האָבען געבראַכט טעפּ מיט קאָכענדיגען חלב און הייסע קאַשע, וואָס זיי האָבען אָנגעגרייט. איז געקומען צו לויפען פאַן קאַשניטצקי, דער פירשט ווישניוויטצקי'ס פאַרטערטער פון שטאָרט, און מיט איהם זיינען געווען נאָך פּאָליאַקען מיט שווערדען אין די הענד, און האָבען געשריען צו די אידען:

— וואָס טהוט איהר? אויף וועמען גרייט איהר אָן די שטייגער און אויפגעקאַכטע קאַשע, אויף די סאָלדאַטען פון גראַף ווישני-וויטצקי, וועלכע קומען אייך ראַטעווען פון די קאָזאַקען? דערקענט איהר דען נישט דעם פּוילישען ווייסען אָדלער אויף די רויטע פּאָהד נען? דערקענט איהר דען נישט די פּאַווע פּושעס אויף די קעפּ פון די סאָלדאַטען? געהען דען כלאַפּישע קאָזאַקען אָנגעטהאָן אין קעניגליכע גאָרנאַסטאַיענע קאַנטושען? און קענט איהר גאָר ניט פון דער ווייטענס דערזעהן די שטאַרקע וואָנסעס פון אויער צו אויער, נישט די ראַקען וואָנסעס פון די קאָזאַקען? עפענט אויף דעם טויער פאַר די העלדען פון פירשט יערעמיאַש, און געהט מיט האַניגלע-קעכער און פערעל אַנטקעגען די העלדען, וואָס קומען ראַטעווען איי-ערע לעבענס, אייערע ווייבער און קינדער פון די קאָזאַקען!

און ווירקליך האָט מען דערזעהן פון וואָלקען שטויב אַרויסריימען אַ וואַלד מיט רויטע פּאָהנען, אויף וועלכע עס האָט געשיינט אין דער זון דער ווייסער פּוילישער אָדלער. דאָ און דאָרט האָבען ווייסע פּאָהנען געפלאַטערט און פּאַראוים געלאָפּען, ווי זיי וואָלטען געווען אָנגעזאָגט הילף און ערלעזונג. און באַלד איז די נאַנצע מויער פאַר-הילכט געוואָרען אין אַ גרויסען פּריידען-געשריי:

— הילף קומט! הילף!

די ווייבער זיינען אַרויס פון דער פעסטונג מיט די קינדער אויף די הענד, אַרויף אויף די לייטערס, אויף דער מויער, און דער-זעהנדיג פון דער ווייטענס די פּוילישע פּאָהנען, האָבען זיי אָנגע-הויבען צו רופּען:

— גאָט'ס נס, גאָט'ס וואונדער. זעהט, זעהט, גאָט שיקט פון

הימעל!

און נעמיראָוו איז אַרויס אויף די גאַסען, פון די באַהאַלטענע סטע לעכער, פון די קעלערס און די מויערען. ווער עס האָט זיך

נאך געהאט באהאלטען פון די קאזאקען איז געקומען צו דער טויער פון מויער זעהן די אריינציהערדע פוילישע זעלנער, וואָס זיינען זיי געקומען העלפען. דאָ און דאָרט האָבען זיך שוין געקליבען דעפוטאָר ציעס פון אידען, יוסטוב'דיג אָנגעטהאָן, מיט ספרי תורות אין די הענד, וועלכע זיינען געקומען מקבל פנים זיין דעם פירשטי'ס זעלנער. מוטערס האָבען באהאלטען זייערע טעכטער פאר דעם חיל, וואָס קומט אָן... און בחורים און אינגלעך האָבען זיך געקליבען אויפ'ן טויער צו זעהן אריינמארשירען די העלרען.

נאָך אַט זיינען שוין די סאָלדאטען נאָהענט ביי דעם מויער, און די אידען איילען זיך נישט אויפצופענען דעם טויער. שוין קומט אָן פאָראַויס צו רייטען אַ שטאַפעט מיט אַ ווייסער פּאָהן און שטעלט זיך אָפּ ביי דעם טויער און טראָמפּייטעט אױס:

— עפענט אויף די בראַהמע פאר דעם פירשט ווישנוויטצקיס זעלנער!

— אידעלעך, אָן אַ זייט, אָן אַ זייט! די „בראַהמע“ עפענט, פוילישע זעלנער קומען — שרייט פאַן קאַשניטצקי.

— דאָס וועלען מיר זעהן, ווען זיי וועלען אָנקומען צו דעם מויער וואָס פאר אַ זעלנער זיי זיינען — האָבען די אידען ביי דעם טויער געענטפערט.

דאָס חיל איילט זיך נישט צוצוקומען צום טויער. די מחנה שטעהט אַלץ פון דער ווייטען, רוהען אין וועלדעל, וואָס איז הינטער דער שטאָרט, און האַלטען אין איין שיקען שטאַפעטען מיט טראָמפּייטערס, טראָמפּייטען אױס, אָבער די אידען ווילען פון נאָרנישט הערען. — מיר ווייסען נישט ווער דאָס זיינען אַזעלכע. זאָלען זיי צו קומען נעהנטער צו דער בראַהמע, וועלען מיר זיי דערקענען, וואָס פאר אַ זעלנער דאָס זיינען.

— אָ, אידעלעך, פחדנים, ווי איהר האָט מורא! עפענט אויף די בראַהמע, לאָזט מיך אַרויס צו זיי. וועל איך נישט צוריקומען — זיינען עס קאָזאקען — מיין טױט. קום איך צוריק, איז עס פאָליאָקען. איך באַדאַרף קיינעם נישט פון אייך. איך אַליין וועל געהן מיין לעבען איינשטעלען, און איהר געהט און באַהאַלט זיך אונטער די ווייבער'ס קאַפּטענעס! — האָט דער פּרייז זיי געזירעלט. די אידען האָבען אויפגעעפענט די פאָרטקע און אַרויסגעלאָזט

דעם פאן קאשניטצקי. דער שטאפעט. זאָט דעם פאן אוועקגעפיהרט צו דעם חיל, וואָס האָט גערוהט אין וועלדעל. דער פאן האָט זיך געזאָמט דאָרט אַ לאַנגע וויילע. דערנאָך איז ער צוריקגעקומען ריי־טענדיג אויף אַ ווייס פערד מיט אַ פּוילישער פּאָהן אין דער האַנד. ביי איהם זיינען געווען צוויי טראַמפּייטערס. די טראַמפּייטערס האָבען געבלאָזען און די אידען האָבען זיך געשטעלט אויפ'ן מויער. דער פאן האָט געלעזען פון אַ שריפט און אויסגערופען מיט אַ הויך קול „אין נאָמען פון זיין הערליכקייט, דעם פירשט פון רוס, יעדערמיט ווישניוויטצקי, דער פאן און באַזיצער פון נעמיראָוו, באַ־פעהל איך די נעמיראָווער איינוואָהנער אויפצועפענען די בראַהמע פאר די זעלנער פון זיין הערליכקייט“.

— זאָל לעבען אונזער באַשיצער, פאן ווישניוויטצקי! —
האָבען די אידען אָפּגעענטפערט און כרייט אויפגעפענט די בראַהמע. די דעפוטאָציעס האָבען זיך אויסגעשטעלט. פון וועלדעל האָט זיך דאָס חיל געלאָזט הענרום־פענרום צום טויער פּאָכענדיג מיט די פּאָהנען אָהן אָרדנונג און שרייענדיג „הורדאָ!“ די אידען זיינען דערשראָקענע געוואָרען.

נישט אזוי ציהט אַריין פריינדליכע חיל אין אַן אייגענער שטאָדט. נאָר עס איז שוין געווען צו שפעט. די ערשטע רייטערס זיינען שוין אַריין אין דער שטאָדט.

אין די לאַנגע אַראַפּהענגענדע ראַקען־וואַנסעס האָבען זיי די אידען דערקענט, און אַ גרויס געשריי האָט זיך געהערט אין שטאָדט:
— בי קאָזאָקען! די קאָזאָקען!

זעקסטער קאפיטעל נעמיראָון.

„כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך“.
(תהלים).

אין דער שטאָדט איז געוואָרען אַ בהלה. די מענער האָבען גע-
כאַפט, וואָס עס האָט זיך געלאָזט, די ווייבער די קינדער אויף די
הענד, און מען האָט זיך געלאָזט לויפען. מען האָט אָבער נישט
געוואוסט וואו צו אַנטלויפען. טייל האָבען געשריען צום בית-עולם, דער
רב איז געלאָפען אויפ'ן בית-עולם—אז שטאַחבען זאָלען מיר קומען
צו קבר ישראל. אנהערע האבען געשריען: „צום וואסער, דער רב
איז געלאָפען צום וואסער“! נאָר די קאָזאַקען זיינען שוין געווען הייב-
טער זיי. יונגע שרעקענדיגע געשרייען האָבען זיך געהערט אין די גאַ-
סען פון די מיידלעך און די יונגע ווייבלעך, וואס די קאזאַקען האבען
געכאַפט אויף די פערד. דא און דארט האט א געשריי אויפגעפלאמט
און איז פלוצים אויסגעלאשען געווארען און באַלד איז אלעס פאר-
שטומט געווארען, נאר עס האט זיך געהערט מעמפע טריט פון פערד.
איבער די ענגע געסלעך פון נעמיראָון איז שטיל געווען און
לעער פון מענשען, ווי נעמיראָון וואלט געווען אויסגעשטאַכען. עס
האָבען זיך אַרומגעוואַלנערט איבער די גאַסען צוריסענע בלעמער פון
ספרים, פארפֿלעקטע בגדים, שמריימלען, הויבען, הויזוואכען א גור-
בראָכענער מעשענער לייכטער, שטיקער טליתים און קערפערס פון
מענשען. מען האט מער נישט געוואוסט וועלכעס איז א קערפער
און וועלכעס איז א בגד. אלעס איז געווען אויסגעמישט, צוזאַמען-
געקאפּעט פון די טריט פון די פערד. פֿין די טיר און לאדען פאר-
שלאסענע הייזלעך האבען זיך געהערט געוואלדען, יונגע, אלטע און
קינדער-געשרייען, וועלכע זיינען אין מיטען אפּגעהאַקט געווארען,
כארכלען פון גוסס/דיגע און לאנגע געשרייען פון יונגע שטאַרקע
שטיימען... אפּטמאל האט זיך געוויזען א קאזאַק פון א הויז ארויס,
האַלב נאַקטע, מיט אַ ציריסן העמד אויפ'ן לייב, טראגענדיג אויף

איין האנד א זילבערנעם אָדער מעשענעם לייכטער, אין דער צוויי-
 טער האנד, אונטער'ן אָרעם, אַ יונג מיידעל, האַלב נאַקעט, מיט צו-
 פּלאַשענע האָר. דאָס מיידעל רייסענדיג זיך פון קאָזאַק האָט גע-
 קעמפט און געשלאָגען דעם קאָזאַק אויף זיין נאַקעטען רוקען מיט
 די פויסטען, פון וואָס דער קאָזאַק האָט פאַרשפּרייט זיינע לייפען
 און געלאַכט. אַן אַנדערער איז אַרויסגעקומען פון אַ צווייטער הויז
 מיט אַן אַנדער מיידעל האַלב טויט, פאַרשמאַכט לייגענדיג אויף זיינע
 ברייטע נאַקעטע אַקסלען. האָבען זיך ביידע קאָזאַקען אָפּגעשטעלט,
 אַוועקגעלעגט זייערע קרבנות אויף דער ערד צו זייערע פיס, ווי די
 קעלבלעך, און געטוישט זיך מיט די מיידלעך, צוצאָהלענדיג איינער
 דעם אַנדערען זילבערנע לייכטער, שטיקער זייד-געצייג, מלבושים,
 שטייוועל אָדער פעלצען. אָפּגעמאַכט דעם טויש, זיינען זיי זיך צו-
 גאַנגען, מיטשעלפענדיג יעדער זיין קרבן. פון אַן אַנדערער גאַס
 זיינען אָנגעקומען דריי שפּור'ע סאַלדאַטען, האַלב נאַקעטע, מיט אָפּ-
 גענאַטע קעפּ און לאַנגע קאַלטאַנעס האָבען אַרויסגעשטאַרט פון זיי-
 צרע פעלצענע היטלען איבער'ן שטערען, די פנים'ער און די לייבער
 באַגאַסען מיט שווייס פון דער פּלאַמענדיגער זון, און האָבען גע-
 שלעפט אויף זייערע רוקענס נאַקעטע קינדער, טייל טויט און טייל
 נאָך לעבעדיג, און האָבען אויסגערופען אין די גאַסען, נאָכ-
 מאַכענדיג דעם אידישען קצב: פּריש קאַלב-פּלייש צוועלף גראָשען
 אַ פּונט; כּשר גע'שחט'ען, כּשר!...

נאָר באַד איז אַלעס שטיל געוואָרען. די געוואַלדען פון די
 פאַרמאַכטע הייזער האָבען אויפּגעהערט, נאָר פון צייט צו צייט האָט
 זיך געהערט אַ געלאַך און אַ געשריי פון אַ ווייטען געסעל, וואָס איז
 איבערגעהאַקט געוואָרען. איבער די גאַסען פון נעמיראָוו האָבען זיך
 געוואַלנערט שפּור'ע קאָזאַקען, האַלב-נאַקעטע, אַרומגעוויקעלט מיט
 זוּיבערשע זיידענע טיכער, אין אידישע פעלצען. טייל זיינען געווען
 צוגעדעקט מיט צוריסענע טליתים, שטיקער זיידענע צייג. עס זיינען
 געלעגען נאַקעטע אידישע פּרויען, מיידלעך, קינדער, טויטע און לעבע-
 דיגע, צוטראַטענע פּלים, פּלי-קודש שטיקער. דאָ און דאָרט אַ צוריסען
 פאַרמעט פון אַ ספר תורה, לעדערנע בינדען פון ספרים, באַטשקעס
 פון בראַנפּען, צינענע טעלער מיט צוטראַטענע עסענס, פּלי-זיין, שטי-
 קער טערקישע דיוואַנען אויסגעמישט צוזאַמען מיט מענשען-בלוט

און אויסגעגאסענעם בראנפען. קיינער האָט שוין מעהר נישט גע׳
וואוסט ווער עס איז טויט און ווער עס לעבט. עס האָט זיך אויס׳
געוווּזען, אז אלעס איז שכור, סיי די לעבעדיגע, סיי די טויטע...
לאנג האָט זיך געצויגען דער הייסער זומער־טאָג. עס האָט
זיך געדאַכט, אז ער וועט זיך גאָרנישט ענדיגען. אייביג האָט גע׳
דויערט די אַנגסט־שרעק. אין דרויסען איז אלעס געווען טאָג, ליכטיג
און הייס. נאָר ענדליך האָט אָנגעהויבען אָנצורוקען פון דער סטעפּ
די שאַטענס, און די נאַכט האָט זיך אָנגעהויבען צו וועבען פון הויז
צו הויז. און באַלד איז שוין דאָס אלעס צוגעדעקט געווען מיט דער
נאַכט. שטיל און שוואַרץ איז געווען אַרום, די שטערען אין דער
הויך, און אַ זשומען און אַ קוואַקען פון די זומפען ווי אין יעדען
אָווענד. נאָר פון די שוואַרצע, איינזאַמע הייזלעך האָט די טויטע
שטילקייט אַרויסגעקוקט. און אין דעם אלעם האָט ווער גענרימפעלט
אויף אַ לירע־האַרפע, און ווער געזונגען אַ ליעד און געוויינט אויף
זועמעס דאָליע...

אויפֿן שטאָדטישען בית־עולם איז אין דער שטילקייט פון דער
נאַכט געווען אַ באַוועגונג. פון הינטער די מצבה־שטיינער האָבען
אָנגעהויבען אַפירקריבען לעבעדיגע מתיים. טייל זיינען געווען אין
טליתים איינגעהילט, אַנדערע אָנגעטהאָן אין ווייסע קיטלען, און נאָר
אַנדערע, וועלכע האָבען נישט קיין צייט געהאַט צו כאַפען זייערע
טויטע־קליידער, האָבען זיך באַהאַלטען אויפֿן בית־עולם, כדי נאָר
צו שטאַרבען אויפֿן אירישען בית־עולם, וואו זיי וועלען קענען קומען
צו קבר־ישראל צווישען אירען. אַ גאַנצען טאָג האָבען זיי אָפּגעוואַרט
דעם טויט אויפֿן בית־עולם, אָבער דער טויט איז נישט געקומען.
פון דער שטאָרט האָבען זיי געהערט די געוואַלדען פון די פארפייניג׳
טע, און זיי האָבען אָפּגעזאָגט ודוי ברבים. און יעדער האָט אָפּגע׳
זוכט דעם קבר פון זיין נאָהענטסטען און אַנידערגעלעגט זיך אָפּוואַר׳
טען דעם טויט. דער טאָג איז אָבער דורכגעגאַנגען און פון דער
שטאָרט האָט זיך קיינער נישט געוווּזען. די געוואַלדען אין שטאָרט
האָבען אויפּגעהערט. דאָן האָט זיך דערוועקט מעהר האָפּנונג אין די

לעבעדיגע. זיי האָבען געוואַגט אַפּירצוקריכען פּון הינטער די מצבה
שטיינער און איין טויטער האָט אָנגעהויבען צו רעדען מיט אַן אַנדער
דען:

— געלויבט צו גאָט, עס איז סוף חודש. קיין לבנה נישטאָ. דו
נאכט איז טונקעל.

— וועלען זיי אפשר אָפּציהען?

— איז דאָ עפעס הילה?

— ש-ש-ש...

פיעלע האָבען זיך געהאט אָנגעגרייט תכריכים ביים לעבען.
און אז זיי זיינען געלאָפּען אויפ'ן בית-עולם האָבען זיי פּון זייערע
פאַרמעגענס מיטגענומען זייערע טויטען-קליידער, אָנגעטהאָן זיך אין
די תכריכים צוליעב צוויי טעמים: אז די קאָזאָקען וועלען קומען
זאָלען זיי מיינען, אז זיי זיינען טויט און טאָמער, חלילה, איז בער
שערט צו שטאַרבען, זאָלען זיי קומען צו קבורה אין זייערע תכריכים.
איצט, ביי נאכט, צווישען די גרופען מצבות, האָבען זיי אויסגעזעהן
ווי טויטע וואָלטען פּון די קברים אַרויסגעקראָכען, און דרעהען זיך
צווישען די לעבעדיגע. אָפּטמאָל איז אזא „טויטע“, אָנגעטהאָן אין
תכריכים אַריינגעקראָכען צווישען אַ גרופע לעבעדיגע און געבעטעלט:
— ווער האָט אַ שטיקעל ברויט? דאָס חיות געהט אויס.

— האָט אַן אַלטע אידענע אין תכריכים געבעטעלט.

— זי געהט אין תכריכים און קלערט נאָך וועגען עסען, — האָט

ווער געזאָגט.

— וואָס קען מען זיך העלפען, כל זמן די נשמה איז אין גוף.

וויל מען עסען, — האָט זיך די אידענע אָנגערופען.

צווישען די פאַרשידענע גרופען האָט זיך אויך געפונען מערעל
מיט זיין משפּחה. אז דאָס אונגליק איז געקומען, האָט ער זיך מיט
זיין משפּחה, ווי אַנדערע אידען, געוואָלט ראַטעווען איבער'ן וואַסער.
אז זיי זאָלען לויפען נאָך טולטשין. נאָר געזעהן די בהלה ביים וואַסער,
האָבען זיי שוין גערעכענט, אז אַלץ איינס איז דאָך שוין זייער לעבען
פאַרלאָרען, זיינען זיי געלאָפּען אויפ'ן בית-עולם, כדי צו שטאַרבען

צווישען אידען. א נאנצען טאָג איז די משפחה געווען צוזאמען, און האָבען געוואַרט אינאיינעם אויפ'ן טויט, אויף וועלכען זיי האָבען זיך געריכט יעדע מינוט. זיי האָבען זיך געזעגענט איינער מיט'ן אנדערען, זיי האָבען צוזאמען ורוי געזאָגט, און שלמה'לע, וועלכער איז דאָך געווען אַ תלמיד חכם, האָט זיי געטרייסט און געשטאַרקט. ער האָט זיי מבטיח געווען, אז זיי וועלען קומען גלייך אין גן־עדן, וואָרים די, וואָס שטאַרבן פאַר זיין ליבען נאָמען, קומען אין גן־עדן, און ער האָט פאַר זיי געשיידערט, ווי דער גן־עדן זעהט אויס, מיט אַלע מדרגות און מעלות, און די זיבענפאַכע זון, און די פמליא של מעלה, מיט דער אייביגער רוהיגקייט, ווי די צדיקים זיצען מיט זייערע קרוינען אויף די קעפ, און די מלאכים שפיעלען אויף גאָלדענע האַרפען, און דער רבנו של עולם לערענט מיט זיי תורה. ער איז מעהר באַ קאַנט געווען אין יענער וועלט ווי אין דער וועלט. געלערענט האָט ער דאָס אין די הייליגע מוסר־ספרים און קבלה־ספרים פון דעם גרויסען הייליגען לעבען פון יענער וועלט, וואו אַלע אַבות און הייליגע אידען פון אַלע דורות געפינען זיך. און וואָס איז די וועלט געווען מיט איהרע שרעקען מיט דער הערשאַפט פון די רשעים געגען דעם גרויסען אייביגען תכלית פון דער אייביגער וועלט?

אויפגעהויבען האָט ער מיט זיינע רייד דעם טאַטען מיט דער מאַמען און דאָס יונגע ווייבעל און האָט זיי פאַרגעברייט צו דעם גרויסען נסיון, וואָס שטעהט זיי פאַר. רוהיג זיינען זיי געוואָרען און גליקליך, וואָס זיי האָבען געהאַט זייער זוהן נעבען זיך פאַר אַ וועג ווייזער און טרויסטער אין זייער גרויסער נויט. זיי האָבען פאַרגעסען די אַנגסטען פון טויט, זיי זיינען באַפרייט געוואָרען פון דער שרעק פון דער וועלט און נאָר געזעהן די גרויסע טיעפע רוהיגקייט, וואָס ערוואַרט זיי אַ שריט נאָכ'ן טויט, און האָבען געוואַרט אויף איהם ווי אויף אַן ערלעזונג.

און אונטער אַ מצבה איז געזעסען דאָס יונגע פאַר פאַלק — שלמה'לע מיט זיין ווייבעל. די נאכט איז געווען אַרום זיי. די שטערען גרויס אין הימעל, און פון ברעג טייך הינטען פין טהאַל געהט אויף דער ליצאַרם און געברום פון די קאַזאַקען, פלאַקערט אויף אַ פולווער־שאַם, פייערלעך ווינקען און לעשען זיך אויס, און טיילמאַל בייסט זיך דורך דורך דער לופט אַ פאַרשטיקט געוויין. קלאַמערט

זיך דאָס ווייבעל אַרום איהר מאַן. נישט פאַר'ן טויט האָט זי זיך געשראַקען, נאָר פאַר די צושיידונג פון איהר פרייד, וואָס זי האָט אָנגעהויבען צו געניסען, און טיעפער און פעסטער האָט זי זיך גע- וואַלט אַרום איהם, ווי זי וואַלט געוואַלט ביי איהם און מיט איהם אַטאַרבען צוזאַמען, אַז זיי זאָלען קיינמאָל נישט קענען צושיידט ווערען.

— שלמה, מיר האָבען ערשט אָנגעהויבען צו לעבען, און מיר מוזען זיך שוין צושיידען. גאָט האָט מיר נישט מזכה געווען צו ווערען די מוטער פון דייע קינדער.

— דבורה, מיר זיינען שוין באַהאַפּטען פון גאָט. ער וועט אונז מוזוג זיין, ווען מיר וועלען די זכיה האָבען צו קומען פאַר איהם בקדושה ובטהרה. דאָרט, אין פּמליא של מעלה, וועלען מיר שוין זיין אייביג צוזאַמען און נהנה זיין מזיו השכינה ביז משיח וועט קומען, ביז דער שופר המשיח וועט אונז אויפּוועקען צו תּחית המתים.

און פּלוּצים איז זייער אַנגסט פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גרויסער פרייד. זיי האָבען אַליין נישט געוואוסט ווי אַזוי דאָס איז געשעהן. זיי האָבען געפּוהלט, ווי אַ גרויסער שבת קומט אָן אויף דער וועלט און זיי טרעטען אַרײַן אין דעם שבת אַרײַן מיט גרויס פרייד. און פאַר פרייד האָבען זיי ביידע צוריקגעפונען די טרעהרען, וואָס זיינען דורך די אַנגסט פון טויט פאַרלאָרען געוואָרען ביי זיי, און דאָס ווייבעל האָט געוואָנט מיט אַ ליכטיגען שמייכעל, באַשיינט דורך די טרעהרען.

— אַז דו רעדסט, איז מיר אַזוי לייכט צו שטאַרבען, שלמה. פאַר וואָס קומען זיי נישט און באַפרייען אונז שוין. עס וואַלט דאָך מיר געווען אַזוי זיס צו שטאַרבען, ווי עס וואַלט מיר זיס געווען איצט מיט דיר אונטער דער חופּה צו געהן.

נישט אַזוי, דבורה. כל זמן מיר לעבען, דאַרפען מיר בעטען אויפ'ן לעבען, ניט אויפ'ן טויט.

ביי זיין לעבען נאָמען איז אַלעס מעגליך. יאָ, שלמה, מיר וועלען בלייבען לעבען. איך וויל אַזוי לעבען פאַר נײַב, פאַר דיר, שלמה. אַז איך זאָל די זכיה האָבען, שלמה.

— שווייג, דבורה'לע, שווייג.

— אָה, איך וויל אזוי לעבען מיט דיר צוזאמען — אָדער אויף דער וועלט אָדער אויף יענער וועלט. אָ, לעבען און וויסען, אז דו ביזט ביי מיר, — איז דאָס ווייבעל געפאלען אויף זיינע הענד און פאר זינט קייט איינגעשלאָפֿען.

שלמה איז געזעסען נעבען איהר און געקוקט אויף איהר. איהר שוואַכקייט און איהר שעהנקייט האָט געמאכט ציטערען זיין האַרץ. עס האָט זיך איהם געדאַכט, אז ער דערקענט זי נישט מעהר. עס איז אויסגעטהאָן געוואָרען פון איהר יעדעס ערדישעס, און זי איז לייכט געוואָרען, זי איז געוואָרען אזוי איידעל ווי אַ בת־השמים, ווי איינע פון די הייליגע אמהות, ווי יענע געטליכע ווייבליכקייט, די שכינה, וואָס וויינט ביינאַכט אויף די חורבות פון בית־המקדש, ווי די טויב פון די כנסת ישראל...

זיבענטער קאפיטעל.

איבער'ן וואסער.

מיט דער נאַכט איז געקומען דער ווילען און די האַפנונג צום לעבען. מענדעל האָט פאַרגעסען אָן טויט. זיין נאַצער חשק און ענערגיע זיינען אויפגעוועקט געוואָרען. ער האָט זיך אַרומגעקוקט מיט זיינע גלאַנצענדיגע אויגען. אלע האַבען געוואוסט זיינע געדאַנצן קען. ער האָט געקוקט אויף דער שלאָפֿענדיגער דבורה'לע.

דבורה איז געווען יונג און שעהן. און אז די קאָזאקען וועלען זי כאַפֿען, וועלען זיי איהר לאָזען לעבען און שלעכטס טהאָן, און דאָס איז ערגער פון טויט. מען האָט נישט גערעדט דערפון, נאָר אלע האַבען געוואוסט און געקלערט דערפון.

דערווייל האָט זיך דער עולם אָנגעהויבען צו באַוועגען. דאָ און דאָרט זיינען אַרויסגעקראַכען קופּקעלעך, געמורמעלט און גע'סודיעט זיך. דאָס האָט נאָך אין מענדלען מעהר דערוועקט די ענערגיע. ער האָט זיך אויפגעהויבען פון זיין אָרט.

— און וואָס געהאַטו טהאָן, מענדעל?

— איך וויל צוגעהן זעהן צום פלויט — אפשר —

— מענדעל —

— ששווייג.

— וואוהין געהסטו? איך וועל דיך נישט לאָזען, — האָט

איהם דאָס ווייב אָנגעהאלטען — אז שטארבען, זאָלען מיר אינר
איינעם שטארבען.

— איך וועל צוגעהן צום פלויט, אפשר איז דאָ אַ האָפנונג...

דבורה האָט זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף. זי האָט זיך אַרומגעקוקט

דערשראָקען און געפרעגט:

— ווער שפיעלט אזוי שעהן? אין חלום האָב איך געהערט

שפיעלען.

און ווירקליך האָט זיך פון דער ווייטענס געהערט אַ שפיעלען

פון אַ פויערישער לירע. אַ טרויעריגען נגון האָט געשפיעלט די לירע

און האָט געוויינט. אַ שרעק איז אָנגעפאלען אויף די אידען. טייל

האָבען געזאָגט, אז זיי קומען אָן, און דער עולם איז אַנטרונען צווישען

די מצבות, איינגעהאלטען דעם אָטעם. די מוטערס האָבען צוגעדעקט

די קינדער און געשראָקען זיי, אז זיי זאָלען נישט שרייען. באַלד איז

אויפֿן בית־עולם געוואָרען שטיל. מען האָט נאָר געהערט ווי די

איינזאָמע ווערבעס ציטערען אין זייערע לאַנגע צווייגען, און דאָס

שפיעלען פון דער לירע איז וואָס אַ מאָל געהענטער צוגעקומען צום

בית־עולם.

ענדליך האָט ווער באַטראַטען דעם בית־עולם. דאָס שפיעלען

האָט אויפגעהערט. און אַ אירישע שטימע האָט גערופען:

— אידען, אידען, עת לעשות להשם, אויף וואָס וואַרט איהר?

דער עולם האָט געוואַנט זיך אויפצוהויבען און צוצוקומען געהר

טער צו דעם פרעמדען. זיי האָבען געזעהן ביי דעם שיין פון די

שטערען אַן אַלטען בעטלער שטעהן מיט אַ לירע אין האַנד.

— ווער ביזטו?

— איהר דערקענט מיך נישט? איך בין דאָך דאָס שניידעריץ.

איך קען רעדען יונגיש, האָב איך זיך פאַרשטעלט פאַר זייערס אַ זקן

און האַלט זיך אויף צווישען די גוים. זייט אייך מציל דאָס נפש.

איך האָב געהערט רעדען צווישען זיי, אז אויפֿן בית־עולם האַלטען

אַזוי אויף פיעל יהודים מיט זעהר פיעל גאָלד און זילבער, און אז עס

וועט טאָג ווערען, וועלען זיי אָהער קומען. זייט אייך מציל דאָס
נפשׁ.

— וואוהין ?

— דאָס וואַסער איז שטיל, די רשעים זיינען זיך משמח אין.
דער שטאָרט, טרינקען און טהוען אל דאָס בייז. וועה צו די אויגען,
וואָס זעהען דאָס. אַנטלויפט דורכין וואַסער, ווער עס קען, ווארום
די סכנה איז זעהר גרויס.

דער עולם האָט אָנגעהויבען זיך צו באַוועגען. עס האָבען זיך
אָנגעהויבען צוזאַמענצוקלייבען שוואַרצע שאַטענס פון הינטער די
מצבות און געמורמעלט, געברומט. מיט אַ מאָל איז געוואָרען אַ
געלאַף. דאָ און דאָרט האָט מען געהערט אויפֿשרייען, קרעכצען.

— שײש — מען וועט דערהערען, — האָבען אייניגע געוואָר
דענט.

— וואָס טהוט איהר ? די גוים וועלען דאָך אייך דערזעהן.

— איינציגווייז, איינציגווייז צושפרייט זיך איבערין גאַנצען
פֿעלד האָט ווער קאָמאַנדעוועט.

און דאָ און דאָרט איז ווער געקראַכען, באַוואויגען, אַרויסגערוקט
זיך.

נאָר מענדעל איז אַלץ געזעסען, געקוקט מיט אָפענע אויגען אויף
דבורה'ן. און האָט זיך נישט באַוואויגען פון אָרט, געקלערט עצות.
אַלע האָבען געוואוסט וועגען וואָס ער קלערט, און דבורה האָט עס אויך
געוואוסט, און געשוויגען ווי אַ שולדיגע.

דער בית־עולם האָט זיך אָבער וואָס אַ מאָל מעהר אויסגעלייך
דינט. און מענדעל איז אַלץ געזעסען און האָט זיך נישט באַוואויג
גען.

פלוצים איז ווער צוגעקראַכען צו זיי, און געוואָרפען זיך צו מענד
דעל'ס פֿיס:

— פּאַניטשו, ראַטעווע דיר דאָס לעבען. די נאכט איז טינקעל,

אַנטלויף. — און אַרויפֿפּאַלענדיג אויף דבורה'ן, האָט זי אָנגעהויבען
צו וויינען: טאָהטערעל מיינס.

מענדעל אין די משפּחה זיינען פאַרוואונדערט געוואָרען צו זעהן
די אַלטע מאַרושא, די קאָזאַצקישע דיענסט פון דער קרעטשמע נעבען.

זיי. זיי האבען אויף א מינוט פארגעסען אן דער סכנה און געפרעחהט זיך מיט איהר.

— וואָס טהוסטו דאָ? פאר וואָס ביזטו נישט אין שטאָרט?
דיר וועלען זיי דאָך קיין שלעכטס נישט טהאָן.

— וואָס מיינסטו, איך וועל לאָזען מיינע בעלי־בתיים, און אלייך וועל איך געהן הוליען מיט די קאָזאָקען? אז שטארבען, זאָלען מיר אינאיינעם שטארבען. מיט וועמען איך האָב געגעסען מיין שטיקעל ברויט, מיט דעם וועל איך לעבען און שטארבען.
אָבער ווי אזוי ביזטו אַהער געקומען?

— איך בין געגאנגען מיט אייך. געזעהן מיינע בעלי־בתיים לויפען אויפ'ן בית־עולם, בין איך אויך געלאָפּען. מורא געהאט איהר זאָלט מיר נישט פאַרטרייבען, ווייל איך בין פון אן אנדער גלויבען. בין איך געלעגען רוהיג ווי א קעצעל אונטער א שטיין, און געטראַכט זיך: כ'וועל ליגען און אָפּוואַרטען ביז די ברידערלעך וועלען קומען, אזוי וועל איך געהמען מיינע צוויי קינדערלעך און באַשיצען זיי מיט מיין לייב און זאָגען: ברידערלעך, מיך הרגיט, מיינע קינדערלעך לאָזט לעבען. כאָטש פון אן אנדער גלויבען, דאָך מיינע קינדערלעך. — געה צוריק אין שטאָרט אַרײַן. זעהסט דאָך, מיר זיינען אליין אין סכנה. געה צוריק צו דיינע, אז נישט וועלען זיי דיך אויך פֿיר גיגען ווי אונז.

— פאַנישטו, פאַרטרייב מיך נישט, — האָט זיך די גוית געבעטען — איך האָב אייך עהרליך געדיענט, און איך האָב לייב מיינע קינדערלעך. און איך בין געקומען ראַטעווען דבורה'לען. אָט האָב איך איהר געבראַכט קאָזאַקישע קליידער, איך וועל זי פאַר־שטעלען פאַר א אונזער איינע. איך וועל זאָגען, אז זי איז מיין מאַכ־טער, און כדי די ברידערלעך זאָלען נישט קוקען אויף איהר, וועל איך זי מאַכען פאַר אן אלטע, פאַר אַ מיאָסיע. דו געהס די בעל־הבית'טע, דעם יונגען פאַנישט און שוויים אַריבער דעם מיך. אפשר וועט אייך גאָט העלפען. די יונגע פאַניע געהס ניט מיט. איך קען מיינע ברודערלעך, די קאָזאַקען. זיי דערשפירען א יונג ווייבעל פאַר מײַלען. ווייט ווי דער הונד דעם האָז. און פאַר אַ ווייב וועלען זיי אַפּילו אין גיהנום שפּרינגען, נישט נאָר אין וואַסער. איך וועל זי פאַרשטעלען פאַר אַ קאָזאַקע און פֿיהרען זי צו אַ פּישער דאָ נישט ווייט. איך

קען איינעם. מיר וועלען זאָגען, אַז מיר זיינען קאָזאָצקישע פּויערטעס. איך וועל איהם אייער געבען, וועט ער אונז אַריבערפיהרען מיט אַ שיי פּעל. דאָרט אויף דער צווייטער זייט וועלען מיר זיך טרעפּען. אָדער איך וועל זי דיר ברענגען אין טולטשין, גאָט וועט העלפּען. מיט מיר איז זי זיכערער ווי ביי דיר. ווי די נשמה מיינע וועל איך זי אָפּהימען, זוי מיין לעבען, מיין הינדערלע, מיין קליינס.

אַ מינוט האָט אויפגעפלאָמט די האָפּנונג אין מענדלען. דער גויה'ס עצה איז איהם געפּעלען. ער האָט אָבער ניט קעקענט ברענגען איבער זיך צו שידען זיך מיט דבורה'ן, כאָטש ער האָט פּאַרשטאַ גען, אַז זי איז מעהר זיכער ביי דער קאָזאָצקע ווי ביי איהם. נור דאָס געפּיחל „צו שטאַרבען אינאיינעם“ איז אַזוי שטאַרק געווען ביי איהם, אַז ער האָט געשוויגען און נאָכגעקלעהרט. קיינער האָט ניט געוואָגט עפעס צו זאָגען, צו ראַטהען, און זיי האָבען געוואַרט אויפ'ן פּאַטער, ער זאָל ענטשיידען.

נור מאַרושאַ האָט איהם ניט געלאָזט קלערען, ווידער האָט זי זיך געוואָרפען צו איהם און געבעטען זיך:

— פּאַניטשו, ראַטעווע דיר דאָס לעבען. איך בין געווען אין שטאַרט, איך האָב געזעהן וואָס די ברידערלעך האָבען געטהאָן צו די אידען. די ברידערלעך פון סטעפּ זיינען ווילד געוואָרען, גאָט פּאַר געסען, שלעכטע צייטען געקומען. די קאָזאָקען האָבען גאָט פּאַרנעט. אַנטלויפט, אַנטלויפט.

— קומט נאָך מיר. וואָס איז דער חילוק ווי דער טויט וועט אונז טרעפּען, — האָט מענדעל געצויגען זיין משפּחה.

זיי זיינע אַרויס פון בית־עולם, וואָס איז געלעגען אין טהאַק, און אַרויסגעקומען אויפ'ן בערגעל. ערשט אויפ'ן בערגעל האָבען זיי דערזעהן דעם טאָבן קאָזאָקען ליגען אויסגעשפּרייט איבער דער לענג פון וואַסער. בעלויכטען אין דער טאָבן געווען פון די פּייער לעך וואָס האָבען זיך געברענט אונטער די קעסלען. איינציגע שטאַל־קאָצען. דער טאָבן איז נאָך ניט געשלאָפּען. דאָ און דאָרט האָט זיך דערהערט שפּיעלען, אַ געזאַנג אָדער אַ שכור'ס שרייען. רעדלעך האָבען זיך אַרומגעקופּיעט אַרום טאַנצענדע פּאַרלעך. אָפּטמאָל האָט דער טאָבן אויפגעפלאָמט מיט אַ געשריי. און דאָס אַלץ האָט מען גע־קענט זעהן פון בערגעל צום ברעג טייך.

מארושא האָט זיך געוואָרפֿען צו מענדעל'ס פֿיס און געבעטען זיך:

— פּאַניטשו, געה ניט, זעהסט וואָס עס טהוט זיך. עס איז דער טויט. די ברידערלעך וועלען אונז דערזעהן. זיי וועלען דערשפּירען דאָס ווייב

— מיר מוזען זיך צושיידען. סיי ווי סיי שטעהט טויט פּאַר אונזערע אויגען. עס וועט טאָג ווערען וועלען זיי אונז דערזעהן. אפשר, אז מיר וועלען זיך ראַטעווען, וועט אונז גאָט העלפען, אזוי ווי ער האָט אונז ביז איצט געהאַלפֿען. און מיר וועלען זיך אלע צוריק זעהן אין טולטשין. און טאָמער, חלילה, איז אונז באַשערט צו שטאַרבען, לאָמיר שטאַרבען פּאַר זיין ליעבען נאָמענ'ס וועגען, — האָט מענדעל געזאָגט צו זייניגע.

און מענדעל האָט אַרומגענומען די זייניגע און אויפֿגעהויבען די אויגען צום הימעל:

— רבונז של עולם, העלה אונז!

קינער פון זיי האָט ניט געוויינט. זיי האָבען זיך אלע צום לעצטען מאָל אַרומגענומען אין שווייגען.

— געזעגען דיך, שלמה'לע, מיט דיין ווייב, אפשר וועט גאָט אונז העלפען, אז מיר וועלען זיך צושיידען.

מאָן און ווייב זיינען אַ מינוט אַליין געבליבען. שלמה האָט דבורה'ן געגלעט איבער'ן קאָפּ און האָט אזוי געזאָגט:

— דבורה, גלויב אין גאָט, דער רבונז של עולם קען אלעס טהאָן. אַפילו ווען דאָס מעסער ליעגט אויפ'ן האַלז.

דאָס ווייבעל האָט געשווייגען און געקוקט איהם אין די אויגען אַריין.

— און מיר וועלען זיך נאָך זעהען, דבורה, אין דיין זכות. דו ביזט דאָך אַ צדקה.

— אין דיין זכות, שלמה. און ווען חלילה ניט, וועל איך קומען פּאַר'ן רבונז של עולם בקדושה ובטהרה, אזוי ווי דו האָסט מיך געלערענט.

— היט דיין לעבען, דבורה, און האָב האָפּנונג אין גאָט!

— אין דעם זכות פון אונזערע קינדער. וואָס גאָט וועט אונז

מוכה זיין, — האָט דאָס ווייבעל שטיל געזאָגט. און דאָס איז נע־
ווען איהר לעצטעס וואָרט צום מאַן.

מאַן און ווייב האָבען זיך צושיידט.

— גאָט זאָל דיר באַצאָהלען פאַר דיין גוטסקייט, מאַרושאַ,
וואָס דו טהוסט מיט אונז, — האָט יוכבד געזאָגט צו דער קאָזאַצקע.
אין דיין האַנד גיב איך איבער אַלעס וואָס איז מיר טהייער, מײן
לעבען און מײן זוהניס לעבען. און גאָט זאָל דיר באַצאָהלען וואָס
דו טהוסט מיט אונז. איך ווייס ניט, אויב איך וועל אימ־שטאַנד זיין
דיר צו באַצאָהלען.

— בעט גאָט פאַר אונז, און מיר וועלען בעמען פאַר אײך, —
האָט געזאָגט די אַלטע קאָזאַצקע, און איז פאַרשוואונדען מיט רבוּרְהײַן
צווישען די קשאַקעס.

אַ מינוט האָט נאָך מענדעל געוואַרט. יוכבד האָט געטרונקען
די טרערען, וועלכע האָבען ערשט איצט געפונען אַן עפענונג פאַר
זייער קוואַל. אַ מינוט האָט שלמה נאָך צוגעהערט זיך צו דעם רוֹי־
שען פון די צווייגען און טרוקענע גרעזעב — דאָרט איז פאַרשוואונד־
דען זיין פרייד.

מענדעל האָט זיך אָנגערופען :

— נו, אין גאָט'ס נאָמען.

און מענדעל האָט אָנגעהויבען צו קריכען אויף אַלע פיער צוויי־
שען די קוסטעס און גרעזער, אַראָפּ בערנעל, צום ברעג טײַך, און דאָס
ווייב און דער זוהן נאָך איהם.

לאַנג זיינען זיי געקראַכען צווישען די קוסטעס און גרעזער. די
שטימען פון די קאָזאַקען זיינען וואָס אַמאָל געהנטער געקומען צו זיי.
זיי האָבען שוין געהערט זייער לאַכען און זייערע רייד. נישט איינ־
מאָל האָבען זיי געמיינט, אַז זיי זיינען שוין פאַרלוירען. אָבער גאָט
האָט זיי געהאַלפּען. זיי זיינען צוגעקראַכען צום ברעג אונבאַמערקט.
עס האָבען זיי פאַרשטעלט די הויכע גרעזער. אין טאָבן איז שוין
איצט אויך שטילער געווען. די פייערלעך אונטער די קעסלען האָבען
זיך אָנגעהויבען אויסצולעשען און דאָס גערודער זיך איינצושטילען.
די שטורקאַצען אויף די וועגען האָבען נאָך געברענט, און דאָ און
דאָרט האָט אַ קאָזאַק געפיהרט זיין פערד צום וואַסער אָנצוטרינקען.
מענדעל מיט זיין ווייב און זוהן זיינען געלעגען צווישען גראָז אין

א זייט און געווארט ביז דער טאבון וועט זיך נאך מעהר איינשטילען, אז קיינער זאל ניט דערהערען זייער פליעסקען אין וואסער. זיי האָר בען מורא געהאט צו רעדען צווישען זיך, געלעגען און איינגעהאלטיזן דעם אָטעם.

— דער רבנו של עולם וויל אונז העלפען, — האָט מענדעל זיך אָנגערופען — איד וועל נעהמען די מאמע אויף מיין רוקען און דו, שלמה, נאך מיר. און טאָמער וועסטו, חלילה, שוואַך ווערען, כאפּ דײַך אָן אין מיר.

דאָס וואסער האָט איינמאָל נאָכ'ן אַנדערען געגעבען א שטילען נאָס, און צוויי שוואַרצע פלעקען האָבען זיך געטראַגען איבער דער אויבערפלעך פון וואסער, אויפֿרודערענדיג די שטילע גערונצעלטע וועללען. דער טייך האָט זיך געגעבען א וויעג צוריק, און שטילע וועללען איינע נאָך דער אַנדערער, האָבען אָנגעהויבען צו קלאַפען אויפֿין זאַמדיגען ברעג.

אויפֿין ברעג איז געלעגען א קאָזאק אויף זיין זאָטעל און געדוקט אין די גרויסע שטערען אין הימעל אַרײַן, צווינגענדיג זיך א לאַנג-מעלאַנכאָלישען נון. עס האָט איהם אויפגעוועקט פון זיין וואַר-בענדיגען דרימעל דאָס וויעגען זיך פון די וועללען אויפֿין ברעג. ער האָט זיך פלינק אומגעקוקט, און זיין שאַרף סטעפישעס אויג האָט גלייך בעמערקט די צוויי שטראָמעלעך וואָס ציהען זיך איבער דער גערונצעלטער רוהיגער אויבערפלעך פון וואסער. זיין נייגיעריגקייט האָט אַריבערגעוואויגען זיין פוילקייט, וועלכע האָבען ביידע אַ מינוט מלחמה געהאַלטען אין זיין געדאַנק. ער האָט גענומען זיין פיקע, באַר-פוס איז ער געווען, די תמוז-נאַכט איז געווען אַ וואַרעמע און דאָס וואסער האָט אַ פליעסקע געגעבען.

אין אימפעט פון שווימען האָט זיך מענדלען געדוכט צו פאַר-נעהמען אַ רופען „שמע ישראל“, און אויס געוואָהנהייט האָט מען דעל אין טויט-אַנגסט שווימענדיג פאַראויס מיט'ן ווייב אויפֿין רוקען אָפגעענטפערט: — שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד!

און ווען ער האָט זיך אויפֿין צווייטען ברעג אָבגעשטעלט, האָט ער זיך געפונען מיט'ן ווייב אַליין, און איבער'ן אויבערפלעך פון וואסער האָט ער אין שמערן-ליכט באַמערקט אַ שטראָמעל שווימען צוריק צום אַנדערען ברעג.

אַכטער קאַפיטעל

„תמכר עמך בלא חון
ולא רבו במחיריהם.“
(תהלים).

וואָס האָסטו געכאַפט, קאָזאַקעל?

— אַ אידעל, אַ יונגס. כ'האָב געמיינט ס'איז אַ ווייב, אַזוי
האָט עס זיך אויסגעדוכט פון דערווייטענס. אַקאַרשט איך זעה, עס
איז אַ בחור מיט ציטערדיגע פּאות, — האָט געזאָגט דער קאָזאַק,
וואָס האָט שלמה'ן אַרויסגעשלעפט פון וואַסער, צו אַ צווייטען קאָ-
זאַק. וועלכער האָט איהם אָבגעוואַרט ביים ברעג.
— וואָס וועסטו טהאָן מיט איהם? — האָט דער קאָזאַק גע-
פרעגט.

— איך ווייס ניט. איהם טויטען איז אַ שאַד, כּחנם אין וואַסער
געקראַכען און גאָר ניט געהאַט.

— לעבען לאָזען, וועסטו איהם מוזען צו עסען געבען.

— דאָס איז אויך וואָהר, — האָט דער קאָזאַק געזאָגט מיט אַ
קרעכץ.

נעבען דעם קאָזאַק איז געלעגען שלמה אַ נאַסער, אַ צוזאַמענ-
געדריעהטער. ער האָט זיך אַינגעהערט צו די קאָזאַקענ'ס רייד. און
עס איז איהם גאָר ניט אָנגעגאַנגען. ער איז גרייט געווען צו שטאַר-
בען, און ער האָט יעצט ורוי געזאָגט פאַר זיך. אַ מינוט האָט ער
אפשר בעדויערט זיין יונג לעבען און דאָס גליק וועלכעס ער האָט
ערשט אָנגעהויבען צו געניסען. נור ער איז געווען אַזוי זיכער, אַז
ער וועט זיך אויף דער צווייטער וועלט צוזאַמענטרעפען מיט רבורה'ן
און זיי וועלען אָנהויבען לעבען דאָס גרויסע און אייביגע לעבען אין
אייביגער רוהיגקייט, אַז ער איז גליקליך געווען וואָס ער קומט אַזוי
גאָהענט דערצו. און האָט ער עפעס בעדויערט, איז עס געווען וואָס
רבורה איז ניטאָ דאָ נעבען איהם און זיי שטאַרבען ניט ביידע צו-

זאמען. די אונבעוואוסטקייט, וואָס קען זיין מיט דבורה'ן, און פאר וואָס ער האָט זיך צושיידט מיט איהר האָט איהם אין דער לעצטער מינוט געפייניגט. נור באלד איז איבער איהם געקומען די רוהיגקייט פון בטחון אין רבוננו של עולם וואָס זעהט און ווייסט אלעס.

דער קאָזאק האָט איהם געהאלטען ביי דער קאפאָטע, און ארום זיי האָבען זיך צונויפגעזאמעלט אנדערע קאָזאקען. די נאכט איז געווען אַ טונקעלע און אַ רוהיגע. דער סטעפ און דאָס וואסער זענען ערגעץ וואו געווען ביידע צוזאמען פארפאלען אין די נאכט. נור דער ברעג פון וואסער איז בעלויכטען געווען מיט פייערלעך. די קאָזאקען זיינען איינס נאָכ'ן אנדערען צוגעקומען צום קאָזאק. אלע זיינען געווען נייגעריג צו וויסען וואָס דער קאָזאק האָט אַרויסגעזשלעפט פון וואסער.

— אַ יונגע צי אַן אלטע באַכע ? און גענומען דעם שטאַלקאָץ און באַלויכטען דערמיט שלמה'ס פנים. דערזעהן גאָר די לאַנגע ציר טערדיגע פאות אויפ'ן בלייבען יונגען פנים, האָבען זיי אָנגעהויבען הויך צו לאַכען מיט ווילדע קולות.

— האָה-האָה! דער אידענע האָט ער געלאָזט אַריבערשווימען דעם טיך און דעם איד האָט ער אַרויסגעצויגען. זעהט, קאָזאקען, וואָס ער האָט געפאַנגען. זעהט דעם פאַנג. אַ, דו פישער יונג איינער. דער קאָזאק, אַ יונגער, מיט אַ גוט געזיכט און שאַרפע קליינע צוויי אויגעלעך, האָט באַקוקט זיין קרבן. ער האָט שוין אַ פאַר מאָל געקאָפּיעט שלמה'ן מיט די פיס ניט פון בייזקייט, נור ניט וויסענדיג וואָס פאַר אַן עצה זיך צו געבען מיט'ן אידען. צום סוף האָט ער באַשטימט :

— איך וועל איהם שמד'ען, צו די צערקווע וועל איך איהם גע-בען. כאָטש עפעס זיך פאַרדיענען ביי גאָט פאַר מיין אַרבייט. דאָס זאָגענדיג האָט דער קאָזאק אַראָבגענומען פון האַרץ אַ קליי-נעם מעטאלענעם צלם, און האָט איהם צוגעשטופט צו שלמה'ס פנים. — קריסטוס בעט, אויף די קניען פאַר איהם, וועל איך דיך לאָז-זען לעבען.

— שלמה האָט איהם ניט געענטפערט. אזוי ווי ער איז גע-לעגען צוזאמענגעוויקעלט ארום זיך, איינגענאַרעט דאָס פנים אין טערפער, אזוי איז ער געבליבען ליגען.

— שמעה, איד, — האָט איהם דער קאָזאק אויפגעהויבען — נו,
דיאָ געה איך טהאָן מיט דיר אַ חסד. אי אין די הייליגע צערקווע וועל
איך דיר אַרײַנגברענגען אי לעבען וועל איך דיר לאָזען, דערפאַר ווייל
די קאָזאקען האָבען געלאַכט אויס מיר. גאָט בעט, בױג דיר אויף
די קניען אַראָב פאַר איהם און קוש דעם צלם, און זאָג מיר נאָך די
ווערטער אָט אזוי: „אין דעם נאָמען פון פּאָטער, פון זוהן“. זאָג,
פאַרשאַלטענער איד, אַז ניט וועל איך דיר הרג'ענען. אזוי ווי גאָט
לעבט, איך וועל דיר הרג'ענען.

נאָר אזוי ווי דער קאָזאק האָט נור אָבגעלאָזט זיין קרבן, האָט
ער זיך וויעדער געוואָרפען צו דער ערד, אַיינגעגראָבען זיין פנים אין
די הענד, און געשוויגען.

— מיט איהם וועסטו גאָר ניט מאַכען. איך קען אַזעלכע לײַט-
לעד. אָט האָב איך אַיינעם געכאַפט אין קאַרסון, אַ יונגען, אַ שעה-
נעם, אַ שאָד געווען צו הרג'ענען. די טאַכטער האָב איך איהם גע-
וואָלט געבען פאַר אַ ווייב. „שמד זיך, זאָג איך איהם, און די טאַכ-
טער וועל איך דיר פאַר אַ ווייב געבען, וועסטו מיט מיר אין סעטש
געהן, אַ קאָזאק וועסטו ווערען“. עס האָט גאָר ניט געהאַלפען, גע-
מוזט איהם צוהרג'ענען. האַרטע לעדער דאָס. די רבנים טהוען זיי
בשוף אָן. אזא רויטען וויין געבען די רבנים זיי צו טרינקען ווען זיי
אירישען זיי, און דער רויטער וויין לאָזט זיי ניט פאַרגעסען אָן זייער
אַמנה. וועסט גאָר ניט מאַכען מיט איהם. הרגיע איהם צו

— די רבנים זייערע גיבען זיי בלוט צו טרינקען ווען מען באַ-
שניידט זיי. און דאָס בלוט האָט זיך אזא קראַפט, אַז יעדעס מאָל,
ווען זיי ווילען זיך שמד'ען קומט דאָס בלוט און שמערט זיי, — זאָגט
אַ צווייטער.

— מען זאָגט, אַז זיי זעהן עפעס אזא ליכט, איידער זיי שטאַר-
בען, אין דעם ליכט זעהען זיי זייערע מוטערס, און דאָס לאָזט זיי ניט
זייער גלויבען איבערטוישען. אָבער ווען מען פאַרשמעלט זיי די אויגען
זענען זיי דאָס ליכט מעהר ניט זעהען.

— וואָס איז דער חילוק, וועסט גאָר ניט מאַכען מיט איהם,
צורגיע איהם צו.

— שענק איהם מיר! — בעט זיך ביי איהם אַ צווייטער קאָזאק.

— וואָס וועסטו טהאָן מיט איהם?

- איך וועל איהם מיון באַבע א געשענק מאַכען.
די קאָזאַקען לאַכען.
- הרגיע איהם צו, לאָז איהם זיך ניט מוטשען, אַן עברה אויס
נאָט'ס באַשעפעניש צו לאַכען, — זאָגט אַן אלטענקער.
- דו האָסט רעכט, פעטערעל, בעסער איהם הרגיענען — באַ
שטימט דער קאָזאַק, וועלכער האָט שלמה'ן געפאַנגען.
פון דער ווייטענס הערט זיך אַ לירע שפּיעלען. אַן אלטיטשקער
קומט צו צו די קאָזאַקען, אונטערגעלעהנט אויף זיין שטעקען, גרימ
פעלדיג אויף די סטרונעס.
- אַך, קאָזאַקען, וואָס לאַכט איהר דאָ ?
— זעהסט דאָך, אלטער, אַ אידעל געפאַנגען, און מען ווייסט
ניט וואָס צו טהאָן מיט איהם.
- פאַרקויף איהם צו מוראַד כאַן. ער קויפט אַלע אידעלעך
אויף. פאַר אַן אלטען צאָהלט ער אַ זילבער־שטיק און פאַר אַ יונגען —
אַ גאָלדשטיק. אפשר וועסטו קענען אויסהאַנדלען נאָך אַ טאַפּ טאַטער
דיש ביער פאַר חברה קאָזאַקען צו טרינקען. אַ כיטרע יונג, דער מר
ראַד כאַן. אַ שלל פון פערזישע דיוואַנען און טערקישע כלי־זיין וועט
זיך קויגען פאַר די אידעלעך דאָרט אין טערקיי. און אונזערע בריי
דערלעך, די קאָזאַקען, ווייסען ניט צו שאַנעווען זייער אייגענע סחורה.
הרגיענען אַוועק די אידעלעך. אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל ניט מען פאַר זיי
געלד.
- קלוג רעדסטו, אלטיטשקער. זיי ווייסען ניט, אונזערע בריי
דערלעך קאָזאַקען, ווי אומצוגעהן מיט זייער אייגענער סחורה, —
שטימט מיט איהם איין אַן אנדער קאָזאַק.
- העי, אלטיטשקער, ברענג אונז צו מוראַד כאַן. וואו איז ער ?
זאָגט דער קאָזאַק, אָננעהמענדיג שלמה'ן ביים רוקען און שלעפענדיג
איהם נאָך זיך.
- דו לאָז איהם אָפּ, ליעבער, שאַנעווע איהם. פאַר אַ טויטען
אידען וועט מוראַד כאַן נאָר ניט וועלען געבען, — זאָגט דער אַל־
טיטשקער.
- מאַך איהם אונטערשפּרינגען אַ ביסעל, ווי אַ פערדעל. אַקוויט
זיב איהם צו טרינקען, ער זאָל אויסזעהן לעבעדיגער.

איינער פון די קאזאקען האָט גענומען אַ קופּערנע כלי פון אָקע-
וויט און צוגעבויען צו שלמה'ס מויל און גענויט דעם האַלב־טוימען
ינגענמאן צו טרינקען.

— שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחר! — האָט שלמה געהערט
אין זיין אויער רופען.

האַלב אין חלום, האַלב אויפגעוואַכט פון בראַנפּען, האָט ער זיך
אומגעקוקט און דערזעהן דעם אַלטיטשקען, וועלכער האָט איוזם אָנ-
גיטומען ביי דער האַנד און גערופען צו איהם :

— אַך, וואָס, דו אידעל, דו שלאַפּסט, וואַך אויף, נאָט לויב.
שלמה'ן איז די שטימע פאַרגעקומען באַקאַנט, זעהר באַקאַנט,
נור ער האָט ניט געדענקט וואו ער האָט זי געהערט.

זיי זיינען אָנגעקומען פאַר אַ גרויסען הויף מיט אַ פּלויט אַרומ-
גערינגעלט און פון איבער דעם פּלויט האָט זיך געהערט אַ מורמלען,
אַ אידישער רעש, ווי עס וואָלט ווער דאָרט געדאווענט. פאַר דער
טהיר פון הויף איז מוראַד כאַן געזעסען אויף אַ דיוואַן און גע-
בען איהם האָט זיך געברענגט אַ טינטעל סמאַלע. אויפ'ן דיוואַן פאַר
איהם זיינען אויסגעלעגט געווען קופּקעלעך קופּערנע און זילבערנע
מטבעות, פאַרשיעדענע טערקישע כלים, דיוואַנען, חפצים צו טוישען
זיך. מוראַד כאַן מיט זיינע לאַנגע, אראַפּהענגענדע וואַנסעס און
שטילע אויסגעלאַשענע אויגען איז געזעסען אַ שווייגענדיגער, אַ
קרענקליכער, און געבען איהם זיינען געשטאַנען צוויי טאַטערען
מיט באַדעקטע קעפּ און האַבען אויסגערופען אויף קאָזאַקיש :

— ברידערלעך קאָזאַקען, ברענגט אייערע געפאַנגענע צו מוראַד
כאַן. מוראַד כאַן, דער גרויסער סוחר, קויפט שקלאַפּען אויף.

— קאָזאַקען, קאָזאַקען, מוראַד כאַן באַצאָהלט מיט גוטע טער-
קישע געלד פאַר שקלאַפּען.

אַ קליינער טאַטער איז צוגעקומען צו דער גרופּע קאָזאַקען, באַקוקט
שלמה'ן, באַטאַפט איהם, און האָט אָנגעוויזען מיט דער האַנד אויף
צוויי שטיקלעך מטבעות.

— מיט אַ טינרעל טאַטעריש ביער, — האָט דער קאָזאַק גע-
רופּען זיך. דער טאַטער האָט געשאַקעלט מיט'ן קאַפּ אויף ניין.
— אזוי וועל איך איהם צוהרגייענען, ווי נאָט לעבט — צו!

הרגיענען. א טינדעל טאָטעריש ביער אז דו גיסט פאר די קאָזאָקען
צו טרינקען איז גוט, אז נישט — צו'הרגיענען.

דער טאָטער איז צוגעגאנגען צו מוראד כאן, וועלכער איז געזע-
סען די פים אונטער זיך, א טרויעריגער און א שטומער, ווי א מענש
וואָס וואָלט געווען געליטען פון א קרענק. דאָס פנים גלייכגילטיג,
און זיינע לאַנגע קאלעמוטנע אויגען האָבען קיין אויסדרוק ניט געהאט.
מוראד כאן האָט געשאַקעלט מיט'ן קאָפּ אויף ניין.

— אזוי וועלען מיר איהם צו'הרגיענען און די טאָטערען נישט
פארקויפען.

— שטעהט, קאָזאָקענדלעך, שטעהט — זאָגט דער אַלטער ליריק,
און צוגעהענדיג צום טאָטער, זאָגט ער צו איהם אין אויער אריין,
האלב צומאכענדיג מיט די הענד:

— א וואַזשנע אידעל אַט דער געפאנגענער, — ווייזט ער אויף
שלמה'ן — איד קען איהם, א ראַבין איז ער. די אידעלעך אין סמיר-
נא וועלען א סך אויסלייזגעלד געבען פאר איהם, א ראַבין איז ער.
דער טאָטער איז וויעדער צוגעגאנגען צו מוראד כאן און איבער-
געגעבען איהם, וואָס דער אַלטער האָט געזאָגט.

מוראד כאן האָט געגעבען א שאַקעל מיט'ן קאָפּ. דער טאָטער
האָט גענומען א נאָשער מיט טאָטעריש ביער, וואָס איז געשטאנען
געבען מוראד כאן, און צוגעטראָגען עס צו די קאָזאָקען. דער טאָטער
האָט גענומען פון זיי שלמה'ן און איהם אריינגעלאָזט אין הויף אריין
צו די געפאנגענע.

פון דער צווייטער זייט פלויט האָט זיך געהערט תהלים זאָגען:
„לדוד ה' אודי וישעי ממי אירא...“

— קומט, פאני ברודערלעך, טרינקען — האָבען די קאָזאָקען
נשרופען, און אוועקגעזעצט זיך אויף דער לאַנסע טרינקען דאָס טאָ-
טערישע ביער.

--- און דו, ליריק, שפיעל אונז עפעס א פרעהליכעס, און עפעס
א טרויעריגעס — האָבען זיך אנדערע געבעטען

די קאזאקען האבען זיך אַרומגעזעצט אַרױם ליריק. דער ליריק
האַט גענומען זיין האַרפע. אַנגעהויבען צו גראַמפלען און צוצווינגען:

„וױנאַשו זעמליו נאַס,
וױנאַשו זעמליו נאַס“...
מינקו, מינקו נייע בעדוי,
סוואַיע סערדצע נייע זאַפסוי,
בענדזשע כאַטקאַ וויקופּליאַנאַ,
בענדזשע כאַטקאַ וויבדאַוואַנאַ.
באַנזשי מאַנדרי, פאַטשאַי קאַנצאַ!
אַבראַמניו, אַבראַמניו, אַבראַמניו,
סטאַרשיק מי נאַש,
יצחק'ניו, יצחק'ניו, יצחק'ניו,
דזשיעדזשעק מי נאַש,
יעקב'ניו, יעקב'ניו, יעקב'ניו,
אַטויעץ מי נאַש,
משוואַזש ווי נייע פּראַסימע,
משוואַזש ווי נייע פּראַסימע,
משוואַזש ווי נייע פּראַסימע
פאַנאַ באַגו זאַ נאַס?
וױ זשע נאַשו כאַטקי וויסטראַאילי,
נאַשו זעמליו וויקופּילי,
נאַס בי וױזעמליו אַטוויזילי,
וױנאַשו זעמליו נאַס...
וױנאַשו זעמליו נאַס

און נאך זיי האט דאס גאַנצע פעלד קאזאקען מיטגעזונגען אין

באר:

„וױנאַשו זעמליו נאַס,
וױנאַשו זעמליו נאַס“.

און פון דער צווייטער זייט פלוים האט זיך געהערט א געזאנג מיט

ײַנגען נאך אלטען:

„וױנאַשו זעמליו נאַס,
וױנאַשו זעמליו נאַס“.

ניינטער קאפיטעל

גורל

אין דער סטעפ האָט געברענט אַ פייערעל פון צווייגען. נעבען פייער זיינען געזעסען דריי קאָזאָקען און געדונגען זיך:

— איך האָב זי דער ערשטער דערזעהן, דורך דעם געהער זי צו מיר, — האָט געזאָגט איינער פון זיי, אַן אַלטער. זיין אויסזען טריקענט געזיכט איז באַלויכטען געווען פון די קנאַקענדיגע ברע-נענדיגע צווייגען, און עס האָט אין דער נאַכט אַרויסגעשיינט זיינע קליינע אויגעלעך, וועלכע זיינען געזעסען אין זיין גרויס, ברייט גע-זיכט, ווי צוויי ראָזשינקעס אין אַ גרויסען טייג. ער האָט זיך אַראָפּ-געבוויגען צו דעם מיידעל, וואָס איז געלעגען אַ ביסעל ווייטער אָפּגע-רוקט פון זיי אויפ'ן נאַקעטען פעלד, און איז געווען צוגעדעקט מיט אַ ווייסען קאָזאָצקישען כאַלאַט. ער האָט זי געפרואווט גלעטען מיט זיין אַלטער באַהאַרטער האַנד, נאָר עס האָט איהם אַוועקגע-שטופט אַן אַנדערע האַנד פון אַן אַלטער, וואָס האָט געקניעט נעבען איהם, געווען אין דרייען איינגעבויען און געוואַכט איבער דעם מיידעל.

— דאָס איז נאָר נישט וואָס דו האָסט זי דערזעהן צוערשט, באַהאַלטענדיג זיך צווישען די גרעזער — האָט געזאָגט דער צוויי-טער. געזעהן האָסטו אַן אַלטען עזעל און צום סוף איז דאָס געווען אַ זשרעבעקעל אַ יונגס. אַן אַלטע באַבע האָסטו געזעהן, אַ קאָזאָטש-קעלע אַן אַלטס, און מיר האָבען זי פון די קשאַקעס אַרויסגעפלאָך-שעט. ערשט איך האָב דערקענט אין איהר די יונגע אידישקע. איך האָב דאָס טוך פון קאַפּ געצויגען, און די בלאָטע פון פנים אָבגעוואַ-שען, מיט וואָס די אַלטע מכשפה האָט זי פאַרשטעלט. דו האָסט געזעהן אַן אַלטע, בלינדע שקאַפּע, אַ לאָהמען אַלטען אייזעל — דאָס האָסטו געזעהן, און איך האָב געפונען אַ אַדעריל אַ יונגס, אַ טייכעל.

גע — נו, צו וועמען געהערט זי, צו מיר אָדער צו דיר? — האָט זיך געקריגט מיט דעם אַלטען אַ יונגער קאָזאַקישער שגי. דער פּלאַס האָט בעלויכטען זיין רונדיג פּול פנים, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פּון זיין הויכען פּוטערנעם הוט, מיט אַ פּאַר שוואַרצע נאַזיווע אויגען, וואָס האָבען געקוקט גוטמוטיג אַפּילו אין געבייזער.

— און איך זאָג: אַלע דריי האָבען מיר זי געפונען, געהער זי צו אַלע דריי. אזוי איז עס חבּר'יש און קאָזאַקיש, — האָט זיך אָנגערופּען דער דריטער קאָזאַק, וואָס איז געוועסען געבען פייער. ער האָט זיך נישט אויפגערענט און נישט געשריען, ווי די אַנדערע צוויי, נאָר ער האָט גערעדט פּעסט און זיכער. זיינע צוויי וואָנצעס זיינען איהם אַראָפּגעהאַנגען איבער'ן מויל, ווי צוויי שנירלעך ביי אַ דאַק. ער איז געווען האַלב נאַקט, און דאָס ליכט פּון פייער האָט באַלויכטען דעם קופּערנעם קאָליר פּון זיין לייב. ער האָט געשמאַל־צען אַ שטיק חזיר־פּעטס אויף אַ שפּיעז אין פּלאַס־פייער. פּון הלב האָט געטריפט טראָפּענס צולאָזען פּעטס אין פייער אַרײַן, פּון וואָס דאָס פייער האָט אויפגעקנאַקט. דאָס פייער האָט געגאַסען אַ רויטען שײַן אויף זיין קופּערנעם געזיכט, וואָס האָט יעצט אָנגענומען אַן אַש־קאָליר, מיט זיינע לענגליכע שוואַרצע אויגעגראָבענע אויגען. זיין פנים איז געווען לענגליך, זיינע באַקען־ביינער האָבען זיך האַרט אַרויסגעשניטען פּון זיין געזיכט, און איבער זיין גאַמבע האָבען גער־וואַקסען איינצעלנע שטייפּע שוואַרצע האָר. אַ לאַנגער לאָק, וואָס איז איבערגעבליבען אויף זיין שטערען פּון זיין גענאָלטען קאַפּ, האָט זיך פּאַרוואָרפען איבער דער באַק, און דאָס האָט געגעבען זיין געזיכט אַן ענערנישען שטום־טויטען אויסדרוק, ווי עס וואָלט קיינמאַל דאַרויף קיין שמיכעל געשוינט.

— אַלע דריי? אַ, ניין, פּאַני בראַט, אָדער איינעם, אָדער קיינעם נישט, — האָט איהם אָפּגעענטפּערט דער יונגער.
— העהע, יונגער שמויסעל, רעד נישט אַנטקעגען אַן אַלטען קאָזאַק. צייטען אָנגעקומען, — האָט דער ערשטער אַלטער געקרעכצט.
— אזוי טויטען זי, — האָט זיך אָנגערופּען דער זיצענדער קאָ־זאַק.

— אַ שאָד צו טויטען, פּאַני בראַטצי, — האָט זיך אָנגערופּען

דער ערשטער קאָזאק. בעסער זי צו ברענגען צו די טאָטערען, דער כאָן האָט אַזעלכעם נישט אין זיין האַרעם. ער וועט אונז געבען אַ זעקעלע מיט נאָלד פאַר איהר, און מיט'ן נאָלד וועלען מיר זיך צו-טיילען.

— און וואָס נאָך וועסטו פיהרען צום כאָן? דיין אייגען ווייב און דייןע טעכטער? אַך, צייטען אָנגעקומען, קאָזאקען זיינען גער-וואָרען די משרתים פון דעם כאָן. כמעלניק האָט אונז אין גאַנצען פאַרקויפט צו די טאָטערען. אַ קאָזאק טאָר זיך שוין אַליין נישט פאַרנינגען אַ שעהנע אידישקע — אַלעס פיהרען צום כאָן. ניין, פאַני בראַטצי, אָדער זי וועט צו איינעם פון אונז געהערען, אָדער טויטען — האָט זיך אָנגערופען דער האַלכ-נאַקעטער קאָזאק, און זאָגענדיג דאָס, האָט ער ארויסגענומען פון הינטער זיין גאַרטעל אַ גענעהט טאָרבעלע און דערפון אויסגעשיט ביינערנע ווערפעל. — פאַני בראַ-טצי, זאָלען מיר טהאָן ווי קאָזאקען, מיר וועלען גורל וואַרפען, אויף וועמען די שטיינער וועלען ווייזען, צו דעם וועט זי געהערען — יענעמס גליק, און קיין קנאה זאָל נישט הערשען צווישען קאָזאקען איבער אַ שעהנע אידישקע.

— רעכט. גערעדט ווי אַ חבֿר און ווי אַ קאָזאק. אויף וועמען די שטיינער וועלען ווייזען, צו דעם האָט זי גאָט באַשערט, און קיין קנאה זאָל נישט הערשען צווישען קאָזאקען איבער אַ אידישקע. דער יונגער קאָזאק איז געשטאַנען אין שטילען נאָכדענקען, און האָט געקוקט מיט זיינע סאַמעטענע אויגען אויף דעם ווייסען כאַלאַט, אונטער וועלכען עס איז געלעגען דער קרבֿן.

— ברודערל, גיב נאָך, צוליעב אַ אידישקע זאָלען זיך קאָזאקען צושלאָגען? צו דעם, וואָס גאָט וועט געבען, וועט זי געהערען, און טאָמער נישט די, וועסטו קענען האָבען אידישקעס דיין מאַמעס שטאַל אָנצופילען. קרויווע-נאָס וועט אונז נאָך טולטשין פיהרען, דאָרטען זיינען זיך צונויפגעלאָפּען אידישקעס פון גאַנץ אוקראַינאַ, און וועסט דיר קענען אויסקלייבען וויפיעל דיין האַרץ געלוסט.

דער יונגער קאָזאק האָט זיך פלוצים אַראָפּגעבווינגען צום פיערל, זענומען די ווערפעל און געוואָרפען:

— דריי, אַכט, פינף, — האָבען זיי אָנגעהויבען צעהלען.

— זעקס, דריי, צעהן.

— גוט געטרעפן!

— פינה, אכט, צוועלף!

האָט ווער אויסגעשריען און געלאַכט און דאָס געלעכטער האָט אַפּגעשלאָגען זיין עכאָ אין ראַנד פּון דער נאַכט אין פּעלד. אונטער דעם ווייסען קאָזאַצקישען מאַנטעל איז געלעגען דבורה און איהרע גלאַנצענדיגע אויגען האָבען צוגעקוקט צו דעם שפּיעל פּון ווערפּעל ביים שיין פּון פייער. זי האָט געוואוסט, אַז דאָס שפּיעל געהט וועגען איהר. זי שטעהט אין קאָן. נאָר איין מינוט האָט זי נישט פאַרצווייפּעלט. עפעס אַן אינערליכע זיכערקייט, אַז גאָט וועט איהר העלפּען, האָט אָנגעפּילט איהר האַרץ. זי האָט געגלויבט אין דעם, וואָס שלמה האָט איהר געזאָגט בעפּאָר דעם אַוועקגעהן, אַז גאָט וועט זיי נאָך ביידען צוזאַמענברענגען און זיי וועלען לעבען צוזאַמען. דאָס גליק פּון איהר לעבען מיט איהר מאַן די צייט, וואָס זיי זיינען געווען צוזאַמען, האָט זי געדענקט אין איהר נויט און געדענקט נאָך דעם. — פּון דעם האָט זי זיך באַרוהיגט, און מיט זיכערהייט געגלויבט, אַז די צייט וועט קומען, אַז גאָט וועט זי פּון אַלע נויטען אַרויסנעהמען און צוריקברענגען צו איהר מאַן. און דער גלויבען האָט איהר מוט געגעבען צום לעבען.

נאָך אַמאָל האָט מען געשריען ביים פייערק.

— דריי, זעקס, פינה.

— זיעבען, דריי, אכט.

— כאַכאַ-כאַ.

— פייער, אכט, צוועלף, — האָט אַ הוילע שטימע שווער גע-

לאַכט אין דער נאַכט אַרײַן.

נאָר דאָ האָט זיך פּלוצים פּון דעם גראָז אויפּגעהויבען דער שוואַרצער פּלעק, וואָס האָט געקניעט געבען דבורה'ן, און וואָס אַלע האָבען געמיינט, אַז זי איז שוין פאַרשוויגען אויף שטענדיג, פּון דעם קלאַפּ, וואָס זי האָט געקראָגען פּון דעם מאַטערישען קאָזאַק.

— אויף אייערע נשמות וואַרפט גורל, אויף אייערע מוטערס,

נישט אויף מיין אָדערל, אויף מיין יונגס, נישט אויף מיין אויס-

געוועהטאָגטס, אויף מיין אייגענס, — האָט די אַלטע מאַרושאַ געשריען.

צו די קאזאקען. און אראפבוויגענדיג זיך צום יונגען ווייבעל, האָט
זי זי אַרומגענומען און געטרייסט :

— נשמה'לע מיינס, גאָט וועט אונז העלפֿען. וועסט זעהן.
אַ פֿייער וועט גאָט שיקען אויף זיי. אָ, די קאָזאָקען זיינען ווילד גע-
וואָרען, אין גאָט פֿאַרגעסען, אייגענע טאַטע-מאַמע פֿאַרגעסען. פֿאַר'ן
קעניג האָט עס נישט קיין מורא, און קיין געזעץ היט עס נישט. אָ,
עס וועט אייך פֿאַרטיליגען גאָטס כּעס, מיט אַ דונער און מיט אַ בליץ.
די בריקען וועט ער ברענען אונטער אייך, די ערד שפֿאַלטען, איז
גיהנום וועט איהר איינגעזונקען ווערען, איהר הינד'ס זיהן.
— שווייג, אַלטע מכשפה, שווייג, וואָס דו האָסט זיך צום טייוועל
פֿאַרקויפט.

— די צונג איהר אויסשניידען.

— נין, בעסער דעם האָפֿ, וועסטו פֿאַרשפֿאַרען די צונג באַ-
זונדער.

פון אונטער דעם ווייסען כאַלאַט האָבען יעצט די גלאַנצענדיגע
שוואַרצע אויגען געעפענט זיך צום הימעל און געקוקט אין די שטערען
אַרײַן, און געגלויבט, אז דאָרט, אין די שטערען, זיצט דער, וואָס ווייסט
און זעהט אַלעס.

איין זאך האָט זי געוואוסט, אז זי וויל נישט שטאַרבען. נין,
זי וועט אזוי לאַנג לעבען און קעמפֿען פֿאַר איהר לעבען ווי ווייט
זי וועט קענען, אזוי ווי זי האָט צוגעזאָגט שלמה'ן. נישט פֿאַר זיך,
נאָר פֿאַר איהר מאַן, אז זי זאָל די זכּיה האָבען צו זיין אַ מוטער פֿון
זיינע קינדער —

די קאָזאָקען האָבען געוואָרפֿען גורל צום לעצטען מאָל.

— צום לעצטען מאָל.

— דריי, זעקס, פינף.

אויפֿ'ן געדאַנק איז איהר יעצט געקומען יענער שבועות איך
דער פֿריה בעפֿאַר דער אונגליק איז געקומען, ווי די גרינע בוימער און
די גרינע לאַנקעס קוקען דורך די קליינע פענסטערלעך אין זייער קליין
שטיבעל אַרײַן. זי זעהט איהם איצט זיצען ביי דער גמרא, זי זעהט,
ווי ער שאַקעלט זיך איבער דער גמרא, און לערענט הויך. זי הערט
זיין שטים, עס קלינגט איהר אין די אויערען זיין שטים, ווי אַ געזאַנג.

און זי שטעהט ביים קאסטען און זי פוזט זיך אויס פאַר איהם, ניין. פאַר גאָט אין שוהל אַרײַן, אין די יום־טוב־דיגע ציערונג, וואָס ער האָט איהר פון לובלין מיטגעבראַכט, און זי געהט צו צו איהם מיטן שטערען־טיכעל, און ער לעגט איהר די הענד אויפֿן קאָפּ אַרויף, און קוקט איהר אין די אויגען אַרײַן.

פון פייערל האָט איצט אויפגעקנאַלט אַ רעש, אַ פאַטשען מיט די הענד, אַ ווילד חיה־דיג לאַכען. זי האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס דאָס איז, נאָר זי האָט געוואוסט, אַז יעצט קומט די ריכטיגע מינוט, און יעצט וועט איהר גאָט העלפֿען.

פון פייערל האָט זיך ווער אויפגעהויבען. דער שווייגענדיגער נאָקעטער קאָזאַק איז צוגעגאַנגען צום ווייסען פֿלעק מיט שאַרענדע טריט, און אַראָפּגעריסען דעם ווייסען קאָזאַקישען מאַנטעל, עס איז אַנטפֿלעקט געוואָרען פאַר דער נאַכט און די שטערען אַ מיידעלשער קערפער, האַלב פאַרהילט אין אָפּגעריסענע שמאַטעס, וועלכער האָט זיך איינגעקאָרטשעט און איינגענאָרעט אין זיך ווי אַ וואָרעם.

— דו וועסט נישט צוגעהן, דו וועסט מיין קינד קיין שלעכטס נישט טהאָן, די אויגען וועל איך דיר אויסדראַפען, — איז ווי אַ צורייצטע קאָץ אויפגעשפרונגען די אַלטע מאַרושאַ צווישען דעם קאָזאַק און דעם ווייבעל, און אויסגעשטרעקט צו איהם די צוויי פינגערדיגע הענד.

זי האָט נאָך געוואָלט עפעס זאָגען, ווי אַ געבעט און אַ גע־ווײַן. נאָר מיט אַ מאָל האָט אַ קנאַק געטהאָן, און די אַלטע מאַרושאַ האָט זיך אויסגעשיט אויף דער ערד ווי אַ בינטעל צובראַכענע ביינער און געקרעכצט:

— דערבאַרם דײַך, פאַטער.

דער קאָזאַק האָט אויסגעשטרעקט די האַנד אין געזוכט אַ געזעע־מען דבורה'ן, נאָר פֿלינק ווי אַ קאָץ האָט דבורה געגעבען אַ שפרונג אָפּ פון איהם, זי האָט געזוכט מיט איהרע אויגען הילף, און עס האָט איהר אַ שיין געגעבען די ווייכע פיגור פון יונגען קאָזאַק, וואָס איז יעצט באַלויכטען געווען פון פייער, ביי וועלכען ער איז געשטאַנען. זיין סאַמעטענער טרויעריגער בליק האָט איהר געגעבען אַ גלעט, און אַ שטראַהל פון רעטונג האָט געגעבען אַ לייכט אויף אין איהר געדאַנק.

— ראטעווע מיך פון איהם, איך וויל נישט געהערען צו איהם,
 — האָט זי זיך איינגעקארטשעט אין דעם יונגען קאָזאק און באַהאַלטיי
 זיך אין איהם, ווי אַ סינד אונטער אַ בוים, ווען עס רעגענט.
 דער יונגער קאָזאק האָט אַ צאַפעל געטהאָן. איהר מיידעלשע
 שטימע, וואָס ער האָט צום ערשטען מאָל געהערט זייט ער האָט זי
 געפאַנגען, האָט אין זיין האַרץ אַ ציטער געגעבען. און ווען זי האָט
 געקוקט איהם אין פנים אַרײַן מיט איהרע בעטענדיגע, פייכטע אויגען,
 האָט ער איהר בליק נישט געקענט איבערטראָגען, און האָט איהם
 אויסגעמיעדען. דאָך איז ער געבליבען שטעהן ווי אַ בוים, ער האָט
 זיך נישט באַוואויגען, זיין געזיכט איז בלייב געוואָרען, און זיין האַרץ
 האָט איהם אונפאַרשטענרליך אָנגעהויבען צו קלאַפּען.
 אַ מינוט האָט דער צווייטער קאָזאק צוגעקוקט, וואָס דער יונגער
 זועט טהאָן. באַלד איז ער צוגעגאַנגען מיט שווערע טריט צום ווייבעל
 און אויסגעשטרעקט די האַנד נאָך איהר.
 — ער האָט פאַלש געשפּיעלט, איך וויל נישט צו איהם, — האָט
 דבורה געשריען, ווען דער קאָזאק האָט זיך אָנגעהויבען צו איהר צו
 דערנעהנטערען.
 דער יונגער איז נאָך אַלץ געשטאַנען שטום און שטייף ווי אַ בוים.
 נאָר אין זיינע אויגען האָט שוין אויפגעבליצט אַ פּייערל.
 — שווייג, פאַרשאַלטענע, צו דיין געביעטער קום! — האָט ער
 געוואָלט אָנגעהמען דבורה'ן ביי דער האַנד און שלעפען זי צו זיך.
 דער יונגער קאָזאק האָט זי אַ רוק אָפּ געגעבען אין אַ זייט, און
 געשטעלט זיך דעם צווייטען אין פנים אַרײַן.
 צוויי שאַרפען פון מעסער האָבען אויפגעפלאַמט אין דעם שיין
 פון דעם פּייער.
 — קאָזאַקען, וואָס טהוט איהר? צוליב אַ אידישקע וועט איהר
 זיך אויס'שחט'ען? וועניג אידישקעס דאָ אין אוקראַינע? קאָזאַקען,
 באַדענקט זיך, וואָס איהר טהוט! — האָט דער דריטער געשריען.
 אָבער ער האָט שוין מורא געהאַט צוצוגעהן. ביידע קאָזאַקען
 זיינען געשטאַנען איינער דעם אַנדערען אין געזיכט, געקוקט זיך אין
 די אויגען אַרײַן, און די רונדע טערקישע מעסערס האָבען זיך געפּינקעלט
 אין ליכט.

און פלוצים איז יער יונגער ווי א ווילדע חיה גענעבען א שפרונג ארויף אויף דעם אלטען מיטן מעסער, און אין א מינוט ארום איז ער שוין געלעגען, און עס האָט שווער געכאַרכלעט אין דער נאַכט.

— פאַרשאַלטען זאָלסטו ווערען, דו זינדיגע נשמה, צוליעב א איי־דישקע האָסטו א קאָזאק אומגעבראַכט. עס זאָל ליעגען די זינד אויף דיר, ווי א שווערע לאַסט וואו דו וועסט זיך קעהרען און ווענדען, — האָט דער צווייטער אלטער געשאַלטען, אויסגעשפיגען און איז אוועק איינגער זאָלין אין די טיעפעניש פון דער נאַכט.

א מאַמענט איז דער יונגער געשטאַנען און האָט ווי עפעס נאָכ־געקלערט. באַלד האָט ער זיך ווי אָן עפעס דערמאָנט און גערופען צום אָפּגעהענדען קאָזאק אין דער נאַכט אַריין :

— העי, אלטער, וואו געזוסטו ?

— איך וויל מיט דיר נישט הויזען. האָסט די נשמה דעם טיוועל פאַרקויפט — האָט א שטימע איהם אָפּגעענטפערט פון דער טיעפעניש פון דער נאַכט.

א מינוט איז ער נאָך געשטאַנען און נישט געוואוסט וואָס צו טהאָן. ער האָט זיך אומגעקוקט און געזוכט מיט די אויגען די אידישקע. ער האָט זי געפונען ליעגענדיג אויפ'ן גראָז א פאַר'חלש'יגע.

ער האָט זיך אַראָפּגעבויגען, אויפגעהויבען זי און צוגעראַגען צום פייערל. גענומען זיין קאָזאַצקישען מאַנטעל און צוגעדעקט זי. אַליין האָט ער זיך אוועקגעזעצט נעבען איהר. דער שוין פון פייער האָט באַלויכטען איהר געזיכט. ער האָט געזעהן דעם ווייסען בלייז־כען קאָליר פון איהר פנים, און די הייטלעך, וואָס האָבען זיך אַריבער געצויגען איבער איהרע אויגען־אַפעל, ווי ביי א טויב, און א ווייך געפיהל האָט איהם אַרומגענומען צום שוואַכען באַשעפעניש, וואָס ליעגט נעבען איהם.

צעהנמער קאפיטעל אין נאקעמען פערד

- ווי רופט מען דיר, אידישקע? — האָט דער קאָזאק געפרעגט.
— דבורה.
— און מיך יערעם, — ווייזט דער הויכער קאָזאק זיינע ווייסע
צײהן אין שמייכל.
דבורה האָט געציטערט.
— וואָס ציטערסטו? איז דיר קאַלט, אידישקע?
דבורה האָט געשאַקעלט מיט'ן קאַפּ.
— קום נעהנטער צום פייער.
אַבער דבורה האָט זיך יעצט דערמאָנט אַן דער ניאַנע און האָט
זיך אָנגעהויבען אַרומקוקען.
— וואָס זוכסטו, די אַלטע? — האָט דער קאָזאק געפרעגט.
ער איז צוגעגאַנגען און גענומען די אַלטע מאַרושא, וועלכע איז
געלעגען אויף דער ערד אונבאוועגליך פון דעם קלאַפּ, וואָס זי האָט
געקראָנען און צוגעשלעפט זי צו דבורה'ן. דבורה האָט געכאַפט
איהר אַלטען קאַפּ אין די הענד אַרײַן, און צוגערריקט דעם אַלטערם
קאַפּ צו איהר האַרץ.
— דו וואַרט, איך וועל זי שוין געזונד מאַכען, — האָט יערעם
געזאָגט — העי, אַלטע, גיב נאָר אַ נעהם פון דעם האָרן, — האָט דער
קאָזאק איהר צוגעלעגט צום מויל דעם האָרן מיט אַקעוויט, וואָס ער
האָט געהאַט בײַ זיך — גיב אַ גוטען טרונק, זשאַלעווע נישט, די בריי-
דערלעך האָבען גענוג.
נאָכ'ן טרונק האָט מאַרושא געעפענט די אויגען, אַרומגעקוקט זיך,
און דערוועהנדיג נעבען זיך דבורה'ן, האָט זי זי אַרומגעכאַפט.
— דו לעבסט, מיין פּויגעלע, אַ, דאַנקען גאָט, און צוקריכענדיג
אַויף אַלע פייער צו יערעם האָט זי אָנגעכאַפט זיינע הענד און געקושט:

— דו אָדלער, דו שטאַרקער, וואָס דו האָסט אונז געראַטעוועט פון שאַטענס הענר. ראַטעווע אונז, אין גאַט'ס נאָמען ראַטעווע דאָס פּוּינגעלע. אָה, דו מלאך פון גאַט צוגעשיקט.

— און וואָס איז זי דיינע, אַ מאַכטער דיינע?
 — מעהר פון אַ מאַכטער, אַלעס מײן, מײן לעבען, מײן נשמה,
 — האָט זי אַרײנגענומען דבורה'ן, ווי זי וואָלט זי געוואָלט באַשיצען.
 — זי איז דאָך אַ אידישע און דו אַ קריסטליכע.
 — איך ווייס אַליין נישט. אין האַרצען אײנגעבאַקען כאַטש פון אַ פרעמדען גלויבען, ווי אַ פּוּינגעל פון אַ פרעמדען נעסט. איך האָב דאָך דאָס ערצויגען פון קלײנערהײט אָן. זי מיט אַיהו'ן מאַן, ווען זיי זײנען נאָך פּיצניקע געווען.
 — זי האָט אַ מאַן?

— יא, אָדלער, נישט לאַנג חתונה געהאַט, פון די שקאַלעס צוריק געקומען, חתונה געהאַט, אין נעסט זיך באַזעצט, קינדערלעך אויס צוברעהען, און דאָ איז דאָס אונגליק געקומען.
 — און וואָס זײנען די איהריגע?

— אײן גאַט ווייסט, געראַטעוועט זיך אָדער אין די קאַזאַ-קענס הענר אַרײנגעפאַלען. ווער ווייסט אויב זיי לעבען.
 — ווי אזוי לעבען זיי, צווישען די קאַזאַקען פאַרפאַלען, — באַשטימט דער קאַזאַק און, צוגעהענדיג צו דבורה'ן, געהמט ער זײַ בײ דער האַנד און פרעגט זי:

— און מײנע ווילסטו זײן, אידישקע?
 דבורה איז געבליבען שטום.
 — ווי אזוי דײנע, אָדלער? זי האָט דאָך אַ מאַן, — זאָגט די אַלמע מאַרושאַ.

— שווייג, אַלטע, די איהריגע לעבען שוין נישט. די קאַזאַקען האָבען אַלע אידען אויסגע'הרג'עט. איז קײן מאַן האָט זי נישט מעהר. וועסטו זײן מײנע, אידישקע, אזוי וועסטו לעבען, אז נישט וועסטו שטאַרבען. ווי דו ווילסט.
 דבורה איז שטום געבליבען.

— נן, פאַר וואָס ענטפּערסטו נישט, אידישקע? שלעכט וועט זײן, אז דו וועסט נישט ענטפּערען. נאָכ'ן רעכט האָסטו באַלאַנגט.

צו יעפרעם סקוואָז. ער האָט דײַך אין די שטיינער געוואונען. ער
האָט פּאַלש געשפּיעלט, האָב איך איהם דער'הרגיעט און דײַך האָב
איך געראַטעוועט. פאַר מיר האָב איך דיר געראַטעוועט. ווייל דו ביזט
מיר געפּעלען, און איך האָב דײַך ליעב געקראָגען, אזוי ווי איך האָב
דײַך דערזעהן. א נה, זאָג, אידישקע, און מיינע וועסטן ניין? דו
זאָסט דאָך צוגעזאָגט?

דבורה איז וויעדער שטום געווען.

— דו ביזט דאָך א נומער, דו ביזט דאָך א מלאך. א מוטער
זאָט דײַך געבוירען, נישט א הונד, ווי די אנדערע דאָרט. דו האָסט
דאָך גאָט אין האַרצען. דו וועסט דאָך נישט טהאָן אזא זאך. וועסט
דײַך דאָך נישט פאַר גאָט פאַרזינדיגען. זי האָט דאָך א מאַן — האָט
זי אַרשט גע'טענה'ט.

— שווייג, אַלע, אז נישט צושלאָג איך דיר ווי יעפרעם. געזאָגט
האָט מען דאָך דיר, אז דער מאַן איהרער לעבט נישט מעהר, צו'—
הרגיעט, אַלע אידען צו'הרגיעט.

— און טאָמער האָט ער זיך געראַטעוועט? — פּרעגט די אַלע.
— דער'הרגיעט, אז נישט — וועל איך איהם דער'הרגיענען.
און דו, אַלע, שווייג, טייוועלשע נשמה. דו ביזט א קאָזאָטשקע,
דאַרפסטו האַלטען מיט'ן קאָזאָק, נישט מיט'ן אידען. דו האָסט
פאַרקויפט דיין נשמה צום טייוועל איד, היט דײַך, אַלע! — האָט
דער קאָזאָק געזאָגט ביין, אַוועקגעזעצט זיך ביים פייער, ביי דבורה'ן,
האָט זי אָנגענומען ביי דער האַנד און געזאָגט צו איהר ווייך, ווי ער
האָט נאָר געקענט: דו געהערסט צו מיר, איך האָב דײַך צום ערשטען
מאַל דערקענט, אז דו ביזט יונג און שען. פון די לאַכעס, וואָס די
אַלע האָט דײַך פאַרקליידט, האָב איך דײַך דערקענט. און ווי איך
האָב נאָר געגעבען א קוק אויף דיר, אזוי האָט דאָס האַרץ מיר באַלד
אַ ציטער געגעבען, און באַלד האָב איך דײַך ליעב געקראָגען און רחמנות
געקראָגען אויף דיר ווי אויף א טייבעל א יונגס. קיינעם וועל איך
דײַך נישט אָפּגעבען, נישט דעם העטמאַן און נישט דעם כאַן. איך
וועל אַלע צו'הרגיענען, און דײַך באַהאַלטען פאַר מיר.

א מינוט האָט דבורה געשוויגען. פּלוצים האָט זי דעם קאָזאָק
געקוקט גלייך אין די אויגען אריין און געזאָגט:

— איך בין דאך ביי דיר אין האַנד. און דו קענסט טהאָן מיט מיר וואָס דו ווילסט. און דאך האָב איך נישט קיין מורא פאַר דיר. אַ שטאַרקער פון דיר היט מיך. דו קענסט מיך שלאָגען, און איך האָב נישט קיין מורא פאַר דיר. אַז איך וועל וועלען, וועל איך ליעב האָבען, און אַז איך וועל נישט וועלען — וועל איך נישט ליעב האָבען.

— אַז איך וועל וועלען וועל איך ליעב האָבען, און אַז איך וועל נישט וועלען וועל איך נישט ליעב האָבען, — גוט געזאָגט, אירדישקע, גוט. און איך וועל דיר נישט נוימען, אַז דו זאָלסט מיך ליעב האָבען. אַז נישט וועל איך טהאָן אָט וואָס, — זאָגט דער קאָזאַק און געהט צו צו דער אַלטער — איך ווייס נישט וואָס זי איז דיינע: אַ מוטער, צי וואָס? אַלץ איינס, זאָג אירדישקע, וועסט זיין מיינ, לאָז איך זי לעבען, אַז נישט, הרגיע איך זי צו.

דבורה'ס אויגען האָבען אַ פינקעל געגעבען. נאָר איין וויילע האָט זי געצווייפלעט. באַלד איז איהר עפעס קלאָר געוואָרען, אַז זי מוז ראַטעווען די אַלטע. ווי אַזוי האָט זי נאָך נישט געוואָוסט. כאַטש זי איז גרייט געווען אויף אַלעס.

דבורה האָט זיך אָנגערופען ווי מיט פאַרשעהמטקייט:

— דיין וויבעל וועל איך זיין, דיין ליובאַוויצע נישט.

— דאָס איז דעכט, דאָס האָסטו גוט געזאָגט. דאָס געפעלט מיר,

מיין וויבעל וועסטו זיין, מיין ליובאַוויצע נישט.

— וואָס האָסטו געטהאָן, טאָכטער, צוליעב מיינע אַלטע טעג

האָסטו דיר פאַר גאָט פאַרוינדיגט. וואָס האָסטו געטהאָן? — האָט מאַרושאַ אויסגעשריען.

— שווייג, אַלטע, איך האָב זי דאָך ליעב, — זאָגט דער קאָזאַק

געריהרט. — אַנדערש נישט זי האָט מיר אַ כּשוף אָפּגעטהאָן. דעם

בעסטען ברודער האָב איך דאָך פאַר איהר געהרג'עט. ער איז דאָך

געווען מיין פעטער, — ווייזט ער מיט'ן פינגער אויפ'ן טויטען קאָזאַק,

→ מיין לעהרער געווען, אויף פּערד האָט ער מיך געלערענט רייטען,

מיטן ביקס שיסען, און איך האָב איהם צוגע'הרגיעט צוליעב אַ

אירדישקע. די אייגענע מאַכט וואָלט איך געקענט צוליעב איהר הרגיע-

געזן... סיידען נאָר אַ כּשוף האָט זי מיר אָנגעטהאָן.

דבורה'ן איז עפעס איינגעפאלען. זי האָט זיך אויפגעהויבען פון פֿייערל, אין שײן פון פלאם האָט זי זיך אויסגעצויגען און געבליבען שטעהן ווי אַן ערשיינונג פון אַ פרעמדער וועלט.

— דאָס האָב איך אזוי געמאכט.

— ווי אזוי האָסטו דאָס געמאכט ?

— מיט דעם כּשוף, וואָס איך באַזיין.

— און דיין שבועה געבראַכען, וואָס דו האָסט דיין מאַן געשוואָרן דען, און גאָט פאַרגעסען, דו אונגליקליכע! — האָט די אַלטע זי געשאַלטען.

דבורה האָט איהרע שלאַנקע ביינערדיגע הענר צום הימעל אויס־געצויגען, איהר בלייך פנים צו די שטערען פאַרוואַרפען.

— אזוי האָט מען מיר געהייסען.

— ווער ?

— דער וואָס זיצט אויבען, און מיט זיין מאַכט.

דען נאַציווער קאָזאַק איז דערשראָקען געוואָרען פאַר איהר געזיכט. ער האָט זיך געווענדעט צו דער ניאַנע :

— וואָס רעדט זי ?

— איך ווייס נישט, — האָט די ניאַנע געשטאַמעלט אויך פאַר

שרעק. איך דערקען זי נישט. דאָס רעדט זי מיט איהר גאָט אזוי.

— איך האָב מיינע ביינער מיט דעם כּשוף־זאַלב אויסגעשמירט, וואָס ער האָט מיר געגעבען, און קיינער קען מיר קיין שלעכטס ניט טהאָן. אָט שטעה איך פאַר דיר, פּרוּכיר דיין מעסער אין מיר און זעה אויב איך זאָג ליגען.

דער קאָזאַק איז דערשראָקען געוואָרען. זיינע נאָזרעס האָבען אָנגעהויבען צו ציטערען, זיין מעסער האָט געבריהט זיין האַנר.

— וואָס טהוסטו ? וואָס רעדסטו ? — האָט זי די ניאַנע אַרומ־גענומען.

— דו נאַרין איינע. אַ, דו אַלטע נאַרין! וואָס האָסטו זיך

דערשראָקען ? ווייסטו ניט, אַז ווען גאָט באַשיצט מיר קען מיר קיין שלעכטס ניט געשעהן ?

די ניאַנע האָט זיך אַראַבגעבענען אויף די קניע פאַר איהר, געכאַפט איהרע הענר און איינגעגראָבען אין זיי איהר אַלב ביינר.

וואָס איז פייכט געווען פון טרערען.
פון דערווייטענס איז געשטאנען דער קאָזאק. ער האָט געצוי-
טערט. אַ שרעק האָט דעם הויכען שטארקען גוי אַרומגענומען פאַר
דער אידישקע.

— קום צו דער מאַמע אַהיים, אידישקע. ביי דער מאַמע וועל
איך דיך האַלמען ביז צום שלוב.. די קאָזאקען קענען קומען, דיך
זעהען און אוועקנעהמען דיך פון מיר.
— איך וועל ניט פריהער געהן מיט דיר ביז דו וועסט מיר
ניט ביי דיין נשמה שווערען, ביי דיין אמונה, איידער איך געה-
מיט דיר.

— אַלעס וועל איך דיר שווערען, שעהנע אידישקע. זאָג, וואָס
וויילסטו אז איך זאָל דיר שווערען ביי מיין נשמה, ביי מיין אמונה?
— איך ווייס, יערעס, אז דו ביזט אַ גוטער, דו האַסט מיך פון
שלעכטע הענד געראַטעוועט. דו האַסט ניט דערלאָזט מיר קיין ביזן
טהאָן. גאָט וועט דיר דערפאַר באַצאָהלען. זאָג מיר יעצט צו יערעס,
איידער איך געה מיט דיר, אז ביזן שלוב וועסטו מיך שאַנעווען, מיין
דיינקייט היטען און מיר קיין שלעכטס ניט טהאָן.
דער הויכער קאָזאק האָט געשמייכעלט.

— ביי גאָט זאָג איך דיר צו, מיין שעהנע אידישקע, אז ביזן
צום שלוב וועל איך דיר שאַנעווען, דיין דיינקייט היטען און דיר
קיין שלעכטס ניט טהאָן.

— געדענק, יערעס, דו האַסט מיר צוגעזאָגט ביי דיין אמונה און
ביי דיין נשמה געשוואָרען. און טאָמער וועסטו שלעכטע געדאַנקען
האַבען און מיר וועלען שלעכטס טהאָן, וועל איך דורך דעם כּשוף
וואָס איך באַזיץ גלייך וויסען דיינע געדאַנקען. און אזוי ווי דו וועסט
מיר נאָר וועלען שלעכטס טהאָן, אזוי וועט גלייך קומען די העכערע
מאַכט וואָס באַשיצט מיר און מיך צונעהמען פון דיר. און דו וועסט
נאָר ניט קענען העלפען.

— ביי גאָט שווער איך, — ציטערט דער קאָזאק — ווי אַ הייליג
בילד דיך אַבהיטען, ווי אַ הייליגע, — שווערט דער קאָזאק. און ער
האַט זי אין זיין לאַנגען ווייסען קאָזאקען מאַנטעל אַיינגעוויקעלט
און אַרויסגעהיירט זי פון פעלד צו דער מוטער אַהיים. די אַלמע מאַ-

דוּשא אין נאָך זיי נאָכגעגאָנגען, און דער מאָרגען האָט זיך אָנגעהויבן
בען צו גרויען, בעלויכטענדיג די שפיצען כוּימער וואָס האָבען אָני
געהויבען אַרויסצוקוקען איבער דער וועלט ווי פון אַ נעבעל אַרויס.

עלפטער קאפיטעל

פאַר דער אמונה און פאַר דער תורה

נאָך האָט כמעלניצקי אונטערהאַנדעלט מיט דעם פּוילישען פעלד-
מאַרשאַל דאָמיניק, וועגען אונטערגעבען זיך צוריק צו דער פּוילישער
קרוין, און ער האָט אַלץ געהאַלטען אין איין שיקען זיינע האָרדעס
קאָזאקען הרוב צו מאַכען אונבאַשיצטע שטערט, כדי מיט רויב צו
באַצאָהלען זיינע קאָזאקען. אָנצוהאַלטען די פּריינדשאַפט פון די טאָד-
טערען האָט ער באַדאַרפט באַרייכערען די האַרעמס פון כאַן מיט שעה-
נע אירישע ווייבער און טעכטער, איז אַ האַרדע פון צעהן טויזענד
קאָזאקען, אָנגעפיהרט פון איינעם פון זיינע רויבער, קרוויענאָס, אָני
געפאַלען אויף די שטערט און שטערטלעך פון אוקראַינע, און אָבער
ווישט זיי פון דער ערד. נאָך האָרדעס קאָזאקען זיינען נאָכגעגאָנגען
באַנדעס טאָטערען ווי שאַרען שוואַרצע רויב-פּווגעל.

בחנם האָט דער ערלעך פירסט ווישניוויטצקי געבעטען ביי די
פּוילישע שררים און מאַכטהאַבער הילף פאַר זיין קליינע מחנה פּוילישע
סאָלדאַטען וואָס האָבען געקעמפט געגען די קאָזאקען און טאָטערען.
זיין שטימע, וואָס האָט געוואָרענט געגען די קאָזאקישע געפאַהר, איז
געבליבען אונבאַנטוואָרטעט. דער פעלדמאַרשאַל דאָמיניק האָט נאָך
אַלץ גערעכענט אויף כמעלניצקי'ס יושר און וויליגקייט זיך איבערצו-
געבען צו פּוילען. ער האָט געהאַלטען אַלץ אין איין מאַכען קאָנצע-
סיעס צו די קאָזאקען און באַשענקען כמעלניצקי'ן מיט נייע טיטולען,
מיינענדיג אזוי אַרום איינצושטילען דעם קאָזאק. די שררים זיינען
געווען פאַרנומען מיט די וואַהלען פאַר אַ נייעם קעניג אויף דעם אַרט
פון פאַרשטאַרקענעם קעניג וואַלדיסלאָוו. קיינעם איז נישט אָנגעגאַנגי

גען דער גורל פון דער ווייטער אוקראינישער פראווינץ. צים סוף
האָט ווישניוויטצקי אַליין אויך געמוזט אויפגעבען זיין קליינע פּויליש-
ישע אַרמעע און איז געפאָהרען קיין וואַרשאַ זוכענדיג הילף ביי די פּאָרהו-
לעטע פּריצים פאַר דער אונגליקליכער אוקראַינישער באַפעלקערונג.

דערווייל איז דאָס גאַנצע לאַנד פריי און אָפּען געלעגען פאַר די
קאָזאַצקישע האָרדעס. ווי אַ טייל וואָס פאַרפלייצט, אזוי האָבען זיי
זיך געטראָגען פון שטאָרט צו שטאָרט און אָפּגעמקט אלעס לעבעדי-
גע, שטערט פאַרברענט און פאַרמעגענס באַרויבט. און די באַפעלקערונג,
סיי אידישע סיי פּוילישע, אויסגעשאַכטען מיט'ן שווערד יונג און אַלט.
אַ חוץ די, וואָס האָבען זיך געטויגט פאַר די שקלאַפּען-מערק, האָבען
די טאָטערען געלאָזט לעבען. און מיט די שעהנע ווייבער און מייד-
לעך האָבען זיי באַרויבערט זייערע האַרעמס.

נאָך געמיראָו האָבען זיי זיך געלאָזען קיין טולטשין. אין
טולטשינער פעסטונג האָבען זיך באַהאַלטען די אידען פון די אַרומיגע
שטעטלעך און די ענטרונגענע פון געמיראָו. האָט זיך אָנגעזאַמעלט
אין טולטשין אַ אידישע באַפעלקערונג פון צעהן טויזענד נפשות
מיט זעהר פיעל אידישע רייכטום, וואָס די אידען האָבען מיטגענומען
מיט זיך. און אויף דעם פאַרמעגענס האָבען זיך געלאָזט די קאָזאַקען,
און אויף די ווייבער און מיידלעך די טאָטערען.

נאָר אזוי לייכט איז קרווענאָס מיט זיינע האָרדעס קאָזאַקען
צישט אָנגעקומען טולטשין צו געהמען. טולטשין איז געווען אַ פעס-
טונג, און די אידען, וועלכע זיינען מייסטענס געווען אַנטלאָפּענע פון
זרוביגעוואָרענע שטעטלעך, האָבען געוואוסט וואָס עס הייסט אַריינג-
צופאַלען אין קאָזאַצקישע הענד. האָבען זיי אָפּגעמאַכט ביי זיך, אַז
בעסער אין דער שטאָרט פאַר הונגער אויסגעהן, בעסער אין קאַמפּף
צו שטאַרבען, איידער צו די קאָזאַקען אין די הענד אַריינצופאַלען.

אין דער שטאָרט האָט זיך אויך געזונען אַ רעכט ביסעל פּאָליאַ-
קען, אייניגע הונדערט פּוילישע זעלנער. האָבען די אידען מיט די
פּאָליאַקען אָפּגעמאַכט אַ בונד, געשוואָרען זיך, און דער רב ר' אהרן,
דער ראש הישיבה פון טולטשין, און דעם דוכס טשווערטשינסקי,
האָבען זיך אויף אַ כתב אונטערגעשריבען, אַז זיי זאָלען ביז צום

לעצטען מאן, ביז צום לעצטען טראָפּען בלוט קעמפּפּען זייט ביי זייט און די שטאָרט באַשיצען פון קאָזאַצקישע הענד. און אַ גרויס ברודערשאַפט איז געוואָרען צווישען די פּאָליאַקען און די אידען. די אידען האָבען זיך אין די שוהלען פאַרזאַמעלט, די פּאָליאַקען אין די קירכען, און נאָט געבעטען, אַז ער זאָל זיי מציל זיין פון די קאָזאַצקישע הענד, און געשוואָרען זיך צו באַשיצען איינעם דעם אנדערען. מען האָט זיך „פאַן בראַטעוועט“. די פּאָליאַקען האָבען געשריען צו די אידען: „קאַכיימע זשע“, און די אידען האָבען זיך געטיילט מיט זיי דאָס עסען, וואָס זיי האָבען אין שטאָרט אָנגעדאַמעלט אום אויסצוהאַלטען די באַלאַנערונג ביז היִלף וועט קומען פון די פּוילישע שררים.

די פּאָליאַקען און די פּוילישע זעלנער, אונטער דער פיהרערשאַפט פון פּריץ טשווערטינסקי, וועלכע זיינען געווען מעהר געלערענט אין מלחמה־טאַקטיק ווי די אידען, און געוואוסט ווי אומצוגעהן מיט געדויער, האָבען גענומען אויף זיך צו פאַרטיידיגען די פעסטונג פון טולטשין. און די אידען, וואָס זיינען געווען אין אַ פיעל גרעסערער צאָהל פון די פּאָליאַקען און מעהר מוטהיג פון די פּאָליאַקען, ווייל זייער געפאָהר איז געווען אַ גרעסערע, האָבען גענומען אויף זיך צו פאַרטיידיגען די שוואַכערע און אונבאַשיצבאַרע טיילען פון דער שטאָרט.

זיי האָבען זיך באַלאָדען מיט טערקישע כל־זיוו, מיט פּלווער־שיסענדע ביקסען, וואָס זיי האָבען באַקומען פון דער פעסטונג. זיי האָבען אַרום דער מויער אויפגעשמעלט הויכע רישטאָוואַניעס, לוי־טערס, באַשטעלט זיי מיט געשטעלען און אָנגעזאַמעלט אויף זיי מאַסען שטיינער, געוויכטען. די ווייבער האָבען אָפּגעקאַכט גרויסע טעפּ מיט צולאָזענעם חלב, בריהענדע קאַשע, געזאַטענעם וואַסער און געבראַכט צו די מויערען. אָפּטמאָל האָבען די אידען געלאָזט די קאָזאַקען נאָהענט צוקומען צו דער מויער און אונטערשמעלען זייערע אייזערנע ווידלעס אונטערצוברעכען די מויערען, און פּלוצים מיט אַמאָל האָבען זיי אָנגעהויבען צו רעגענען אויף זיי מיט שטיינער, צו באַניסען זיי מיט טעפּ געזאַטענע חלב אויף די קעפּ. און די קאָזאַקען זיינען אַנטלאָפּען, איבערלאָזענדיג די ווידלעס מיט זייערע טויטען

צרות די מויערען. און נישט איינמאל האָבען זיך די אידען, ווי צמאל ביי דער באלאגערונג פון ירושלים, ארויסגעלאָזט זיך פון דער שטאָרט, און מיט אַ פאַראַכטונג צום טויט געוואָרפֿען זיך אין די מחנות קאָזאָקען, געטויטעט פיעלע פון זיי און די איבעריגע צוריק געיאָגט אין זייערע לאַגערען.

אין שטאָרט איז אָבער וואָס צמאל געוואָרען ווינציגער עסען. דאָס עסענוואַרג, וואָס די אידען האָבען אָנגעזאָממעלט אין שטאָרט, איז דורך אַ פאַרוואַלטערשאַפט צוטיילט געוואָרען אויף גלייכע חלקים צווישען די אידען און די פּאָליאַקען. צוערשט האָט מען געשפּיזט די קינדער און די פּרויען, די מענער פלעגען אָפט אליין זיך איינשאַפֿען שפּיז פון די קאָזאָקען. די אידען האָבען דורך זייערע אויסקוקערס אויסגעפונען ווען די קאָזאָקען פלעגען צונופּטרייבען סטאָדעס שעפּסען, בהמות, אַקסען, פלעגען די אידען זיך ארויסרייסען פון שטאָרט אין די קאָזאָקישע מחנות אַריין און אוועקנעהמען פון זיי די סטאָדעס בהמות און זיי טרייבען אין שטאָרט אַריין און באַזאָרגען די שטאָרט מיט שפּיז אויף וואָכען לאַנג.

צווישען די אידישע קעמפּפּער האָט זיך אויך געפונען מענדעל, דער פּרנס פון זלאָטשאָוו. נאָך דעם ווי ער האָט פאַרלאָרען זיין זוהן פאַר זיינע אויגען, שווימענדיג איבער דעם טייך, און נישט הערענדיג גאָרנישט פון זיין שוור, וועלכע איז אוועק מיט דער אַלטער מאַרושא, האָט ער גענומען זיין ווייב און איז מיט איהר געגאנגען קיין טולטשין, ווי אנדערע אנטרונענע, מיט דער האָפּנונג, טאָמער האָט זי די אַלטע מאַרושא געבראַכט קיין טולטשין דורך אַן אנדערען וועג. אָבער נישט געפינענדיג זי אין טולטשין און זייענדיג זיכער, אז זיין זוהן, נאָכדעם ווי ער איז אַריינגעפאלען אין די הענד פון די קאָזאָקען, לעבט נישט מעהר, איז איהם זיין אייגען לעבען מיאום געוואָרען. ער האָט נישט געהאַט מעהר פאַר וואָס צו לעבען, און נישט געוואַלט מעהר לעבען. אָבער מענדעל האָט צופיעל געזונטען איינשטיקט געהאַט, און די אמונה אין גאָט האָט איהם נישט געלאָזט פון זיך אליין אַן ענדע מאַכען. ער, ווי פיעלע אנדערע, פאַרליענענדיג יעדע האָפּנונג אויף אייגען גליק, האָט איבערגעטראָגען זיין פּערזענליכען גליק און האָפּנונג אויף דעם קיום פון דער גאַנצער

עדה. די עדה פון טולטשין איז געוואָרען זיין קינד, זיין שלמה, זיין צוקונפט, זיין אייגען לעבען. אין דער עדה האָט ער צוריקגעפונען זיין אייגען קראַפט, און פאַר איהר קיום האָט ער מיט אַ פאַראַכטונג פון טויט, פון פערזענליכען גליק, וועלכען ער האָט נישט מעהר גע- פיהלט, זיך אַריינגעוואָרפען אין קאַמפּף. ער האָט געוואָלט שטאַרבען פאַר דער אידישער אמונה, האָט ער דער ערשטער זיך אַריינגעריסען אין קאַמפּף, אין די געפעהרליכסטע אונטערנעהמונגען, מיטשלעפענדיג די מיט זיך אַנדערע, אָנצינדענדיג אין זיי אַ הייליגע באַגייסטערונג מיט זיינע ווערטער.

— אידען, — פלעגט ער זאָגען מיט באַגייסטערטע, שטראַהלענדע אויגען, — אונזערע סינדער האָבען זיי געטויט, אונז וועלען זיי טויטען, אָבער אונזער גאָט לעבט אייביג, טאָ לאָמיר מלחמה האַלטען פאַר זיין כבוד וועגען, פאַר דער אמונה און פאַר דער תורה.

און עס האָבען נישט פאַרשטאַנען און נישט דערקענט די קאָזאַ- קען די אידען. זיינען דאָס די אידען, וואָס פלעגען זיך צונויפקלײ- בען אין די שטערטלעך ווי געבונדענע שעפּסען, ווי עופות געשאַכ- טענע? זיינען דאָס די דערשראָקענע און ציטערענדע אידען? ווי ווילדע מיגערס פלעגען זיך די אידען אַרויסלאָזען צו די קאָזאַקען פון די מויערען, מיט בלויע הענד, מיט שטעקענס און אייזענס, און מיט אַ געשריי „פאַר דער אמונה און פאַר דער תורה“ פלעגען זיי זיך אַריינלאָזען אין די האַרדעס קאָזאַקען. זיי האָבען נישט גע- קוקט אויף די פיילען, וואָס פאלען צו זיי, נישט אויף די קוילען פון די ביקסען, נישט דער רעש פון האַראַמאַטען האָט זיי אָפגעשטעלט. מיט געשרייען און מיט פלאַמענדע אויגען האָבען זיי צוריסען די וואָל- קענס רויך, וואָס האָט גערויכערט דורך די רעהרען פון די האַרמאַ- טען, און אַריינגעלאָזט זיך אויף די קאָזאַקען, געביסען זיי מיט די צייהן, אַרויסגעריסען מיט די פינגער די אויגען, און מיט די לאַנגע חלפים פלעגען זיי שניידען העלזער און קעפּ. אָפטמאָל האָט זיך אַ איד איינגעוויקעלט אין אַ קאָזאַק, און מיט אידישער עקשנות זיך אַזוי לאַנג איינגעביסען מיט די צייהן אין קאָזאַק'ס האַלז, ביז זיי זיינען ביידע געפאלען, און אידיש בלוט און גוי'ש בלוט האָט זיך אינאיינעם אויסגעמישט.

פועלע אידען, זייענדיג גרייט צו שטארבען, האָבען זיך אָנגעמאָן
 די תּכּריכּיבּ, די קיטלען, טליתים, און מיט חלפים אין די הענד זיינען
 זיי אַרײן צווישען די קאָזאַקען. די האָרדעס, דערוועהענדיג די ווייס־
 באַקליידעטע געשטאַלטען טראָגען זיך אין דער נאַכט מיט פּלאַמענדי־
 גע אויגען און הייליגע באַשיינטע פּנים/ער, איז אויף זיי אַ גרויס
 שרעק אָנגעפּאַלען. זיי פּלעגען זיך אַראָפּלאָזען אויף די קניען פּאַר
 די ווייסע אידען און בעטען צו זיי ווי צו מלאכים :

— נאָט, האָב רחמנות !

אַנדערע זיינען דערשראָקען געוואָרען פּון שרעקליכען כּעס, וואָס
 שיינט אַרויס פּון די ווייסע אידישע פּנים/ער, און זיינען אַנטלאָפּען
 מיט ווילדע געשרייען, ווי געטליכע ערשיינונגען וואָלטען זיי נאָכער־
 יאָנט, און האָבען אַ שרעק אונטערגעצונדען מיט זייערע געשרייען אין
 די מחנות. און נאַנצע פּאָלקען סאָלדאַטען זיינען אַנטלאָפּען פּאַר די
 תּכּריכּים־באַקליידעטע אידען, איבערלאָזענדיג אַלצדינג הינטער זיך.
 וואָכען לאַנג זיינען געשטאַנען די קאָזאַקען הינטער די טול־
 טשינער מויערען און די שטאָרט נישט געקענט נעהמען. כּחנם האָט
 קריווענאָס געשאַלטען און געזידעלט זיינע סאָטניקעס, די קאָזאַקען
 זיינען אַנטלאָפּען פּאַר די ווייסע אידען, ווי דער שרעק פּון נאָט וואָלט
 אויף זיי אָנגעפּאַלען. קריווענאָס האָט אָבער באַשטימט די שטאָרט
 מיט שטורם צו נעהמען. ער האָט זיך געשעהמט פּאַר די טאָטערען.
 וואָס זיינען געווען מיט איהם אין לאַגער, וואָס די קאָזאַקען אַנטלויפּען
 פּאַר די אידען, און מורא געהאַט פּאַר כּמעלניצקי'ן און געשראָקען
 זיך, אז דער כאַן פּון די טאָטערען זאָל דערפּון נישט געוואָהר ווערען.
 ער האָט צונויפּגענומען גרויסע מחנות קאָזאַקען און פּויערים פּון דער
 גאַנצער געגענד אַרום. אין די צעהנדליגע טויענדע זיינען אָנגעקומען
 די פּויערים, וואָס האָבען זיך באַפּרייט פּון די שטערט און דערפּלעך.
 פּערד און וועגען און מחנות האָבען באַשוואַרצט דאָס גאַנצע לאַגער
 אַרום טולטשין. אין שטאָרט האָט מען געהערט דאָס ברומען
 און הירזשען פּון די מחנות, וואָס באַלאַגערען די שטאָרט. ביינאַכט
 האָט מען געזעהן די פייערען פּלאַקערען איבער דער גאַנצער סטעפּ.
 און פּועל זיינען געווען די פייערען פּון די לאַגערען ווייט ווייט אין
 סטעפּ אַרײן. די אידען האָבען זיך נישט געשראָקען, זיינען גרייט

געווען אלע ביז איינער צו שטארבען, אבער נישט ווי שאף שטארבען, נאָר אין מלחמה, אין מלחמה פאַר גאָט און זיין תורה — דאָס וואָרט, וואָס דער פרנס פון זלאָטשאָוו האָט אַרײַנגעוואָרפֿען אין דער עדה, האָט פאַרוואַנדעלט טױט־פאַראַרטױלעכע אין גבורים, האָט אױפֿגעפֿלאַצט קערט צוריק אין אידען דעם אַלמען אידישען גײס, אַ פֿרײד איז געווען פֿאַר זײ דער טױט. און ווי אַמאָל הינטער די טױערען פֿון ירושלים, אזױ האָבען זײ יעצט געקעמפֿט. אַ גאַנצע נאַכט האָבען די וויבער געטראַגען די שטיינער אױף די לײטערס, געקאַכט דעם חלב, טעפֿ בלײ, און געשלעפֿט גרויסע טונען מיט סמאָלע אַרױף אױף די געשמעלען אונטער דער מױער און געגרייט זיך צו דער מלחמה. טשווערטינסקי מיט זעקס הונדערט פּױלישע סאַלדאַטען מיט קאַנאָנען און ביקסען זײנען געווען איז פעסטונג. מיט איהם איז אויך געווען די גאַנצע פּױלישע באַפעלקערונג פֿון טולמשין, און אַלע זײנען באַלאָרען געווען מיט געוועהר די שטאָרט צו באַוואַכען. ווען דער ערשטער בלאַסק פֿון מאָרגען האָט אָנגעהויבען צו באַקרוינען די שפּיצען פֿון די טורעמס פֿון טולמשין, האָט קרױוע־נאָס געשיקט זײנע ערשטע רײהען צו דער מױער מיט אײזערנע בױערערס. די ערשטע רײהען זײנען באַשטאַנען פֿון פּױערען פֿון דער אַרומיגעגױ געגענד, וועלכע קרױוע־נאָס האָט באַוואַפענט. ער האָט געוואָלט, אַז די אידען זאָלען אױף זײ אױסשיטען אַלע שטיינער און אױסגיסען די סמאָלעס, כּדי ווען די געניטערע קאָזאַצקישע זעלנער וועלען צו־קומען, זאָלען זײ שױן זײן אָפֿגעשוואַכט. אָבער אונערוואַרטעט האָבען די אידען אױסגעשאָסען מיט קאַנאָנען אײדער די רײהען זײנען צו דער מױער אָנגעקומען. זײ האָבען די קאַנאָנען אַראָפֿגענומען פֿון דער פעסטונג און צושטעלט אױף געבױדעס אַרום דער מױער בײנאַכט, און ווען די פּױערים האָבען דערהערט דעם קאַנאָנען־שאַס און זײגען אײנגעוויקעלט געוואָרען אין וואָלקענס רױך, זײנען זײ זיך צולאָפֿען אױף אַלע פּיער זײטען וױנד. קרױוע־נאָס האָט געשיקט אײן רײהע נאָך דער אַנדערער, און די אידען האָבען זײ געהאַלטען אין אײן פֿאַרטריבען מיט קױלען און קאַנאָנען־שאַסען. אַ גאַנצען טאָג האָבען זײ געהאַלטען די קאָזאַקען אין אײן פֿאַרטריבען פֿון דער מױער, און ווען עס איז געוואָרען נאַכט זײנען ענדליך די קאָזאַקען צוגעקערט

מען צו דער מויער און אָנגעהויבען אונטער צושטעלען זייערע בויערערס, האָבען זיי די אידען באַגעגענט מיט אַ רעגען פון שטיינער, זיי האָבען גענאָסען אויף זיי געקאָכטען בליי און געזאָטענע קאָשע, פייערדיגע שטיקער סמאָלע איז געפאַלען פון דער מויער אויף די קעפּ פון די קאָר זאָקען. פיעלע זיינען פאַרברענט געוואָרען אונטער דעם פייער און געבליבען לעגען אויף זייערע בויערערס, טליהענדיג זיך. אָבער וואָס אַמאָל זיינע מעהר רייהען קאָזאָקען צוגעשפרונגען אויף די פערד צו דער מויער, און וואָס אַמאָל מעהר האָט דער פייער, וואָס האָט זיך גענאָסען פון די מויערען, פאַרברענט און פאַרניכטעט די רייהען אונטער דער מויער.

די קאָזאָקען האָבען געהירושעט, געשריען און געליאַרעמט, איינער האָט דעם אַנדערען אונטערגעיאָגט מיט געוואַלדען און הוראַגעשרייִען, אָבער דער פייערדיגער רעגען האָט אַלץ נישט אויפגעהערט צו גיסען פון דער מויער, און די קופּעס לייבער טליהענדיג זיך אין ברעִי גענדע סמאָלע זיינען אַלץ מעהר אָנגעוואַקסען אין הויפּענס ביי דעם גרונד פון דער וואַנד. ענדליך האָט זיך די בראַהמע פון טויער אויפֿ געעפענט און מחנות ווייסע אידען האָבען זיך געגעבען אַ קאָז אַרויס פון טויער, און מיט דעם געשריי „פאַר גאָט און פאַר זיין תּוֹרָה“ זיינען זיי ווי די רוחות, מיט חלפּים אין די הענד, אַרײַן אין די האַרדעס, און ווי די פּויערים האָבען דערזעהן די ווייסע מחנות אידען, אַזוי איז גאָט׳ס שרעק זיי באַפאַלען, זיי זיינען זיך צולאָפּען אויף אַלע זייטען, און די אידען זיינען צוריק אין שטאַרט אַרײַן זינגענדיג קאַפּיטלעך תּהִלִּים.

ענדליך איז נאַכט געוואָרען, און די קאָזאָקען האָבען זיך געִי זאַמעלט אַרום די פייערען אין זייערע לאַגערס. פון יענער זייט טויער האָט זיך אַלץ געהערט דאָס געזאַנג פון די חזנים. דאָס געזאַנג האָט זיך געהערט אַ גאַנצע נאַכט פון דער שטאַרט אַרויס, דאָס האָבען די חזנים געזונגען קאַפּיטלעך תּהִלִּים און געשריען צו גאָט. און עס איז נישט געווען קיין געשרוי פון באַלאַגערטע, נאָר אַ גרויס לויבֿגעזאַנג צו גאָט, פון די, וואָס זיינען גרייט צו שטאַרבען פאַר זיין כבוד, פאַר דער אמונה און פאַר דער תּוֹרָה.

און עס האָבען גערעדט צווישען זיך די קאָזאָקען ביי די פּלאַמען פייערען אין די אויסגעשטערענטע נאַכט;

— דער אלטער אידישער גאָט האָט זיך אויפגעוועקט און איז צוריקגעקומען פון ירושלים, איז מיט די אידען אין שטאָרט. וועט צו אונז! וועט צו אונז!

צוועלפטער קאפיטעל

דער בריעה

אין געזעלט איז געלעגען אויף א פאק קאָזאַצקישע דיוואַנען דער פיהרער פון די קאָזאַקען קריווע-נאָס צוגעדעקט מיט אַ שעפֿ-סענעם פעלץ, כאָטש די נאַכט איז געווען אַ הייסע אָב-נאַכט. אין גע-זעלט איז געשטאַנען אַ שטיקענדער ריח פון אַזאַ מין פערד-חלב, מיט וועלכען אַ קאָזאַצקישע באָבע, האַלב אַ כשוף-מאַכערין און האַלב אַ רפואה-געבערין האָט דעם פיהרער אַלע נאַכט אויסגעשמירט די פיס. דער פיהרער איז קראַנק געווען אויף רהומאַטיזם. דער חלב האָט געדראַפּעט אין האַלז, געביסען די נאָז. אין געזעלט איז געווען אַזאַ געניסעריי, אַזאַ הוסטעריי פון די קאָזאַצקישע סאַטניקעס, וואָס זיינען געזעסען אַרום דעם פיהרער, אַז זיי האָבען מיט'ן ניסען און הוסטען פונאַנדערגעבלאָזען די פלאַמען פון די חלבינע ליכט, וואָס האָבען גע-שמעקט אויף די שפיצען פון די הויכע טערקישע לייכטערס. קריווע-נאָס איז געווען שלעכט אויפגעלעגט. עס האָט איהם זעהר דאַקוטשעט דער רהומאַטיזם. די ביינער און די פיס זיינען איהם פייכט געוואָרען, און אַזוי שווער ווי שווערע שטיינער וואָלטען איהם געווען צונע-בונדען צו די פיס. און דאָ איז אַזוי וואַרים געווען און אינוועניב אין די פיס איז אַזאַ דינער וועהטאַג, וועלכער נאָגט און נאָגט ווי אַ וואָרעם און לאָזט פון קיין זאך נישט קלערען, נאָר וועגען זיך. און עס זיינען דאָ וויכטיגע און ערנסטע געשעפטען צו פאַרהאַנדלען, שוין פיער וואָכען ווי מען שמעהט ביי טולטשין און מען קען נישט געהמען די שטאָרט. זיי האָבען שוין געדאַרפט זיין לאַנג אין באַר, אין לבוב האָבען זיי שוין באַדאַרפט זיין, און דערווייל קען נאָך אונז שערקומען דער קניאַז ווישניוויטצקי, און צוליעב וואָס? —

איבער די אידען! נישט קיין סאָלדאטען האַלטען זיי אָפּ, נאָר די אידען! וואָס פאַר אַ פנים וועט ער האָבען ביי כמעלניצקין? קענען נישט נעהמען טולטשין צוליעב די אידען! קאָזאָקען אַנטלויפען פאַר אידען. ער האָט די סאָטניקעס געשאַלטען, געזידעלט, און דעם נאָהענטסטען, וואָס ער האָט געקענט דערגרייכען, האָט ער מיט דער בולאָווע אַ לאַך אין קאָפּ געשלאָגען:

— אָ, איהר כאַמעס, כלאַפעס, פון ווען אָן אַנטלויפען דאָס קאָזאָקען פאַר אידען? די טאָטערען וועלען דערפון געוואָהר ווערען, דער כאַן וועט שפּאַטען, אין די פּויסטען לאַכען, אַ שאַנד און אַ שפּאַט וועט זיין, די קאָזאָקען וועט ער פאַרלאָזען, נאָך אַסטראַכאָן אָפּציהען, און די ברידערלעך קאָזאָקען וועלען אַליין איבערבלייבען, פאַר אַ שפּיעל פון די פּאָליאַקען, נאָך וואַרשאַ צו פיהרען, די קעפּ אַראָפּצוהאַקען.

— און דו, פּאַטערל, בייזער זיך נישט. פאַר די אידען וואָלטען מיר שוין נישט קיין מורא געהאַט. דאָס האָבען מיר מורא פאַרן שאַטען, וואָס ער האָט זיך אָנגעהויבען צו „פּאַני-בראַטין“ מיט'ן אידען. אזוי ווי ער קומט נאָר פון די טויערען אַרויס, דער איד, אזוי באַווייזט זיך שוין דער שאַטען צווישען איהם, אין ווייסע קיטלען געהט ער אָנגעטהאָן און לאַנגע חלפים האַלט ער אין די הענד. און אזוי פיעל איז דער שאַטען, אז דער טייוועל ווייסט איהם. אַט אַמאָל איז ער דאָ און אַמאָל איז ער דאָרט. און אזוי ווי די קאָזאָקען דערזעהען איהם, דעם שאַטען, צווישען די אידען, אזוי וועט שוין נאָר נישט העלפען — וואַרפען אַלץ און אַנטלויפען, אז מיט אייזערנע קייטען וועסטו זיי נישט צוריקהאַלטען.

— דאָס איז נישט דער שאַטען. דאָס איז דער נאָט זייערער, וואָס באַווייזט זיך אין די קיטלען, — דערצעהלט אַן אַנדער סאָטניק — מען זאָגט, דער נאָט זייערער איז צוריקגעקומען און געהאַט זיך אָן פאַר זיי. דאָן וועה איז צו אונז, קאָזאָקען.

— נאָט אָדער דער שאַטען — אייך, סאָטניקעס, דאַרף מען די קעפּ אָפּהאַקען פאַר די שאַנד, וואָס איהר האָט געבראַכט אויף די קאָזאָקען. דעם כאַן האָבען מיר צוגעזאָגט צוויי הונדערט מיידלעך און ווייבלעך פון טולטשין, און שקלאַפען אַ סך. און דאָ שטעהען מיר, די אידען געהמען אונז די בהמות אַוועק. וואו איז דאָס געהערפּ?

געוואָרען? קאָזאַקען זיינט איהר? הינט אזעלכע, פארשיווע, וויי-
בערשע ספּאַרניצעס! — האָט דער פיהרער געשאַלטען און געשלאָגן
זיך.

— אַ, ברודערעל, וועסט דאָ גאָר נישט מאַכען, אַ פּאַרטעל מוז מען
אויסקלערען, אַ גוט פּאַרטעל, ווי אזוי אין שטאַרט אַרײַנצוקומען,
אזוי ווי מיר האָבען געטהאָן אין נעמיראַוו. דאָס איז אַלעס — זאָגט
איינער פון זיי.

— מיט פּוילישע פּאַהנען וועסטו זיי מעהר נישט נאַרען. נעמי-
ראָוו האָט כיטרע געמאַכט דעם טייוועל איד.

אין אַ ווינקעל איז געזעסען אַ שווייגענדיגער קאָזאַק, אַ דאַרער
און אַ הויכער, מיט אַ פּאַר ניכטערע שוואַרצע אויגען, וואָס האָבען
צו אַלצדינג צוגעקוקט און געשוויגען. כאַטש דאָס פנים זיינס רויח
און ווילד, דאָך האָט ער אויסגעקוקט ווי אַ „גראַמאַטנע“, ווי אַ געד-
לערענטער פון די קאָזאַקען. ער איז געווען טרויעריג, און פאַרנומען
מיט לויזען זיך אונטער די אַרעמס...

— און דו, וואָס שווייגסטו? וואָס כיטרעסטו? הערסט, הערסט
און רעדסט גאָר נישט, — האָט דער עלטסטער צוגערופען דעם שוויי-
גענדיגען קאָזאַק.

— וואָס איז צו רעדען, גאָר נישט איז צו רעדען. דאָ איז צו
טהאָן, — רופט זיך אָן דער קאָזאַק, נישט שטערענדיג זיך זיין לויזען,
וואָס אין זיין פנים האָט מען געזעהן, אז עס האָט איהם פיעל פאַר-
גניגען פאַרשאַפט, און עס איז איהם אַ שאָר געווען צו אונטערברעכען
די אַנגענעמע באַשעפטיגונג.

— און וואָס איז דאָ צו טהאָן?

— אַ בריעה צו שרייבען.

— וועמען, דעם אידען? — וואונדערען זיך אלע

— שווייגט, קאָזאַקען! — באַפעהלט דער עלטסטער.

— דעם ליאַך.

— וואָס שרייבען? — פּרעגט דער עלטסטער.

— מען דאַרף זיי אין גאָט קריסטוס דערמאַנען. הינטער אידען

באַהאַלטען זיי זיך! ווי אזוי שעהמען זיי זיך נישט? עס איז אַ
שאַנד פאַר אַ קריסט ביי אַ אידען שוין צו בעמען. לאָזען זיי אונז דעם

אידען ארויסגעבען, וועלען מיר זיי לאָזען לעבען, ווי קריסטען, און מיט'ן פארמעגען זיך טיילען.

— וואָס נאָך ? דעם פּאָליאַק־פיינד לעבען לאָזען, אום דער נאָך פון קאָזאַק נקמה צו נעהמען ?

— און דאָס פארמעגען זיי אָפגעבען ? ! — שרייען די קאָזאַקען.

— וואו איז דאָס געהערט געוואָרען, אז קאָזאַקען זאָלען זיך ביי ליאַכען בעמען ?

— לאָזען זיי נאָר די טויערען פון שטאָרט עפענען, זאָלען מיר

נאָר אָקאָרשט אין שטאָרט זיין, דערנאָך וועלען מיר שוין זעהן, — רופט זיך אָן דער קאָזאַק.

— אַה, דו כיטראַק, וואַסיל.

— און וואָס וועט זיין, אז דער פּאָליאַק וועט נישט הערען ?

— מען דאַרף אזוי שרייבען, אז ער זאָל יא הערען. אין שטאָרט

איז קיין ברויט נישטאָ. דאָס עסען וועט זיך באַלד אויסלאָזען, און דערנאָך, אז זיי וועלען אין די קאָזאַקענס הענר אַריינפאלען —

— גוט.

— זעץ דיך און שרייב, שרייבער, און איך וועל דיר זאָגען, —

האָט דער עלטסטער באפוילען.

דער הויכער קאָזאַק, וואָס איז געווען דער עצה־געבער און דער

איינציגער „גראַמאַטנע“ צווישען די קאָזאַקען, האָט זיך אַוועקגעזעצט

ביים טיש, וואָס איז אין גאַנצען באַגאַסען געווען מיט בראַנפען און

באַוואָרפען מיט רעשטלעך פון עסען, האָט אָפגעראַמט דעם טיש,

אַרויפגעוואָרפען אויף איהם אַ קאָזאַקישען מאַנטעל, פון אַ קעסטעל

האָט ער אַרויסגענומען אַ פאַרמעט מיט אַ גענוענע פּעדער און אַזאַ מין

טינט, וועלכע ער האָט מיטגענומען מיט דעם צוועק, מען האָט צוגע־

רוקט צו איהם די לייכטער, און די קאָזאַקען האָבען זיך אַרומגעזעצט

אַרום איהם, געשטאַנען אַרום איהם און געהאַלפען דיקטירען דעם

בריעף צו די ליאַכעס.

קרוינע־נאָס האָט אָבער נאָר נישט געקענט דענקען וועגען בריעף.

דער פּיין איז זיינע פיס איז געוואָרען וואָס אַמאָל שאַרפּער און נאָר־

גענדער. דאָס פנים זיינס, וואָס איז געווען פינסטער און בייז, האָט

זיך פאַרקרימט פאַר שמערצען, און ער האָט אָנגעהויבען צו שרייען:

— די באַבע ברענגט אַרײַן, די באַבע

א קאזאק איז ארויס, אין א פאָר מינוט אַרום אין אַרײַן אַן אַלטע קאָזאַטשקע.

— בלוט דאַרף מען, פּרישינקע, יונגע בלוט דאַרף מען, אַז עס זאָל נאָך וואַרים זײַן, אַזוי וועט עס דיר, פּאַטערלי, דעם בײַן דער וואַרימען און דער וועהטאָג וועט אויפהערען, — האָט די באַבע גע- זאָגט, טאַפּענדיג די קראַנקע פּיס ביים פּיהרער.

די קאָזאַקען זײַנען שטיל געוואָרען. אײַנער האָט דעם אַנדערען אָנגעקוקט ערנסט און פאַרטראַכט, און אַ געוויסע שרעק איז געווען צו מערקען אויף זײַערע געזיכטער. זײ האָבען נישט אײַן מאָל געזעהן יונג, פּריש, צאַפּעלדיג בלוט פון צוריסענע קינדער אין געמיראַז און אַנדערע שטעט. נאָר אַלײַן האָבען זײ דאָס נישט געטהאָן. דאָס האָבען די מאַטערען געטהאָן. די קאָזאַקען האָבען נאָר עלטערע גע- הרניעט, נישט קײַן קינדער.

— ווי אַזוי מײַנסטו, פּרישינקע בלוט — אײַדישע? — פּרעגט דער עלטסטער.

— צײַגענע וועט אויך נוט זײַן, — רופּט זיך אָן די אַלטע, — געה, זוהנדעלע, ברענג מיר אַ צײַגעלע, אַ יונגס, מיט די פּערד מוז זיך אויפהאַלטען אַזעלכעס, אַז נישט געה אין טשערעדע, און ברענג אַ שעפעלע אַ קלײַנס, נאָר אַ יונג מוז עס זײַן, נישט לאַנג געבאַרען, — האָט די אַלטע זיך געווענדעט צו אַ קאָזאַק.

אַ קאָזאַק איז אַרויס, און אין אַ לאַנגע ווײַלע אַרום איז ער צוריקגעקומען און געהאַלטען אויף דער האַנד אַ ווײַס יונג צײַגעלע, וועלכע האָט פאַרוואַנדערט זיך אַרומגעקוקט, געשראַקען זיך פאַר דעם ליכט, פאַר די מענשען, און מיט אַ ציטערענדער שטימע גערופּען ווי אַ קינד.

— צורײַס עס, פּאַטערלי, און לאָז דאָס בלוט רײַנען אויף די קראַנקע פּיס — האָט די אַלטע געזאָגט צו קרײַוע-נאָסין — מיט דעם צוריסע- נעם לײַבעלע דעק צו דײַנע פּיס און דער וועהטאָג וועט זיך באַלד אײַנשטײַלען.

קרײַוע-נאָס האָט אויסגעשטרעקט די קראַנקע נאַקטעט פּוס. דער קאָזאַק האָט גענומען דאָס צײַגעלע. דאָס צײַגעלע האָט אַ ציטער גע- טהאָן, זײַן ציטערדיגער געשרײַ האָט זיך אין מיטען אײַבערגעריסען. באַלד האָט אַ טײַכעל יונגע פּרישע וואַרימע בלוט אָנגעהויבען צו רײַנען.

אויף דעם פיהרער'ס פוס, און דאָס וואַרימע אויפגעריסענע לייב פון ציגעלע האָט איהם צוגעדעקט די פיס. — און איצט דעק דיך גוט צו, פאַטערל, לאָז אזוי דאָס בלוט וואַרימען דיך. האָסט דעם שטן דעם האַלז נאָכגעגעבען, ער וועט זיך איצט איינשטילען.

און ווירקליך האָט דער פיהרער געפיהלט אַן ערלייכטערונג פון דעם וועטהאָג. דאָס יונגע, פרישע, צאָפּעלדיגע לייבעל האָט איהם אַנגענעהם געוואַרימט, ווי דאָס לייב פון אַ קינד. דער וועטהאָג איז אַוועק און קרוינענאָס האָט געקענט דיקטירען דעם בריעף:

„איין דעם נאָמען פון יעזוס קריסטוס, זאָל ער זיין געלויבט אויף אימער און אויף אייביג, אָמן.

„פאַר אונזערע פאַני ברידער פּאָליאַקען שלאָגען מיר זיך מיט די שטערען אָן דער ערד, און מיר שיקען אייך גרוסען. מיר בעטען פאַר אייך טאָג און נאַכט צו אונזער הערר גאָט, אַז ער זאָל אייך אָפהיטען פון הונגע, מלחמה און מגפה היינט און אייביג, אָמן.

„געהערט האָבען מיר, ווי דער נאָמען פון אונזער הערר גאָט ווערט צו שאַנד און צו שפּאַט, און געזעהן האָבען מיר, ווי קריסטען, אונזערע פאַני ברידער, פּאָליאַקען, ווערען פאַרשעהמט, מיט דעם וואָס זיי זוכען שוץ און רעטונג פון קריסטוס פיינד, פון די אידען, אזוי האָט אונזער קריסטליך האַרץ זעהר וועה געטהאָן. איין דאָס שעהן און פאַסענד, אַז קריסטען, אונזערע פאַני ברידער פּאָליאַקען, זאָלען פאַניבראַט שליסען מיט קריסטוס־פיינד, די אידען, געגען קריסטען? און איין דאָס שעהן און פאַסענד, אַז די העלרען פּאָליאַקען זאָלען זיך לאָזען באַשיצען פון אידען? אזוי האָבען מיר געטראַכט, מיר וועלען צו אייך שיקען שלוחים מיט גרוס און פריעדען, און מיר בעטען אייך, פאַני ברידער פּאָליאַקען, אַז איהר זאָלט אונזערע שלוחים גוט אויפֿגעהמען, ווי עס פאַסט זיך, און אויסהערען אונזערע רייד.

„פאַני ברידער פּאָליאַקען!

„נישט אויף אייך, און נישט אויף אייערע ווייבער און קינדער; און נישט אויף אייער פאַרמעגענס און אַלעס, וואָס באַלאַנגט צו אייך, זיינען די קאָזאַקען אַרויס מלחמה האַלטען. נישט געגען קריסטען האַלטען. מיר מלחמה, נאָר געגען קריסטוס פיינד, געגען די אידען, וואָס האָבען אונזער הערר יעזוס געקרייציקט, אונזערע פאַרמעגענס

גערױבט, געגען זיי און אלצדינג, װאָס באַלאַנגט צו זיי, זײנען די קאָזאַקען אַרויס, אָנצונעהמען זיך קריסטוס קרוידע. איהר, פּאַליאַ-קע, זײנט אונזערע ברױדער, און װי מיט ברױדער װעלען מיר זיך מיט אייך באַגעהן, װען איהר װעט אונז די אידען אַרויסגעבען, אזוי װעלען מיר אייך און אייערע װײבער און קינדער און אלצדינג װאָס באַלאַנגט צו אייך שאַנעווען. און כּדי די אידען זאָלען זייערע פּאַר-מעגענס נישט באַהאַלטען, אזוי לאָזט אויסרופען צווישען די אידען, אז מיר, קאָזאַקען, זײנען גרייט די שטאָרט צו פּאַרלאָזען, װען די אידען װעלען זייער גאַנץ פּאַרמעגען, גאָלד און זילבער, זייד און קלייד דער צונויפנעהמען, צוזאַמענלעגען און דאָס אַלס אויסליידיגעלד געבען. די פּאַרמעגענס זאָלען די אידען צו אייך אין פעסטונג צוזאַמענטראָג גען, און װען זיי װעלען שוין האָבען דאָס גאָלד און זילבער צו אייך אין פעסטונג צוזאַמענגעבראַכט, אזוי זאָלט איהר פּאַר אונז די בראַהמעס פון דער פעסטונג עפענען און די קאָזאַקען אַרײנלאָזען. אין קריס-טוס פּײנד װעלען מיר נקמה נעהמען, װי זיי האָבען גאָט געקרייצט. און אייך מיט אייערע װײבער און קינדער און אַלעס, װאָס באַלאַנגט צו אייך, װעלען מיר שאַנעווען און מיט'ן פּאַרמעגען זיך טײלען. אזוי זאָל אונז העלפען גאָט יעזוס קריסטוס, אָמן."

צוויי רײטער האָבען אין די טונקעלע נאַכט געפּיהרט דעם פּאַר-מעט, װאָס איז געשריבען געװאָרען אונטער דעם װאַרימען בלוט פון צוריסענעם ציגעלע צו די קריסטען פון טולטשין. אַ װײסע פּאָהן האָט זיך געבלייבט אין דער באַלייכטונג פון די שטערען. און אז די אויסקוקער פון דער פעסטונגס-טהורם האָבען אַראָפּגעשריען צו די רײטערס:

— װער געהט?

האָבען די רײטער אויפגעװיבען אין דער הויך די װײסע פּאָהן

און דעם פּאַרמעט, און האָבען גערופען:

— אין דעם נאָמען פון יעזוס קריסטוס!

דרייצעהנמער קאפיטעל

דער נסיון

דער פריץ טשווערטינסקי האָט געלאָזט וויסען די אידען, אז די קאָזאַקען זיינען גרייט אָפצוטערעטען פון שטאָרט פאר דאָס נאַנצע גאָלד און זילבער, זיידענצייג, פעלצען און מלבושים, וואָס די אידען וועלען געבען אויסליידגעלד. ר' אהרן, דער ראש הישיבה און רב פון שטאָרט, האָט צומאָנגערופען די פרנסים און די ראשי העיר און געדי האָט אַן אַסיפה, און מען האָט באַשטימט, אז מען זאָל כּופּר נפש זיין מיט די פאַרמעגענס. האָט מען געלאָזט אויסרופען אין די שוהלען, אין די מאַרקען און אַרום די מויערען, אז די אידען זאָלען ברענגען זייער האָב און גוטס צום גראַף אין שלאָס אַריון, פאַר'ן קאָזאַק אויסליידגעלד.

האָבען די אידען צוזאַמענגעבראַכט זייערע פאַרמעגענס, האָבען זיך געטראַכט, „זאָל גאָלד און זילבער אַ כּפּרה זיין פאַר'ן לעבען“, און געלויבט איז גאָט, וואָס ער שיקט אַ רעטונג.

זעהר פיעל טייערע כלים זיינען דאָרט געווען צווישען די חפצים, וואָס די אידען האָט געבראַכט אין שלאָס. זילבער-געטריבענע בעכערס, נירענבערגער אַרבייט, וואָס די אידען האָבען געהאַט געבראַכט פון די יאַרידען, און אתרוגים-באַקסעס אין די געשטאַלטען פון כל המיני פירות, און בשמים-ביקסען אין געשטאַלט פון הויכע טהורמס מיט דגלים און מזלות, און חנוכה-לייכטער מיט די סמנים פון די שבטים, און כלי-עלוי מינים ציערונג פון גאָלד און זילבער און טייערע שטיינער, און רייכע פעלצען סאָבעלנע און נעלקען, וואָס זיי האָבען געקויפט פון די רוסישע סוחרים, און זעהר פיעל זיידענצעייג אויף מלבושים, איטאַליענישע בראָקאַט, וואָס זיי האָבען איינגעקויפט אויף פרוכטיער און אויף בלה-מתנות, און מיט זילבער און מיט גאָלד געפלאַכטען זיידענס פון סלוצק, וואָרים זיי האָבען אויף גאָר נישט חס געווען, גאָר אויסצולייזען דאָס נפש. און זיי האָבען די רייכטימער

אָנגעוואָרפֿען אין גרויסע קופּעס אין דער פּעסטונג פֿון טולטשין. די זילבערנע ברייטע עטרות האָבען געבלישטשעט פֿון די טונקעלע שטאַרקע פּוטערען און דאָס נאָלדענע ציערונג מיט די שטיינער האָבען געבלישטשעט צווישען די וועלען זיידענס, סאַמעט און אַטלעס, וואָס איז געלעגען אין גאַנצע הויפּענס אויפֿין הויף פֿון דער פּעסטונג און געווארט אויפֿין קאָזאַס.

און ווי די אידען האָבען שוין געהאַט געבראַכט זייערע פּאַר מעגענס, האָט דער פּריץ געזאָגט :

— גיט ארויס אייער געוועהר און ברענגט עס אַהער.

האָבען די אידען געזאָגט :

— צו וואָס דאַרף דער קאָזאַס אונזער געוועהר. ער האָט דאָך געוועהר גענוג און ער ווייסט וואויל, אַז מיר וועלען איהם נישט נאָכ־יאַגען ווען ער וועט אָפּטרעטען פֿון דאַנען, און מיר האָבען נאָר גע־האַלטען די געוועהר כּדי צו וועהרען זיך, אָבער נישט חלילה אָנצור־פּאַלען אויף איהם, און היינט, אַז ער טרעט אָפּ פֿון דאַנען און וויל מיט אונז נישט מעהר מלחמה האַלטען, צו וואָס דאַרף ער וויעדער אונזער געוועהר ?

האָט דער פּריץ געענטפּערט :

— אַזוי וויל דער קאָזאַס, און אַזוי האָב איך מיט איהם אָפּגע־

מאַכט.

האָבען די אידען באַלד איינגעזעהן, אַז די פּאַליאַקען האָבען גע־מאַכט יד־אחת מיט די קאָזאַקען זיי צו פּאַרטיליגען.

האָט זיך אָנגערופּען מענדעל, דער פּרנס פֿון זלאָטשאָוו :

— אונזערע פּאַרמעגענס האָבען מיר אייך געבראַכט, און אונזער געוועהר וועלען מיר אייך נישט אַרויסגעבען. וואָרים אַז איהר פּאַר־לאַנגט אונזער געוועהר איז, נישט אַנדערש, נאָר סידען איהר האָט געמאַכט יד־אחת מיט די קאָזאַקען אונז אַרויסצוגעבען און איבער־צולייפּערען אין זייערע הענד. וואָרים, וואָס קען דען אַנדערש זיין, וואָס איהר פּאַרלאַנגט פֿון אונז דאָס געוועהר, מיט וועלכען מיר האָבען באַשיצט און מציל געווען די שטאָדט ?

האָבען זיך אַנדערע אידען אָנגערופּען נאָכ־פּרנס :

— דאָס פּאַרמעגענס וועלען מיר געבען, און דאָס געוועהר

וועלען מיר אייך נישט אַרויסגעבען.

און נאך אנדערע אידען האָבען געשריען און געענטפערט
דעם פרייז:

— אז שטארבען זאָלען מיר אלע שטארבען — די פאָליאָסען!
מיט די אידען!

און עס איז דאָרט געווען אַ יונגעראַמאָן פון קאַרסון, אַ דאַרער
און אַ הויכער, און זיינע אויגען האָבען געברענגט מיט נקמה פאַר
נאָט, זיינע פאַות האָבען זיך געטרייסעלט און די צייהן און גאַמבע
האָבען געקלאַפט פאַר כעס, וואָרים עס האָט אין אים געברענגט
גאַט'ס כעס. האָט ער געכאַפט אַ חלף אין האַנד אין געשריען זי
די אידען:

— די גוים האָבען אונז פאַרראַטען, אזוי ווי אין נעמיראָוו
אזוי דאָ, לאָזען מיר זיך נוקם זיין אין זיי, נקמת ה', פאַר נאָט
און פאַר זיין תורה.

ווי אַ פּלאַקער פייער זיינען די ווערטער פון יונגענמאַן אַריינגע-
לאָפּען אין דעם אויפגעגענגענען עולם. זיי האָבען שוין נישט געהאַט
וואָס צו פאַרלייערען. מיט'ן טויט האָבען זיי שוין לאַנג שלום
געמאַכט, נאָר זיי האָבען געוואָלט אַ טייערען פרייז פאַר איהם.
עס האָט זיך מיט אומאַל אָנגעצונדען דער אַלטער אידישער כעס.
די אויגען האָבען געברענגט און די פאַות אין די צייהן האָבען זיך
געטרייסעלט, די כליוון האָבען זיך געווימען אין זייערע הענט, און
אַ געברום איז געמאַנגען צוירשען עולם גוי אַ שטילער דונער פון
איינעם צום אנדערען:

— די גוים האָבען אונז פאַרקויפט!

— פאַר נעמיראָוו!

— פאַר אידיש בלוט!

— פאַר דער אמונתה און פאַר דער תורה!

און דער עולם, מענער יונג און אלט, מיט די חלפים און די
הענד, צוויי טויזענט מאַן שטאַרק, האָבען זיך אָנגעהויבען צו רוקן
אַרום די פּאָליאָסען און באַלד איז דער פרייז מיט זיינע סאַלדאַמען
און די פּאָליאָסען מיט די ווייבער און קינדער וואָס האָבען זיך גע-
פונען דער פּעסטונג, געוואָרען אַרומגערינגעלט פון צורייצטען
אידישען עולם. די עדה האָט זיך גערוקט געהנטער און געהנטער, אין
אַ קרייז אַרום זיי, אַריינגעהמענדיג פּאָליאָסען אין מיטען אַריין.

טייל פון די אידען זיינען שוין געהאט צוגעלאָפּען מיט די חלפים צו די גוים און נאָך אַ מאָמענט און די שרעקליכסטע שחיטה וואָלמ געשעהן, וואָרים די אידען זיינען זעהר פארביטערט געווען. פּלוצים האָט ווער גערופּען צווישען עולם :

— אידען, בני ישראל, רחמנים בני רחמנים, וואָס טהוט איהר ? דער עולם האָט זיך אַ מינוט אָבגעשטעלט און פון זייער מיטע האָט זיך ארויסגערוקט אַן אַלטער, מיט אַ ליכטיגע קליינע ווייסע באָרד. ער איז געגאנגען אין גאַנצען אָנגעהאַן אין ווייסען, און מיט זיינע ביינערדיגע נאַקעטע הענד, וואָס האָבען זיך ארויסגעוויזען פון זיין קיטעל ארויס, האָט ער צוגעהאַלטען דעם צורייצטען עולם :

— וועה צו די אויגען, וואָס זעהען דאָס ! — האָט דער אַלטער געשריען — זיינען דאָס רחמנים בני רחמנים ? ווי פאַרגעסט איהר זיך אַ מינוט פאַר'ן טויט, איידער דער גרויסער נסיון קומט ! דער עולם האָט זיך אויפגעשטעלט פאַר דער אַלטער ווייסער באָרד מיט די נאַקעטע הענד און גרויסען קיטעל. און, אַז מענדעל האָט איהם געקוקט אין פנים אריין — האָט איהם אַ שרעק אַרומגענומען, „דאָס הייליגע שניידעריל“ :

— ישראל ערבין זה בזה ! — האָט דער אַלטער מאַן אָנגעהויבען צו רופּען מיט זיין קול, אַז איהר וועט די גוים אויסהרגייענען, וועלען זיי נקמה נעהמען אָן אידען אין אַנדערע שטעדט. אידען טאָרען נישט האָבען קיין כעס, מיר טאָרען ניט נעהמען קיין נקמה, נאָר דער רבוננו של עולם אליין — ער וועט נעהמען פאַר אונז נקמה ! באַהאַלט אייער גבורה פאַר דער ריכטיגער מינוט, ווען דער גרויסער נסיון וועט קומען, פאַר קדוש השם, פאַר דער אמונה און פאַר דער תורה !

— זיי האָבען אונז צו די קאָזאַקען פאַרקויפט ! זיי וועלען אונז ממית זיין ווי אין נעמיראָוו, — האָט ווער געשריען פון עולם. — און וואָס זיינט איהר מעהר פון די נעמיראָווער אידען ? זיי האָבען געמעגט שטאַרבען אויף קדוש השם ? דער רבוננו של עולם וויל אונזערע נשמות, וועלען מיר זיי איהם געבען בשמחה ובששון, זידינו תהיינה נקיות. מיר וועלען נישט זיין ווי די גוים. זיי האָבען אונז פאַרקויפט, זאָל גאָט'ס כעס פאַר דאָס אידישע בלוט, וואָס גיסט זיך ווי וואַסער, פאַלען אויף זייערע קעפּ. מיר וועלען נישט נקמה נעהמען, מיר וועלען נישט פאַרשוועכען דעם קדוש השם, וואָס

גאָט וויל פון אונז, מיט נקמה. מיר מוזען זעהן און שוויגען — אַזוי איז דער רצון פון גאָט. אידען, גיט אָפּ די כל־זיוין, אז דער רבונג של עולם וויל אונז העלפען, באַדאַרף מען דען די כל־זיוין, די שטיקלעך האַלץ און אייזען? דער כל יכול, דער וואָס הימעל און ערד איז אין זיין האַנד, באַדאַרף דען האַבען די מענשליכע כל־זיוין אונז צו העלפען? דאָס איז אַ הילף פאַר די גוים. דאָס איז זייער גבורה. אונזער גבורה איז גאָט, און פאַר איהם באַהאַלט אייערע כחות, פאַר דער אמונה און פאַר דער תורה, ווען דער גרויסער נסיון זעט קומען!

באַלד איז איינער פון עולם אַרויס, צוגעגאַנגען צום פּוילישען פּריץ, וואָס איז געשטאַנען מיט זיינע פּאָליאַקען, און געטרייסעלט זיך פון שרעק פאַר דער גרויסער אונפאַרשטענדנים, וואָס טהוט זיך פאַר זיינע אויגען, און געוואָרפען די כל־זיוין צו די פיס פון פּריץ, און איינער נאָכ'ן אַנדערען זיינען זיי צו צום פּריץ און צו זיינע פיס געוואָרפען די מענשליכע כל־זיוין.

און אויף זייערע פנים'ער האָט געשוינט דער שמייעל פון גליק. און זייערע אויגען זיינען געווען באַגלאַנצט מיט אַ הייליגען גלאַנץ און מיט אַ באַהאַלטען אינערליך גליק, וואָס האָט באַזעעלט זייערע פנים'ער, האַבען זיי געוואָרפען דאָס געוועהר צו דעם פּריץ'ס פיס, נישט אויפהויבענדיג דעם קאָפּ און נישט שענקענדיג איהם אַ בליק, זוייל זיי זיינען געווען פאַרנומען מיט זייער אינערליך גליק און מבטל געווען דעם פּריץ.

דער פּריץ האָט אַ באַפעהל געגעבען, און די פּאָליאַקען האַבען געעפענט די בראַהמע. די אידען האַבען זיי שוין קיין וואָרט נישט געזאָגט. און באַלד האַבען זיי די פּוילישע זעלנער אַרומגערינגעלט און געזאָגט זיי צו געהן. די אידען האַבען זיך געלאָזט. רבנים אין טליתים זיינען געגאַנגען פאַראוים און די אידען נאָך זיי. און באַלד האָט דער גאַנצער עולם, מענער, ווייבער און קינדער אָנגעהויבען צו זינגען נאָך די חזנים מיט אַ פרעהליך קול:

„לרוד ה' אורי וישעי ממי אירא,

„ה' מעוז חיי ממי אפחד!“

און מיט געזאַנג זיינען זיי געגאַנגען אַנטקעגען דעם טויט.

פערצעהנמער קאפימעל

כי עליך הרגנו כל היום.

(תהלים)

די קאזאקען האָבען שוין אָפגעוואַרט אין דרויסען. זיי האָבען אַרומגערינגעלט די אידען און אָנגעהויבען זיי צוזאַמענצוטרייבען אַזוי ווי שאַף, און געיאָגט זיי אין אַ גרויסען סאָד אַרײַן, וואָס איז געווען אַרומגערינגעלט מיט אַ פלוים. עס זיינען געווען אַרום צוויי טויזענד אידען מיט פרויען און קינדער. צווישען זיי האָבען זיך אויך געפונען אַ פאָר רבנים. דער אַלטער רב, ר' אהרן, דער ראש הישיבה פון טולטשין און אנדערע רבנים, וועלכע זיינען געווען גרויסע בעלי מקובלים. און זיי מיט דעם הייליגען שניידערלי, וואָס איז שוין אויך געגאַנגען אָנגעטהאָן אין זיינע תכריכים, מיט'ן טלית איר בער'ן קאַפּ, האָבען געפיהרט די אידען. די חזנים האָבען אַלץ נישט אויפגעהערט צו זינגען, כדי די אידען זאָלען נישט אַרײַנפאַלען אין עצבות, און זאָלען חלילה נישט קומען צו קיין שוואַכקייט... און דעם עולם נאָך זיי:

„אם תקום עלי מחנה, לא תרא לבי,

אם תקום עלי מלחמה, בזאת אני בוטח.“

עס האָבען נישט געוואוסט די אידען, וואָס די קאזאקען ווילען מיט זיי טהאָן: צי זיי ווילען זיי לאָזען לעבען, צי אויס'הרגענען. עס איז זיי געווען אַלץ איינעם. עפעס אַן אונפאַרשטענדליכער מוט האָט זיי באַזעעלט צום שטאַרבען. זיי האָבען געזעהן די טויערען פון נ'ערד, ווי זיי עפענען זיך פאַר זיי. און נישט פאַר'ן מוים האָבען זיי זיך געשראַקען, נאָר אַ טיעפע שרעק האָט זיי אַרומגענומען אַז מען זאָל זיי נישט צושיידען, אַז מען זאָל פון זיי די פרויען, די קינדער נישט אַוועקנעהמען. זיי זיינען גרייט געווען אַליין זייערע אויגענע צו טויטען, איידער זיי זאָלען חלילה פאַרשוועכט ווערען. עס האָבען געקוקט די פרויען אויף די מענער, און אין זייער בליק איז

קדוש השם

געווען דאָס פאַרשטענדניס פאַר'ן טויט. זיי האָבען נישט געוויינט, אפילו די קינדער האָבען נישט געוויינט. דאָס געזאנג פון די חזנים האָט זיי אַרײַנגעבראַכט אין אַזאַ ערהויבענקייט, אין אַזאַ זעעלישע פרייד, אַז עס איז פאַרלאָרען געגאַנגען פון זיי יעדעס ערדישע געדע, פיהל, און אַ טייל פון זיי האָבען שוין געלעבט אין דעם ווייטען אונבאַגרענצטען לעבען פון יענער זייט...

דער גאָרטען איז פול געווען מיט רייפּע פרוכטען. עס איז שוין געווען אין די אַלול־טעג, און די זון האָט געשיינט, און די וועלט האָט אויסגעזעהן יום־טוב־דיג, און אַלע זיינען געווען צוזאַמען, און די חזנים האָבען געזונגען. האָבען אַ טייל פון זיי געזעהן בלויע ליכט, ווי דער הימעל עפענט זיך פאַר זיי, און זיי שווימען שוין אַרײַן אין דער אונגענדליכקייט, און אַ טייל פון זיי האָבען געהערט דאָס געזאַנג, וואָס דרינגט פון יענער וועלט, וואו גאָט זיצט מיט די צדיקים און לערענט מיט זיי תורה, און די קינדער האָבען געמיינט, אַז אַ גרויסער, גרויסער יום־טוב־איז געקומען, און אָט באַלד וועט משה רבנו קומען, און דוד המלך וועט שפּיעלען מיט'ן פּידעלע, און אָט רייט דער מלך המשיח אויף אַ ווייסען פּערד. ער רייט, ער רייט פון די וואַלקענס אַרויס, און אַלע וואַרטען אויף איהם, און אָט באַלד קומט ער אָן... און באַלד שטייגט ער אַראָפּ פון די וואַלקענס.

און די שרעק איז איבערגעגאַנגען אין פרייד. אַן אונגענדליכע טיעפע פרייד האָט געהערשט צווישען מענש און מענש. פאַטערס, מוטערס און קינדער זיינען זיך צוזאַמענגעקומען און די גאַנצע עדה איז געוואָרען ווי איין משפּחה, די אידען האָבען זיך אָנגעהאַלטען אײַנער דעם אַנדערען ביי די גאַרטלען, און די קינדער האָבען זיך געקלאַמערט אַרום די מוטערס, און די גאַנצע עדה אידען האָבען זיך געקליבען אַרום די רבנים און די חזנים, און באַלד איז דער יום־טוב־געוואָרען אונגעהויער גרויס, און קיינער ווייסט נישט ווי אַזוי האָט פּלוצלונג ווער פון עולם אָנגעהויבען הלל צו זאָגען:

„הללויה, הללו עבדי ה', הללו את שם ה'“.

די חזנים האָבען אויפגעכאַפט דעם הלל, און אָנגעהויבען צו זינגען די פּסוקים תהלים מיט דעם יום־טוב־דיגען נגון. דאָס הלל זאָגען האָט די אידען אַרײַנגעבראַכט אין אַזאַ באַגייסטערונג, אַז זיי האָבען אונטערגעכאַפט דעם נגון, און די גאַנצע עדה אידען, מענער,

ווייבער און קינדער האָבען פאַרהילכט דעם גאָרטען מיט יום־טובֿ'דיגען
געזאַנגן:

ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה',

רם על כל גוים ה', על השמים כבודו,

מי כהי אלהינו, המגביהי לשבת ?

זױן עס האָבען נישט געזעהן די אידען, ווי דער גאָרטען אין
זױל געוואָרען מיט קאָזאַקען, טאָטערען; טייל פון זיי זיינען געווען
האַלב נאַקעט, מיט אַרויסטאַרטשענדרע לייבער, מיט באַנעגעלטע בור
לאַוועס אין די הענד; אַנדערע האָבען געהאַלטען קרומע שווערדען,
זױן די טאָטערען, מיט קליינע, האַלב־פאַרמאַכטע אויגען האָבען זיך
צוגעקוקט צו די ווייבער און די מיידלעך און די קינדער. די אידען
האָבען קיינעם נישט געזעהן. אַלע זיינען געווען צוגעקלעפט איינער
צום אַנדערען, ווי אַ כטאַדע שאַף, ווען אַ שטורם־ווינד בלאָזט, האָבען
זיי זיך איינגעקופיעט; די ווייבער מיט די קינדער געלאָזט אין
שׂיטען און אַרום זיי די מענער, אָנהאַלטענדיג זיך ביי די גאַרטלען;

„מן המצר קראתי יה, ענני במרחב ית.

„הי לי, לא אירא, מה יעשה לי אדם ?

„הי לי בעזורי, ואני ארא בשונאי !“

אין גאָרטען האָט זיך געהערט טראַמפּייטען. די קאָזאַקען האָבען
געשריען הורדא, און דורכגעלאָזט אַ קליינעם, נידריגען קאָזאַק. ער
האָט געטראָגען אַ לאַנגען פוטערנעם מאַנטעל, און אַ פוטערנעם הוט
מיט אַ גרויסען בוש פערדען אינעם הייסען אלול טאָג. די זון האָט
געברענט, און דער קאָזאַק האָט נאָכגעשלעפט זיין פוטערנעם מאַנט
טעל; הינטער איהם איז נאָכגעגאַנגען אַ פּאָפּ אין אַ ווייבריז זיידען
קלייד און געהאַלטען אַ גרויסען צלם אין דער האַנד. אַ כאָר צערק־
ווישע זינגערס זיינען נאָכגעגאַנגען נאָכ'ן פּאָפּ, פיהענדיג פּאָראַויס
אַ פּאָהן מיט אַ הייליג בילד. די אידען האָבען ניט געזעהן ניט קריי
וואַגנאַסין דעם קאָזאַקישען וויפּטמאַן און ניט די צערקווישע פּראָד
צעסיע. זיי האָבען פאַרמאַכט די אויגען, אַז זיי זאָלען ניט זעהן דעם

צ'לם מיט'ן הייליגען קריסטען-בילד און האָבען העכער אויפגעהויבען
זייערע שטימען זינגענדיג די קאפיטלאך תהילים :

„כל גוים סבבני בשם ה' כי אמלם

„סבני גם סבבני בשם ה' כי אמלם

„סבני כדבורים דעכו כאש קוצים בשם ה' כי אמלם,

האָבען די אידישע שטימען זיך אויסגעמישט אינאיינעם מיט'ן צערק
ווישען כאָר, און עס איז געווען ווי דער מערדער און דער קרבן זינד
גען צוזאמען זייער לויב פאר גאָט אין דעם הערליכען זונען-טאָג.
באלד איז דאָס צערווישע זינגען פארשטומט געוואָרען. דער פאָפ
האָט גענומען די פאָהן מיט'ן הייליגען בילד און אַריינגעשטעקט אין
דער ערד, אויף אַ גרין בערגעל נעבען דער פאָהן האָט זיך אַוועקגע-
שטעלט דער קרענקליכער נידריגער קאָזאָק, וואָס האָט זיך געמוטשעט
אין דעם לאַנגען פוטערנעם מאַנטעל, קרווענאָס פנים איז געווען
טרויעריג און קאלט ווי דאָס פנים פון אַ קראַנקען מענשען. אַ מינוט
האָט ער זיך אומגעקוקט אויף די צונויפגעפרעסטע אידישע עדה, ווי
זיי האַלטען זיך אַרום ביי די הענד אלע אינאיינעם, און זייער זינד
גען שטייגט וואָס אַמאָל העכער מיט מעהר פרייד און בענייטערונג,
און זעהן ניט איהם, ניט דאָס הייליגע בילד און ניט די קאָזאָקען אַרום
מיט די שווערדען און פיקעס און באלאוועס, — ווי זיי וואַלטען ער-
געץ וואו אַוועקגעגאַנגען און געזעהן אַנדערע זאָכען און געהערט אַנד-
ערע שטימען — און ווייסען ניט וואָס עס טהוט זיך אַרום זיי.

קרוואַנאָס האָט זיך דערשראָקען פאר דעם שטורמישען געזאַנג
פון די אידען. ער האָט זיך דערשראָקען פאר די פרייד וואָס שיינט
אַראָפּ פון די אידישע פנים'ער, און שטעהן געבליבען אַ פאַרוואַנדער-
טער און ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן. זיין קרענקליך געזיכט איז
בעלעכט געוואָרען און זיינע קליינע אויגען האָבען זיך ברייט אויפ-
געפענט און אויסענדיקט שרעק. דער פאָפ האָט איהם געגעבען
דעם צ'לם אין דער האַנד אַריין.

קרוואַנאָס האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן מיט'ן צ'לם. ער האָט
געקוקט אַמאָל אויף די קאָזאָקען, אַמאָל אויף די אידען מיט שרעק.
ענדליך האָט ער אויפגעהויבען דעם צ'לם הויך איבער זיין קאָפּ און ווי
ער האָט געפיהלט יעס צ'לם אין זיין האַנד האַט ער צוריקגעקראָגען
זיין זיכערקייט.

— אידען, האָט ער גערופען — דער וואָס וועט צוקומען צו דער פּאָהן און בוקען זיך פּאַר'ן צלם, דער וועט בלייבען לעבען!
 די אידען האָבען ניט געהערט זיינע ווערטער. זיי האָבען ניט געזעהען ווער עס שטעהט דאָרט, און ווער עס רעדט דאָרט. קיינער פון זיי האָט קיין איין בליק ניט געשאַנקען ניט קרוואַנאָסין און ניט די קאָזאַקען. וויעדער האָט זייער שטימע געקלונגען מיט פּריידען צווישען די בוימער און ליכטיגען הימעל אַרײַן:
 קול רנה וישועה באהלי צדיקים,
 ימין ה' עושה חיל.

— אידען, איך רוף אייך נאָך אַמאָל, איהר הערט ניט? דער וואָס וויל בלייבען לעבען זאָל אַהער קומען צו דער פּאָהן און בוקען זיך פּאַר'ן צלם!

„ימין ה' רוממה

„ימין ה' עושה חיל —

האָט דאָס אירישע געזאָנג געקלונגען העכער און ברייטער אינ'ם נאָרטען.

קרוואַנאָס איז געשטאַנען צומישט און ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן, און געקוקט מיט פּערוואונדערונג אויפ'ן פּאָפּ.
 — דעם שטן שיקען זיי אָן אויף דיר, פּאַרטרייב איהם און טהו גאָט'ס זאָך, — האָט דער פּאָפּ געזאָגט צום ציטערענדען קרוואַנאָס, און איהם איבערגעצילט דריי מאָל.
 — צום לעצטען מאָל רוף איך צו אייך: דער וואָס וועט אָנ- געהמען די קריסטליכע אמונה וועט בלייבען לעבען. — קומט אַהער צום צלם!

„זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו,

„זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו“.

האָבען די אידען אָבגעענטפּערט אין געזאָנג.

און ווידער איז קרוואַנאָס שטעהן געבליבען און ניט געוואוסט, וואָס צו טהאָן און געקוקט מיט פּערוואונדערונג אויפ'ן פּאָפּ.
 — טהו גאָט'ס זאָך — האָט דער פּאָפּ איהם געהאַלטען אין איין צלם'ען.

— קאָזאַקען, אויף די אידען, הוראָ!

און אַ געשריי „הוראָ“ האָט פּאַרהילכט דעם נאָרטען, און פון

אלע ווינקעלעך פון גארטען האָבען זיך קאָזאָקען געלאָזט לויפען אויף די גרופעס אידען. טייל האָבען געהאלטען אין האַנד קרומע שווער־דען, אַנדערע לאַנגע פיקעס, און נאָר אַנדערע בענגעלטע בולאָוועס, און געוואָרפען זיך אויף די אידען.

די אידען האָבען זיך אַרומגענומען, מענער און וויבער און קינד־דער האָבען זיך געהאלטען געאַרעמט, און האָבען געשריען אינאיינעם: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד!

באלד האָט זיך געדאַכט, אז דאָס רופען צו גאָט האָט איבער־שטיענען דאָס געשריי פון קאָזאָקען. נאָר איינציגווייז זיינען זיי פאַרשטומט געוואָרען, אויסגעלאָשען געוואָרען אין מיטען, ווי ברע־נענדיגע ליכטער, און עס האָט זיך אַוועקגעלעגט צווישען דעם צו־טראַטענעם גראָז און צובראָכענע צווייגען גאַנצע משפּחות, פּאָטער, מוטער און קינדער, זייער בלוט איז געוואָרען צוזאַמענגעמישט, און זייערע נשמות זיינען אויסגעגאַנגען אינאיינעם, אַרומהאַלטענ־דיג זיך פעסט ביי די אַרעמס, און אינאיינעם רופענדיג: „שמע ישראל!“

פּערצעהן הונדערט מאָן, ווייב און קינד, זיינען אין דעם טאָג, אין גארטען אין טולטשין אויסגעשלאַכטעט געוואָרען פון די קאָזאָקען. די איבעריגע האָבען די טאָטערען אַוועקגעפיהרט אין די שקלאַפּען־מערק. נאָר קיין איינער פון זיי האָט ניט זיין לעבען געקויפט מיט זיין אַמונה.

אונטער אַ בוים צווישען צוטערטען גראָז און אָבגעהאַטע צוויי־גען האָט זיך געוואַלנערט דער קערפּער פון פרנס פון זלאַטשאָוו. די אַוויגען זיינע האָט ער געהאַלטען אָפען, און געווענדעט צום הימעל. דאָס פנים זיינס וואָס איז דורך די לעצטע פּאַר מאָנאַטען פּערעלטערט געוואָרען, האָט אַפילו נאָך איצט, ביי דער בלייבקיט פון די ליפען, געוויזען שטאַרקייט און לעבעדיגקייט, און עס האָט זיך גאָר ניט גע־וואַלט גלויבען, אז דאָס אָבגעברענטע געזיכט מיט די אָבגעשיילטע הויט איז טויט. ווייל אויף דעם פנים האָט געשיינט דאָס רוהיגסטע און געזונדסטע שמייכלען.

און אַבייז איז עס געווען דערפאַר, ווייל געבען איהם אין יוכבד

געלעגען. נור ווי איהר פנים האָט אויסגעזעהן קען מען ניט וויסען, זוייל זי האָט געהאלטען איהר פנים איינגעגראָבען אין זיין ברוסט... אין גאָרטען איז שטיל געווען, ווי אין סטעפּ. צווישען גראָז און אָבנעהאָקטע צווייגען, צווישען צוטערטען אויבסט און טרוקענע בלעך טער, האָבען זיך געוואָלגערט קערפערס, צוטערטענע און צושפּאַלמען גע, ווי די פרוכט פון די בוימער. מען האָט געקענט מיינען אז עס ליגען נור פעקלעך אָנגעהוועכטס בעשמוצט מיט בלאָטע און בלוט, גאָר דאָרט וואו עס האָט זיך אַרויסגעוויזען א פנים, צי פון א מאַן מיט פאַרגליווערטע פּאות אין בלוט, צי פון א פרוי מיט פאַרשלאָסען גע טויבען־אויגען, צי פון א שלאַפּענדעס קינד — האָט אַרויסגע־שוינט א שטילער, צניעות־דיגער שמויכעל פון באַהאַלטען אינערליך גליק. ווי די מענשען וואָלטען ווייטער געלעבט, און זיי זעהען עפעס אין זייער לעבען, הערען עפעס, ניט פון דער וועלט און ניט פון דער ערד...

אויפֿן גרינעם בערגעל האָט א פאַרשעהמטע געפּלאַטערט די קרויסטליכע פּאָהן. קרוואַנאָס האָט זי פאַרגעסען מיטצונעהמען, ווען ער איז גענאַנגען אין שטאָרט אַרײַן אויסמאַרדען די קרויסטליכע פּוילישע באַפעלקערונג...

פונפצעהנטער קאַפיטעל

אין סאָד

אין סאָד ביי יערעם'ס מוטער האָט א גאַנצען טאָג געשמעקט מיט האָניג. די בינען זיינען אַרײַן און אַרויס פון די בין־שטאַקען, וואָס זיינען געווען אין אויסגעהוילטע בוימער, און האָבען זיך גע־ראַיעט אַרום די אָנגעהיצטע ווייסע האָניג־בלימלעך, מיט וועלכע די גאַנצע לאַנקע פון גאָרטען איז געווען באַשאַטען. די בוימער האָבען זיך געבראַכען אונטער די שווער־בעלאָדענע צווייגען מיט פאַרטיגע פּלוימען, וועלכע זיינען געפּאַלען פון די בוימער: קיינער האָט זיי ניט אַויפּגעקליבען, און זיי האָבען געפּוילט אין גראָז, פאַרשפּרייטענדיג

דעם געשמאק פון פוילענדעס אויבסט. אין סאך האָבען זיך אַרומגע-
 רעהט אַ צוויי-דריי פּויערישע שעפּסען, שוואַרץ-וואַליגע, מיט
 פּויערשע קעפלעך, וועלכע האָבען זיך געלאַנגווייליגט גריזשענדיג דאָס
 גראַז, און פאַר לאַנגווייליגקייט האָט איינס דאָס אַנדערע געלעקט מיט
 די צונגען. אַ שאַר קאַטשקעלעך זיינען אָנגעקומען צו געהן אין אַ
 סטאַדע, ווי אַ דעפּוטאַציע פון בכבוד'ע בעל-הבית/טעם מיט אַ וויכ-
 טיגער שליחות, האָבען זיך געווענט מיט זייערע פעטע לייבלעך אויף
 די קורצע פּיסלעך. אַ גאַנז האָט פון דער העלער הויט געגעבען אַ
 פליה אַרײַן מיט צופלאַשעטע פליגעל, און מיט אַ געשריי און אַ ליאַרם
 זיך געלאָזט, נור אַנטרעפּענדיג פּלוצלונג דעם הונד בוגא, וועלכע זי
 האָט אויפגעוועקט פון זיין שלאָף, האָט זי זיך אָבגעטרייסעלט, אַ
 דערשראָקענע, און וועלענדיג אויסמיידען אונאַנגענהמליכקייטען, האָט
 זי זיך אָבגעטראָגען אָן אַ זייט, אַראָבגעלאָזט די פליגעל און באַרוהיגט
 זיך.

אין סאך, צווישען די שעפּסטען, קאַטשקעס, גענז און אַנדערע
 הויזליכע געפליגעל און חיות, האָט זיך אַרומגעדריעהט דבורה. אויף
 איהרע פּיסלעך האָט זי געטראָגען קלימפּערלעך, וואָס יערעם האָט
 איהר אָנגעטהאָן, כדי זי זאָל ניט קענען אַנטלויפען, און ער זאָל שטענדי-
 דימ הערען איהרע טריט. און זי האָט שוין געטראָגען אַ קאָזאַצקישען
 שלייער אויפ'ן קאָפּ אַנשטאַט איהר הייבעל, וואָס האָט איהר פאַר-
 שטעלט דאָס געזיכט. זי איז געגאַנגען איבער דעם גאַרטען טרויעריג,
 און די גלעקלעך האָבען צוגעקלונגען צו איהרע טרויעריגע טריט. און
 אזוי איז זי צוגעקומען צום וואַסער, וואָס איז געפלאָסען אונטער דעם
 סאך, און אַוועקגעזעצט זיך ביים באַרטען פון טייך און געקוקט אין
 וואַסער אַרײַן.

אָבער יערעם האָט נאָכגעפאַלגט. ער האָט געהיט איהרע טריט,
 און איז לאַנגזאַם צוגעקומען צום וואַסער און געבען איהר זיך אַוועק-
 געזעצט.

— פאַרוואָס ביזטו נאָך אזוי טרויעריג, דו שעהנע אידישקע?
 דייניגע קענסטו נאָך אַלץ ניט פאַרגעסען. כּשוף האָסטו מיר געטהאָן
 און מײַן האַרץ האָסטו מיר פאַר'ס'מ'ט. וועה צו מיר, וואָס וועל איך
 טהאָן? וואָס וועל איך טהאָן?

— זיי שטיל, יערעם, דו האָסט דאָך מיר צוגעזאָגט, אז בײַן צײַן

דער תתונה וועסטו מיך ניט פייניגען, אז דו וועסט מיך לאָזען באַ-
קלאָגען די מייניגע.

— אוי, וואָהר איז עס, וואָהר. איך האָב דיר צוגעזאָגט. אָבער
דאָס האַרץ ווערט אויסגעדאַרט, ווי אַ קוואַל אַ פאַרטריקענטער, קור-
קענדיג אויף דיר. און אונזער ברויט ווילסטו ניט עסען. פאַרשעהמסט
נאָך אונזער מאַהלצייט, נאָך וואָס די ניאַנע ברענגט דיר, אויבסט און
גרינס. און דו ביזט דאָך שוין אַ כַּלָּה מיינע.

— די טויטע האָב איך צוגעזאָגט, יערעם, אָבהיטען זייער געזעץ,
ביז איך וועל ניט אַוועקגעהן פון זיי. אַ, לאָז מיך, יערעם, מיין געזעץ
אָבהיטען. דו ביזט דאָך אַ גוטער, און דו האָסט דאָך מיך ליעב.

— יא ליעב האָב איך דיר ליעב דבורה. איך וועל פאַר דיר
יונגערהייט פון דער וועלט אַוועקגעהן. איך וועל פאַר דיר אַ פאַר-
ברעכען באַגעהן. אַ ברודער אַן אייגענעם קען איך הרגייענען פאַר
דיר. זאָג, איך וועל מיט דיר אין עק וועלט געהן. אויף אַן אינזעל
אָן איינזאַמען זיך באַזעצען, אַ וואַסערעל אַ קליינעם וועט סאַר אונזער
הייוועל פליסען, און רויטער מאַהן וועט פאַר אונזער פענסטער בליהען.
און איך וועל זיין דער פויער און דו וועסט זיין מיין קעניגין — אוי,
דו קעניגין, דו מיינע, דו, מלאַכיל דו מיינס, דו ריינע טויב, וואָס איז
דאָס אין דיר? דיינע אויגען, דיינע טויבענדיגע, צוברעכען מיר דאָס
האַרץ, און איך וואָלט געשטאַרבען דאָ אויפ'ן אָרט, — האָט דער שניץ
זיך אַראָבעבויענען פאַר איהר, און זיין פנים אין זיינע הענד איינגע-
גראָבען און האָט זיך פּלוצים צעוויינט ווי אַ קליין קינד.

— שטיל דיר איוו, יערעם, דו ביזט גוט, און איך מיליע (ליעב)
דיר, אַ האַרץ איז ביי דיר אַ גוטס. שטיל דיר איוו, יערעם, — האָט
זי געגלעט מיט איהרע הענד זיינע האָאַר, ווי אַ האַרינטע אַ הונד.

— אַ, דו ווייס שעפּסעלע מיינס, אַ, דו טויב מיינע. דו יונג,
אומשולדיג קאַלב מיינס, וואָס פייניגסטו מיך אַזוי, מיין ליעבע, וואָס
ציהסטו מיין האַרץ אויס? אַ, מאַך שוין באַלד אַן ענד צו מיין לעבען.
— אַ, לעבען וועסטו, יערעם, דו ביזט יונג און שטאַרק, און דו
ביזט גוט.

— אָבער, וואָס טויג מיר שוין מיין לעבן, אַז איך ווייס ניט
ווען דו וועסט מיינע זיין. טאַג אויף טאַג לעגסטו אָפּ. און די ליעבע
נאָגט מיין האַרץ, ווי אַ וואָרעם אַ בוים. און איך טריקען איוו. זאָג

מיר, דו מלאך, וואו וועל איך מיין הויז שטעלען? ביי וועלכען וועל
סער און אין וועלכען לאנד?

— א, יערעם, דו וועסט ניט לאנג צו ווארטען האָבען, ניט לאַנג
מעהר, — האָט זי געזאָגט מיט אַ טרויעריגקייט.

— זאָג מיר, ווען?

— געזאָגט האָסטו מיר צוגעזאָגט, אז דו וועסט מיך ניט פֿיר־
אַיגען, דו האָסט דאָך מיך ליעב.

— שוין, איך שווייג שוין. אז דו ווילסט זאָג, אז דו ווילסט ניט,
ציה מיין נשמה, ציה מיין האַרץ, זאָל עס נאָגען און נאָגען ביז איך
וועל שטארבען, — האָט דער גוי אַיינגעגראָבען זיין פנים אין גראָז.

— שוין באַלד וועט קומען די ענד. ווארט נאָך אַ ביסעל, יערעם,
אַט, באַלד, אַט באַלד, — האָט זי איהם באַרוהיגט מיט איהר ווייכער
קיהלער האַנד אויף זיין קאָפּ, און איהרע ברענענדיגע אויגען האָבען
ערגעצוואו נעקוט.

ער האָט זי אָבגעהיט ווי אַן אויג אין קאָפּ און נאָכגעגאַנגען
איהר פּוס טריט, ווי אַ געטרייער דיענער. קאָזאַקען און פּויערים האָבן
בען פון איהם דאָס געלעכטער געמאַכט, גערייצט זיך מיט איהם, וואָס
ער האַלט זיך מיט דער אידישקע. און אַ געמורמעל איז אַרומגעגאַנגן
גען, אז ניט אַנדערש — סײַדען די אידישקע האָט איהם כּשוף אַנ־
געטהאָן.

איינמאָל איז יערעם צוריקגעקומען פון שטאָרט און דבורה'ן עפעס
מיטגעבראַכט:

— אַלע אידען און ליאַכען אויסגע'הרג'עט אין טולטשין. קיין
איינער ניט לעבען געבליבען.

— פון וואַנען ווייסטו, יערעם? — האָט איהם דבורה געפרעגט.

— די פֿייעריים האָבען עס אין שטאָרט דערצעהלט. פיעל גוטס
האָבען זיי אין שטאָרט געבראַכט פון טולטשין, וואָס זיי האָבען פון
די אידען צוגענומען. אַט האָב איך דיר אויך עפעס געבראַכט, מיין
שעהנע אידישקע, ביי אַ פּויער אָבגעקויפט, פאַר דיר. אַ פעלץ איהם
געגעבען דערפאַר.

און יערעם האָט אַ פאַר נאָלדענע שיכעלעך אַרויסגענומען פון אַ
פאַמשיילע און איהר געגעבען.
מען זאָגט, אז אַזעלכע שיכעלעך קויפען די אידען זייערע כּלות.

און די אידישקעס האָבען זיי זעהר ליעב צו טראָגען. האָב איך זיי דיך
געקויפט, מיין שעהנע אידישקע.

דבורה האָט גענומען די שיכעלעך און זיי בעקוקט. זי האָט זיי
דערקענט. עס זיינען געווען די שיכעלעך וואָס שלמה האָט איהר מיט
געבראכט פון לובלין, ווען ער איז אַהיים געקומען פון דער ישיבה.

— פון וואָנען האָסטו זיי? — האָט איהם דבורה געפרעגט.
— פון אַ פויער אָבעקויפט. ער האָט זיי ביי אַ טויטען אידען
געפונען, וואָס זיי האָבען אין טולטשין אויסגעהרגעט. ער האָט זיי
צום האַרצען געהאַלטען צוגעדריקט.

אַ יונגער געווען, דער איד אָדער אַן אַלטער שוין? — האָט
איהם דבורה געפרעגט.

— איך ווייס ניט, מיין שעהנע אידישקע. דאָס האָט ער מיר
גיט געזאָגט, נאָר פאַרוואָס ביזטו אזוי בלייך געוואָרען, מיין טייבעלע?
— דערנאָך, דערנאָך וועל איך דיר זאָגען. ניאָנע, איך וויל צו
דער ניאָנע.

— וואָס איז דיר? פאַרוואָס ביזטו אזוי בלייך, מלאַך דו מיינער,
טייבעלע דו קליינס, וואָס? — איז דער גוי געשטאַנען פאַרוואַנדערט.
— דערנאָך וועל איך דיר אַלעס זאָגען. אַ, יערעם, באַלד, אַט
באַלד וועט מיין חתונה זיין. נאָר אויף די שיכעלעך האָב איך געוואַרט.
איצט אַט באַלד וועט עס נעהמען אַן ענדע. ניאָנע!

— ניאָנע, — האָט יערעם אָנגעהויבען צו רופען. און זי האָט
קוים צייט געהאַט, די אַלטע ניאָנע פון סאָד אַרויסצולויפען, וואו זי
האַט די הינער געקאַרמעט, ווען דבורה איז אויף דער לאַנגע געפאַלען.
— וואָס איז מיט איהר? — האָט דער גוי געפרעגט די ניאָנע.
די ניאָנע האָט דערזעהן די שיכעלעך אין דבורה'ס הענד, און זי
האַט אַ גרויסען געשריי געגעבען:

— נאָט, האָב רחמנות! — און געכאַפט דבורה'ן אין איהרע
אַרעמס.

יערעם איז געשטאַנען אַ פאַרוואַנדערטער.

עכצעהנטער קאפיטעל

אין די גאלדענע שיכלעך

אין דעם זעלבן אווענט האָבען זיך די ווייסע האָניג-בלימלעך צוואַרעמט און דער האָניג געשמאַק איז געשטאַנען אין גאַרטען. אין דער לופט האָבען זיך אָנגעצונדען און זיינען פערלאָשען געוואָרען גלייך הענדע ווערים, ווי נשמות בלאַנדזשענדיגע. ווייט אין סטעפּ, אין דרוי-סען האָבען פייערלעך געבלאָנדזשעט, אָנגעצונדען זיך און אויסגעלאָשען. יעדער רויטער מאָהנקאַפּ האָט אויפגעפלאַקערט. די שטערען האָבען זיך געריבען איינס אָן אַנדערען און די לופט איז באַלויכטען געוואָרען מיט אויסטערליש ליכט, ווי זי וואָלט פול געווען מיט אונז זעהבאַרע קערפערס, וואָס זיינען געקומען אריינצושווימען אין אונזער אַטמאָספּערע פון אַ פּרעמדער וועלט.

דבורה איז געשטאַנען אין דרויסען, אין סאָך, ביים פלאַקער פייער, וואָס יערעם האָט אָנגעצונדען. פון דער כאַלופּע האָט זיך געהערט דאָס גרימפלען פון אַ „לירע“, וואָס אַ פאַרבלאַנדזשעטער „אַלטער“ האָט געשפּיעלט און געזונגען אַ באַלאַד פאַר די פאַרזאַמעלטע פּויערים. שכור'ע געשרייען, וויינען און לאַכען האָט זיך געהערט פון דער כאַלופּע. אין דער כאַלופּע איז געווען אָנגעוואָרפען דאָס גערויבטע איר דישע האָב און גוטס, וואָס די גוים האָבען מיטגעבראַכט פון מולטשין. זיי האָבען זיך צוטיילט מיט דעם אידישען גוטס, און געטרונקען פון אידישען וויין. און דער אַלטער האָט פאַר זיי געשפּיעלט אויף דער לירע.

דבורה איז געשטאַנען ביים פלאַם פייער, די קלומפּערלעך אויף איהרע פיס האָבען געקלונגען ביי איהר יעדער באוועגונג. איהרע אויגען זיינען געווען געווענדט צום הימעל, צו די שטערען. איהר פיגור איז געווען ווי אַ יונגער בוי, און זי האָט גערעדט, ווי זי וואָלט וועמען געזעהן:

— באַלד קום איך צו דיר, מיין מאַן, מיין אויסערוועהלטער, איך

זעה ד'ך אין דעם ליכט, דו שטרעקסט אויס די הענר צו מיר. נעהם מיך צו דיר, מיין מאן, מיין אויסערוועהלמער. איך בענק נאך דיר. זי האָט געזעהען אַ בלויען ליכטיגען ים. און באַשטערענטע שיפֿ' לעך שווימען אַרום. אַלע שווימען צו צו איין ברעג. דאָרט איז אַווי ליכטיג. מען קען ניט אַרײַנקוקען אין דעם ליכט אַרײַן. ווי ליכטיג דאָרט איז! דאָרט איז דאָס אײַנציגע, דאָס אײַביגע, נאָט איז דאָרט, און אַלע שווימען דאָרט אָפּ צום ליכטיגען ברעג. אויף יעדען שיפעל גע- פינט זיך אַ אײַדישע משפּחה. זי קען זײ אַלעמען די, וועלכע שווימען אויף די שיפלעך. און זי זוכט צווישען די שיפלעך. און אָט דערזעהט זי איהם. ער וואָרט מיט זײַן שיפעל אויף איהר — און אַלע זײַנען שוין אָנגעשוואַמען — נור ער אײַנער אַלײַן וואָרט, אָט רופּט זי איהם: — שלמה, שלמה, וואָרט אויף מיר. איך קום, איך קום, איך קום, — האָט זי אויסגעשטרעקט איהרע יונגע הענר צום שיפעל, און הימעל אַרײַן.

וועמען זעהסטו? צו וועמען רעדסטו? וואָס איז מיט דיר, שעה- נע אײַדישקע?

— ריהר מיך ניט אָן, איך בין פייער, וועסט ד'ך אָנצינדען אָן מיר. דו זעהסט, איך ברען. איך בין אַ ליכט, וועסט ד'ך אָבברײַהן! איהרע אויגען האָבען געברענט, און איהר פנים איז באַלויכטען געוואָרען פון דעם שימערענדיגען ליכט פון די שטערען. און איהר הויכע יונגע פיגור און איהרע לייכטע קאָלירטע שאַלען האָבען זיך ווי אָנגעצנדען אָן די פלאַמען פון פייער. זי האָט אויסגעזעהן, ווי זי וואָלט געברענט.

יערעם האָט געקוקט אויף דבורה'ן, ער האָט זי ניט דערקענט. איהם האָט זיך געדאַכט, אַז ער האָט זי וואו און ווען געזעהן, ווען ער איז געווען אַ קלײַן אײַנגעל. און ער געדענקט ניט וואו ער האָט זי געזעהן. נאָר באַלד איז איהם ווי אַ ליכט פאַר די אויגען אויפגעגאַנגען גען — איך קען דיר, איך ווייס ווער דו ביזט. איך ווייס, אָ, איך זיכ דיגע נשמה, אָ, אָ! — און ער האָט זיך געגעבען אַ לאָז אַראָב פאַר דבורה'ן אויף די קניע און אָנגעהויבען צו בעטען, ווי מען בעט פאַר אַ הייליג בילד:

— אָ, נאָט, האָב רחמנות! — און אײַנגעגראָבען זײַן פנים אין פֿײַנע הענר און אָנגעהויבען צו וויינען.

— איך ווייס. איצט ווייס איך. איך האָב דיך דערקענט. דו ביזט אַ הייליגע, דו ביזט אַ געטליכע. איך האָב דיך אין צערקווע געזעהן. אויפ'ן הייליגען בילד האָב איך דיך געזעהן. איך ווייס איצט אַ, איך זינדיגער מענש. דערבארעם דיך, דערבארעם דיך! — האָט דער גוי געשטאַמעלט.

— האָב ניט קיין מורא, יערעם, דו ביזט אַ גוטער. דיין האַרץ איז גוט. האָב ניט קיין מורא.

— אַ, איך זינדיגער מענש, האָב רחמנות. — און דער שגץ האָט זיך אויפגעהויבען און איז אַנטלאָפּען פאַר איהר, און מיט אַ גרויס געזיך וואָלט איז ער אין כאַלופּע אַרײַן צו די פּויערים :

— פּויערים, גאָט איז אין סאָך, וועה צו אונז! — די פּויערים האָבען אָבערוקט דאָס טרינקען. די לירע איז פאַרשטומט געוואָרען. זײַ זײַנען בלייב געוואָרען, און איינער האָט דעם אַנדערען געפרעגט :
— וואָס זאָגסטו ?

אָבער יערעם האָט געוויינט און געשראָקען זיך, ווי אַ קליין סינר, און געוויזען מיט דער האַנד אויפ'ן סאָך.

— דאָרט, אין דרויסען.

די גוים זיינען געוואָרען אָנגעשטעקט מיט זיין שרעק. מיט אימה האָבען זיי זיך צוגעגנבעט צו דער טיר פון כאַלופּע און אַרויסגעקוקט.
— וואו ?

— דאָרט, ביים פייער. איהר זעהט ניט ? קוקט, קוקט.

— דאָרט שטעהט דיין אידישקע, ניט גאָט.

— איך האָב זי דערקענט. פון הייליגען בילד איז זי אַרבנגעקומען. דאָס איז גאָט !

— זי האָט דיך פאַרבלענדעט. אַ כּשוף דיר אָנגעטהאָן. זעהסט ניט, דיין אידישקע איז עס, ניט גאָט, ניט זינדיג.

— פּויערים, איך האָב זי דערקענט. געקוקט אזוי אין איהר פנים, און זי דערקענט. זי איז אַ הייליגע, פון הייליגען בילד אַראָב-געקומען.

— זאָל זי באַווייזען, אז זי איז גאָט

— אַ וואונדער.

— אַ וואונדער זאָל זי באַווייזען, וועלען מיר גלויבען, אז זי איז

ש ל ו ם א ש

גאָט, אז ניט, איז דיין פארשאַלטענע אידישקע אַ כּשוף־מאכערין. פאַר
ברענען דאַרף מען זי.

— דעם פּויער כּשוף אָנגעטאָן. פאַרברענען אויפ'ן פייער־הויפּען !
— פּויערים, שווייגט, פאַרוינדיגט אייך ניט, — האָט יערעם
גערופּען, און צוגעהענדיג צו דבורה'ן, האָט ער געקניעט פאַר איהר
פּון דערווייטענס, און געבוקט זיך פאַר איהר, ווי פאַר אַ הייליג בילד.
— זאָג זיי, ווייז זיי, אז איך בין זיך ניט טועה. זאָלען זיי
גלויבען אין גאָט. אַ, באַווייז זיי, הייליגע, באַווייז זיי, אז דו ביזט גאָט.
אַ לאַנגע וויילע האָט דבורה געשוויגען. דאָן האָט זי געווענדעט
איהר באַלויכטען פנים צו יערעם, און זי האָט געזאָגט :

— רוף די ניאַנע, יערעם.

נאָר די ניאַנע איז שוין לאַנג געווען נעבען איהר. זי איז געלעך
גען צו איהרע פים און אַיינגעוויקעלט איהר פנים אין דבורה'ס קלייך
און געוויינט.

— געה, ניאַנע, ברענג מיר די גאָלדענע שיכלעך, — האָט זי
געזאָגט צו דער ניאַנע אויף אידיש.

— אַ, קינד מיינס, טייבעלע מיינס, איך וויל ניט. וואָס געהסטו
טהאָן ?

— איך באַפעהל דיר, ניאַנע, ברענג מיר די גאָלדענע שיכלעך.
די ניאַנע איז אַוועק און אַרויסגעבראַכט איהר פון דער קאַמער
די גאָלדענע שיכלעך.

— וויין ניט, זיי פרעהליך. טהו מיר אָן די שיכלעך. אַזוי וויל
דו פלעגסט מיך אַנטהאַן, ווען איך בין אַ קליין קינד געווען, דו גע
דענקסט, דו האָסט מיך אַריינגעשיקט צו איהם, ווען ער איז אַ אינגעל
געווען, מיט אַ באַר און מיט אַן עפעל ? — האָט זי געזאָגט צו דער
ניאַנע אין דער שטיל.

— אַ, איך פאַרשמעה, איך פאַרשמעה. וואָס געהסטו טהאָן ?

— איך געה דאָך צו איהם. ער וואַרט דאָך דאָרט אויף מיר
אין זיין שיפעל, אַוועקצושווימען מיט מיר אין הימעל אַריין. — און
זי האָט אַרומגענומען די ניאַנע און זי געקושט.

די ניאַנע האָט זיך אַכגערוקט פון איהר. און דבורה, אָנגעטהאָן אין
די גאָלדענע שיכלעך, האָט זי גערופּען צו דעם דערציטערטען יערעם,

— יערעם, נעהם דיין פלינטע און ציעל אין מיר.

א שרעק איז אָנגעפאלען אויף די פויערעם אַרום. זיי זיינען אָנִי געשטעקט געוואָרען פון דעם פחד, וואָס איז באַפאלען דעם שני. און זיבורה'ס ווערטער האָבען זיי דערציטערט. טייל האָבען שוין אָנגעדֹהויבען צו גלויבען, אַז זיי זעהען עפעס אויסטערלישעס. און איינער פון זיי האָט זיך שוין אַראָבגעלאָזט אויף די קניע און געשטאַמעלט:

— גאָט, דערבאַרעם דיך!

און יערעם האָט געציטערט פאַר שרעק. עס האָט זיך אָנגעהויען צו טרויסלען ביי איהם די הענד און פיס.

— ניין, ניין, איך וועל עס ניט טהאָן. איך האָב מורא.

— האָב ניט קיין מורא, יערעם, גאָר ניט וועט מיר געשעהן. גאָר ניט קען מיר געשעהן. איך בין שוין ניט דאָ. איך בין שוין דאָרט, אויבען אין הימעל. איך האָב מיר אָנגעטהאָן די גאָלדענע שיכלעך, וואָס ער האָט מיר פון הימעל אַראָבגעשיקט, אַז איך זאָל קומען צו אַיהם. געה, יערעם, נעהם די פלינטע און ציעל אין מיין האַרץ. גאָר דער פויער האָט אַלץ געהאַלטען אין איין בליפען, אין איין שרעקען זיך, און געשטאַמעלט:

— ניין, ניין, איך האָב מורא. דערבאַרעם דיך.

— איך באַפעהל דיר, יערעם, געה און ברענג די פלינטע. איך וועל שטעהן דאָ נעבען פייער, אַז דו זאָלסט זעהן וואו צו ציעלען. איך האָב דאָך דיר געזאָגט, אַז גאָרנישט קען מיר געשעהן. איך באַפעהל דיר, טהו ווי איך האָב דיר געהייסען.

באלויכטען אין פלאַם פון פייער האָט זי אויסגעזעהן ווי אַ יונגער גאָט, וואָס באַפעהלט. און דער שרעק פון גאָט איז באַפאלען די פויער־גערים. זיי האָבען זיך אַראָבגעלאָזט אויף די קניע. איינער פון זיי האָט אָנגעהויען זיינען, און אַלע נאָך איהם:

„גאָט, דערבאַרעם דיך. גאָט, דערבאַרעם דיך.“

ווער פון די פויערעם האָט דערלאָנגט די פלינטע דעם קניענדיגען יערעם. דבורה אין די גאָלדענע שיכלעך אָנגעטהאָן אין געשטאַמען באַזויכטען אין פייער.

— ציעל, יערעם

די פויערים זיינען פארשטומט געוואָרען. זיינען געבליבען קניענדיג
דיין אויף דער ערד.

עס האָט אַ קנאַל געגעבען. אַ קנויל רויך איז אויפגעשטיעגען און
באַלויכטען געוואָרען אין פלאַם פויער.

— ציעל גוט, יערעם. זעהסט, גאָר ניט קען מיר געשעהען!
יערעם האָט נאָך אַ מאָל אויסגעשאַסען. און וויעדער האָט אַ קנויל
רויך אין דער לופטען אויפגעשטיגען.
דבורה האָט אָנגעהויבען צו וואַקלען און אַראַבלאָזען זיך אויף די
קניע.

— זי פאלט!

— בלוט!

— די פאַרשאַלטענע אירישקע! זי האָט אָבגענאַרט! — האָבען
די פויערים געשריען, אויפהויבענדיג זיך פון קניען און צולויפּענדיג
צו רבורה'ן מיט די קולאַקעס.

— פאַרשאַלטענע אירישקע — אָבגענאַרט.

נאָר יערעם האָט זי שוין באַשיצט. ער האָט געהאַלטען איהר
וואַקלענדיגען קערפּער אין זיינע אַרעמס, פון וועלכען עס האָט גע-
שטראַמט בלוט אין פלאַם פויער אַרײַן.

— פאַרוואָס האָסטו דאָס געטהאָן, שעהנע אירישקע? איך האָב
דאָן דיך אַזוי ליעב געהאַט, — האָט ער געשטאַמעלט.

— זיי מוחל, יערעם, זיי מוחל. איך דאַנק דיר, וואָס דו האָסט
מיך געשיקט צו איהם. איך האָב געוואוסט, אז דו וועסט מיך שיקען
צו איהם. דו ביזט אַ גוטער, יערעם.

— אין מיינע הענד, עס איז מיין קינד, — האָט די ניאנע גע-
שריען, און אין צוגעלאָפּען, געכאַפט דבורה'ן אין איהרע הענד.

דבורה האָט דערוועהן דאָס בעשטערענמע שיפעל. שלמה האָט איהר
די האַנד דערלאָנגט און איהר געהאַלפּען איינשטייגען.

— בלייב געזונד, ניאנע — האָט דבורה געשטאַמעלט.

— פאָהר געזונד, מיין קינד, — האָט איהר די ניאנע אָבגעענט-
פערט אין איריש

און אַזוי ווי זי וואַלט געוואַלט אַליין זיין, האָט זי זיך אוועק-

נערוקט פון יערעם, אָבגעווענדט זיך פון דער ניאַנע. זי האָט אוועק
געלעגט איהר קאָפּ אויפ'ן גראָז, און די אַרומיגע פויערים האָבען גע-
הערט פון איהרע ליפען דעם שפּרוך וואָס זיי האָבען אזוי פּיעל סאָל
געהערט אין יענע טעג פון אירען: „שמע ישראל. ה' אַלחֵינוּ, ה' אַ-

אַחד!“
און זי איז שטיל געוואָרען.

זיבענמטער קאפיטעל

במחנה.

איז לובלין אויפ'ן יאהר מארק האט זיך דאס יאהר פארקליבען דער ועד ד' ארצות. א גרויסע אויפנאבע האט געהאט דער ועד. עס האט זיך קיין לובלין פארזאמעלט זעהר פיעל אידען פון גאנץ אוקראינע. עס זיינען געקומען פאטערס זוכען זייערע קינדער, וואס זיינען אוועקגערויבט געווארען פון די קאזאקען, און פיעל עגונות, וואס האבן בען ניט געוואוסט צי זיי זיינען עגונות אדער אלמנות... און מענער וואס זייערע ווייבער זיינען פון טאטערען צוגענומען געווארען, און יתומים אהן פאטערס, און גלאט אידען וואס זייערע קהלות זיינען חרוב געווארען, און האבען זיך ארומגעוואלנערט איבער דער מדינת און ניט געוואוסט וואו אהין צו טהאן זיך.

די שטאדט איז פול געווען מיט נרדפים. פיעל האבען דארט געפונען זייערע אייגענע וואס זיי האבען גערעכענט, אז זיי זיינען שוין לאנג טויט. עס האבען זיך דערקענט פאטער און קינדער, מענער און פרויען, ברידער און שוועסטער. דער ועד האט זיך געמיהט צוריק צושטעלען דאס אידישע לעבען, צונויפצוהעפטען צוריק די אידישע משפחות, וואס די קאזאקען און טאטערען האבען אדורכגעשניטען. האבען ארויסגעגעבען א גורא אויף די אלע אידען פון די חרוב גע-ווארענע שטעט צוריק צו געהן צו זייערע שטעט און צוריק אויפ-בויען די אידישע קהלות, ווארום דער פוילישער קעניג מיט זיינע חיילות האט פארטריבען די קאזאקען צו די רוסען. און כמעלניצקי איז געווארען געפאנגען ביי די טאטערען. דער ועד האט צונויפגע-נומען פריוו שבוים פון די נגידים און ארויסגעשיקט קיין טערקיי אויס-צולייזען די געפאנגענע. האט געגעבען היתרים צו די מענער צוריק-

צונעהמען די פרויען וואס זיינען געווען געפאנגען ביי די קאזאקען. צוליב די קינדער. און צוריק אויפגענומען אין אידישקייט די, וואס די קאזאקען האבען גענויט איבערצונעהן איבערגעוואלד אין א פרעמדער אמונה...

צווישען די נרדפים האט זיך אויך געפונען שלמה'לע. עס האבען איהם אויסגעלייזט די טערקישע אידען אינאיינעם מיט אנדערע שבוים פון די טאטערען, וואס האבען איהם געבראכט אויף דעם שקלאפען מארק קיין קאנסטאנטינאפאל. די אידען פון טערקיי האבען געהערט, אז שלמה'לע איז א תלמיד פון דער באריהמטער לובלינער ישיבה, האבען זיי איהם געוואלט פארהאלטען אין דער טערקיי, אויפגעפענען א ישיבה און לערנען תלמוד אויפ'ן פוילישען שטייגער, על פי דרך פלפול. אבער שלמה האט זעהר געבענקט נאך די זייניגע אין פוילען. האט א אידישער סוחר פון סאלאניקי איהם מיט גענומען מיט זיין שוף, וואס איז געגאנגען מיט סחורה קיין נאפאל. אין איר טאליען האט מען וויערער געוואלט פארהאלטען שלמה'לען, אז ער זאל לערנען מיט בחורים תלמוד אויפ'ן פוילישען שטייגער, אבער שלמה האט געוואלט אהיים קיין פוילען. האבען די איטאליענישע רבנים, טהייל זיינע חברים, וואס האבען געלערענט מיט איהם אין דער לובלינער ישיבה, געגעבען איהם קליידער און געלד און אבגעשיקט קיין דייטשלאנד.

א לאנגע צייט האט ער זיך ארומגעוואלגערט אין דייטשלאנד. דארט האט ער שוין געהערט פון די טרויעריגע בשורה, וואס די קאזאקען האבען געטהאן מיט די אידען פון טולטשין, פון באר, און פון אלע אנדערע שטעדטלעך. אזוי איז ער אריינגעקומען קיין פוילען. געאיילט קיין לובלין אויפ'ן יאהר-מארק מיט די האפנונגען צו הערען יארט עפעס פון די זייניגע.

אין לובלין האט ער געטראפען נרדפים פון טולטשין, און פון באר און פון אנדערע שטעדטלעך. דארט איז ער געוואהר געווארען פון די אנוסים פון זיין פאטערס און מוטערס טויט, וואס זיינען געשטארבען אויף קדוש השם מיט די אנדערע אידען אין טולטשין. נאך קיינער האט ניט געוואוסט, וואס עס איז געווארען מיט דבורה'ן. ניט מיט דבורה'ן און ניט מיט דער קריסטליכער דיענסט.

נאך שלמה האָט יאָ געוואוסט. ער האָט געוואוסט, אַז זי איז אַרויפגעגאַנגען אין הימעל בקדושה ובטהרה. זי איז אויבען אין הימעל און ווארט אויף איהם...

ער האָט ניט געטרויערט נאָך איהר. נאָך אַ גרויסע בענקשאַפט האָט איהם אַרומגענומען נאָך איהר, נאָך די טעג צו זיין מיט איהר אינאיינעם...

איז ער אַרומגעגאַנגען אין לובלין אויפ'ן יאָהר־מאַרק צווישען די נרפים און די גרושים און די עגונות מיט די אלמנות און יתומים. ער האָט געהערט די אידישע קרעכצען, וואָס האָבען זיך געטראָגען איבער'ן יאָהר מאַרק. און האָט זיך אַריינגעטראַכט אין דעם ענין. ער האָט געוואַלט פערשטעהן דעם טעם פון די צרות. ער האָט אויף איין מינוט פארלוירען דעם טעם און ניט פערשטאַנען, און איז אַריינד געפאַלען אין עצבות. דאָס האָט איהם געבראַכט צו גרויס שברות־הלב, ווייל עס איז ידוע פון עצבות צו ספקות איז נאָך איין מדרגת... איז ער אַמאָל געגאַנגען אין אַן ענגע גאַס אין לובלין, דאָרט וואו עס זיינען די קראַמען. אַזוי האָט ער געזעהן עס שטעהט אַ זקן פאַר אַ ליידיג געוועלכ און רופט אַריין קונים אין געוועלכ אַריין. אַזוי האָט ער זיך זעהר פערוואונדערט, ווייל דאָס געוועלכ איז געווען לעער און עס איז נאָך ניט געווען צו פערקויפען. איז ער אַריינגעגאַנגען אין געוועלכ אַריין און געפרעגט דעם זקן:

— וואָס פאַרקויפט איהר דאָ? אייער געוועלכ איז דאָך לעער און ליידיג און עס איז נאָר קיין סחורות ניטאָ.

אַזוי האָט דער זקן געענטפערט:

— איד פאַרקויף בטחון.

האַט ער אַנגעקוקט דעם אַלמען, איז ער איהם פאַרגעקומען באַקאַנט, ווי ער וואַלט איהם שוין געווען אַמאָל געזעהען...

ענדע.

